

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Kültür Varlıklarını Koruma Ve Onarım Anabilim Dalı

ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİ

Dilek YILMAZ

2019
DENİZLİ

T.C.
PAMUKKALE ÜNİVERSİTESİ
ARKEOLOJİ ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans Tezi
Kültür Varlıklarını Koruma ve Onarım Anabilim Dalı

ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİ

Dilek YILMAZ

**Danışman
Prof. Dr. Elif ÖZER**

**2019
DENİZLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAY FORMU

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü, Kültür Varlıklarını Koruma Ve Onarımı Bölümü Anabilim Dalı ve Aizanoi Kazı Başkanı Prof. Dr. Elif ÖZER yönetiminde Dilek Yılmaz tarafından hazırlanan “Çavdarhisar Ölü Gömme Adetleri” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyeleri tarafından Tarihin de yapılan tez savunma sınavında başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri-Danışman

Jüri

.....

.....

Pamukkale Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü Yönetim Kurulu'nuntarih ve sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Celal ŞİMŞEK Enstitü Müdürü

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini; bu çalışmanın doğrudan birincil ürünü olmayan bulguların, verilerin ve materyallerin bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini ve alıntı yapılan çalışmalara atıfta bulunulduğunu beyan ederim.

İmza

Dilek YILMAZ

İçindekiler

ÖNSÖZ	VIII
ÖZET	IX
ABSTRACT.....	X
GİRİŞ	1
Çalışmanın Amaç ve Kapsamı	1
Çalışmanın Yöntem ve Hipotezleri	3
BİRİNCİ BÖLÜM	
ÇAVDARHİSAR-AIZANOI YERLEŞİMİNİN TOPOĞRAFİK ÖZELLİKLERİ VE TARİHİ	11
İKİNCİ BÖLÜM	
ANTİK KAYNAKLARDA - KUTSAL KİTAPLARDA VE DESTANLARDA ÖLÜM OLGUSU	14
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS	19
3.1. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Önemi	19
3.2. Kültürel Miras Olarak Aizanoi Antik Kenti ve Yapılan Çalışmalar	21
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİ.....	24
4.1. Ölüm Öncesi.....	25
4.1.1. Kişinin Ölümünü Anlaması	26
4.1.2. Ölecek Olan Kimseye Kına Yakılması	27
4.2. Ölümüne Yorulan Hayvanlar	29
4.2.1. Baykuş ve Ölüm.....	29
4.2.2. Horoz, Tavuk ve Ölüm	32
4.2.3 Saksığan ve Ölüm	36
4.2.4. Köpek ve Ölüm.....	36
4.2.5. Karga ve Ölüm.....	39
4.3. Meteorolojik Olaylar ve Ölüm	42
4.3.1. Gök Gürlemesi ve Ölüm	42
4.3.2. Ay Tutulması ve Ölüm	45
4.3.3. Güneş Tutulması ve Ölüm	47
4.3.4. Yıldız Kayması ve Ölüm	49

4.3.5.Çavdarhisar’da Ev Eşyasındaki Birtakım Değişimler(Çatlama, Patlama, Kırılma) ve Ölüm.....	50
4.3. 6. Rüya ve Ölüm	51
4.3.7. Yıldızname ve Ölüm.....	62
4.3.8. Çavdarhisar’da Ölüm ve Büyü	64
4.3.9. Kurşun Dökme ve Ölüm	67
4.3.10. Çavdarhisar’da Ölüm ve Mani.....	69
4.3.11. Çavdarhisar’da Ölüm ve Beddua	72
4. 3.12. Çavdarhisar’da Yas.....	73
4.4.Ölüm Sonrası	74
4.4.1 Cenaze Hazırlıkları	74
4. 4. 2. Kefenleme İşlemleri.....	81
4.4.3 Defin İşlemleri:	85
4.5. Defin Sonrasıyla İlgili Olan Adet Ve İnanışlar	92
4.5.1 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin İlk Günü(Eren)	92
4.5.2 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin İkinci Günü(Ağız Açma)	95
4.5.3 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Üçüncü Günü	97
4.5.4 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Yedinci Günü	97
4.5.5 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Kırkıncı Günü	99
4.5.6 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Elli İkinci Günü.....	99
4.5.7 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Yıl Dönümü.....	99
4.6. Çavdarhisar’da Ölümle İlgili Olan Batıl İnanışlar	105
4.7. Çavdarhisar’da Ölümle İlgili Olan Hurafeler.....	108
4.7.1 Çavdarhisar’da Ölüm ve Kurban	113
4.7.2 Çavdarhisar’da Hortlamayla İlgili Olarak Yapılan Hurafeler	113
4.7.3. Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Odasıyla İlgili Olarak Yapılan Hurafeler..	114
4.7.4 Çavdarhisar’da Su İle İlgili Olarak Yapılan İnanışlar	115
4.7.5. Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Ruhuyla İlgili Söylenen İnanışlar	117
4.7.6. Çavdarhisar’da Saçla İlgili Yapılan Bir İnanışlar.....	123
4.7.7. Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Eşyalarıyla İlgili Olarak Yapılan Hurafeler	126
4.7.8.Çavdarhisar’da Ölü Evi Ziyaretinden Sonra Yapılan Bir Kaçınmalar	127
4.8. Çavdarhisar Halk Hikâyelerinde Ölüm.....	132
4.9. Çavdarhisar Halk Masallarında Ölüm	134

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ ÖLÜ GÖMME ADETLERİ İLE ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİNİN ÖRNEKLERLE KARŞILAŞTIRILMASI.....	147
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	155
KISALTMALAR.....	165
KAYNAKÇA.....	166
ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİ SAHA FOTOĞRAFLARINDAN ÖRNEKLER.....	191
ÖZGEÇMİŞ.....	205

ÖNSÖZ

Aizanoi Kazı Başkanı tarafından yürütücülüğü yapılan somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesi kapsamında tespit edilen Çavdarhisar ölü gömme adetleri konulu çalışmanın tarafımdan hazırlanması hususunda vermiş olduğu destekten dolayı Aizanoi Kazı Başkanı Sayın Prof. Dr. Elif ÖZER'e teşekkürü borç bilirim. Aizanoi Kazı Başkan Yardımcısı Dr. Zerrin ERDİNÇ'e ve Dr. Murat TAŞKIRAN'a, Aizanoi kazı ekip üyeleri, Arkeolog Suat PEÇEN, Doğan PEÇEN, Fikret AKSOY, Kenan YALÇIN, Sinan ÖZCAN, Ece ÖZCAN ve Gülnur BAYRAM'a teşekkürlerimi sunarım. Pamukkale Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Arkeoloji bölümü öğrencilerine ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Turizm rehberliği bölümü öğrencisi Umut ÖZDİKER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kültür varlıklarını Koruma ve Onarım Bölüm Başkanı Dr. Evin CANER'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ki-kare test istatistik analiz önerilerinden dolayı Sosyolog Prof. Dr. Gönül İÇLİ' ye teşekkürü borç bilirim. Görüş ve önerilerinden dolayı Yrd. Dr. Umay OĞUZHANOĞLU AKAY'a özellikle teşekkürü borç bilirim. Çavdarhisar Kaymakamlığı'na, Çavdarhisar Belediye Başkanı Sayın Halil BAŞER'e, Çavdarhisar Belediyesi personellerine, Çavdarhisar Halk Eğitim Merkezi Müdürü Musa KAZAK ve bağlı birim personellerine ve de Çavdarhisar halkına sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Hayatım boyunca maddi – manevi desteğini hiç esirgemeyen sevgili aileme annem Ayşe YILMAZ ve babam Mevlüt YILMAZ'a abilerim Ahmet YILMAZ ve Ayhan YILMAZ'a yengelerim Çiğdem YILMAZ ve Emine YILMAZ'a yeğenlerim Ayşegül YILMAZ, Efe YILMAZ ve Eren YILMAZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Anneannem Safiye AKIN, kuzenlerim Hasan AKIN, Seçil AKIN ve Derya TUNCER'e ayrıca teşekkürlerimi sunarım. Kıymetli dostum Habibe İŞLEK ÇAYIR ve eşi Hasan ÇAYIR'a Sevgili Yusuf ARMAN'a ayrıca sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Üzerimde emeği olan, isminden bahsettiğim ya da bahsedemediğim beni ben yapan değerlerin tüm taşıyıcılarına sonsuz teşekkürlerimi sunarım. 2018 yılında kaybettiğimiz Dedem Hasan AKIN, halalarım Huriye YILMAZ, Şerife YILMAZ ve tüm ölmüşlerimizin anısına...

Dilek YILMAZ

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Çavdarhisar Ölü Gömme Adetleri
Dilek YILMAZ
Pamukkale Üniversitesi
KÜLTÜR VARLIKLARINI KORUMA VE ONARIM ABD
Prof. Dr. Elif ÖZER
Haziran 2019, 194 Sayfa

Kültürel miras olarak Aizanoi antik kentinin maddi-manevi kültürel değerlerin yazılı ortama aktarımıyla Soküm çalışmalarına katkı sağlamak ve kültürel değerlerin korunmasında bireylerde farkındalık oluşturmak amaçlanmaktadır. Sözlü aktarımlar ile kuşaktan kuşağa miras bırakılan sözlü geleneğin ulusal ve uluslararası düzeyde kayıt altına alınması, geçmiş ve günümüz adetleri ile kıyaslayarak somut olmayan kültürel mirasımızın yaşatılması noktasında gelecek nesillere taşımak hedeflenmiştir.

Konusu “Çavdarhisar Ölü Gömme Adetleri” olan çalışmada: ölümü düşündüren haller, hayvanların çıkardığı seslerin, doğa olaylarının ve meteorolojik olayların, rüyaların, büyünün, hurafelerin, batıl inanışların ölümle ilişkilendirilmesi gibi konu ve konu alt başlıkları değerlendirmeye alınacaktır. Aynı zamanda Aizanoi kazı çalışmalarında elde edilen arkeolojik buluntular, Aizanoi kazısı somut olmayan kültürel mirasın belgelenmesi kapsamında gerçekleştirilen Halk Bilimi alan araştırması verileri ilgili literatür çalışmaları dahilinde ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Ölü Gömme Adetleri, Somut Olmayan Kültürel Miras, Rüya, Büyü, Batıl İnanış ve Hurafeler.*

ABSTRACT

Master's Thesis
The Death Customs of Çavdarhisar
Dilek YILMAZ
Pamukkale University
Department Of Conservation and Restoration of The Cultural Heritage
Supervisors: Prof. Dr. Elif ÖZER

June 2019, 194 Pages

It is aimed to contribute to the Sokum studies through the transfer of the material and spiritual cultural values of Aizanoi ancient city as a cultural heritage and to raise awareness in the protection of the cultural values. It has been aimed to record the oral tradition inherited from the beginning with the oral traditions at national and international levels and to carry on to the next generations at the point of survival of our intangible cultural heritage compared to past and present traditions.

The subject will be assessed under the headings of "Çavdarhisar Burial Customs" such as the cases of death, the voices of animals, nature events and meteorological events, the connection of dreams, wonders, wonders and superstitions to death. At the same time, archaeological finds from Aizanoi excavations will be handled within the scope of the relevant literature review of the folklore field survey conducted within the scope of documenting the intangible cultural heritage of the Aizanoi excavation.

Key words: *Burial Customs, Units, Intangible Cultural Heritage, Dream, Magic, Superstition and superstition.*

GİRİŞ

Türk Dil Kurumu tarafından ölüm; bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi, ahiret yolculuğu, ebedî uyku, emrihak, irtihal, memmat, mevt, vefat, sona erme” olarak tanımlanmaktadır¹. Schopenhauer’e göre ölüm, kendini onaylayan yaşama iradesi olarak insan varoluşunun kökenini türde bulur. Ölüm bir bireyselliğin kaybı bir başkasının kabulü, dolayısıyla kendi iradesinin hususi kılavuzluğu altında bireyselliğin bir değişimidir². Levinas’a göre “*Ölüm geriye dönüşü olmayan bir mesafedir: Biyolojik hareketler anlamın, ifadenin bağımlılığından çıkarlar artık. Ölüm bozulmadır, yanıt yokluğudur*”³ ifadesini kullanmaktadır. Ölüm birçok bilim dalını ilgilendiren bir olgu olmasının yanı sıra kişisel bir “*olgu*” dur⁴.

Ölüm, bireyci-biyolojik tanımlamanın ya da tartışmanın ötesinde sosyal görünüm taşıyan ve sosyal algılanmayla şekillenen bir “*olgu*” dur. Bu nedenle ölüme ve ölmeye ilişkin sosyal ve kültürel faktörleri göz ardı etmek mümkün değildir⁵. Gelişmiş Batı toplumlarında yakın zamanlara kadar ölüm "tabu" konulardan biri olarak görülmüştür. Kimi bilim insanları, örneğin: Amerikan kültürünü "*ölümü yadsıyan kültür*" olarak tanımlamıştır⁶.

¹ <http://www.tdk.gov.tr> (10.05.2018).

² Schopenhaur 2012, 78.

³ Levinas 2006, 16.

⁴ Demir 2015, 432.

⁵ Burcu-Akalın 2009, 30.

⁶ Çileli 1986, 366.

Çalışmanın Amaç ve Kapsamı

Bu çalışmada Kütahya ili, Çavdarhisar ilçesinin Ölü Gömme Adetleri değerlendirilmiştir. Hayvanların çıkardığı seslerin, doğa olaylarının ve meteorolojik olayların, rüyaların, büyüün, hurafelerin, batıl inanışların ölümle ilişkilendirilmesi gibi konu ve konuya dair alt başlıklar olarak ele alınmıştır. Bu çalışma Aizanoi kazısı, Aizanoi Somut Olmayan Kültürel Miras Projesi kapsamında değerlendirilmiş ve alan araştırması Aizanoi kazısında yapılmıştır.

Sözlü aktarımlar ile kuşaktan kuşağa miras bırakılan, halkın kültürel belleğinde yer eden anlatıların, imge, simge ve pratiklerin zaman içinde ne gibi değişim ve dönüşümlerden geçtiği saptanmıştır. Sözlü geleneğin ulusal ve uluslararası düzeyde kayıt altına alınması, geçmiş ve günümüz adetleri ile kıyaslayarak somut olmayan kültürel mirasımızın yaşatılması noktasında gelecek nesillere taşımak hedeflenmektedir. Maddi-manevi kültürel değerlerin yazılı ortama aktarımıyla Aizanoi SOKÜM Projesine katkı sağlamak ve kültürel değerlerin korunmasında bireylerde farkındalık oluşturmaktır. Geleceğine geçmişinin izlerini taşıyan ve 12.04.2012 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi Geçici Listesi'ne giren Aizanoi antik kentinin bir kültürel miras örneği olarak kalıcı liste'ye girmesi gerekliliğinin vurgulanması açısından Çavdarhisar ölü gömme adetleri önem arz etmektedir.

Bu çalışma 2015-2018 yılları arasında Aizanoi Somut Olmayan Kültürel Mirasın Belgelenmesi Projesi kapsamında Aizanoi Kazı Başkanı: Prof. Dr. Elif ÖZER yürütücülüğünde Kütahya'nın Çavdarhisar ilçesinde yer alan Aizanoi arkeolojik-kentsel sit alanında yer alan Kemaller, Cereller, Meydan ve Yukarı mahallelerinde gerçekleştirilmiştir. Aynı zamanda 1970 depremi sonrası eski Çavdarhisar'ın yerleşim yerlerinin doğu, güney ve güney doğusuna doğru kayması, eski Çavdarhisar yerleşim yerlerinde oturan kimselerin kış döneminde TOKİ'lerde ikamet etmeleri gibi durumlar sebebiyle bahsedilen yerlerde yaşayan kaynak kişiler ile de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Örneklem seçiminde geleneksel kültür biçimlerine tanıklık eden, bu kültürün tanımlayıcısı olan ve sürdürücülüğünü yapan, aynı zamanda yaşayan insan hazinesi niteliği taşıyan kişiler tercih edilmiştir. Anket sorularına katılımda gönüllülük prensibi esas alınmıştır. Veri kaynakları; saha görüşme notları, fotoğraf makinesi, kamera, bilgisayar, anket çalışmaları ve literatür taramalarıdır.

Örnek, Thoms'dan aktardığı üzere Athenaeum adlı dergide yayımlanan bir mektubunda, dergi yöneticilerine halk edebiyatı ve halk “antikite”leri konularındaki ürünleri inceleyecek bilim dalına ad olarak “Folk-Lore” teriminin kullanılmasını önerdiğini belirtmektedir. Sözcüğün kökeni folk(halk) ve lore(bilim)’den geldiğini ve anlamının da halk bilim olduğunu ifade eder. Örnek’e göre halk bilimi bir ülke ya da belli bir bölge halkına ilişkin maddi ve manevi alandaki kültürel ürünleri konu edinen, bunları kendine özgü yöntemleriyle derleyen, sınıflandıran, çözümleyen, yorumlayan ve son aşamada da bir bireşime vordırmayı amaçlayan bir bilimdir⁷.

Etnoğrafik araştırmalar; insan topluluklarının; yaşam biçimlerini, davranışlarını, kültürlerini buldukları doğal ortamında inceler. Yaygın olarak antropolojide kullanılır. Tekniklerinden biri katılımcı gözlemdir. Araştırmacının gözlem yaptığı ortama müdahale etmeksizin gözlem ve görüşme yaptığı araştırmadır. Bir diğer teknik ise katılımcı olunmayan gözlem tekniğidir. Küçük topluluklar ve insan-obje ilişkisi gibi konuların araştırılmasıdır. Görüşmeci günlükleri; görüşmecilerden araştırılan konuyla ilgili günlük tutmaları ve kaydettikleri tecrübeler üzerine konuşmalarından oluşur⁸. Görüşme ya da daha yaygın bir deyişle *yüz yüze görüşme* yöntemi araştırmacı ile cevaplayıcı bir araya getirir⁹.

Bu tür gözlem iki biçimde yapılabilir; birincisi araştırmacının kimliğinin açık olduğu durumdur. Bu tür durumda gözlemlenen bireyler gözlemlendiklerini bilirler. Bu yöntemin sakıncası; gözlemlenen bireylerin, gözlemlendiklerini bilmelerinden dolayı olduğundan farklı davranışlarıdır. İkincisi, araştırmacının ortamda olmasına rağmen, kimliğinin gizli olduğu durumdur; bu tür gözlemlerle daha güvenilir sonuçlar elde edilebilir. Örneğin bir oyun parkında, çocukların gözlemlendiklerinin farkında olmadan gözlem yapması gibi¹⁰. Yapılandırılmamış gözlem çalışmaları davranışın gerçekleştiği doğal ortamlarda yapılır ve çoğu durumda araştırmacının ortama katıldığı, “*katılımlı gözlem*” dediğimiz yöntemle gerçekleştirilir. Burada araştırmacı, çalıştığı konuya ilişkin kültür ya da alt kültürün içine girmeye ve bir parçası olmaya çalışır¹¹.

2015 kazı sezonunda Aizanoi – Çavdarhisar’da doğal katılımlı gözlem tekniği ile ilerleme kaydedilmiştir. Mülakatlardan elde edilen verilerle alan veri tabanı

⁷ Örnek 1977, 15.

⁸ <http://oguzcetin.gen.tr> (20.04.2018).

⁹ Şenol 2012, 23.

¹⁰ Erkuş 2009, 115.

¹¹ Aksoy 2006, 3.

oluşturulmuştur. Kaynak kişilerin çalışmamıza katılım sürecine alışmalarına dikkat edilmiştir. Bahsedilen sebepler yüzünden ilk etapta fotoğraf makinesi, ses kayıt cihazı gibi vb. cihazların kullanımı tercih edilmemiş, kaynak kişiler ile doğrudan görüşmeler yapılmıştır. Kaynak kişilerden elde edilen veriler görüşme yapılan alandan uzak bir noktada not defterinde kayıt altına alınmıştır. Onlardan biriymiş gibi davranılmış, bu noktada karşılıklı uyumsal bir entegrasyon eşiği oluşturulmuştur.

Çalışmanın Yöntem ve Hipotezleri

Bilinçdışı alışkanlıklardan hareketle kendiliğinden oluşan sosyal normlardan en tipik ve geniş alanı oluşturanlar örf ve adet kurallarıdır. Oluşum süreci tamamlandıktan sonra, örf ve adetler, kişilerin alışkanlıklarında yaşamaya devam eder, ancak bu noktada kişiler, bu kuralı bilinçli olarak da sürdürürler¹². Kendiliğinden ya da bilinçli oluşan bu normlar, yaşanan mekân, zaman, din, ekonomi, etnik yapı, (bir yere ait olma ya da sonradan dâhil olma) gibi durumlarla iç içedir. 1914-1918 arasında Malinowski, Gine'nin kuzeyindeki Trobriand Adaları'nda toplam iki yıl geçirmiş ve bu sürede *Katılımcı gözlem* alan araştırma tekniğini geliştirmiştir¹³. Etnoğrafik alan çalışması genellikle katılımcı gözlemi ile başlar¹⁴. Araştırmacı alanla doğrudan dâhil olmakta karşılaştığı olay ya da durumları doğrudan gözlemlemektedir. Bu noktada araştırmacının objektifliği de son derece önem arz etmektedir. Katılımlı gözlem tekniğini Türnüklü anket çalışmalarına benzetmektedir: Araştırmacı araştırmaya katılan her bir kişiye aynı soruları aynı biçimde ve aynı sözcüklerle sormaktadır. Kişinin vermiş olduğu yanıtlar kapalı uçludur. Kişi kendisine sunulan olası seçeneklerden birisini seçerek yanıtını verir. Yapılandırılmış görüşme bu görünümüyle anket çalışmalarına benzer tarzda nicel veri sunmaktadır¹⁵.

Aizanoi-Çavdarhisar'da 2015 kazı sezonunda nitel verilerle ilerleyen çalışmalarımız 2016-2017 kazı sezonu çalışmalarında yapılandırılmış gözlem tekniği ve anket soruları ışığında nicel verilerle desteklenmiştir. Türnüklü'nün ifade ettiği yaklaşımının yanı sıra bağımlı değişkenimize yani araştırma sorumuza bağımsız değişkenlerin verdiği yanıtlar evet-hayır yanıtlarına ek olarak bağımsız değişkenimizin verdiği açıklama bilgileri Halk Bilimi saha araştırma defterine ek olarak kaydedilmiştir.

¹² Özcan 1998, 65.

¹³ Wulf 2009, 115-116.

¹⁴ <http://study.sagepub.com/sites> (09.05.2018).

¹⁵ Türnüklü 2000, 546-547.

Dolayısıyla hem anket formları hem de not defteri kayıtları oluşturulmuştur. Örneğin bağımlı değişkenimiz olarak “Çavdarhisar’da Güneş tutulması ölüme yorulur mu?” sorusunu ele alalım. Bağımsız değişkenlerimizden cinsiyet değişkenini ele alduğunda bu soruya verilen yanıtlara bakıldığında örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %50’si ve erkeklerin %50’si hayır yanıtını vermiştir. Genel toplamda hayır diyenlerin oranı %100’dür. Dolayısıyla örnekleme girenlerin tamamı Güneş tutulması ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir. Bu bilgiler anket formlarına kaydedilmiştir. Bu bilgiye ek olarak elde edilen verilerde saha alan verilerinin kayıt altına alındığı deftere kaydedilmiştir. Tez çalışmasında bu veriler örnek anlatı maddeleri içinde sunulmuştur. Bağımlı değişkenime bağımsız değişkenimin verdiği ek bilgi sıralı anlatı maddeleri içinde sunulmuştur. Bu maddelere örneklem: Anlatı-1’e göre: “Ay tutulması olduğunda sala verilir. Tüfek atılır. Tenekeler çalarlar. Ay’ı kurtardık derlerdi. Ama bunlar hurafe, ölüme yormazlar”¹⁶. Örnek anlatı-2: “Ay- Güneş tutulması gibi olaylar deprem sel gibi olaylara yorulur”¹⁷. Örnek anlatı-3: “Ölüme yorulmaz, bolluk derler. Gökte cadı kadın varmış. Cadı kadın ayı zapt edermiş. Ona tabanca atıverdiler mi? Korkar Ayı bırakmış”¹⁸. Örnek anlatı-4: Özgül’ün annesi “Ayı cadı kızlar sallıyor” diyormuş¹⁹. Şeklinde bilgilere ulaşılmıştır.

Bilime katkıda bulunmak amacıyla planlı ve sistematik olarak, verilerin toplanması, yorumlanması ve değerlendirilmesiyle yapılan araştırmalara bilimsel araştırma, araştırma yapan kişiye de araştırmacı denir²⁰. Hipotez ise deneylerle henüz yeter derece doğrulanmamış ancak doğrulanacağı umulan teorik düşüncedir²¹. Bu teorik düşünceleri oluşturan bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında anlamlı bir farklılık olup-olmadığı tespit edilirken boş hipotez ve alternatif hipotez oluşturulur. Boş hipotez; iki değişken arasında ilişki olmadığını varsayar. Alternatif hipotez; iki değişken arasında bir ilişki olduğunu varsayar. Hipotez testi; gözlemlenen ki-kare test istatistiği kritik değerden daha büyükse, sıfır hipotezi reddedilebilir²². Bu bilgiyi araştırmamıza uyarlıysak; analiz için ihtiyacımız olanlar bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken sorusuna verdiği cevaplarda farklılık olup olmadığını tespit etmede bağımlı değişkenimiz; araştırma sorusudur. Cinsiyet, eğitim durumu, medeni durum, yaş aralığı,

¹⁶ A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁷ M Demirel ile yapılan görüşme notları, 2017.

¹⁸ S. Çakarlar ile yapılan görüşme notları, 2017.

¹⁹ İ. Özgül ile yapılan görüşme notları, 2016.

²⁰ Özhan Çaparlar-Dönmez 2016, 212.

²¹ <http://www.tdk.gov.tr> (20.04.2018).

²² <https://www.statisticssolutions.com> (14.04.2018).

mahalle bağımsız değişkenlerimizdir. Ki-kare test analizinde hipotezimde kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık olup-olmadığı tespit edileceğinden cinsiyet bağımsız değişkenimiz değerlendirmeye alınacaktır. Çoklu yanıt sorularında ise bağımlı değişkenime yani araştırma soruma bağımsız değişkenlerimin tüm özellikleri analizde dâhil edilecektir.

Boş hipotez/ H_0 (yokluk hipotezi): Kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Alternatif hipotez/ H_A (alternatif hipotezi): Kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur.

Ölüm en genel anlamıyla, bireyin yaşamının bir döngüde başlayıp son bulma sirkülasyonuna istemli ötenazi-intihar veya kabulleniş- ya da istemsiz iştikakını(vadenin dolması) içeren nihai sonu paylaşanların ortak yazgısının bileşkesidir. Öyle ki varoluş sebebini arama noktasında olduğu gibi; insan ölümün gizemini, ölüm karşısında çaresizliğini ve ölüm sonrasındaki belirsizlikleri anlama ya da anlamlandırmada birtakım girişimlerde bulunmuştur. Üst kuşaktan edindiği ve sonraki kuşaklara miras bıraktığı kültürel değerlerin kodlarını kimi zaman benimsemiş kimi zaman ise dönüşümsel varyantlarla nesilden nesille taşımıştır. Kısaca ölüm olgusu; her bireyin mutlaka yaşadığı tek kullanımlık öznel, biricik bir deneyim sunması bakımından göreceli ve aynı zamanda ortak bir paydada değerlendirildiğinde ise tüm toplumlarda görülmesi bakımından evrensel bir tema sunmaktadır.

Çavdarhisar Ölü Gömme Adetleri çalışmasının anket hazırlık safhası kazı Başkanı ÖZER²³, Arkeolog TAŞKIRAN²⁴, kazı ekip üyeleri Arkeolog PEÇEN²⁵, Arkeolog CAMBAZ PEÇEN²⁶, Halk Bilimci YILMAZ²⁷ ile birlikte oluşturulmuştur. Soruların hazırlanmasında aynı zamanda ÖRNEK'in Anadolu Folklorunda Ölüm adlı çalışmasından yararlanılmıştır²⁸. Ölüm öncesinde yapılanlar, ölüm sırasında yapılanlar, ölüm sonrası yapılanlar olmak üzere anket üç bölümden ve toplam yetmiş bir sorudan oluşmaktadır.

²³ Prof. Dr. Elif ÖZER, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampüs, Denizli, e-mail: eozer@pau.edu.tr. Aizanoi Kazı Başkanı ile yapılan görüşme notları, 2016.

²⁴ Dr. Murat TAŞKIRAN, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampüs, Denizli, e-mail: mtaskiran@pau.edu.tr ile yapılan görüşme notları, 2016.

²⁵ Arkeolog Doğan PEÇEN Aizanoi kazısı heyet üyesi, e-mail: aizanoikazisi@gmail.com.

²⁶ Arkeolog Suat PEÇEN Aizanoi kazısı heyet üyesi, e-mail: aizanoikazisi@gmail.com.

²⁷ Halk Bilimci Dilek YILMAZ Aizanoi kazısı heyet üyesi, e-mail: aizanoikazisi@gmail.com.

²⁸ Örnek 1971, 1-149.

2015 kazı sezonunda yapılandırılmamış gözlem tekniği ile veri toplama sürecimiz 2016 kazı sezonunda anketimizin hazırlanması ile birlikte yarı yapılandırılmış gözlem tekniği ile sürdürülmüştür. 2017 kazı sezonunda yapılandırılmış gözlem tekniği ile bu çalışma sistematik hale getirilmiştir. Çalışmanın anket soruları Kütahya'nın Çavdarhisar ilçesinde yer alan Aizanoi arkeolojik kentsel sit alanında yer alan Kemaller, Cereller, Meydan ve Yukarı mahallelerinde ikamet eden kaynak kişilere uygulanmıştır (**Foto.1**). 1970 depremi sonrası eski Çavdarhisar'ın yerleşim yerlerinin doğu, güney ve güney doğusuna doğru kayması, eski Çavdarhisar yerleşim yerlerinde oturan kimselerin kış döneminde TOKİ'lerde ikamet eden kaynak kişiler ile gerek yukarıda bahsedilen mahallelerde gerekse TOKİ yerleşim alanlarında görüşmeler gerçekleştirilmiştir (**Foto.2**).

2015 kazı sezonunda doğal katılımlı gözlem tekniği ile 72 kadın 27 erkek, 40 isim paylaşımında bulunmak istemeyen toplam 139 kişi ile mülakat yapılmıştır (**Foto.3**). 2016 kazı sezonunda ise yarı yapılandırılmış gözlem tekniği ve anket soruları ile ölüm sonrası olmak üzere anket sorularında ölüm konusu üç alt başlığa ayrılmıştır (**Foto.4**). Bu çalışmada 54 KK ve 21 EK toplam 75 kaynak kişi ile görüşme yapılmıştır. 2016 kazı sezonu çalışılan diğer konu başlıklarından biri olan batıl inanışlar konulu çalışmada 26 EK ve 42 KK olmak üzere toplam 68 kaynak kişi ile görüşme yapılmıştır (**Foto.5**). 2017'de 151 EK 73 KK olmak üzere 224 kaynak kişi ile görüşme gerçekleştirilmiştir. 229 KK ve 208 EK olmak üzere toplam 506 kaynak kişi ile görüşme yapılmıştır. Bu kişilerden 33 KK ve 2 EK Toplam 35 kaynak kişi ile tekrar görüşme yapılmıştır. 145 KK ve 145 EK olmak üzere 290 kaynak kişiye SPSS veri analizi uygulanmıştır (**Çiz. 1**).

TUİK 2018 Belediye, Köy ve Mahalle Nüfusları ölçüm bazında; Çavdarhisar'da 1069 erkek ve 1056 kadın olmak üzere toplam kişi sayısı 2125'dir. Cereller mahallesinde 911, Kemaller mahallesinde 87, Meydan mahallesinde 1086 Yukarı mahallede 41 kişi ikamet etmektedir²⁹. Örneklem grubun nüfus yapısal özelliklerine göre dağılımı Çizelgede bilgilerinize sunulmuştur (**Çiz. 2**).

Çavdarhisar ölü gömme adetleri Güvenilirlik Ölçümü (*Reliability Statistics*) değerlerine bakıldığında ölüm anket sorularının sayısı 71'dir. *Cronbach's alpha* değeri 79,6'dır. Dolayısıyla ölçeğimiz geçerli ve güvenilirdir. Bağımlı değişkenlerin tüm

²⁹ www.tuik.gov.tr. Belediye, Köy ve Mahalle Nüfusları (01.02.2019).

değeri Nunally (1978)'in kabul edilebilir olarak tanımladığı düzey olan 0,7 ve üzerinde bir değer de bulunmuştur. Veri; belli bir olayla ilgili karara varmayı sağlayan gerçeklerdir diyebileceğimiz gibi, veri, bir olayı aydınlatmak ya da bu olayla ilgili gerçekleri ortaya koyan bilgi, belge, madde gibi gerekli tüm materyallerdir³⁰. Araştırma sonucunda elde edilen veriler SPSS_21 istatistik paket yazılım programından yararlanarak oluşturulan veri tabanında toplanmış ve değerlendirmeye alınmıştır. Analiz verileri çizelge içinde de sunulmuştur. Değişkenlerin frekans dağılımları, ortalamaları güvenilirlik ölçümleri yapılmıştır. Çizelgelere bağımsız değişkenlerimin bağımlı değişkenime vermiş olduğu yanıtların sayısal ve yüzdeler oranları aktarılmıştır. Ki-Kare analizinde iki grup cinsiyetim olduğu için bağımsız iki nominal değişkenin karşılaştırması yapılmıştır. Bu iki grubun bağımlı değişkenimi oluşturan soruma verdiği yanıtlar arasında istatistiksel olarak fark bulunup bulunmadığı Ki-kare (Chi-square) testi ile belirlenmiştir. Çoklu yanıtlar ve sıklık değerleri (Multiple Response ve Frequencies), Crosstabs, Özel Tablolar (Custom Tables) değerlendirmeye alınmıştır. Analiz verileri çizelge içinde sunulmuştur.

Kolmogorov-Smirnov testi, bu analiz sonuçları verilerin dağılımlarının normalliğini ölçer. İstatistiksel olarak elde edilen anlamlı olmayan değer (Sig. değeri 0.05'in üstü) verilerin normal dağılım gösterdiğini işaret eder³¹. Ölüm öncesi, ölüm sonrası, ölüm sonrası olmak üzere üç bölümde alınan ortalamaların normallik dağılım testine bakıldığında *Kolmogorov-Smirnov*^a sig. değeri, 000'dır. Bu değer <0,05ten bulunmuştur. Ölüm öncesi ortalamaların Histogram değerlerine bakıldığında N=290, Mean= 1,79 Std. Dev=,213 bulunmuştur. Ölüm sırası N=290, Std. Dev=,043 bulunmuştur. Ölüm sonrası N=290, Mean=1,27 Std. Dev=,104 bulunmuştur. Dolayısıyla Histogram değerlerin normal dağılım göstermediği gözlenmiştir. Bu değere göre normallik varsayımı ihlal edilmektedir (**Çiz. 3**).

³⁰ Akın 2009, 28.

³¹ Pallant 2015, 75.

Çizelge-1 Çavdarhisar Ölü Gömme Adetleri Kaynak Kişi Verilerinin Sayısal Dağılımı				
	KADIN	ERKEK	İsim Paylaşımında Bulunmak İstemeyen	TOPLAM
2015 Kazı Sezonu	72	27	40	139
2016 Kazı Sezonu	54	21		75
Batıl İnanış (2016)	42	26		68
2017 Kazı Sezonu	73	151		224
TOPLAM	229	208		506
Tekrar Görüşme Yapılan	33	2		35

Çizelge-2 Örneklem Grubun Nüfus Yapısal Özelliklerine Göre Dağılımı

ÖRNEKLEM GRUBUN NÜFUS YAPISAL ÖZELLİKLERİNE GÖRE DAĞILIMI																			
DURUM ÖZETİ						Doğum yeri sıklık (frequencies) dağılımına göre;													
						KADIN		ERKEK		TOPLAM									
GEÇERLİ		KAYIP		TOPLAM		Kütahya/Merkez	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%							
N	YÜZDE	N	YÜZDE	N	YÜZDE		Kütahya/ Merkez	5	1,7	3	1,0	8	2,8						
290	100	0	0	290	100	Kütahya/ Çavd.	4	1,4	3	1,0	7	2,4							
						Kütahya/Emet	130	44,8	131	45,2	261	90,0							
Yaş aralığı sıklık dağılımına göre;						Diğer	6	2,1	8	2,8	14	4,8							
						Eğitim durumu sıklık dağılımına göre;													
						KADIN		ERKEK		TOPLAM		KADIN		ERKEK		TOPLAM			
Sayı		%		Sayı		%		Sayı		%		Sayı		%					
18-28 Yaş Aralığı		8	2,8	4	1,4	12	4,2												
29-39 Yaş Aralığı		17	5,9	21	7,3	38	13,2	Okuryazarlığı yok	46	15,9	10	3,4	56	19,3					
40-49 Yaş Aralığı		24	8,3	24	8,3	48	16,7	İlkokul Mezunu	73	25,2	77	26,6	150	51,7					
50-59 Yaş Aralığı		33	11,5	36	12,5	69	24,0	Ortaokul Mezunu	10	3,4	20	6,9	30	10,3					
60-69 Yaş Aralığı		38	13,2	31	10,8	69	24,0	Lise	11	3,8	24	8,3	35	12,1					
70-70 ⁺ Yaş Aralığı		25	17,2	27	9,4	52	18,1	Ön Lisans Mez.	2	0,7	4	1,4	6	2,1					
Mahalle sıklık dağılımına göre;						Lisans Mezunu	3	1,0	8	2,8	11	3,8							
						KADIN		ERKEK		TOPLAM		Yüksek Lis. ve ⁺		0	0	2	0,7		
						Sayı		%		Sayı		%		Sayı		%			
Kemaller						22	7,6	9	3,1	31	10,7	Medeni durum sıklık dağılımına göre;							
Cereller						53	18,3	33	11,4	86	29,7	KADIN		ERKEK		TOPLAM			
Meydan						58	20,0	75	25,9	133	45,9	Sayı	%	Sayı	Sayı	%	Sayı		
Yukarı						11	3,8	16	5,5	27	9,3	Evli		118	40,7	125	43,1	243	83,8
Diğer						1	0,7	12	4,1	13	4,5	Bekâr		9	3,1	16	6,6	28	9,7
												Eşi Vefat Eden		18	6,2	1	0,3	19	6,6

Çizelge-3 Normallik testi, Gruplandırılmış bir veri grubunun dağılımı, Betimsel istatistik değerler

Normallik testi										
	Kolmogorov-Smirnov ^a (Parametrik olmayan istatistik olup iki değişik problem için hipotez sınıması olarak kullanılır.)		Shapiro-Wilk (Parametrik olmayan istatistik sınıması olup normallik sınımaları arasında bulunmaktadır.)		Histogram (Gruplandırılmış bir veri grubunun dağılımının sütun grafiğiyle gösterimidir.)			Descriptives Statistic (Betimsel İstatistik)		
	İstatistik	Önem-anlam (Sig.)	İstatistik	Önem	Ortalama Mean	Standart sapma (Std. Dev.)	Örneklem büyüklüğü (N)	İstatistik	Standart hata (Std. Error)	
Ölüm öncesi ort.	,141	,000	,931	,000	1,79	,213	290	,453	,143	Çarpıklık ^{Skewness}
								-,951	,285	Basıklık ^{Kurtosis}
Ölüm sırası_ort.	,233	,000	,906	,000	1,46	,043	290	-,679	,143	Çarpıklık ^{Skewness}
								,664	,285	Basıklık ^{Kurtosis}
ölüm_sonrası_ort.	,289	,000	,845	,000	1,27	,104	290	-,831	,143	Çarpıklık ^{Skewness}
								,589	,285	Basıklık ^{Kurtosis}

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇAVDARHİSAR-AIZANOI YERLEŞİMİNİN TOPOĞRAFİK ÖZELLİKLERİ VE TARİHİ

Aizanoi İç Batı Anadolu Bölgesi'nde ve Kütahya İlinin 50 km güneybatısında, Kütahya'nın Çavdarhisar ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Örencik Ovası'nda yer alan kentin denizden yüksekliği 1020 m'dir. Rhyndakos'un (Orhaneli Çayı) kollarından biri olan Penkalas (Kocaçay ya da Çavdarhisar Suyu)'ın iki yakası üzerine kurulmuştur³². Texier, Aizanoi'un Phrygia Epiktetos bölgesinin en yüksek platolarından biri olduğundan ve kuzeyde Marmara, güneyde Rhyndakos ve Gediz (Hermos) Irmağı'nın sınırını oluşturan bir bölgede olduğundan bahsetmiştir³³. Kent dağlarla çevrilmiş olup, bölgede yüksek ve dağlık alanlar bulunmaktadır. Kentin batısında yaklaşık 1800 m yükseklikte Koca Dağ, doğusunda yaklaşık 1600 m yükseklikte Tava Dağ'ı bulunur.

Aizanoi kenti antik çağda, Phrygia Epiktetos bölgesinde yer almaktadır. Phrygia Bölgesi günümüzde yaklaşık olarak; Ankara, Afyonkarahisar ve Eskişehir illerinin tümünü, Kütahya ilinin ise batı bölümünü kapsamaktadır³⁴. Phrygia Bölgesi; Phrygia Magna (büyük), Phrygia Epiktetos (küçük), Phrygia Paroreios bölgelerine ayrılmıştır. Kuzeybatı Anadolu ile İç Anadolu arasında geniş bir sahayı kapsayan Phrygia Epiktetos anlam olarak 'ilaveten kazanılmış, ilaveten fethedilen Phrygia' olarak geçmektedir³⁵. Bithynia Kralı I. Prusias Phrygia'nın büyük bir bölümünü zapt ederek güneyde Aizanoi ve Kadoi (Gediz)'a kadar uzanan toprakları ülkesine katmıştır. MÖ 184-183 yıllarında Pergamon Kralı II. Eumenes ile Bithynia Kralı I. Prusias arasında çıkan savaşı, Pergamon Kralı II. Eumenes'in zaferiyle sonuçlanınca Phrygia'nın söz konusu olan parçası da Pergamon Krallığı'na katılmıştır. Yeni kazanılan bu bölgeyi Pergamonlular 'Phrygia Epiktetos' yani 'ilaveten kazanılan Phrygia' olarak adlandırmışlardır³⁶. Phrygia Epiktetos Bölgesi; kuzeyde Mudurnu (Modrene) ve Mudurnu Suyu'nun (Gallos) bir bölümüne kadar, kuzeydoğuda Bithynia'nın doğu sınırına yani antik Krateia (Gerede) kentine kadar uzanmakta, batıda ise İznik Gölü'nün güneyine kadar sokularak denize ulaşmaksızın ve bir Bithynia kenti olan Prusa ad Olympum'u (Bursa) batısında

³² Sevin 2007, 209.

³³ Texier 2002, 288.

³⁴ Sevin 2007, 193.

³⁵ Şahin 1986, 265.

³⁶ Şahin 1986, 265.

bırakarak güney yönünde devam etmektedir³⁷. Phrygia Bölgesi Bizans Dönemi'nde Anatolia ve Opsikion olarak ikiye ayrılmaktadır. Opsikion bölümü, Aizanoi kentiyle beraber Opsikion (Kula), Kotiation (Kütahya), Midaion (Karahöyük), Kadoi (Gediz), Ankyra ve Dorylaion (Şarhöyük) kentlerini içine almaktadır³⁸.

Araştırmacılara göre, kentin adının kökeni hakkındaki oluşumlar Arkadialı yerleşimcilerden, Arkas'ın üç oğlundan biri olan Azania'yı işaret etmektedir. Ramsay, kentin adı ile ilgili olarak farklı bir görüş ileri sürmektedir. Bu görüşünü şu şekilde anlatır; 'Stephanus (Hermogenes'in rivayetine göre), Aizanoi'da bulunan tapınağın ilk rahip hükümdarının Euphorbos olduğunu ve kurban usulünü tam olarak ilk o öğrettiği için bu işe tayin edildiğinden bahsetmektedir. Bu rivayet ise Olba, Pessinus, Comana'da olduğu gibi Aizanoi'de rahip hükümdarlarının bulunduğu işaretini olarak değerlendirilmektedir. Euphoros, kirpi ile tilkinin kurban edilmesini emretmiştir ve kentin ismi de buradan gelmektedir³⁹. Aizanoi, Nakoleia, Kotiation, Midaion, Doryleion Kadoi ile oluşturulan Phrygia Epiktetos yerleşim ağı MÖ 133 ten sonra kendi kent sikkelerini basar. Bu durum Aizanoi'un MÖ 1. yüzyılın ortalarında polis konumuna geldiğini gösterir. Ancak Aizanoi'da büyük kamu binaları ile kentsel altyapı oluşumu Erken İmparatorluk Döneminde gerçekleşmektedir⁴⁰.

Aizanoi şehrinin en yaygın sikkelerinin üzerinde Jüpiter'in başı ve diğer tarafında kanatları iki yana açılmış bir kartal resmi ve bunun etrafında 'IEPA BONA H AIZANEITΩ' kelimeleri vardır. Yunanca "AIZANOI", Latince "AEZANI" şeklinde kullanılmıştır. MS.128-156 yılları arasında Aizanoi kenti açısından önemli olaylarla karşılaşılır. Örneğin Antonius Pius'un (MS 138-161), MS 157 yılındaki desteği sonucu, Hellen Birliği'ndeki ve Areopagus'taki Arkhonlar'dan onay alan kentin Atina'daki temsilcisi Marcus Ulpius Appuleius Eurkyles aracılığı ile Yunan kentleri arasına kabul edilmiştir. Aizanoi'u temsilen Atina'ya giden Marcus Ulpius Appuleius Eurkyles'in görkemli bir şekilde geri dönüşüyle memleketinde yeni bir yapılaşma hareketine ön ayak olmuştur. Stadion ve tiyatro'nun yapımına yardımcı olarak dönemin modern Roma yapıları görüntüsüne bürünmesini sağlamıştır⁴¹.

Erken Bizans Dönemi'nde piskoposluk merkezi olarak görev yapan kent, MS 7. yüzyıldan sonra önemini kaybetmiş ve Bizans Dönemi'nde Zeus tapınağının bulunduğu

³⁷ Sevin 2007, 198

³⁸ Ramsay 1960, 164.

³⁹ Ramsay 1960, 159.

⁴⁰ Bozoğlu 2010, 8.

⁴¹ Ateş, Rheidt 2007, 235.

alan savunma duvarıyla çevrilerek bir kale haline getirilmiştir. Selçuklu Emirliklerinin tüm Anadolu'ya hâkim oldukları 13. yüzyılda bir Tatar boyu olan Çavdarlar'ın merkezi haline gelmiştir⁴². 1381 yılında ise Aizanoi antik kentinin bulunduğu alan, Germiyanogulları'ndan Osmanlı Devleti'nin denetimine geçmiştir⁴³.

Aizanoi ilk kez 1824'te İngiliz kontu Saint Asaph tarafından tespit edilmiştir. 19. yüzyılda Texier, Laborde, Le Bas ve Landron tarafından ziyaret edilmiştir.⁴⁴ Texier'in, gezi notlarında ise kentin mimari çizimleri, anıtların planları ve betimlemeleri yapılmıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra Ramsay bu bölgede araştırmalarda bulunmuş ve yerleşimin tarihi coğrafyası ile ilgili ilk önemli çalışmaları yapmıştır⁴⁵.

İlk kazılar 1926-1928 yıllarında Alman Arkeoloji Enstitüsü tarafından Schede ve Krencker başkanlığında başlatılmıştır⁴⁶. Daha sonra Naumann 1970'ten itibaren kazı başkanlığı yapmaya başlamıştır⁴⁷. 1982 ile 1990 yılları arasında kazılara Hoffman başkanlık etmiştir⁴⁸. 1990-2007 yılları arasında kazı başkanı Rheidt'tır⁴⁹. 2007-2010 yılları arasında Von den Hoff kazı başkanlığını yürütmüştür⁵⁰. 2011 yılından itibaren kazı çalışmaları ÖZER başkanlığında başlamıştır ve halen devam etmektedir⁵¹.

⁴² Atik 1996, 4.

⁴³ İznik 2006, 314.

⁴⁴ Naumann 1979, 10.

⁴⁵ İznik 2006, 27.

⁴⁶ Rheidt 1993, 476.

⁴⁷ Atik 1996, 4.

⁴⁸ Hoffman 1989, 261.

⁴⁹ Ateş-Rheidt 2007, 230.

⁵⁰ Von den Hoff 2009, 451.

⁵¹ Özer 2012, C.3, 277.

İKİNCİ BÖLÜM

ANTİK KAYNAKLARDA - KUTSAL KİTAPLARDA VE DESTANLARDA ÖLÜM OLGUSU

Antik çağ yunan düşünürlerinden Epikuros: “Öyleyse en kötü illet olan ölümün bize hiçbir zararı dokunmaz, çünkü biz yaşarken ölüm yoktur, ölüm geldiğinde de biz artık yokuz”⁵² der. Platon, ölümü ruhun bir arınması olarak anlar; ölüm, ruhun bedenden kurtulması, bedensel tutkuların arınması, temizlenmesidir⁵³. Aristoteles, insan zihninde, zekâ faaliyetinde bütün malumatın insanın ölümsüz ruhunda oldum olası mevcut olduğunu, bu bilgilerin doğumda ölümsüz ruhun ölümlü beden hapsinde unutulup gittiğini ifade eder⁵⁴. Herakleitos’a göre ise; ölüm ruh ateşinin logos’un tüm-ateşine karışıp yok olmasıdır⁵⁵.

Yunanlar için tanrılar, insanların varoluş koşulunu tanımlayan ölüme yabancıdır. Tanrılar *athanatoi* yani ölümsüzdürler. İnsanlar ise *brotoi*, yani hastalıklara ve yaşlanmaya olduğu gibi ölüme de yazgılı fanilerdir⁵⁶. Thanatos: Ölümü simgeleyen tanrı. Nyks’in çocuğu uykunun kardeşidir⁵⁷. Yunan mitolojisinde insandaki tüm yıkıcı, öldürücü dürtüleri tasvir eden *Thanatos* ölümün vücut bulmuş halidir⁵⁸. Romalıların halk inançlarına göre *Orcus* ölümü simgeleyen cin ya da ölümler ülkesinin kendisidir. Etrüsk mezarlarında uzun saçlı, sakallı bir tanrı olarak gösterilen *Orcus* sonradan Yunan tanrılarının etkisi altında *Pluton*’ya da *Dis Pater* adını almışsa da *Orcus* günlük dilde anılan bir tanrı olarak kalır⁵⁹. Yunan mitolojisinden Roma mitolojisine geçen ölümler ülkesi daha ölmeden de gidilebilen öte-uç bir diyardır⁶⁰. Hades-Yeraltı tanrısı ve bekçisidir. Hades’e kadar giden yol düzdür, İster *Atina*’dan ister *More*’den başlayın tüm alanlardan Hades’e adil bir rüzgâr eser⁶¹.

⁵² Dürüşken 2014, 291.

⁵³ Akarsu 1998, 25.

⁵⁴ Atayman 2014, 120.

⁵⁵ Kranz 1984, 59-60.

⁵⁶ Vernant 2016, 47.

⁵⁷ Erhat 2007, 282.

⁵⁸ C.Canova 2015, 158.

⁵⁹ Erhat 2007, 228.

⁶⁰ Canova 2015, 209-210.

⁶¹ Paton X, 5.

Yunan mitolojisinde ölüm bir yolculuk olarak anlatılır ve yok oluştan ziyade yeni bir hayata başlangıç olarak algılanır. Yeraltında katmanları bulunan ve bazı özel durumlar dışında sadece dünyada hayatını yitirmiş insanları içine alan yer altı dünyasına Hades adı verilir⁶². Hades karanlıklar dünyasının efendisidir. Oturduğu kasvetli sarayın eşikleri tunçtandır; o eşikleri bir kez aşip o kapılardan geçen kimse bir daha geri dönemez. Hades kendi malikânesine kapanır, Demeter'in kızını kaçırmaması olayı dışında hiçbir zaman yeryüzüne çıkmaz. Ölülerin ve yeraltı dünyasının tanrısıdır⁶³. Demeter'in kızı Persephone, arkadaşlarıyla çiçek toplarken bir nergis görür, onu koparmak için uzaklaşır. O sırada yeryüzüne çıkan yeraltı tanrısı, Demeter'in kızını bileğinden tutarak kömür karası arabasına atarak kaçıtır. Yeraltına inerken Persephone o kadar ağlar ki dağların tepelerinden, denizlerin derinliklerinden yansıyan sesini annesi duyar. Bir kuş gibi denizleri, karaları aşar, ama kızının izini bulamaz. Kimseler bir şey bilmez. *“ne tanrılar, ne insanlar, ne de kuş haberciler...”* Dokuz gün dolaşır. Demeter, ağzına ambrosia da nektar da koymaz. Sonunda güneşin yanına gelerek gerçeği öğrenir: Persephone, yeraltında ölü gölgeler arasındadır⁶⁴. Demeter, yeraltı dünyasına iner. Kızını arar. Nehrin karşısına geçer. Ölülerin karanlığında, karanlıkta parlayan bir şey görür. Nar'ın altı tohumunu yiyen Persephone elinde bir nar ile döner. Persephone'nin dudakları kan gibi kırmızı parlar. Demeter, Zeus'a geri döner.

“Yeşil hiçbir şeyin yetişmediği, umutsuz ya da neşe duymayan bir dünyanın, toprağın beyaz ve kırılğan olduğu, kuşların şarkı söylemediği bir dünya olduğunu hayal et. Bu, kızımı geri vermezseniz, yaşamın toprakları olacaktır”. Bir tanrı ya da tanrıçanın yaptığı şeyi, başka hiçbir kimse geri alamaz. Ama bir uzlaşma bulmuşlardı. Yılın yarısı boyunca Persephone yeryüzünde, annesiyle birlikte yaşayacaktı ve onun gelmesi büyük kutlamalarla karşılandı çünkü sıcaklığı, ışığı ve yeni yaşam onunla birlikte geliyordu. Altı tohum için yılın yarısı ise altı ay boyunca yeraltında geçiyordu⁶⁵.

Öte yandan İsrail oğullarının kutsal kitaplarında (*Tanah*'ta) ölüm, ilk insanın tanrının buyruğuna karşı gelmesiyle ortaya çıkmıştır: *“Artık yaşam ağacına uzanıp meyve almasına, yiyip ölümsüz olmasına izin verilmemeli”*. Bu bağlamda ölüm, tanrının

⁶² Koç 2012, 25.

⁶³ Agizza 2006, 143.

⁶⁴ Hamilton 1942, 31.

⁶⁵ <http://classictales.educ.cam.ac.uk> (19.05.2018).

kulları olan insanlar için adeta bir cezadır. Zaten *Tanakh*'taki pek çok ayette tanrının, ceza aracı olarak insanlar arasına ölümü saldığı ifade edilmektedir⁶⁶.

İncil'de tanrı, Aden bahçesine bakması, onu işleme için Âdem'i oraya koydu. Ona, "*Bahçede istediğin ağacın meyvesini yiyebilirsin*" diye buyurdu. "*Ama iyiyle kötüyü bilme ağacından yeme. Çünkü ondan yediğin gün kesinlikle ölürsün*" dedi. Tanrının yarattığı yabanıl hayvanların en kurnazı yıldı. Yılan kadına, "*Tanrı gerçekten ağaçların hiçbirinin meyvesini yemeyin*" dedi mi? diye sordu. Kadın, "*Bahçedeki ağaçların meyvelerinden yiyebiliriz*" diye yanıtladı. Ama tanrı, "*Bahçenin ortasındaki ağacın meyvesini yemeyin, ona dokunmayın; yoksa ölürsünüz*" dedi. Yılan "*Kesinlikle ölmezsiniz*" dedi. "*Çünkü tanrı biliyor ki, o ağacın meyvesini yediğinizde gözleriniz açılacak, iyiyle kötüyü bilerek Tanrı gibi olacaksınız*". Kadın meyveden hem kendi yedi hem de Âdeme yedirdi. Bu yüzden ilk günahı işlediler ve ölümlü hale geldiler⁶⁷. M.S. 11. ve 12. yüzyıllarda salgın hastalıklar ve savaşlar yoluyla artan ölüm olayları sonucu, ölümün kaçınılmazlığını ve insanların ölüm karşısındaki eşitliğini simgelemek üzere Hristiyan bayramlarında insanların kilisenin avlusunda ve mezarlıklarında geniş bir daire şeklinde toplanarak el ele yaptıkları dansa "*ölüm dansı*" ya da "*kabir dansı*" (Fra. "*-danse macabre-*", Alm. "*-Totentanz-*", İng. "*-dance of death-*") adı veriliyordu. Bunda ve buna ilişkin sanatsal grafiklerde ölümün her türlü insanı dans eşliğinde mezara götürüşü alegorik olarak temsil edilmiştir⁶⁸.

Kuran'ı Kerim'de: "*O ölüden diriyi, diriden de ölüyü çıkarıyor ve yeryüzünü ölümün ardından canlandırıyor. İşte sizde böyle çıkarılacaksınız*" (Rum-19). *Göklerin ve yerin hükümranlığı yalnız onundur. Hem hayat verir hem öldürür. O'nun gücü her şeye yeter* (Hadid-2). "*Her can ölümü tadacaktır. Denemek için sizi kötü ve iyi durumlarda imtihan ederiz. Sonunda bize geleceksiniz*" (Enbiya-35). "*Her nerede olursanız olunuz ölüm size yetişir, yüksek ve müstahkem kalelerde dahi bulursanız*" (Nisa-78). "*Elbette sen öleceksin, onlar da ölecek. Sonrada kıyamet gününde rabbinizin huzurunda davalasacaksınız*" (Zümer-30-31)⁶⁹.

Destanlarda ölüm konusuna baktığımızda Gılgamış Destanı'nda Enkidu ve Gılgamış ölümsüzlüğü bulmak için uzun bir arayış sürecine girer. Enkidu'nun ömrü

⁶⁶ Ökten 2010, 4.

⁶⁷ Yaratılış, 2-3.

⁶⁸ Tez 2009, 159.

⁶⁹ <https://kuran.diyana.gov.tr> (09.02.2018).

yetmez. Gılgamış tek başına ölümsüzlük arayışına devam eder. Gılgamış, tanrıların yeryüzünde ölümsüzlüğü verdiği tek insan Utnapishtim'e gider ve derdine derman ister. Utnapishtim, Gılgamış'a ölümsüzlük veren bitkiden bahseder. Gılgamış ölümsüzlük bitkisini arar, bulur fakat yılan bitkiyi ondan çalar. Bitkiyi yiyen yılan gençleşir. Ölümsüzlük bitkisini kaybeden Gılgamış ölüm karşısında çaresizliğini anlamıştır. Utnapishtim "*Tek kişi yok ki ölümü görsün. İşitsin sesini ölümün. Ama gerçektir ölüm ve seslidir*"⁷⁰. Gılgamış ölüme çare bulamamıştır ama ölümsüz bir kahraman kimliği edinmiştir.

Deli Dumrul, kuru bir çayın üzerine köprü kurar. Geçenden 30 akçe geçmeyenden 40 akçe alır. Bir gün köprüsünün yanında konaklayan obalardan bir gencin öldüğünü işitir. Bu olay üzerine Allah'a Azrail'i göster de savaşıyım der. Azrail'e meydan okur. Azrail çıkar gelir. Azrail'le mücadele eder. Azrail kendi canına karşılık bir can bulursa onun canını bağışlayacağını söyler. Anne ve babasına gider. Fakat ona canlarını vermezler. Hanımına gider. Karısı: "*...Senin o namert anan baban, bir canda ne var ki sana kıyamamışlar. Arş şahit olsun sekizinci kat gök şahit olsun, yer şahit olsun, benim canım senin canına kurban olsun*"⁷¹. Azrail, hanımının canını alacağında Allaha yalvarır alacaksan ikimizin canını aynı anda al der. Bunun üzerine Allah, Azrail'e Deli Dumrul'un anne ve babasının canını almasını söyler. Deli Dumrul'a ve eşine yüz kırk yıl daha ömür verir.

Homeros'un İlyada destanında Troya Kralı Priamos'un oğlu Paris'in Sparta Kralı Menelaos'un karısı Helen'i Toraya'ya kaçırmaması sonucu Yunanlar ve Akhalılar arasında yaşanan savaş anlatılır. İlyada dördüncü kitapta, ölüm şu şekilde ifade edilmektedir: "*Yaprakların nesilleri gibidir ölümlü insanların yaşamları. Rüzgâr eski yaprakları yeryüzüne dağıtır. Şimdi yaşayan kereste yeni tomurcuklarla patlar ve bahar tekrar gelir. Bir nesil hayat bulurken, bir nesil ölür*"⁷². Andromache, Hektor'a şehirde kalıp kendini koruması, dul olarak Yunanlılara esir düşmesine izin vermemesi için yalvardı. Hektor: "*Hiç kimse kaderimle oynayıp beni Ais'e gönderemez. Ne var ki ölümlülerin hiç biri, bir kez doğdu mu alın yazısından kaçamaz*" der⁷³. Kahramanca ölüme gider. İlyada yirmi ikinci kitapta, Andromache Hektor'un ölüm haberini alır. "*Şimdi gidiyorsun Hades ülkesine, kuytu derinlikleri altında toprağın, dul bırakıyorsun*

⁷⁰ Jackson 2005, 70.

⁷¹ Ergin 1993, 121.

⁷² Homer VI. 132-159.

⁷³ Wöhlcke 2004, 102.

beni bu sarayda, zehir zıkkım bir yas içinde, seninle dünyaya getirdiğimiz çocuk daha konuşmasını bilmez, zavalcılık, sen öldün Hector, kol kanat olamazsın ona o da sana destek olamaz ilerde” diye ağıt yakar⁷⁴. Yirmi ikinci kitapta ise Hektor’un cenaze töreni ile İlyada sona erer.

⁷⁴ Homeros, İlyada, XXII. 483-490.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOMUT OLMAYAN KÜLTÜREL MİRAS

3.1. Somut Olmayan Kültürel Mirasın Önemi

Kültür doğası gereği sürekli bir devinim hâlinedir ve uzam, bağlam ve insanların koşullarına göre biçimlenerek dönüşür. Miras kavramı ise bugüne kadar daha çok geçmişten geleni ya da geçmişte kalanı işaret eden bir durağanlıkta görülmüştür. Aralarındaki bu paradoksal ilişkiye karşın miras ve kültür, sürekli birlikte anılan kavramlardır. Bu iki kavramın yan yana duruşundaki tezat, kültürel miras alanında yapılan akademik, siyasi ya da proje bazlı çalışmalara da yansır. Miras kavramının özünde bir yanıyla ‘geçmişte kalanı’ anımsatan diğer yanıyla ‘geçmişten geleni’ işaret eden bir ikilik vardır. Her iki durumda da bu ikili yapı bireyi, toplumu ya da kültür üzerine politika üretenleri beklenmedik bir anda geçmişten kendisine kalanı geleceğe aktarma sorumluluğuyla yüzleşmeye zorlar⁷⁵. Kuşaktan kuşağa aktarılarak gelen her türlü eserler ile değerler bir ülkenin zenginliği olarak görüldüğünden ve gelecek kuşaklar için sahip çıkılması gerektiğine inanıldığından tüm bu değerler bütününe "Kültürel Miras" denilmiştir⁷⁶.

UNESCO tarafından üye ülkelerin hemen hemen tamamından alan uzmanlarının da bilimsel katkısıyla hazırlanan ve 2003 yılında imzalanan ancak hazırlık öyküsü 1972 yılına kadar giden Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, bilinçli bir şekilde “antropoloji”, “etnoloji”, “etnografya” ve “folklor” terimlerine yer vermemiştir. Bu sözleşmenin hazırlık aşamasında UNESCO 1989 yılına kadar konuyu “folklor ürünlerinin korunması” olarak tanımlarken, bu tarihten sonra bu tanımlamayı tamamen terk etmiş ve “sözlü ve somut olmayan” ifadesini kullanmaya başlamıştır⁷⁷.

Dilimizde “Somut” ve onun karşıtı olan “Soyut” kelimelerinin yanında “Somut olmayan” ifadesini kullanmamızın nedeni, UNESCO çerçevesinde hazırlanan sözleşme ve diğer belgelerde kullanılan İngilizce “Tangible” ve “Intangible” kelimelerinin Türkçe

⁷⁵ Özünel 2013, 15.

⁷⁶ <http://teftis.kulturturizm.gov.tr> (30.05.2017).

⁷⁷ Oğuz 2006, 5.

karşılıklarında yaşanan zorluktur. Zira “Tangible” kelimesi “Somut” ile ifade olunmakla birlikte bunun karşıtı olan “intangible” ile “abstract” kelimelerinin ikisinin de “soyut” ile karşılanmasının yaratabileceği karışıklığın önüne geçebilmek için Dışişleri ve Kültür Bakanlıkları ile akademik çevrelerde “intangible” karşılığı olarak “somut olmayan” ifadesi kullanılmıştır⁷⁸.

2003 yılında hazırlanan Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’nin “Tanımlar” başlığını taşıyan ikinci maddesinde somut olmayan kültürel miras,” toplulukların, grupların ve kimi durumlarda bireylerin, kültürel miraslarının bir parçası olarak tanımladıkları uygulamalar, temsiller, anlatımlar, bilgiler, beceriler ve bunlara ilişkin araçlar, gereçler ve kültürel mekânlar” olarak tanımlanmıştır⁷⁹. Somut Olmayan Kültürel Miras, Yaşayan İnsan Hazinesi, Geleneğin Ustaları, Sözlü Gelenekler ve Anlatımlar, Gösteri Sanatları, Toplumsal Uygulamalar, Ritüel ve Şölenler, Doğa ve Evrenle İlgili Uygulamalar, El Sanatları Geleneği gibi kültürel ürünleri ve üretim süreçlerini ifade eden kavram olarak ifade edilmektedir⁸⁰.

Somut Olmayan Kültürel Miras, UNESCO’nun 1972 *Doğal ve Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi* hazırlık çalışmaları sırasında uluslararası bir araca dönüşmüştür. Bolivya, 1973 yılında *Yazar Hakları Evrensel Sözleşmesi*’ne “folklorun korunması” ile ilgili protokol korunmasını önermiştir. Bu öneriden sonra “folklor” bir UNESCO terimi niteliği kazanmıştır. 1989 *Geleneksel Folklorun Korunması Tavsiye Kararı*, 1994 *Yaşayan İnsan Hazinesi Programı*, 1997/98 *İnsanlığın Sözlü ve Başyapıtları İlan Programı*, 2002 yılında İstanbul’da gerçekleşen Kültürel Çeşitliliğin Aynasında Somut Olmayan Kültürel Miras başlıklı Kültür Bakanları Üçüncü Yuvarlak Masa Toplantısı gerçekleştirilmiştir. Bu toplantıdan bir yıl sonra *Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*, üç yıl sonra ise *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*, 2003 yılında *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*’nin imzalanmasıyla UNESCO’da kabul edilmiştir⁸¹.

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine 180’den fazla ülke taraf olmuştur⁸². UNESCO’ya üye ülkelerin parlamentolarında kabul edilmeye başlanmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurulu’nda da 19.01.2006 Perşembe

⁷⁸ Akay 2006, 41.

⁷⁹ Basat 2013, 63.

⁸⁰ <http://www.kulturvarliklari.gov.tr> (30.05.2017).

⁸¹ Oğuz 2009, 6.

⁸² Ekici- Fedakâr 2013, 51.

günü görüşülerek ‘‘Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesinin Onaylanmasının Uygun Bulunduğuna Dair Kanun’’ (No: 5448) onaylanmış ve 21 Ocak 2006 Cumartesi tarih ve 26056 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir⁸³. 2015-2016 yılları arasında Aizanoi ‘da Somut olmayan kültürel miras konusunda yapılan saha çalışmasında on sekiz konu başlığı tespit edilmiştir (Çiz. 4).

3.2. Kültürel Miras Olarak Aizanoi Antik Kenti ve Yapılan Çalışmalar

Özer tarafından Aizanoi’da Kültürel miras koruma bilincini geliştirme sürecinde; halkın doğrudan kültürel miras algısını teşvik için öncelikle onların kazı ekibini tanıma süreci başlatıldı ve bu süreçte Çavdarhisar’da öncelikle hedef gruplar belirlendi.

- 1) Çavdarhisarlı ve Çavdarhisar’a dışardan gelen çocuklar,
- 2)Çavdarhisarlı kadınlar,
- 3) Çavdarhisar’daki resmi kurumlar

olmak üzere üç hedef grup üzerinden çalışmalar başlatılmıştır⁸⁴.

2002’de Aizanoi Kültürel Miras Eğitimi Çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu proje Anadolu Üniversitesi Eğitim fakültesinden Türkcan tarafından ‘‘Sanat Eğitimi ile Kültürel Miras Çalışmaları: Aizanoi Antik kentinde bir uygulama ‘‘Azan’ın Çocukları’’ adı ile gerçekleştirilmiştir. Bu projede sanat etkinlikleri aracı ile bu bölgede yaşayan çocukların kendi kültürel miraslarına sahip çıkmalarını sağlayacak tarihsel bilgilerin çeşitli sanat ve dram etkinlikleri ile kazanmalar amaçlanmıştır. ‘‘İlköğretim düzeyindeki öğrencilerin yaşadıkları yerin kültürel mirasını tanıma ve sahip çıkma bilincini sanat eğitimi yoluyla kazanmalarını amaçlayan çalışmada, Çavdarhisar ilçesinde yaşayan ilköğretim çağındaki çocuklara bir sanat eğitimi tasarlanmıştır’’⁸⁵. Bu kapsamda Çavdarhisarlı çocuklara çeşitli oyunlar vasıtasıyla kentin ve bölgenin mitolojisi, şehrin kuruluşu, şehrin en parlak dönemi ve Çavdarhisar adının nereden geldiği öğretilmiştir. Çeşitli oyunlar oynatılarak Kültürel Miras Eğitimi verilmiştir

⁸³ Arıoğlu 2006, 186.

⁸⁴ Özer 2016, 164.

⁸⁵ Türkcan 2013, 219.

Aizanoi antik kentinde 2014 ve 2015 sezonunda kültürel miras projesi kapsamında Arkeolojik ve Kırsal Mimari Birlikteliğinin Korunabilirliği, Aizanoi Antik Kenti Eski Çavdarhisar Köyü Araştırması, Kültürel Miras Bilinçlendirme Projesi çalışmaları yapılmıştır⁸⁶. 8 ağustos 2015 tarihinde Aizanoi Antik kent'te, "Antik Çağ Halk Pazarı" kurulmuştur⁸⁷. 20-21 Temmuz 2017 tarihleri arasında Çavdarhisar Kaymakamlığı, Çavdarhisar Belediyesi ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Aizanoi Kazı Başkanlığı desteği ile gerçekleştirilen "Uçurtmam Aizanoi'da" adlı sanat yoluyla çocuklara kültürel miras bilincinin verilmesi projesi gerçekleştirilmiştir⁸⁸. 24-29 Temmuz 2018 tarihleri arasında Anadolu'da Hellenistik ve Roma Dönemleri'nde Ölü Gömme Adetleri Uluslararası Sempozyumu gerçekleştirilmiştir⁸⁹. 24 Temmuz 2018 tarihinde bestesi Murat YILDIZ⁹⁰ düzenlemesi kaçkar illusion tarafından yapılan özel konser gerçekleştirilmiştir⁹¹. Aizanoi Kazısı 2019 sezonunda yapılan Kültürel Miras Eğitimi Etkinliği, 14 Mayıs Salı günü, iki programda gerçekleştirilmiştir. İlk program gündüz Çavdarhisar Şehit Sebahattin Şenkal Anaokulu öğretmen ve öğrencileriyle, ikinci program ise Çavdarhisar Emniyet Amirliği ve Çavdarhisar Jandarma Komutanlığı personelleri ile iftar ve kültürel miras eğitimi programı şeklinde gerçekleştirildi⁹².

⁸⁶ Özer 2016, C.3, 275.

⁸⁷ <https://www.haberler.com> (19.05.2019).

⁸⁸ Prof. Dr. Elif ÖZER, Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Kampüs, Denizli, e-mail: eozer@pau.edu.tr. Aizanoi Kazı Başkanı ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁸⁹ <https://www.haberler.com> (19.05.2019).

⁹⁰ TED Üniversitesi'nde kısmi zamanlı öğretim görevlisi Murat YILDIZ, e-mail: murat.yildiz@tedu.edu.tr Anturia Çevre Etiği Okulu etkinliklerini sürdürmektedir (19.05.2019).

⁹¹ <https://www.youtube.com> Huitwalahit - Kaçkar illusion - Aizanoi 2018 (19.05.2019).

⁹² Arkeolog Sinan ÖZCAN Aizanoi kazısı heyet üyesi, e-mail: aizanoikazisi@gmail.com.

Çizelge-4. 2015-2016 Aizanoi Kazısı SOKÜM Belgeleme Çalışmaları

2015-2017 AIZANOI KAZI SEZONU SOKÜM BELGELEME ENVANTERİ										
İl: Kütahya					Sokum Yürütücüsü:					
İlçe: Çavdarhisar					Aizanoi Kazı Başkanı Prof. Dr. Elif ÖZER					
2015 KAZI SEZONU SOKÜM SAHA ÇALIŞMASI KONU BAŞLIKLARI										
Doğum	Evlenme	Ölüm	Büyü	Aba Sultan	Halk Değişleri	Beddualar	Maniler	Bilmeceler	Adak	
TEDAVİ OCAKLARI	Bezeme Ocağı		Sarılık Ocağı	Nazar Ocağı	Yakma Ocağı	Felç Ocağı	Göz Ocağı	Korku Ocağı		
ÇOCUK OYUNLARI	Kale Oyunu		Hombo	Senin Benim Oyunu		Ev Masalı	Emen Oyunu	Eski Minder		
2016 KAZI SEZONU SOKÜM SAHA ÇALIŞMASI KONU BAŞLIKLARI										
MASALLAR	Fatmacık ve Yusufçuk Masalı			Dolakçı Masalı		Peri Kızı Masalı		Halk Takvimi		Batıl İnanışlar
Tarihi Yapıların Halk Dilinde Adlandırılması							Ağaçla İlgili Olan Adet ve İnanışlar			
2017 KAZI SEZONU SOKÜM SAHA ÇALIŞMASI KONU BAŞLIKLARI										
Ölüm Konusu Kapsamında Batıl İnanışlar ve Hurafeler										

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİ

Eski çağlardan günümüze kadar ölümler farklı medeniyetlerde ve farklı inanış sistemleri içinde çok farklı ritüellerle gömülmektedir. Gömme adetlerini pek çok toplumda kültürel kurallar belirler. Mezarın lokasyonundan, gömülen cesedin şekline, gömünün derinliğine, yanına konulan eşyalara kadar pek çok faktör bu adetleri şekillendirir. Bunlar toplumlar arasında-ve bazen de kendi içinde- o toplumun yapısına dair ipucu verecek şekilde değişmektedir. Toplumların yanı sıra aynı toplum içinde cinsiyet ve yaşa bağlı olarak gömü özellikleri değişmektedir⁹³. Çavdarhisar'da kadın mezarlarının erkek mezarlarına göre daha derin kazılması örneğinde olduğu gibi(defin işlemleri bölümüne bk.).

Ölümleri gömme biçimi o toplumu oluşturan kültürel değerlerden, yaşanan mekânlardan ve dinsel inanış biçimlerinden izler taşımaktadır. Yaşanan mekânın ölü gömme biçimine etkisini göstermesi bakımından Frigya ölü gömme biçimi mekânın gömü yerini yansıtması açısından dikkat çekicidir. Frigyalılar ölümlerini kayalara oyulmuş mezarlara ya da Tümülülere gömerdi. Bu anıt mezarlara en iyi örnekler Köhnüş vadisindeki Aslantaş ve Yılantaş mezar anıtlarıdır⁹⁴.

Cesedin yakılarak gömülmesi ve ölü bedeninin toprağa gömülmesini göstermesi bakımından Antik Grek ve Roma toplumlarındaki cenaze törenleri önem arz etmektedir. Antik Grek ve Roma dünyasında cenazenin gömülmesinde esas olarak iki yöntem kullanılmıştır. Kremasyon (yakarak gömme) ve İnhumasyon (bedenin toprağa gömülmesi) dur. Ceset yakıldıktan sonra geriye kalan kemikler, bir kabın içine konularak yine toprağa gömülür; Bu nedenle mezarlıklar, mezarların yeri, mezar taşı yazıları, lahitler, mezar odaları ve gömme kaplarına önem verilmiştir. Cenazenin gömülmesi yakınları ve akrabaları, arkadaşlarının görevidir⁹⁵.

Çavdarhisar ölü gömme adetleri konulu çalışmada Aizanoi'daki buluntulara göre kuzey nekropolisteki en erken gömme biçimi kremasyondur⁹⁶. Günümüzde ise ölü

⁹³ Ünlütürk 2015, 64.

⁹⁴ İşcan 2002, 15.

⁹⁵ Civelek 2018, 85-86.

⁹⁶ Özer 2018, 92.

gömme biçimi inhumasyondur. Çalışmamızın sınırları kapsamında Çavdarhisar ölü gömme adetleri değerlendirmeye alınmaktadır.

4.1. Ölüm Öncesi

Ölüm korkusunun bilinçaltındaki baskısıyla tedirgin olan halk düşüncesi, geleceği bilmek isteğinin de etkisiyle, alışıla gelmişin dışındaki birtakım davranışları; araç-gereçlerin şu ya da bu biçimindeki kullanışlarını; meteorolojik olayları, hayvanların hareket ve seslerini düşlerdeki görüntülerle hastalardaki psikolojik ve fizyolojik değişiklikleri çoğu zaman ölümün bir işareti, bir ön belirtisi saymaktadır⁹⁷. Kellehear, Ölme Üzerine Bir İnceleme Bireysel Bütünlük, Bedensel Çöküş ve Ruhsal Dönüşüm adlı çalışmasında, ölme davranışlarına dair çıkarılabilecek yedi izlek, bunların bir faillik, doğrusallık, dalgalanma, kopuş, çözülme, haklarından mahrum edilme ve dönüşüm olarak ele alan teorilerden oluştuğunu ifade etmektedir⁹⁸.

Çavdarhisar ölü gömme adetleri konulu çalışmamızda halk arasında, ölecek insanda beliren; birtakım haller olduğu tespit edilmiştir. Ölecek olan kişinin, gözleri örümceklenir, çapaklanır, donuk bakar ve renk değiştirir, Burnu düşer, sararır, yapışır, burnu süğlümleşir, sivrilir, örümceklenir ve büyür, benzi kül gibi olur, sararır, rengi değişir, elleri benlenir-kurur, ayakları beyazlaşır-soğur. Bazı kimseler sustuğunu, bazı kimselerin konuştuğu belirtilmiştir. Bahsedilen haller SPSS veri analizinde dört kategoride değerlendirilmeye alınmıştır.

“Çavdarhisar’da bir kimsenin öleceğini düşündüren haller var mı?” sorusuna iki şıklı yanıt verilmiş olup şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %44,5 Erkek: %23,1 Toplam: %67,6’dir.

2. Hayır: N=290 Kadın: %2,8 Erkek: %24,5 Toplam: %27,2’dir.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük çoğunluğu %67,6’sı Çavdarhisar’da bir kimsenin öleceğini düşündüren bir takım haller olduğu yanıtını vermiştir (**Çiz. 5**).

⁹⁷ Örnek 1971, 15.

⁹⁸ Kellehear 2015, 17.

4.1.1. Kişinin Ölümünü Anlaması

Örnekleme giren katılımcıların “Kimse öleceğini anlayabilir mi?” sorusuna verilen yanıtlar üç şıklı olup şu şekildedir.

1. Malum olur: N=290 Kadın: %46,9 Erkek: %26,7 Toplam: %73,6
2. Hisseder: N=290 Kadın: %40,3 Erkek: %33,0 Toplam: %73,3
3. Gölgesi kaybolursa: N=290 Kadın: %1,7 Erkek: %0 Toplam: %1,7’dir.

Gölgesi kaybolursa yanıtını veren katılımcılar şu açıklamalarda bulunmuştur. Bir kimse berat gecesi sabaha kadar ibadet eder, güneş doğarken üçayaklı sacayağın üzerine çıkar; eğer gölgesi kaybolursa yaşadığı bu durumu o sene dünyadan silineceğine, öleceğine yorarmış.

Bu konu hakkında yapılan literatür taramasında şu veriye ulaşılmıştır. Tritonis Gölü⁹⁹ ile ilgili anlatılan başka bir hikâyede: “*Jason, Pelion eteklerinde Argo gemisini yapıp bitirdikten sonra, içerisine hekatombe ile beraber tunçtan yapılmış bir üçayak da koydu ve Delphoi’ye gitmek üzere Peloponez’i dolandı. Malea Burnu yakınına geldiği zaman kuzey rüzgârlarına yakalandı ve rüzgâr onu Libya kıyılarına doğru attı. Karayı görmeden önce Tritonis Gölü yakınlarındaki sığıklara düştü, buradan nasıl kurtulacağını bilemedi. O zaman diyor hikâyeye, karşısına Triton çıktı; Jason’a üçayağı kendisine verirse ona geçidi göstereceğini ve denizcileri bir zarar görmeden geri göndereceğini söyledi. Jason razı oldu; Triton kum sığıklarından çıkmak için tutulması gereken yolu gösterdi ve üçayağı kendi tapınağına koydu ve bu üçayak üzerinde bir oraklı söyledi: Jason’un yol arkadaşlarına açıkça bildirdi, Argo denizcilerinin torunlarından biri üçayağı kaldırdığı zaman, Tritonis Gölü’nün çevresinde yüz Yunan kentinin ortaya çıkacağını söyledi. Alın yazısı böyleydi. Bu bölgede oturan Libyalılar bu öngörüü haber almışlar ve üçayağı saklamışlardır*”¹⁰⁰. İlyada’ da üçayakla ilgili olarak şu şekilde bahsedilmektedir. Thetis, Hephaistos’u evinde körükleri arasında çalışırken bulur. Hephaistos kan ter içinde bir o yana bir buyana gider gelir, Hephaistos

⁹⁹ Tritonis Gölü. Tunus'un güneyinde, Gabes Körfezi'nin batısındaki Şat el Cerid (Herodotos, VI. 179: Dipnot 160).

¹⁰⁰ Herodotos, IV. 179.

yirmi tane üçayak yapıyordur. Üçayakları sarayının dik duvarına dayayacaktır. Kendi kendilerine girsinler diye tanrıların toplantısına, sonra gerisin geri eve dönsünler diye her üçayağın altına altın tekerlekler koymuştur¹⁰¹.

4.1.2. Ölecek Olan Kimseye Kına Yakılması

Örnekleme giren katılımcıların “Ölecek olan kimseye kına yakılır mı?” sorusuna beş şıklı yanıt olup şu şekildedir.

1. Hayır: N=290 Kadın: %17,4 Erkek: %41,3 toplam: %58,7
2. Evet: N=290 Kadın: %33,0 Erkek: %8,7 toplam: %41,7
3. Katılımcılardan cennet sıvası diye yakılır diyen toplam: %41,7
4. Kadın olduğu belli olsun diye yakılırdı diyen toplam: %58,7
5. Eskiden yakılırdı diyen toplam: %36,5'tir.

Örnekleme girenlerin ifadelerine göre ölecek olan kimseye kına yakılır diyen katılımcıların ifadelerinden kınanın eski kuşaklar tarafından cinsiyeti belirleyici unsur ve dinsel inanış biçimini yansıtan bir uygulama olarak tercih edildiği saptanmıştır.

¹⁰¹ Homeros, İlyada, XVIII.369-379.

Çizelge-5. Kimsenin öleceğini düşündüren haller

CİNSİYET'İN KATILIM DURUMU			KADIN		ERKEK		Total
			Sayı	%	Sayı	%	
CİNSİYET*\$çoklu_yanıt_1 Gözde meydana gelen değişimler			145	100	145	100	290
Kayıp		Gözler örümceklenir	110	75,9	84	57,9	194
N	Yüzde	Gözler çapaklanır	6	4,1	4	2,8	10
148	51,0	Gözler donuk bakar	63	43,4	96	66,2	159
		Gözler renk değiştirir	18	12,4	12	8,3	30
CİNSİYET*\$çoklu_yanıt_2 Burunda meydana gelen değişimler			145	100	145	100	290
Kayıp		Burnu düşer	88	60,7	34	23,4	122
N	Yüzde	Bunu sararır	29	20,0	15	10,3	44
166	57,2	Burun yapışır	1	0,7	0	0	1
Ölecek Kişide Fiziksel Değişiklikler		Burnu süğlümleşir	68	46,9	111	76,6	179
		Burnu sivrilir	3	2,1	3	2,1	6
		Burnu örümceklenir	11	7,6	4	2,8	15
		Burnu büyür	39	72,2	15	10,3	54
CİNSİYET*\$çoklu_yanıt_3 Fiziksel değişimler			145	100	145	100	290
Kayıp		Benzi kül gibi olur	114	78,6	63	43,4	177
N	Yüzde	Benzi sararır	9	6,2	8	5,5	17
128	44,1	Rengi değişir	110	75,9	133	91,7	243
		Elleri benlenir-kurur	1	0,7	0	0	1
		Ayakları beyazlaşır-soğur	1	0,7	0	0	1
CİNSİYET*\$çoklu_yanıt_4 Ruhsal değişimler			145	100	145	100	290
Kayıp		Bazı kimseler susar	0	0	1	0,7	1
N	Percent	Bazıları konuşur	0	0	1	0,7	1
285	98,3						

4.2. Ölüme Yorulan Hayvanlar

Halk inanmalarında ölümü önceden haber veren belirtiler arasında, hayvanlarla ilgili olanlar büyük bir yer kapsamaktadır. Hayvanların insanlarda bulunmayan kimi yetenekleri, sezi güçleri, biçimsel özellikleri, uğurlu ya da uğursuz sayılmaları bu tür inanmaların oluşmasında ve evrensel bir çizgiye erişmesinde büyük bir rol oynamaktadır. Evcil ve yabanıl hayvanların ötüşleri, ulumaları, kişnemeleri, böğürmeleri, belli hareketleri, uçuş yönleri, alışılmıştın dışındaki davranışları yaklaşan bir ölümün önbelirtisi ve işareti olarak yorumlanmaktadır¹⁰².

“Çavdarhisar’da hayvanların çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna örnekleme girenlerin verdiği yanıtların oranı şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %48,6 Erkek: %25,9 Toplam: %75,5
2. Hayır: N=290 Kadın: %2,8’i Erkek: %24,1 Toplam: %26,9’dır¹⁰³.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük kısmı %75,5’lik oranla hayvanların çıkardığı bir takım sesleri ölüme ilişkilendirmekte ve ölüme yormaktadır. Geri kalan %26,9’u hayvanların çıkardığı bir takım sesleri ölüme ilişkilendirmemektedir. “Çavdarhisar’da hayvanların çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık vardır (**Çiz. 6**).

4.2.1. Baykuş ve Ölüm

“Baykuşun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna örnekleme girenlerin verdiği yanıtların oranı şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %37,9 Erkek: %17,2 Toplam: %55,2
2. Hayır: N=290 Kadın: %12,1 Erkeklerin %32,8 Toplam: %48,8 oranındadır¹⁰⁴.

¹⁰² Örnek 1971, 15.

¹⁰³ $\chi^2 = (1, N=290) = 79.032$, $p = .000$ bulunmuştur. $P = .000 < 0.05$ ’tir. Bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

¹⁰⁴ $\chi^2 = (1, N=290) = 50,192$, $p = .000$ bulunmuştur. $P = .000 < 0.05$ ’tir. Bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %55,2'si baykuşun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Bu yanıt verenler baykuş öttüğünde uğursuzluk olacağına, iyi şeyler olmayacağına yorulmaktadır. Baykuş kimin mahallesinde ya da kimin bacasında öterse o yerden ölecek olan bir kimseye yorulmaktadır. Geriye kalan %48,8'lik kısım baykuşun çıkardığı birtakım sesleri ölüme yormamaktadır. “Baykuşun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

Örnek anlatı-1: Eskiler “*Bacalığında baykuş tünedi derlerdi*”¹⁰⁵. “*Baykuş öterken burnundan kan gelirse iyi olmaz derlerdi*”¹⁰⁶.

Örnek anlatı-2: “*Guguk pilav (baykuş) öttü mü? Ölecek var derledi*”¹⁰⁷.

Örnek anlatı-3: “Baykuş öttü Kemaller mahallesindeki fırın sahibi Nazmiye Ertaş öldü”¹⁰⁸.

Sözlükte “işlerin ters gitmesine yol açtığına inanılan nesne, olay, fiil ve durum” anlamına gelen uğursuzluk kelimesi “uğur, uğurlu şeyleri gösteren simge” anlamındaki fâlin zıddı olup “gören ve işiten kişinin nefret duyup reddettiği şey” demektir. Uğur ise insana mutluluk, iyilik ve şans getireceğine inanılan durumdur. “Uğursuz saymak” mânasındaki şe'm kökünden türeyen teş'eüm, “uçmak” anlamındaki tayr kökünden türeyen tıyere (tetayyur), tâir kelimesiyle birlikte kullanıldığında zecr, ayrıca “uğursuzluk, uğursuz” anlamındaki nahs kelimesi de aynı mânaya gelir. Uğursuzluk “insan ve hayvanlarla diğer bazı nesnelere hareket, ses ve duruşlarını uğursuz sayma” şeklinde de tanımlanır. Uğursuzluk bağlamında güvercin, karga, baykuş ve hüdhüd gibi kuşların uçuşundan anlam çıkarma anlayışı çok eski bir geçmişe sahip olup Bâbil ve Mısırlılar gibi Yahudi ve Hristiyanlarda da mevcuttur¹⁰⁹.

Baykuş ile ilgili inançlar çok erken dönemlere kadar inmektedir. Halk arasında baykuş yıkıntılarda, ıssız evlerde servilerde, karaağaçlarda onlara benzer yüksek yerlerde yuva yapar, durur. Oralarda öter. Onun sinsisi duyan kulaklarını tıkır. Okur üfler, tanrıdan yardım diler. Doğu edebiyatında da baykuş geniş yer tutmaktadır. Türk

¹⁰⁵ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁰⁶ H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2015.

¹⁰⁷ E. Karaaslan ile yapılan video Kaydı, 2017.

¹⁰⁸ S. Berber, ile yapılan video kaydı, 2017

¹⁰⁹ Erul 2012, 51.

halk şiirine ve divan şiirine de geçmiştir. Baykuş, Hititlerden, günümüze kadar gelmiş geçmiş bütün Anadolu uluslarında vardır. Hititler tarafından da uğursuz sayılmıştır¹¹⁰. Okeanos'un kızı Metis tanrıçası ve Olympos tanrısı Zeus'un kızı ve on iki, Olympos tanrısının biri olan Athena çoğu zaman ilk adla, yani palas Athena diye anılır. Sıfatları daha belirgin ve anlamlıdır: kalkanını taşıyan “aigiokhos” (Aigis) gök gözlü¹¹¹, çakır gözlü, “glaukopis” tanrıçanın en sevdiği kuş olan “glauks”, baykuşla ilgili görülmüştür¹¹².

Siu'larda ise, ölümlerin ruhlar vadisine ulaşmak üzere, üzerinde yürümek zorunda oldukları Samanyolu'nu bekleyen Hin-Han denilen bekçilerdir baykuşlar. Bileklerinde ya da bedenlerinin başka yerinde uygun dövme bulunmadığından, baykuşların denetiminden geçmeyi başaramayanlar, cehennemine dipsiz derinliklerine atılırlar¹¹³.

Latin ozanı Ovidius (MS1. yy) “*Metamorphoseis*” (Dönüşümler) adlı eserinde baykuş ile örümcek konusunu işlemiş ve onların tanrılar ile olan ilişkilerini belirtmiştir. Ovidius'un yapıtında işlenen konuların çoğu Anadolu kaynaklıdır. Örümcek, baykuş konularının kaynağı da eski Anadolu inanışlarıdır¹¹⁴. Anadolu kültüründe ise baykuş; ulukuş, devletli, murat kuşu gibi isimlerle kutsanan, bunun yanı sıra şeytan kuşu gibi isimlerle de anılan, atasözlerinde, beddualarda uğursuz sayılan bir kuştur. Baykuş kelimesine karşılık Eski Türkçede kullanılan *ügi/ühi* kelimesinin çağdaş kimi lehçelerde, ağızlarda ve bir ihtimal baykuşun çıkardığı sese dayandırılan puhu kelimesiyle yaşadığını, yapa kulak kelimesinin yapalak şekliyle kimi çağdaş lehçelerde ve günümüz Türkçesinde kullanıldığını, koburga kelimesinin ise arkaikleştiğini söylemek mümkündür. Ağızlardaki baykuşa karşılık gelen kelime ve kelime gruplarının çokluğu baykuşun çok eski zamanlardan beri var olduğunu göstermektedir. Günümüzde kullanılan baykuş kelimesinin bu kuşun tüm çeşitlerini kapsayan bir anlamı taşıdığı, baykuşa verilen isimlere bakıldığında ise halk inançlarının deyimleri, atasözlerini ve diğer kelime gruplarını dolayısıyla dili etkilediği gözlemlenmiştir¹¹⁵.

¹¹⁰ Eyüboğlu 1974, 111-112.

¹¹¹ Homeros, İlyada, V. 405-420.

¹¹² Erhat 2007, 65-66.

¹¹³ Erdoes-Ortiz 2006, 472.

¹¹⁴ Eyüboğlu 1974, 113.

¹¹⁵ Kaman 2015, 1148.

4.2.2. Horoz, Tavuk ve Ölüm

“Çavdarhisar’da tavuğun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür
2. Hayır: N=290 Kadın: %49,7 Erkek: %50 Toplam: %99,7 oranındadır¹¹⁶.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %99,7 Tavuğun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir. Geriye kalan %0,3’ü Tavuğun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur yanıtını vermiştir. “Çavdarhisar’da tavuğun çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlarda anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

“Çavdarhisar’da Horoz’un çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek : %0 Toplam: %0
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %50’dır¹¹⁷.

Genel toplamda Horoz’un çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulmaz yanıtını verenlerin oranı %100’dür.

Örnek anlatı-1: “Horoz’un ötüşü iyiye yorulur. Vakit başını bildirmek için ve melekleri gördüğünde öter”¹¹⁸.

Örnek anlatı-2: “Horoz’un ötüşü yararlı derler. Eskiden saat ayarlaması yoktu. Saat ayarlamasıydı o. Birinci ötüşü, ikinci ötüşü ona göre sabahleyin kalkar işimizi görürdük”¹¹⁹.

Örnek anlatı-3: “Horoz öttüğünde melekler âmin dermiş”¹²⁰.

¹¹⁶ Ki-kare tablosunun altındaki dipnot okunduğunda hücrelerin %20’den fazlasında 5’ten küçük frekans olup olmadığına baktığımızda olmadığı (0 cells (,0%) have expected count less than 5) incelendiğinde bu değer %50 olduğu için cümlelerin devamı okunur. Minimum beklenen hesaplama 1,000’dür. Bu durumda Fisher’s Exact Test okunur. Fisher’s Exact Test =1,000’dür. Fisher’s Exact Test =1,000 > 0,05’tir. Bu durumda H_A reddedilir ve H_0 kabul edilir.

¹¹⁷ Spss Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

¹¹⁸ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

¹¹⁹ A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

Örnek anlatı-4: “Gece öten horozdan hayır gelmez. Depreme çıkar. Akşam öten Horoz’un kellesi kopartılmalı derler”¹²¹. Şeklinde açıklamada bulunulmuştur.

Örnek anlatı-5: Güneş battıktan sonra tavuk gıdaklarsa iyi olmaz¹²².

Mezarın iç ve dış kısmına bırakılan hediyeler bir toplumun kültürel değerlerini, inanç sistemini ve düşünce yapısını yansıtmaları açısından önem taşımaktadır. 2012 yılı kazısında kuzey nekropolis’de tuğla örgülü Sanduka mezar da terrakotta horoz, kuş figürü, grotesk figürün başı bulunmuştur. Bu terrakotta hayvan figürlerinin çocukların günlük hayatta kullandığı oyuncakları olduğu düşünülmektedir¹²³. Bu bilgi kapsamında yaptığımız anket çalışması verilerine göre günümüz Çavdarhisar ölü gömme adetlerinde hayvanların çıkardığı bir takım seslerin ölüm öncesini haber vermede ölüme yorulduğu tespit edilmiştir¹²⁴.

Antik Dönem tıbbında özellikle Asklepios’un kutsal hayvanları olan yılan ve horoz, cerrahi aletlerin büyük bir çoğunluğunun formlarını oluşturmuş veya bu aletlerin ve aletlerin korunduğu kutuların üzerlerini süslemiştir. Böylece tıpkı Asklepionlarda uygulanan tedavi metotlarının temelini oluşturan; Asklepios’un iyileştirici gücüyle tedaviye dair inanç sisteminin farklı bir versiyonu olarak, üzerlerindeki kutsal bezemeler ya da formlarıyla tanrısal güce sahip hale getirilen bu aletlerin şifa vereceğine inanılmıştır¹²⁵. Yunanistan’da horoz çocukluktan erkeklığe geçişte önemli bir kültürel semboldür¹²⁶.

Orta Asya Türk kültüründen günümüze kadar varlığını sürdüren, günlük yaşantımızda önemli bir yere sahip olan kanatlı hayvanlardan tavuk, eski Türkçede takagu, tür adı olmakla birlikte bu türün dişisinin adıdır. Bu türün erkeği horoz, yavrusu Cıvcıv, henüz olgunlaşmamış olanına ise Ferik’tir. Tavuk türünün erkeği olan horoz, diklenen ve saldıran bir yapıya sahip olduğu için, kimi toplumlarda savaşın sembolü olarak kabul edilmiş, hatta madeni paraların üzerine resmi bastırılmıştır. Birbirine

¹²⁰ H. Kaya yapılan video kaydı, 2017.

¹²¹ F. Yiğit ile yapılan görüşme notları, 2017.

¹²² F. Yıldız ile yapılan görüşme notları, 2016.

¹²³ Özer 2013, 60-61.

¹²⁴ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın %48,6 Erkek: %25,9 Toplam: %75,5’dir.

¹²⁵ Akarsu-Akarsu-Tırpan 2011, 14.

¹²⁶ Csapo 2006, 17.

kavuşamayan âşıkların konu edinen Varka ve Gülşah ve Hümayunname minyatürlerinde de horoz motifine rastlanmaktadır¹²⁷.

Horozun Türk halk inançlarındaki yeri çok önemlidir. Sema'da horozların piri olduğuna inanılır. Horozun zamansız ötmesi iyi sayılmaz. Ayrıca horozun yumurtlaması ile ilgili inançlar da var. Depremi erken haber alan hayvanlar arasında horozun da varlığına inanılır. Dünya Kızıl Öküzün veya Kızıl Horozun üstündedir. Yezidî inançlı Kürtlerde ise horozun mitolojik anlamı daha derindir¹²⁸. Yezidilikte horoz eti haramdır¹²⁹. Çerkezlerde ve Abhazlarda demirhane kutsaldır ve değişik ritlerin yapıldığı mekândır. Demirhane pek çok pratik yapılır. Bu pratiklerden biri de bebek vaftizidir. Demirhanede yapılan bir başka şey de tanrı onuruna karmaşık ve uzun ayinler yapılmasıdır. Abhazlarda tanrı için yapılan ayinler küçük bir yapı içine konmuş bütün araç gereçlerin olduğu minyatür bir atölye kullanılır. Üç gün süren esas tören arefesinde demirci, bütün ailesinin eşliğinde, gün batımında "tanrı evinde iken" kurban etmek üzere bir oğlağı oyuncak demir ocağına kadar sürükler. Buna ilaveten erkek için bir horoz, kadın için de bir tavuk adanır¹³⁰.

Hristiyanlıkta kiliselerin çan kulesinin tepesinde genellikle madeni bir horoz, rüzgârın hangi yönden estiğini göstermek için yerleştirilmiştir. Rüzgârın hangi yönden estiğini görmek "burada simgesel anlamda da anlaşılabilir, etrafınızdaki işaretlere dikkat edin demektir. Horoz gün doğarken öter ve yeni günün başladığını haber verir. Hristiyanları tanrının armağanı olan zamanı iyi ve bilinçli kullanmaları konusunda uyarır. İncil'de horozun özel bir hikâyesi vardır. Hz. İsa, kendisine büyük vaatlerde bulunan öğrencisi Petrus'a şu kehanette bulunur: Daha horoz ötmeden beni üç defa inkâr edeceksin¹³¹.

Kaderini horozların çizdiği İstanbul'daki Ortodoks Rumlar'ın kutsal mekânlarından biri olan Balıklı Rum Manastırı aynı zamanda Müslümanların da şifa bulmak için ziyaret ettiği yerlerden biridir. Bina 1835 yılında yaşanan depremle yerle bir olunca İstanbul'daki Ermeniler manastırın yapımı için dönemin padişahı Sultan II. Mahmut'a başvuruda bulunur. Rumlar bu öneriye karşı çıkınca padişah ilginç bir çözümü devreye sokar. Buna göre Rumlar ve Ermeniler horoz dövüştürecektir kazanan

¹²⁷ Doğan 2013, 450.

¹²⁸ Kalafat 2009, 3.

¹²⁹ Taşkın 2013, 527.

¹³⁰ Bonnefoy 2000, C.2, 695.

¹³¹ https://islam-dialog.ekvw.de/fileadmin/mcs/islamdialog/Willkommen_deutsch-tuerkisch_web.pdf (18.05.2018).

cemaat manastırı inşa edip sahiplenecektir. Cemaatler padişahın bu önerisini kabul eder ve horoz dövüşü başlar. Dövüşün sonunda Rumlar'ın horozu galip gelir ve bu önemli bina onlarda kalır¹³².

Eski İran mitolojisinde ışığın habercisi ve bekçisi kutsal bir varlık olan horoz, Firdevs'inin *Şehname*'sinde güneşin doğuşunun simgesiydi. Bu anlam bütün Ortaçağ Türk-İslam dünyası içinde söz konusuydu. Türklerde özellikle beyaz horoz önemliydi¹³³. Kaplan'ında ifade ettiği gibi horoz başı ayrıca güneş dini ile de bağlantılı görülebilir. Horoz başının ışık olarak karanlığa ve kötülüğe karşı varlığı Pers inançlarının bir özelliğidir¹³⁴. Çavdarhisar'da eski kuşaklar tarafından cenazenin arkasından tavuk kesildiği tespit edilmiştir. Cenaze mezarda meleklerin sorgusuna sual verirken şeytan eylemesin diye yapıldığı belirtilmiştir¹³⁵. Çavdarhisar'da horoz adak hayvanı olarak yaygın bir kullanıma sahiptir¹³⁶. Çavdarhisar'da Aba Sultan'a yağmur duası amacıyla çıkan kişilerden kadınlar tarafından tavuk, horoz, kaz adak olarak kesilmektedir. Tavuk ve horoz başları ağaca sunu olarak atılmaktadır¹³⁷.

Denizli'nin meşhur simgesi, "Denizli Horozu"nun antik çağlara kadar uzandığının göstergesi, Laodikeia antik kentinde yapılan kazılarda bulunan bir kandil üzerine işlenmiş horoz figürü ile mermer üzerine işlenmiş horoz figürü ile mermer üzerine işlenmiş dövüşen horoz figürleridir¹³⁸. Denizli Horozu'nun uzun ötüşleriyle kazandığı bu haklı şöhret Antik Çağlar'da pek de dikkate alınmamıştı ama horoz figürleri pek çok yere kazınmıştı. Onlara göre horoz "genç erkeklerin" simgesiydi. Bugün Pamukkale Hierapolis Arkeoloji Müzesi'nde korunan bir mezar taşı ile Laodikeia'daki anıtsal taş kemerin üstündeki horoz motifleri hemen her ziyaretçinin ilgi odağıdır¹³⁹. Horoz edebi türler içinde şiirlere konu olmuştur. Kutludağ'ın "*Çatal Çeşmede Sular Söyleşir Hala*" adlı şiirinde ..."Horozu tuzu kızı", Zamanlarından beri suyunu içmemiş var mı ki, Çatal Çeşme'nin... Şeklinde bahsedilmektedir¹⁴⁰.

¹³² <http://www.hurhaber.com> (18.05.2018).

¹³³ Çoruhlu 2002, 148-149.

¹³⁴ Kaplan 2016, 102.

¹³⁵ Örnekleme giren N=290 Kadın: %10,0 Erkek: %3,0 Toplam : %13,0'dır.

¹³⁶ Çavdarhisar'da hayır, adak olarak ifade edilmektedir. Herkes yiyip içmektedir.

¹³⁷ Yılmaz 2016, 406.

¹³⁸ <http://www.geka.gov.tr> (18.05.2018).

¹³⁹ <https://www.tursab.org.tr> (18.05.2018).

¹⁴⁰ Kutludağ 2013, 31.

4.2. 3 Saksagan ve Ölüm

“Saksaganın çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna verilen yanıtlar iki şıktan oluşmaktadır. Bu yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %7,6 Erkek: erkeklerin %6,9 Toplam: %14,5
2. Hayır: N=290 Kadın: %42,4 Erkek: %43,1 Toplam: %85,5’dir¹⁴¹.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %85,5’i saksaganın çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir. Geriye kalan %14,5’i saksaganın çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Çavdarhisar’da saksagan haber getiren kuş olarak bilinmektedir. “*Haberci kuş hayırsan öt hayır değilsen tepesi üstü düş git*” denilmektedir. “Saksaganın çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

4.2. 4. Köpek ve Ölüm

“Köpeğin çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna verilen cevaplar iki şıklıdır. Şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %44,5 Erkek: %16,6 Toplam: %61,0
2. Hayır: N=290 Kadın: %5,5 Erkek: %33,4 Toplam: %39,0 oranındadır¹⁴².

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %61,0 köpeğin çıkardığı birtakım seslerden köpeğin uluması ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Geriye kalan %39,0’ı köpeğin çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir. “Köpeğin çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

¹⁴¹ $\chi^2=(1,N=290)=111, P=739$ bulunmuştur. $P=.739>0.05$ ’ten bu durumda H_0 kabul edilir. H_A reddedilir.

¹⁴² $\chi^2=(1,N=290)=95.130, P=000$ bulunmuştur. $P=000<0,05$ ’tir. Bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

Örnek anlatı-1: “Köpeğin gözünün önünde perde olmadığına inanılmaktadır”¹⁴³.

Örnek anlatı-2: Eğer bir kimse köpeğin gözünden çapağını alır ve kendi gözüne sürerse gözünün önündeki perdenin kalktığına inanmaktadır. Köpeğin gözünün önünde perde olmaması nedeniyle ölecek kimseleri görebildiğine inanılmaktadır¹⁴⁴.

Örnek anlatı-3: “Köpeğin ulumasını bazı yorumcular ölen olur der. Ama ben ona inanmam. Hurafedir onlar”¹⁴⁵.

Örnek anlatı-4: “Falan kimsenin köpeği sabaha kadar uludu. Sahibinin başını yedi derler”¹⁴⁶.

Örnek anlatı-5: Köpek uluduğu zaman ihtiyarlar “başını ye başını ye” derlerdi¹⁴⁷. “Köpeğin uluması hayra yorulmaz”¹⁴⁸.

Örnek anlatı-6: 1970 Gediz depreminden sonra artçı depremler olduğunu, devlet tarafından verilen çadırlarda yaşarken Karadal akrabasının köpeğine deprem olacağı zaman malum olduğunu belirtmiştir. Köpek deprem olacağı zaman gelir, çadırın ağzına oturur. Üç sefer uludu mu? Deprem olurmuş. “Köpek ürü yo ya üç ya beş dakika geçirdi. Ardından deprem olurdu. Bu köpeğin en az beş altı sefer böyle edişinin farkındayım”¹⁴⁹.

İnsanoğlu ile köpek arasındaki dayanışma gereksinimi, bundan on bin yıl kadar önceleri, Mezolitik’te doğmuştur. Bu süreçte insanoğlu köpeği evcilleştirmiştir¹⁵⁰. Köpeğin Yunan ve Roma mitolojisinde şu şekilde bahsi geçmektedir. Ölüler ülkesi ya da bir diğer ifadeyle yer altındaki hayat mitolojisi, Roma’ya Yunanlılardan geçen bir inanıştır¹⁵¹. Hades’ in etrafı çevrili avlularında obur, çok başlı bekçi köpeği Kerberos (Latince: Cerberus), ters bir biçimde gelenlere kuyruğunu sallayıp yaltaklanırken kapılardan dışarıya çıkmaya çalışanları yakalayıp parçalar¹⁵².

¹⁴³ H. Kızmaz ile yapılan görüşme notları, 2017.

¹⁴⁴ M. Kelen ile yapılan görüşme notları, 2015.

¹⁴⁵ A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁴⁶ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁴⁷ H. Kızmaz ile yapılan görüşme notları, 2017.

¹⁴⁸ H. Söğüt ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁴⁹ Ş. Karadal ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁵⁰ Güvenç 2005, 164.

¹⁵¹ C. Canova 2015, 210.

¹⁵² Hansen 2018, 51.

Köpek ile ilgili olarak bahsedilen bir başka anlatı şudur. Aktaion, Thebaili Autonoe ile arıcı Aristaios'un oğlu, avcıdır. Artemis' in alanında avlanan avcıdır. Aşırılığı ile tanrıça Artemis'e sahip olmak ister. Artemis ile boy ölçüşmeye ve avcılıkta üstüne olmadığını gösterme gayretindedir. Tanrıçanın hizmetinde olan su perilerinin arasında yüzerken yakalanır. Artemis Aktaion'un elli köpeğini tüm kudurganlıklarıyla üzerine salar, köpekler geyiğe dönüşmüş olan sahiplerini paramparça ederler¹⁵³.

Mısırlılara göre, “eğer bir evin kedisi doğal bir ölümle ölürse, o evde oturanların hepsi kaşlarını kazıtırlar; eğer ölen köpekse, kafa da beraber bütün gövde kazanır”¹⁵⁴. Köpek, Asklepius'un tedavide kullandığı hayvanlarından biridir. Asklepius çoğu zaman eşlik eden Hygieia (sağlık) ve Panacea tedavilerinde bazen kutsal bir tapınak yılanı ya da köpeğin yaralanan bölümü yalayan köpek tarafından gerçekleştirilmiştir¹⁵⁵.

Kızıldertililer tarafından güneş ve ay hakkında anlatılmış olan eski bir hikâyede hayvanlar bir araya gelerek, toplantı yapmışlar. Güneşin doğudan batıya doğru koşması, günü aydınlatması ve her şeyin büyüyüp serpilmesi gerektiğine karar vermişler. Ay ise geceleri dolaşmalıymış. Sonra oturup bir ayın kaç gün olacağını saptamışlar. Köpekler diğer hayvanlardan daha akıllılanmış ve çabucak lafa girmişler. “Ay gökte kırk gün kalacak” demişler. Bütün hayvanlardan çıt çıkmıyormuş. Köpekler bir arada oturmuş, aralarında gizlice konuşarak, dediklerini düşünüyorlarmış. En akıllı köpek olan sözcüleri hâlâ ayakta duruyormuş. Parmaklarıyla kırka kadar sayıp dururken, kirpi birden başparmağına vurmuş. Kirpi, “Ay kırk gün olursa kim yaşayabilir ki sanıyorsunuz?” demiş. “O zaman yıl çok uzun olur. Her ay en çok otuz gün olmalı.” diğer hayvanlar kirpiye hak vermişler. Toplantının sonunda ayın otuz gün, bir yılın ise on iki ay olmasına karar vermişler¹⁵⁶.

Müneccimler öldükten sonra eski İranlılar gibi balmumuna bulanarak gömülmezlerdi. Yenilmeleri için köpeklere ve akbabalara atılırdı¹⁵⁷. Kırım Tatarların'da

¹⁵³ Bonnefoy 2000, C.I, 32.

¹⁵⁴ Herodotos, II.150.

¹⁵⁵ Hart 1965, 234.

¹⁵⁶ Erdoes-Ortiz 2006 , a.g.e., 202.

¹⁵⁷ Lissner 1973, 91.

yemek hazırlanırken yağda bir şey kızartmışlarsa ilk kızartılan yiyeceği köpeğe verirler. Bunun pişirilen şeyin ve pişirenlerin hayrına olduğuna inanılır¹⁵⁸.

Ashâb-ı Kehf'in, Hz. İsa'nın dinine mensup gençler olduğuna dair çeşitli rivayetler bulunmakla birlikte (Taberî, XV, 200) Kur'an-ı Kerim, bu konuda açıklama yapmamış, ancak ibret alınması için bazı yönleriyle tasvir etmiştir. Olay kısaca şöyledir: Putperest bir kavmin içinde Allah'ın varlığına ve birliğine inanan birkaç genç, bu inançlarını dile getirip putperestliğe karşı çıkmış, onların zulüm ve baskılarından korunmak için bir mağaraya sığınmışlar, yanlarındaki köpekleriyle birlikte mağarada derin bir uykuya dalan bu gençler muhtemelen 309 yıl sonra uyanmışlardır¹⁵⁹.

Çavdarhisar halk inanışlarında nazar ve göz ocağında hastalıkların tedavisinde köpek ile ilgili şu verilere ulaşılmıştır. Gözde iltihaplanma, gözden akıntı gelmesi ve gözün kenarında oluşan şişlik vb. gözlenen rahatsızlıklar halk arasında itdirseği olarak ifade edilmektedir. Ocaklı kadın kelen tarafından göz ocağında itdirseği tedavisi yapılmaktadır. Hasta yere yatırılır. Yüzüne elek kapatılır. Eleğin üzerine ekmek parçaları yerleştirilir. Ocaklı kadın hastaya üç kez İhlas birer kez ise Fatiha, Felak ve Nas surelerini okur. Hastanın başından aşağı doğru üfler. Eleğin üzerindeki ekmek parçaları köpeğe yedirilir. Bu şekilde hastalığın iyileşeceğine ve köpeğe geçeceğine inanılır. Bir diğer tedavi yöntemi ise, ocağı kadın eline üç ekmek parçası koyar. Elinde bulunan ekmek parçalarının üzerine üç kez İhlas birer kez ise Fatiha, Nas ve Felak surelerini okur. Hastanın başından aşağı üfler. Bu okunan ekmek parçalarını köpeğe yedirir. Aynı zamanda duaları ocaklı kadın suya okur. Okunan su hastanın gözüne sürülür. Bir kısmı da hastaya içilir¹⁶⁰. Nazar olan kimse nazar ocağında kurşun döktürür. Oradan ayrıldıktan sonra yola demir para atar. Bu para köpekler tarafından çiğnendiğinde kimsenin iyi olacağına ve nazarın geçeceğine inanılır¹⁶¹. Bu uygulamanın hem Hekate kültü hem de Şamanizm'den kaynağını aldığını ve zamanla birbiriyle bütünleştiğini düşünmekteyiz.

4.2.5. Karga ve Ölüm

¹⁵⁸ Kalafat 2002, 332.

¹⁵⁹ https://kuran.diyinet.gov.tr/Kehf-suresi_9-10 (19.05.2019).

¹⁶⁰ Kelen ile yapılan görüşme notları, 2015.

¹⁶¹ Akgün ile yapılan görüşme notları, 2015.

“Çavdarhisar’da Karganın çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %7,9 %1,7 Toplam: %9,7
2. Hayır: N=290 Kadın: %41,7 Erkek: %48,3 Toplam: %90,0’dır¹⁶².

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %90,0’ı karganın çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir. Geriye kalan %10’u karganın çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur yanıtını vermiştir.

Örnek anlatı-1: “Karga çok öttü mü birisi ölecek herhalde derlerdi”¹⁶³.

Örnek anlatı-2: “Kargalar toplanır çok ötüşüne yağmur yağacağına işaret derler”¹⁶⁴.

Örnek anlatı-3: “Ölüme yorulur mu bilmem ama gün dönümünden on gün önce kargaların gözüne su kan gözükmüş. Çağırdar durur, su içemezlermiş. Eskiden çok konuşan kimse için kara garga gibi cenen durmuyo ne çağırdep durusun denirdi”¹⁶⁵.

Kuranda Maide Suresi, 5/27-32 ayetleri arasında anlatılan Âdemin iki oğlu Habil ve Kabil’dir. Kabil kardeşine duyduğu kıskançlıktan dolayı kardeşi Habil’i öldürür. Allah kardeşinin ölüsünü nasıl gömeceğini göstermek üzere, yerleri eşeleyen bir karga gönderdi. Kabil: “Bana yazıklar olsun. Kardeşimin ölüsünü gömmede şu karga kadar olamadım dedi de ettiğine pişmanlardan oldu”¹⁶⁶ şeklinde anlatılmaktadır. Bu kıssa kardeşler arasında işlenen ilk cinayete örnek teşkil etmesi bakımından insanın ölüsünü gömme konusunda bilgi ve deneyim düzeyi oluşturulması açısından karga aracılığı ile insanda ölüsünü gömme bilincinin kazandırılmasında önem arz etmektedir.

¹⁶² $\chi^2(1, N=290)=13.95, p = .01$ ’dir.

¹⁶³ H. Bahat ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁶⁴ A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁶⁵ Ş. Karadal ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁶⁶ Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, Maide Suresi:5 Cüz:6. Ayet:31.s.113.

Çizelge- 6 Çavdarhisar’da hayvanların çıkardığı bir takım sesler ölüme yorulur mu?

HAYVANLARIN ÇIKARDIĞI BİR TAKIM SESLERİN ÖLÜMLE İLİŞKİLENDİRİLMESİ ÜZERİNE	CİNSİYET	EVET		HAYIR		TOPLAM		ÖNEMLİLİK
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Hayvanların çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	141	97,2	4	2,8	145	100	$\chi^2=79.03$ df=1 P = .000
	ERKEK	75	51,7	70	48,3	145	100	
Baykuş'un çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	110	75,9	35	24,1	145	100	$\chi^2 =50.19$ df=1 p = .000
	ERKEK	50	34,5	95	65,5	145	100	
Karganın çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	23	15,9	122	83,4	145	100	$\chi^2 =13.955$ df=1 P = .001
	ERKEK	5	3,4	140	96,6	145	100	
Saksağanın çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	22	15,2	123	84,8	145	100	$\chi^2 =111$ df=1 P = .739
	ERKEK	20	13,8	125	86,2	145	100	
Horoz çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	0	0	145	100	145	100	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.
	ERKEK	0	0	145	100	145	100	
Tavuk çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	1	0,7	144	99,3	145	100	$\chi^2=1.00$ df=1 P =.316 > 0,05
	ERKEK	0	0	145	100	145	100	
Köpek çıkardığı birtakım sesler ölüme yorulur mu?	KADIN	129	89,0	16	11,0	145	100	Fisher’s Exact Test = 1,000
	ERKEK	48	33,1	97	66,9	145	100	

4.3. Meteorolojik Olaylar ve Ölüm

Bu bölümde, Çavdarhisar’da yapılan anket neticesinde meteorolojik olayların ölüme yorulması alt başlıkları altında değerlendirilecektir.

4.3.1. Gök Gürlemesi ve Ölüm

Zeus(Jupiter) gök’ün hükümdarı, yağmur-tanrısı, korkunç şimşegi fırlatan Bulut-toplayıcısıdır¹⁶⁷. Asklepius cerrah olmuş ve sanatını büyük bir perdeye taşıyarak, sadece bazılarının ölmesini engellemekle kalmamış, aynı zamanda ölüleri de yükseltmiştir çünkü Athena’dan, Medusa’nın damarlarından akan kanı almıştı ve sol taraftaki damarlardan akan kanı insanlığın kanadı için kullandığı sırada, kurtuluş için sağ taraftan akan kanı kullandı ve bu yüzden ölüleri diriltmiştir¹⁶⁸. Yeraltı dünyasının tanrısı Hades, Zeus'a, Asklepius'un kendi nüfuzunu azalttığından şikâyet etti ve şifacı, insanlığın ve evrenin doğal yasalarına olan müdahalesinden ötürü bir şimşek çakmasıyla cezalandırıldı. Ölümünden sonra Zeus tarafından tanınmış ve ilaç tanrısı yapılmıştı¹⁶⁹. Yunan mitolojisinde Uranos (gökyüzü), gök tanrısıdır. Roma mitolojisine Caelus (gök, cennet) adıyla geçmiştir¹⁷⁰.

Sümer’de ise 2500 yıllarına doğru geçen binyıl içinde, Enlil Sümer -ve belirli bir kapsam içinde Babil ve Asur- pantheon'unun baştanrısı oldu. Enlil, havanın egemeni anlamını taşıyan bir Sümer sözcüğüdür. Bu sözcük gök baba ile toprak ana arasında bir ayırım sağlayan ve daha sonra Enlil'e çocuk doğuran güç anlamını taşıyan bir Sümer sözcüğüdür¹⁷¹. Taranis, Keltlerin gökyüzü tanrısıdır. Şimşekler, yıldırımlar, gök gürültüsü, gök kuşağı ile ilişkilidir¹⁷².

Türklerin ilk dini olarak kabul edilen “Gök Tanrı inanç” sistemindeki “Gök, “ulu” anlamındadır. Ulu Tanrı yücelerde tahayyül edilmekte ve ona yükünüldüğü zaman göğe dönülmektedir. Günümüze kadar gelen birçok dini pratik bu inancın uzantısı

¹⁶⁷ Hamilton 1942, 12.

¹⁶⁸ <http://www.maicar.com> (16.05.2018).

¹⁶⁹ Hart 1965, 233.

¹⁷⁰ <http://www.yunanmitolojisi.com> (20.05.2019).

¹⁷¹ Sever 1993, 269.

¹⁷² Bonnefoy 2000, C.2, 1065.

olarak dini folklorumuzda yaşamaktadır¹⁷³. Hatta dini folklorun içine dinin bir parçasıymış gibi dâhil edilen bir takım halk inanışları zamanla hurafelere dönüşmektedir. Bu konuda örneklemime giren N=290 Katılımcıdan erkeklerin %0,3'ü kadınların %0'ı “*Eski inanışlara göre amelin kötüyse mezarın üzerinden ateş çıkar. Amelin iyiyse mezarın üstünden gökyüzüne kadar nur çıkıp gökyüzünü aydınlatır*”¹⁷⁴ yanıtını vermiştir. Bu yanıt bahsedilen duruma örneklem sunmaktadır. Eliade ifade ettiği gibi kimi toplumlarda tanrı yükseklerde gökte tasavvur edilmiştir. Bu tasavvurlardan biri Eve kabilesinde olduğu gibi¹⁷⁵. Çavdarhisar da yaşayan kimselerin inançlarında da karşımıza çıkmaktadır. “*Gökten rahmetini yerden bereketini kesme Allah'ım*” duası ve dua edilirken ellerin gökyüzüne doğru açılması bu duruma örneklem sunmaktadır. Bu konu kapsamında aşağıdaki metin içinde örnek anlatılarda verilen bilgiler neticesinde gök gürlemesi, yıldırım düşmesi, şimşek çakması vb doğa olaylarını anlama ve anlamlandırmada bilimsel verilerden uzak, gündelik yaşam bilgisinin ve eskatolojik(öbür dünya) inanışların halk inanışına etkisini göstermesi açısından önem arz etmektedir. Başka bir örneklemde bir Papago kadını Chona'nın otobiyografisinde yıldırım düşmesi hadisesi şu şekilde anlatılmaktadır: Bir de köyümüzdeki kızlardan birini nasıl yıldırım çarptığını anlatırdık. Büyücü muhtemelen kadınlardan birinin adet gördüğünü ve bunu itiraf edemediğini, kızın başına bu yüzden yıldırım düştüğünü söylemişti¹⁷⁶.

Gökyüzü dinsel kaynakların yazılı aktarımı olan kutsal kitaplarda Gök “*Başlangıçta tanrı göğü ve yeri yarattı. Yer boştu, yeryüzü şekilleri yoktu; engin karanlıklarla kaplıydı. Tanrı'nın ruhu suların üzerinde hareket ediyordu*”¹⁷⁷ Allah kubbeye gök, dedi¹⁷⁸. O, gökleri ve yeri hak ile yarattı, geceyi gündüzün üstüne sarıyor, gündüzü de gecenin üstüne sarar. Güneşi ve ay'ı emrine âmade kılmış, her biri belli bir süreye kadar akıp gitmektedir. İyi bil ki, çok güçlü ve çok bağışlayıcı olan ancak *O'dur*”¹⁷⁹ şeklinde bahsedilmektedir.

Altaylılar'da şaman (kam) sadece Ülgen'e kurban sunmak için göğe çıkar. Bu yolculuk üç gün sürer. Şaman göğe çıkmadan önce hazırlıklar yapar, bu hazırlığa akşam başlanır. Tören alanı ıssız bir ormanda kurulan çadırıdır. Şaman önce sürüden kurbanlık

¹⁷³ Kalafat,

¹⁷⁴ M. Çamlı ile yapılan görüşme notları, 2017.

¹⁷⁵ Eliade 2003, 9.

¹⁷⁶ Underhill 2003, 122.

¹⁷⁷ İncil,1-3.

¹⁷⁸ Tekvin 8.

¹⁷⁹ Kuran, Zümer 39.5.

bir at seçer, seçilen atı Ülgen'in onayına sunar, kurban beğenilirse hemen o akşam kesilir. Ertesi gün âyine devam edilir. Şaman def içine topladığı ruhlarla yolculuğa çıkar. Kurban göğün en üst katında bulunan Ülgen'e sunulur. Bu olayın ardından şaman bayılarak yere yığılır. Törenin üçüncü gününde saçı yapılır, eğlence düzenlenir. Şaman bu seyahatte karşılaştığı ilginç olayları çadırda bulunan kişilere anlatır. Şamanın seyahati göğe doğru olduğu gibi yer altına doğru da olabilir. Kötü ruhlar yakaladıkları ruhları yer altına götürdükleri için şaman bu ruhları kurtarmak amacıyla yer altı dünyasının hâkimi Erlik'le de muhatap olmak zorundadır. Şaman için bu karşılaşma anı oldukça güçtür. Bu sırada şaman büyük bir cezbe halinde kendini kaybeder. Yeryüzüne dönerken Erlik tarafından hapsedilen ruhu yeryüzüne çıkarır. Bu âyinden sonra ayılan şaman orada bulunanları selâmlar¹⁸⁰.

Yukarda ifade edilenler çerçevesinde halk arasında “gök gürlemesi ölüme yorulur mu?” sorusu sorulmuştur. Şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0 Toplam %0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür¹⁸¹.

Örnekleme girenlerin tamamı gök gürlemesi ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir.

Örnek anlatı-1: “Gök gürlemesinden yıldırım düşer diye korkarlar”¹⁸².

Örnek anlatı-2: “Ağar'lı Murat Hoca vardı. O Cenabı Allah'ın melekilerinin kamçısıymış o gök gürüldemesi ben bunu duydum. Yalnız cinniler kaçarlarmış. Gök gürüldüyöye şakır şakır ondan çok kaçarlarmış, Büyük ağaçların dibine vaman derdi. Cinniler oraya toplanıyormuş”¹⁸³.

Örnek anlatı-3: Gök gürlemesinde şahadet getirilir¹⁸⁴.

Örnek anlatı-4: “Şeytan insanın omzuna binermiş” şimşek oradan isabet edermiş ve İnsan bu durum sonucunda ölmüş”¹⁸⁵.

Örnek anlatı-5: “Gök gürlemesi 4-5. Aylar 9-10. Aylarda olur. O da yer altında yaşayan hayvanlara baharın geldiğini haber verir. Ölüme yorulmaz”¹⁸⁶.

Örnek anlatı-6: Eskiden yılın ilk ayı nisan ve mayıs ayı olarak kabul edilir. İlkbahar ayında ilk gök gürültüsü olduğunda dua okunarak Sarpın'a (Ambar'a) üç kere taş atılmış¹⁸⁷.

¹⁸⁰ Güngör 2010, 328.

¹⁸¹ İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabit olduğundan Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanamamıştır.

¹⁸² A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁸³ A. Uyanık ile yapılan video kaydı, 2017.

¹⁸⁴ H. Akkaş ile yapılan görüşme notları, 2016.

¹⁸⁵ Ş. Balık ile yapılan görüşme notları, 2016.

¹⁸⁶ A. Yiğit ile yapılan görüşme notları, 2017.

Örnek anlatı-7: Gök gürültülü, yağmurlu zamanlarda ağaç altına girilmez. Gök gürlediğinde kelimeyi şahadet getirilir. Allah'ım afatsız ver denir. Elektronik eşyalar kapatılır. Ölüm korkusu olur¹⁸⁸.

4.3.2. Ay Tutulması ve Ölüm

Yunan mitolojisinde Selene ay tanrıçasıdır. Selene'nin sembolleri hilal, öküz (boğa), yukarıya kaldırılmış harmani, horoz, köpek ve meşaledir. Selene inancı özellikle mora yarımadasında güçlü olmuştur. Selene'nin Roma mitolojisindeki karşılığı "ay" anlamına gelen Luna'dır¹⁸⁹.

Hekate, büyü sanatları yapan herkes tarafından diğer tüm tanrıların üstünde tapılan tanrıçadır. Genelde literatürde cennette Luna, yeryüzünde Diana ve cehennemde Proserpina ile tanımlanmış bir tür üçleme olarak temsil edilir, ancak bu üç tanrıça kendi bireyselliklerini ve karakteristiklerini korur¹⁹⁰. Hekate hem iyi hem de kötü olan Yunan mitolojisinin tanrıçasıdır. Özellikle cadılık, sihir, ay, kapı ve gece gibi cehennem köpekleri ve hayaletler gibi yaratıklar ile ilişkilidir. Çoğu zaman, gece ve onunla bağlantıyı hatırlatmak için bir meşale taşıyor ve üç yüzlü heykelde, kavşağın koruyucusudur¹⁹¹. Karanlık tanrıça, sürüler ve denizcilerin koruyucusu, kavşakların tanrıçasıdır¹⁹². Hekate çevresindeki kutsal hayvanları ile yaşam ve ölüm üzerinde egemen olan ve tüm yaratıkların koruyucusu "Ana Tanrıça" geleneğini Hıristiyan Roma devrine kadar sürdürmüştür¹⁹³. Ay Hekate'nin önemli bir kadını kuvveti olarak temsil edilmiştir¹⁹⁴. Ay rahmin yaşam yaratan ritminin ölçü ve ilahıdır, varlıklar onunla aynı zamanda gelirler ve giderler: Doğum ve ölüm gizinin ilahıdır¹⁹⁵.

Ay tüm bereketin kaynağıdır ve adet dönemlerini düzenler. Kişileştirildiğinde "kadınların efendisi" olur. Pek çok halk, ay'ın, bir erkek ya da bir yılan kılığına girip, kadınlarıyla birleştiğine inanmıştır. Buna hala inananlar vardır. Bu nedenle, örneğin

¹⁸⁷ M. Ertaş ile yapılan halk takvimi konulu görüşme notları, 2016.

¹⁸⁸ F. Yıldız ile yapılan görüşme notları, 2016.

¹⁸⁹ Canova 2015, 61.

¹⁹⁰ Lowe 1992, 11.

¹⁹¹ <https://www.ancient.eu/Hecate> (12.07.2018).

¹⁹² Birkaç Voodoo geleneğinin Baron Samedi'ye doğru bir paralel çizecek, kavşakların efendisi olan ve ölümün gizemleri

¹⁹³ Çelebi 2017, 1.

¹⁹⁴ Ford 1999-2003, 62.

¹⁹⁵ Cambell 2003, 16.

Eskimolarda, genç kızlar gebe kalacakları korkusuyla aya bakmazlar. Avustralyalılar ayın, Don Juan kılığında yere inerek, kadınları gebe bıraktıktan sonra terk ettiğine inanırlar. Aynı mit Hintliler arasında da yaygındır¹⁹⁶. Mezopotamya uygarlıklarından biri olan Sümerlerde Sin Ay tanrısıdır¹⁹⁷. Tanrıların listesinde Urartuların ay tanrısı, Şe-e-la-ar-di'ye rastlanmaktadır¹⁹⁸. “Gökten düşen ay efsanesinde” güneş tanrısının çobanı Hapantalli Ay tanrısı Kaşku ve tanrıça Kattaşzipuri bulunmaktadır. Bunlar genelde Hatti kökenli tanrılardır¹⁹⁹.

Mezopotamyalıların takvimi Ay yılına dayanan ay takvimidir. Bu takvim daha sonraki dini takvimlere ve İslâm Dünyası'ndaki hicri takvime temel oluşturmuştur. Burada Ay'ın safhalarıyla belirlenen 29,5 günlük kavuşum ayı esas alınmaktaydı. Aylar hilâlin görünmesiyle, yıl ise, genelde ilkbahar gün dönümünden sonra gözlemlenen hilâl ile başlatılıyordu. Takvimleri ay yılı esas alındığından yıl 354 gün idi²⁰⁰.

“Çavdarhisar'da Ay tutulması ölüme yorulur mu?” sorusu sorulmuş şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0 Toplam %0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam %100'dür²⁰¹.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin tamamı Çavdarhisar'da Ay tutulması ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir.

Örnek anlatı-1: “Ay tutulması olduğunda sala verilir. Tüfek atılır. Teneke çalarlar. Ayı kurtardık derlerdi. Ama bunlar hurafe, ölüme yormazlar”²⁰².

Örnek anlatı-2: “Ay-Güneş tutulması gibi olaylar deprem sel gibi olaylara yorulur”²⁰³.

Örnek anlatı-3: “Ölüme yorulmaz, bolluk derler. Gökte cadı kadın varmış. Cadı kadın Ay'ı zapdedermiş. Ona tabanca atıverdiler mi? Korkar Ayı bırakmış”²⁰⁴.

Örnek anlatı-4: Özgülün annesi “Ay'ı cadı kızlar sallar” diyormuş²⁰⁵.

Örnek anlatı-5: “Hilal olarak doğduğunda ay dua okunur. Ay gördüm Allah Amentü billah denir. Ay'ı ilk gördüğünde Ay'a karşı dönüp tebâreke okunur “Ay – Güneş tutulması uğursuzluğa yorulur”²⁰⁶.

¹⁹⁶ Elliade 2003, 25.

¹⁹⁷ Osman Tosun 1946, 15.

¹⁹⁸ Piotrovskiy 1965,43.

¹⁹⁹ Arıkan 1998, 274.

²⁰⁰ Topdemir - Unat 2008, 15.

²⁰¹ İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabit olduğundan hiçbir ilişki ölçütü hesaplanmamıştır.

²⁰² A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

²⁰³ M Demirel ile yapılan görüşme notları, 2017.

²⁰⁴ S. Çakarlar ile yapılan görüşme notları, 2017.

²⁰⁵ İ. Özgül ile yapılan görüşme notları, 2016.

4.3.3. Güneş Tutulması ve Ölüm

İlkel toplumlarda çok çeşitli yorumlar vardır. Buna göre güneş, yeryüzünü aydınlatmak üzere melekler tarafından taşınan devasa bir mumdur. Gökyüzünde nasıl asılı durduğu ve nasıl yandığı açıklanamayan dev bir kıvılcım; çok yaşlı bir ihtiyarın kendi isteğiyle geceye ya da gündüze göre attığı odunlarla beslenen bir ateştir. Batmak üzereyken istenirse elle elle tutulabilecek devasa bir tekerlek ya da çember; tanrının yüzünün ya da gözlerinin bir ışıltısıdır. Güneş ışınlarının etrafı aydınlatması ve her şeyi görünür kılması, insanın gözünü açmasına benzetilir. Gözler kapalıyken etraf nasıl karanlıksa güneş yokken de dünya karanlıktır²⁰⁷.

Yunan mitolojisi güneş tanrısı Helios, ay tanrıçası Selene ve Şafak tanrıçası Eos ile birlikte, Hyperion ve Theia adlı Titanların üç çocuğundan birisidir. Helios, güneş tanrısı olduğu kadar, görme yetisini de temsil eder; ayrıca edilen yeminlerin de bekçisidir. Helios kültüründe, güneş tanrısına beyaz at kurban etmek yaygın bir adettir. Helios mitolojide ışığın tanrısı Apollon ve ateş zanaatının ustası Hephaistos ile bir tutulmuşsa da hiçbir Olympos tanrısıyla tamamen özdeşleşmemiştir²⁰⁸. İse'de Güneş Tanrıçası Amaterasu'nun tapınağının bulunduğu en büyük kült yerini ziyaret etmek ve Amaterasu'nun doğuşunu izlemek Şintoistler için kutsaldır²⁰⁹.

Güneş tanrısı Şamaş mitolojiye göre Ay tanrısı Sin'in oğludur. Güneş kültü Mezopotamya'da iki merkezde tanınır. Kuzeyde Sippar güneyde Larsa şehirleri²¹⁰. Güneş ve ay tanrıları Mezopotamya'daki ülkelerin mitolojilerinde "yaratıcı" olan nitelikleriyle önemli bir şekilde işlenirken, bunlar yunan mitolojisinde Helios (=Güneş Tanrısı) ve Selene (Ay Tanrısı) olarak adlandırılır²¹¹. Ma "güneş tapımı" olarak

²⁰⁶ A. Yiğit ile yapıla görüşme notları, 2017.

²⁰⁷ Öksüz 2014, 72.

²⁰⁸ Canova 2015, 57-58.

²⁰⁹ Küçük 1999, 238.

²¹⁰ Tansuğ-İnanlı 1949, 556.

²¹¹ Arda 1999, 244.

adlandırılan tapım ancak Mısır'da, Asya'da ve eski Avrupa'da belli bir başarı yakalayıp gelişim göstermiş ve Mısır'da gerçek bir atılım yapmıştır²¹².

İnanna ve Dumuzi gezegen tanrıları üçlüsünde, Nanna-Suen (Ay), Utu (Güneş) ile Venüs yıldızı ve aşk tanrıçası olan İnanna yer alıyordu. Ay ve Güneş tanrıları en parlak noktaya Babiller zamanında çıktılar²¹³. Hint mitolojisinde ise Vedik görünüşü ile Mitra bir güneş tanrısıdır. Avesta'daki Pers görünüşünde de bu kesinlikle doğrulanır ve oradaki Mithra'nın da bir güneş tanrısı olduğu söylenir. Adının etimolojik anlamı kesin olmamakla birlikte "dost, müttefik, arkadaş" biçimindedir²¹⁴.

Krishna ve Herakles yeri geldiğinde gözünü kırpmadan tanrılara dahi meydan okuyan iki cesur ve gözü kara kahramandır. Herakles'in onuncu işi Geryoneus'un sığırlarını Eurystheus'a getirmektir. Libya Çölünü geçerken sıcağın çok etkilenir ve öfkeyle Helios'u (Güneş) ok atarak tehdit eder. Helios da ona altından bir kayık hediye eder. Herakles bu kayık ile Akdeniz'de yol olarak Erytheia adasına ulaşır²¹⁵.

Orta Asya kavimlerinde güneş ve ay kültü bulunduğu eski çağlardan beri malumdur. Altaylı şamanistler güneşle and içerler. And formüllerinde "kün ana körüptür" cümlesi geçer. Müslüman Türklerden Mişer ulusu güneşle yemin eder. "kuyaştır and ediyorum" derler. Altaylara göre güneş ana, ay atadır. Güneşi yerde ateş temsil eder. Yakut masallarından anlaşıldığına göre büyük kahramanlar güneş ve ayın himayesi altında bulunurlardı²¹⁶.

Yeni Hebridler' de, Shepherd takımadaları içindeki Makura adasında, Güneş'in kaynağını aramak için kuzeydoğuya doğru kayıkla yola çıkan Sakara'nın hikâyesi anlatılır. Sakora sonunda Merig adasına ulaşır: Burada kadınlar kendi aralarında yaşarlar ve iri büyüklükte, yemişle beslenen bir yarasa türü olan şeytan kuşları, kadınları ziyaret eder ve kadınlar da onlara kocalık yaparlar. Sakora, yarasaların yerine geçmeye niyetlenir, yarasaları öldürür ve bir yandan kadınlara gerçek cinsel yaşamı tattırırken, bir yandan da onları hamile bırakır. Birkaç yıl sonra bu rolünden yorulur ve avlanmak,

²¹² Eliade 2003, 20.

²¹³ Eliade 2003, C.I, 85.

²¹⁴ Kaya 1997, 104.

²¹⁵ Kaya 2011, 29.

²¹⁶ İnan 1986, 29.

denize girmek, saçlarını taramak için bir adadan diğerine gidip gelen kanatlı kadın Tuarere'lerin sırtına binip evine döner²¹⁷.

İnsan soyunu yaratan güneş miti ve güneş tanrısıyla, belli bir sınıftan gelen insanlar arasındaki -soy ve aile- ilişkileri kayda değer olgulardır. Ama bu yalnızca güneş tanrısına özgü 'bir ayrıcalık değildir. Daha sonraki bölümlerde saptayacağımız gibi herhangi bir kozmik bölge, -sular, yer, bitkiler- hierofanilerin diyalektiği nedeniyle insan, soyunu üretme işlevi kazanabilir; bu kozmik bölgelerden her birinde insan, mutlak gerçeklik ile yaşamın ve canlı varlıkların kaynağı olan ana rahmini özdeşleştirilebilir²¹⁸.

Çavdarhisar'da Güneş tutulması ölüme yorulur mu?" sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0 Toplam %0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam %100'dür²¹⁹.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin tamamı Çavdarhisar'da Güneş tutulması ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir.

4.3.4. Yıldız Kayması ve Ölüm

Bir yıldızın oluşumu, bir moleküler bulutun içinde ve sıklıkla bir süpernova patlaması sonucu ya da iki gökadanın çarpışmasıyla oluşan şok dalgalarının tetiklediği kütleçekimsel bir kararsızlık ile başlar. Daha sonra gaz ve toz bulutu kütle çekimin etkisiyle çöker, çöken bölge ısınır ve daha küçük bulut parçalarına bölünür. Her bir bulut parçası bir ön yıldız ve sonrasında yıldız oluşturur²²⁰. Halk arasında Meteor yağmurları yıldız kayması olarak adlandırılmaktadır. Yunan mitolojisinde Orion, Poseidon ve Euryale'nin oğludur. Orion güçlü ve yıldızların takımyıldızı olarak bilinir²²¹.

²¹⁷ Bonnefoy 2000, C.II, 833.

²¹⁸ Elliade 2003, 21.

²¹⁹ İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabit olduğundan hiçbir ilişki ölçütü hesaplanmamıştır.

²²⁰ <http://www.bilimtekni.gov.tr> (02.12.2018).

²²¹ Daly 2009, 107.

Halk inanışının etkisiyle doğa olayları zamanla başka bir olay ya da durumun oluşumuyla ilişkilendirilebilir. Çavdarhisar’da yıldız kaymasının ölecek olan bir kimseye yorulmasında olduğu gibi. “Çavdarhisar’da yıldız kayması ölüme yorulur mu?” sorusuna verilen yanıtlardan Çavdarhisar’da yıldız kaymasının ölüme yorulmadığı tespit edilmiştir.

1. Çavdarhisar’da yıldız kayması ölüme yorulur: N=290 Kadın: %7,5 Erkek: %9,0 Toplam: %16,4’tür.
2. Çavdarhisar’da yıldız kayması ölüme yorulmaz: N=290 Kadın: %54,7 Erkek: 29,9 Toplam: %83,6dır²²².

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük kısmı %83,6’sı Çavdarhisar’da yıldız kaymasını ölüme yormamaktadır. “Çavdarhisar’da yıldız kayması ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Örnek anlatı-1: “*Birisi daha gitti*” derler²²³. “*Eskiler kuyruklu yıldız kaydığında ölecek biri daha var derdi*”²²⁴.

Örnek anlatı-2: “*Gediz depreminde çok kişinin öldüğünü öncesinde kuyruklu yıldızın doğduğunu deprem sonrasında kadar görün düğünü*”²²⁵ ifade ettiler.

Örnek anlatı-3: “*Kuyruklu yıldız görüldüğü zaman mutlaka depreme işaretir*”²²⁶.

4.3.5.Çavdarhisar’da Ev Eşyasındaki Birtakım Değişimler(Çatlama, Patlama, Kırılma) ve Ölüm

²²² Ki-kare tablosunun altındaki dipnot okunduğunda hücrelerin %20’den fazlasında 5’ten küçük frekans olup olmadığına baktığımızda olmadığı, (0 cells (,0%) have expected count less than 5) bu değer %25 olduğu için cümlelerin devamı okunur. Minimum beklenen hesaplama 4,27’dir. Bu durumda Fisher’s Exact Test okunur. Fisher’s Exact Test =315’dir. Fisher’s Exact Test =315 > 0,05’tir. Bu durumda H_A reddedilir ve H₀ kabul edilir.

²²³ E Kurt ile yapılan görüşme kaydı, 2016.

²²⁴ A. Yaşar ile yapılan görüşme notları, 2017.

²²⁵ E. Yıldız ile yapılan görüşme notları, 2017.

²²⁶ H. Kızmaz ile yapılan görüşme notları, 2017.

İnsan yaşadığı çevre ve mekândan bağımsız değildir. Yaşadığı mekânla karşılıklı bir etkileşim halindedir. Ölüm canlıların tanıklık ettiği bir süreçtir. Bu süreci anlamada ve anlamlandırmada bir takım girişimlerde bulunan kimseler yaşadığı ortamdaki eşyalarla ölümü ilişkilendirebildiği gibi kimi zamanda yaşadığı ortamdaki eşyalarda meydana gelen kırılma, çatlama, patlama gibi değişimlerle ölümü açıklama eğiliminde bulunabilir. Bahsedilen bu bilgiler ışığında “Çavdarhisar’da ev eşyasındaki birtakım değişimler(çatlama, patlama, kırılma) ölüme yorulur mu?” sorusu sorulmuştur. Şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek: %1,4 Toplam: %1,4’tür.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek % %48,6 Toplam: %98,6’dır²²⁷.

Genel toplamda hayır diyenlerin oranı %98,6’dır. Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir çoğunluğu ev eşyasındaki bir takım değişimler(çatlama, patlama, kırılma) ölüme yorulmaz yanıtını vermiştir. “Çavdarhisar’da ev eşyasındaki birtakım değişimler(çatlama, patlama, kırılma) ölüme yorulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

Örnek anlatı-1: “*Yoranlar var Kimisi nazar çıktı der. Kimisi de var bir şey olacak derler*”²²⁸.

Örnek anlatı-2: “*Ev eşyalarındaki meydana gelen kırılma, çalama gibi birtakım değişimler ölüme yorulmaz. Uğurdur. Deviren kıran kişi mahcup olmasın diye uğurdur o uğurdur derler*”²²⁹.

Örnek anlatı-3: “*Ev eşyasındaki bir takım çatlama, kırılma, patlama durumları ölüme yorulur*”²³⁰.

4.3. 6. Rüya ve Ölüm

²²⁷ Ki-kare tablosunun altındaki dipnot okunduğunda hücrelerin %20’den fazlasında 5’ten küçük frekans olup olmadığına baktığımızda olmadığı (0 cells (0%) have expected count less than 5) incelendiğinde bu değer %50 olduğu için cümlelerin devamı okunur. Minimum beklenen hesaplama 2,0’dır. Bu durumda Fisher’s Exact Test okunur. Fisher’s Exact Test =122’dir. Fisher’s Exact Test =122 > 0,05’tir. Bu durumda H_A reddedilir ve H_0 kabul edilir.

²²⁸ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

²²⁹ A. Özcan ile yapılan video kaydı, 2017.

²³⁰ A. Yiğit ile yapılan görüşme notları, 2017.

Rüya ya da düş, gerçekleşmesi imkânsız durum, gerçekleşmesi beklenen ve istenen şey, umut olarak ifade edilmektedir²³¹. Yunanca Profeteia ve Mantikos kehanet anlamında kullanılmıştır²³². “Profeteia” kelimesi “tanrıların iradesini yorumlama armağanı; kehanet armağanı” veya “kutsal ruhun etkisiyle açıklama yapmak, konuşmak, vaaz vermek; anlaşılmaz veya gizli anlamı olan söyleyiş, iki anlamlı söyleyiş” gibi anlamlara gelmekteydi. Antik Yunan’da “mantikos” doğal ve yapay olarak ikiye ayrılmıştır. “Rüya, düş görme” anlamına gelen “oneiros” veya “oneiron” kelimesi ile “karar vermek, hüküm vermek” anlamına gelen “krit-eos/a/on” kelimelerinin bileşiminden türeyen “oneirokritikos – rüya yorumlama” ve “bir yerde uyumak” anlamına gelen “egkoim” kelimesinden türeyen “egkoimesis” yani “bir tapınakta uyumak - istihare” doğal mantikos içinde yer almıştır²³³. Halk arasında rüya kelimesi düş olarak da ifade edilmektedir. Düş, gerçekleşmesi imkânsız durum, hayal anlamında kullanılmaktadır²³⁴. Rüya tabirinin belirli usulleri vardır. Rüyalar enfüsî ve âfâkî olmak üzere iki şekilde tabir edilir. Tasavvufî rüyalar enfüsî, tasavvufî olmayanlar âfâkî olarak yorumlanır²³⁵. Halk rüyasında gördüklerinin etrafında inanışlar oluşturmuştur. Halk rüyasında gördüklerinden anlamlar çıkarıp geleceğe dair yorumlar yapar²³⁶.

Taylor’a göre, İnsanlık ruh inancına rüya aracılığıyla varmıştır. İnsan rüyada çeşitli olayları yaşamakta, uzak ve değişik yerlere gitmekte tanımadığı kimseler ile karşılaşmakta, bunlar ile birlikte avlanmakta, dostluk kurmakta ya da savaşmaktadır. Oysa rüyayı gören kimse, bütün bunlar olup biterken kulübesinde yatmaktadır. O halde, uyuyan kimseyi, kendi başına buyruk, istediği gibi hareket edebilen bir “şey” terk etmektedir. Bu ise, uyuyanın biraz uçucu, biraz flu olan benzerinden başka bir şey değildir; yani ruhudur. Aynı durum ölüm içinde söz konusudur. Ölen birinin hiçbir yaşama belirtisi göstermeden yatmasının nedeni, o kimseye canlılık veren “şey” in, yani ruhun bedeni terk etmesidir. Ancak ruh rüyada insanı belli bir süre, ölümden ise tamamen terk etmektedir²³⁷.

Freud’un Frazer’den aktardığı üzere, her şeyde bir hayat ve ruh vardır. İlkel insanın inancına göre bir hayvan yahut insan, hareket eder, çünkü bu hayvanın içinde başka küçük hayvan, insanın içinde başka bir küçük insan, hareket eder. Hayvanın

²³¹ <http://www.tdk.gov.tr> (05.10.2018).

²³² <https://www.google.com.tr> (05.12.2018).

²³³ Akça, 2016, 72.

²³⁴ <http://www.tdk.gov.tr> (17.12.2017).

²³⁵ Uludağ 2008, 310.

²³⁶ Artun 2016, 372.

²³⁷ Örnek 1971, 24-25.

içindeki hayvan ve insanın içindeki ruhtur. Eğer hayat bu ruhun mevcudiyeti ise, ölüm de bu ruhun yokluğudur. Uyku ise bu ruhun geçici olarak bedeni terk etmesi halidir. Ruh, bedeni terk ettiği sürece nereleri geziyorsa, ne işler yapıyorsa bunları şahıs rüyasında görür²³⁸. Bu durum Jung'a göre kolektif bilinçdışının varlığının en önemli belirtisi olup, içerikleri ise arketiplerden oluşmaktadır²³⁹.

Boran'ın Jung'dan aktardığı üzere Psikolojide ilk defa Jung (1875-1961) tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Bu kavram onu Freud'tan ayıran bir özelliktir. Arketipler genelde felsefe sözlüklerinde özel örnekleme, sembolik anlatım gibi karşılıkları bulunur. Evrensel bilginin sembolik verileridir. Rüya tabirlerinde eski mitlerde, edebiyatta sosyolojik temel yasaların bağlı olduğu ana örneklemelemdir²⁴⁰.

İzlenim bir his, duygu olarak ortaya çıkar ve duygunun yoğunluğu hikâyeyi anlama ve anlatma isteği uyandırır. Rüyanın içinde anlamlı olan her şey uyanık dünyanın içinde birden anlamını yitirir. Rüyayı gören aslında o çok anlamlılıkla anlamsızlığı uyumlu hale getirme çabasıdır. Kişi kendi anlama ve yorumlama kabiliyeti içinde rüyayı rasyonel bir tablonun içine yerleştirmeye çalışır. Bu yerleştirme çabası iki dili uyumlu hale getirme olduğu kadar bunun hiçbir zaman tam olarak yapılamayacağına bilgisini de içerir. Rüyalar bu anlamda kişiye özel hikâyelerdir ve kişiye özel bir dil'e ve yine kişiye özel bir anlamlandırma dizgesine sahiptir²⁴¹. Tartı Hadisçi biyografilerdeki rüya hikâlerinde rüyalar arasında çapraz ilişkiler olduğundan bahseder. Bu ilişki, aynı benzer rüyanın farklı hadisçiler hakkında görülmesi ve farklı kişilerin aynı, benzer rüyaları görmesi şeklinde gerçekleşmekte olduğunu belirtmektedir²⁴². Rüyada aynı nesneyi gören farklı kimselerin görülen objeyi farklı yorumlaması bu sebeptendir.

Yourcenar en bireysel rüyalar bile toplumsal, etnik, tarihsel unsurlarla doludur. Rüya temaları, tıpkı felsefeler giyim, yeme içme alışkanlıkları gibi dönemden döneme farklılık gösterdiğini ifade etmektedir. Jung'un başarıyla ayıkladığı büyük rüyalar bile modanın bu kılık değiştirmelerinden kurtulamaz. Kutsal yemekhanelerde, Asklepios'un heykelinin altında görülen Yunan rüyaları, şehvet ve hayal yüklü bir Rönesans'la dolu *Hypnerotomachia Poliphili*, gölge ve ışığın endişe verecek şekilde kıpırdadığı Alman romantizminin rüyaları, tıpkı dönemlerinin elle tutulur, gözle görülür herhangi bir eseri

²³⁸ Freud -Türek 1965, 10-11.

²³⁹ Özer, 2010, 253.

²⁴⁰ Boran 2015, 11.

²⁴¹ Yılmaz 2012, 273-274.

²⁴² Tartı 2006, 14.

gibi belli bir zaman ve mekânın ürünleridirler²⁴³. Rüyalar, dinsel, sosyal, çevresel, kültürel yapıların oluşumlarını yansıtan işlevlere sahiptir. Yusuf'a, Allah tarafından rüyaları yorumlama yeteneği verilmiştir. Yusuf hapse atıldığında onunla birlikte iki delikanlıda hapse girmişti. Delikanlılardan biri *“Ben rüyamda şaraplık üzüm sıkığımı gördüm”* dedi. Diğeri: *“Ben de başımda taşıdığım ekmeğin kuşlar tarafından yendiğini gördüm”* dedi. *“Senin iyi bir kimse olduğunu görüyoruz yorumla”* dediler. Yusuf: *“Size rızık olarak verilecek yemek size gelmeden önce rüyanın yorumunu söylerim. Bu, Rabbimin bana öğrettiği ilimlerdenidir. Çünkü ben, Allah'a inanmayan ve top yekûn ahireti inkâr eden bir kavmin dinini terk ettim”* dedi²⁴⁴. Tıpta rüyalar, hem yerleşik laik pratikte hem de dini şifa veren sığınaklarda sıklıkla bir tedavi yöntemi belirledi²⁴⁵. Mesela sağlık tanrısı Asklepios'un tapınaklarında hastalar *“tapınak uykusuna”* yatarlar rüyalarında tanrıyı görmek suretiyle iyileşeceklerine inanırlardı²⁴⁶.

Rüyalarda rüyayı gören-anlatan kimse ve dinleyen-yorumlayan kimse arasında mesaj verici nitelik bulunmaktadır. Bu mesaj verici nitelik yukarıda bahsedilen örneklem çıkarımlarında oldu gibi kimi zaman tanrısal içerikli, kimi zamanda rüyayı gören kimsenin yazgısını anlama geleceği hakkındaki belirsizliğe karşı duyduğu merak duygudur. Şu örnekleme Hipparkhos'un rüyası Panathene²⁴⁷ bayramlarından önceki gece Hipparkhos'un yanında uzun boylu ve pek güzel bir adam belirdi ve ona şöyle bir bilmece yöneltti: *“Korkunç alın yazısına, ey aslan, korkmadan katlan: İyi bil ki, hiçbir kötülük karşılıksız kalmaz”*. Sabah olunca rüyasını rüya yorumcularına anlattı; sonra kendisine söylenenlere kulak asmadan ayin alayını yönetti ve orada öldü²⁴⁸.

Fromm tarih boyunca (İlkel bir uygarlıktan, gelişmiş Mısır ve Yunan uygarlıklarına dek) mitler ve rüyalar her zaman sembol dili ile anlatılmıştır. Fromm Sembolleri, geleneksel, rastlantısal, evrensel olmak üzere üç kategoride ele almaktadır. Geleneksel semboller, kişiye ya da belirli toplumlara özgüdürler. Rastlantısal semboller, çok dar bir çevreye seslenir ve onu yalnızca sembolün anlamını bilenler anlayabilirler. Evrensel semboller ise bedenimizin ruhumuzun özellikleriyle ilgilidir. Bu tür semboller tüm insanlar için geçerlidir. Belli bir kişiyle ya da kişiler topluluğu ile sınırlanamazlar.

²⁴³ Yourcenar 2008, 93.

²⁴⁴ Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali, Yusuf Suresi:12.Cüz.12.Ayet. 36-37. s..240.

²⁴⁵ Holowchak 2001,382.

²⁴⁶ Mansel 2004, 342.

²⁴⁷ Panathene. Atina'da sitenin koruyucu tanrısı Athene adına kutlanan bayramların en büyüğü. Atinalı genç kızların Hekatombeon ayı (temmuz-ağustos) sonlarına kadar hazırladıkları yeni peplos alayla tapınağa götürülür, Athena'a sunulurdu. Peplos, tanrıçaya sunulan işlemeli çevredir. Bayramdan önceki günler büyük şenlikler yapılır, oyunlar, danslar, koro gösterileri düzenlenirdi (Herodotos, V. 56).

²⁴⁸ Herodotos, V.56.

Evrensel sembol insanlığın geliştirdiği tek ortak dildir²⁴⁹. avdarhisar’da rüyada görülen objelerden biri yufkadır. Rüyasında yufka gören bir kimsenin rüyası halk arasında kefene yorumlanmaktadır. Aynı rüya başka yerlerde ikamet eden başka kimselere sorulduğunda farklı yorumlamalar yapılmaktadır. Bu durum Fromm’un geleneksel sembollere örneklem sunmaktadır. avdarhisar’da Rüyada haşhaş görmek ölüme yorular bilgisine ulaşılmıştır. Bu bilgiyi verenlerin oranı %0,3’tür. Çok dar bir kesim tarafından ifade edilen veri Fromm’un rastlantısal sembollerine örneklem sunmaktadır. avdarhisar’da Rüyada diş görmek ölüme yorulmaktadır. Bu rüyayı gören kimselerin oranı %41,7’dir. Örneklemenin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Rüyada diş görmek ölüme yorular yanıtını veren başka yerleşim yerlerinde yaşayan ya da aynı coğrafyada yaşayan farklı grup ya da topluluklar tarafından da rüyada diş çıkması ölüme yoruluyor ise evrensel sembollere örnek sunmaktadır.

“avdarhisar’da rüyada ölüm anlaşılabilir mi?” sorusuna şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %43,8 Erkek %15,5 Toplam: %59,3’tür.
2. Hayır: N=290 Kadın: %6,2 Erkek: 35,5 Toplam: %40,7’dir.

“avdarhisar’da hangi rüyalar ölüme yorular?” sorusuna örnekleme giren N=290 katılımcının verdiği cevaplar çoklu yanıtardan oluşmaktadır. SPSS veri analizinde çoklu yanıtın değerlendirmeye alındığı ortak kategori sayısı dokuzdur. Bu soruya verilen tekli yanıtlar: Yangın görmek, sa kapamak, rüyada ölmüş bir kimseyi görmek, gelinlik görmek, sabun görmek, ayakkabının tekini kaybetmek, duvarın yıkılması, çift sürmek, yer kazmak, haşhaş görmek, arabaya yk sarmak, tavan göçmesi, evin yıkılması, rüyada ölen kimsenin akrabalarını ziyarete gelmesi, buğday sermek, lavaboların tıkanması, kız ocuk görmek, karabuluttan yağmur yağdığını görmek, rüyada keşkek yemeğinin ortasını karıştırmak yanıtlarıdır. Katılımcıların verdiği tekli yanıtlar örnek kişi anlatıları içinde sunulmaktadır (**iz. 7**).

oklu_yanıt_1: Rüya yorana göre değişir yanıtı yer almaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %49,3’ ve erkeklerin %16,6’sı rüya yorana göre değişir yanıtını vermiştir. Genel toplam da bu soruya rüya yorana göre değişir yanıtını verenlerin oranı %65,9’dur.

oklu_yanıt_2: Rüyada hamur görmek ölüme yorular yanıtı yer almaktadır. . Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %19,7’si erkeklerin %4,5’i rüyada

²⁴⁹ Fromm 2015, 33-34.

hamur görmek ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Genel toplam da bu soruya rüyada hamur görmek ölüme yorulur yanıtını verenlerin oranı %24,1'dir.

Çoklu_yanıt_3: Rüyada yufka görmek ölüme yorulur yanıtı yer almaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %32,4'ü erkeklerin %34,5'i rüyada yufka görmek ölüme yorulur yanıtı vermiştir. Genel toplam da bu soruya rüyada yufka görmek ölüme yorulur diyenlerin yanıtı %66,9'dur.

Çoklu_yanıt_4: Rüyada evin herhangi bir yerinin yıkılması ölüme yorulur yanıtı yer almaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %3,8'i erkeklerin %2,4'ü rüyada evin herhangi bir yerinin yıkılması ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Genel toplam da bu soruya rüyada evin herhangi bir yerinin yıkılması ölüme yorulur yanıtını verenlerin oranı %6,2'dir.

Çoklu_yanıt_5: Rüyada ev yapmak ölüme yorulur yanıtı yer almaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %24,5'i erkeklerin %2,1'i Rüyada ev yapmak ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Genel toplam da bu yanıtı verenlerin oranı %26,6'dır.

Çoklu_yanıt_6: Rüyada diş çıkması ölüme yorulur yanıtı yer almaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların 28,3'ü erkeklerin 13,4'ü rüyada diş çıkması ölüme yorulur yanıtı vermiştir. Genel toplamda bu soruya rüyada diş çıkması ölüme yorulur yanıtını verenlerin oranı %41,7'dir.

Çoklu_yanıt_7: Rüyada Donbey görmek ölüme yorulur yanıtı yer alır. Donbey: Büyükbaş hayvanlardan Öküz 'ün Çavdarhisar halk dilinde ifadesidir. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %1,4'ü erkeklerin %0,7'si rüyada Donbey görmek ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Genel toplamda bu soruya rüyada Donbey görmek ölüme yorulur yanıtını verenlerin oranı %2,1'dir.

Çoklu_yanıt_8: Rüyada kalabalık görmek ölüme yorulur yanıtı yer almaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %4,8'i erkeklerin %1,4'ü Rüyada kalabalık görmek ölüme yorulur yanıtını vermiştir. Genel toplamda bu soruya rüyada kalabalık görmek ölüme yorulur yanıtını verenlerin oranı %6,2'dir.

Çoklu_yanıt_9: Rüyada ölen bir kimsenin görünmesi ve rüyayı gören kimseyi götüreceğim seni demesi ölüme yorulur yanıtı yer almaktadır. N=290 katılımcıdan kadınların %0'ı erkeklerin %1,0 rüyada ölen bir kimsenin görünmesi ve rüyayı gören kimseyi götüreceğim seni demesi ölüme yorulur yanıtı vermiştir. Genel toplamda bu soruya rüyada ölen bir kimsenin görünmesi ve rüyayı gören kimseyi götüreceğim seni demesi ölüme yorulur yanıtını verenlerin oranı %1,0'dır.

Örnek anlatı-1: Çavdarhisar'da rüya gören bir kimse rüyasını bir başkasına anlatırken ben bir rüya gördüm der. Rüyayı dinleyecek olan kimse “Hayra yor da hayır olsun der”²⁵⁰.

Örnek anlatı-2: Rüyasını anlatan kimse rüyasını anlatmaya başlarken “Fadime anamızın gördüğü düştten Efendimizin yordüğü düştten olsun inşallah der. Bir diğer anlatım şekli de: “Rüya akan sular gibi tertemiz akıp gitsin diye kimseye demeden akan suya anlatılır”²⁵¹.

Örnek anlatı-3: Rüya yorumcunun yorumlamasına göre: “Rüya günden güne, aydan aya, mevsimden mevsime, kişiden kişiye değişirmiş, aynı rüya bende bi başka sen de bi başka çıkarmış”²⁵².

Örnek anlatı-4: Rüyada “Yangın” görmek ölüme çıkar²⁵³.

Örnek anlatı-5: “Rüyada saç kapatılırsa ya da birilerini yufka ederken gördüğünde ölecek var denir”²⁵⁴.

Örnek anlatı-6: “Rüyada don bey görmek ölüme çıkar. Hüseyin ÖZGÜL rüyasında İsmail Ertaş'ın evinin önünde don beyler görmüş. Don beyler birbiriyle deve güreşi yapar gibi çarpşıyorlar. İsmail ERTAŞ bu rüyadan sonra Kütahya'da trafik kazası geçirir ve ölür”²⁵⁵.

Örnek anlatı-7: “Rüyada Gelinlik giymek kefen olur”²⁵⁶.

Örnek anlatı-8: “Rüyada sabun görmek ölüme çıkar”²⁵⁷.

Örnek anlatı-9: “Rüyada öldüğünü görürsen ömrün uzar”²⁵⁸.

Örnek anlatı-10: “Ölmüş bir kimseyi rüyada görmek diriye kavuşacağına”²⁵⁹.

Örnek anlatı-11: “Tavan göçmesi”²⁶⁰.

²⁵⁰ Ş. Karadal ile yapılan video kaydı, 2017.

²⁵¹ H. Ertaş ile yapılan görüşme notları,2017

²⁵² H. Kaya ile yapılan video kaydı, 2017.

²⁵³ M. Çakar ile yapılan video kaydı,2017.

²⁵⁴ F. Yıldız ile yapılan görüşme notları,2016.

²⁵⁵ Ö Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

²⁵⁶ E. Akbudak ile yapılan video kaydı, 2017.

²⁵⁷ Ş. Kalkan ile yapılan görüşme kaydı, 2016.

²⁵⁸ S. Atay ile yapılan görüşme notları, 2017.

²⁵⁹ A. Birinci ile yapılan görüşme notları 2016.

²⁶⁰ H. Berber ile yapılan görüşme notları, 2016.

Örnek anlatı-12: “*Diş görmek*”²⁶¹.

Örnek anlatı-13: “*Hamur görmek*”²⁶².

Örnek anlatı-14: “*Rüyada ayakkabının tekini kaybetmek*”²⁶³.

Örnek anlatı-15: “*Duvarın yıkılmasını*”²⁶⁴.

Örnek anlatı-16: “*Çift sürmek, yer kazmak, haşhaş görmek, bir arabaya yük sarılmış olarak görmek*”²⁶⁵.

Örnek anlatı-17: “*Tavan göçmesi*”²⁶⁶ ölüme yorulur.

Örnek anlatı-18: “*Rüyada evin yıkılması*”, “*ölen akrabalarından bir kimsenin yaşayan diğer akrabaları tarafından evlerini ziyarete geldiğini görmek o çevreden biri ya da o aileden mutlaka biri ölür*”²⁶⁷.

Örnek anlatı-19: “*Rüyada Keşkek yemeğinin ortası karıştırılırsa ölüme çıkar*”²⁶⁸.

Örnek anlatı-20: Ninem Ayşe GÖKTAŞ “*üç gün yatak 4. Gün mezar nasip et*” diye dua ederdi. Ninem “*Ben bir rüya gördüm. Bir kuyunun içinde bir miktar su varmış. Ben o suyu içtikten sonra öleceğimi söylediler*” dedi²⁶⁹.

Örnek anlatı-21: Çivi rüyasında çok kalabalık bir ortamda, saç vurup yufka yapan, helva basan kimseler görür, sabah uyandığında komşunun vefat etmiş olduğunu öğrenir. Rüyasının komşusunun ölümüne çıktığına belirtir²⁷⁰.

Örnek anlatı-22: Karabulut: Torunun ölümünün hem torununa hem kendisine malum olduğunu, rüyasında Asar/Kale'nin (Halk arasında Zeus tapınağı), kuzey doğunda yer alan meyyit taşının olduğu alana buğday serdiğini, evindeki lavabolarının tıkanıldığını ve açmak için lavaboya demir teller soktuğunu lavabonun bir türlü açılmadığını gördüğünü ifade eder. Torununu öleceği gün tarlaya yanlarında götürdüklerini tarlanın yakınında

²⁶¹ A. Başer ile yapılan görüşme notları,2016.

²⁶² D. Karakurt ile yapılan görüşme notları,2016.

²⁶³ H. Kızılay ile yapılan görüşme notları,

²⁶⁴ F. Yangın ile yapılan görüşme kaydı,2016.

²⁶⁵ H. Yüksel ile yapılan görüşme notları, 2016.

²⁶⁶ S. Berber ile yapılan görüşme notları, 2015.

²⁶⁷ A.O. Erdem ile yapılan video kaydı.2017.

²⁶⁸ E. Irak ile yapılan görüşme notları,2016.

²⁶⁹ R. Göktaş ile yapılan görüşme notları, 2017.

²⁷⁰ E. Çivi ile yapılan video kaydı,2017.

mezarlığı gören çocuğun mezar ve ölümle ilgili sorular sorulduğunu çok geçmeden torunun vefat ettiğini rüyasında gördüklerinin torunun vefatına çıktığını belirtti²⁷¹.

Örnek anlatı-23: Akkaş, babasının ölmeden önce sürekli kız çocuğu gördüğünü ve sonra babasının öldüğünü rüyada kız çocuğu görmenin ölümüne çıktığını söyledi²⁷².

Örnek anlatı-24: Balık'ın annesi kendini rüyada ev yaparken görmüş. *“Kızım evin her şeyi var lakin merdiveni kapısı pencereleri yoktu. Onlar tamamlanınca ben öleceğim”* demiş²⁷³.

Örnek anlatı-25: Ertaş, kayın validem rüyasında kara bir buluttan başına yağmur yağdığını görmüş. *“Ben yakında öleceğim”* dedi. Rüyasını anlattıktan birkaç gün sonra traktör ile tarlaya giderken yolda geçirmiş olduğu kaza sonucu vefat etti²⁷⁴.

Örnek anlatı-26: Akbudak rüyasında Aba Sultan'ı görür²⁷⁵. Bahçenin arka tarafından üç beyaz kıyafetli kadınla birlikte Aba Sultan yanına gelir. Aba Sultan *“yarın çok önemli bir gün geireceksin, daralma, üzülme diye”* telkinde bulunur. Çocuklarından birisini kafenleyip götürür. Uyandığında hasta olan çocuğunun yanına gider. Çocuk bir saat içinde vefat eder²⁷⁶.

²⁷¹ H. Karabulut ile yapılan görüşme notları 2015.

²⁷² H. Akkaş ile yapılan görüşme notları,2016.

²⁷³ Ş. Balık ile yapılan görüşme notları,2016.

²⁷⁴ E. Ertaş ile yapılan görüşme notları, 2015.

²⁷⁵ Kybele kutsal tapınım alanının karşı tepesi halk arasında Aba Sultan olarak adlandırılmaktadır.

²⁷⁶ E. Akbudak ile yapılan görüşme notları, 2016.

Çizelge-7 Çavdarhisar’da ölüme yorulan rüyalar?

HANGİ RÜYALAR ÖLÜME YORULUR?																					
		Rüya Yorana Göre Değişir	Hamur Görmek		Yufka Görmek		Evin Herhangi Bir Yerinin Yıkılması		Ev Yapmak		Diş Çıkması		Donbey Görmek		Kalabalık Görmek		Ölen Kimsenin Rüyası Gören Kimseyi Götüreceğim Demesi		Toplam		
Kadın	Sayı	143	57		94		11		71		82		14		14		0		145		
	%	49,3	19,7		32,4		3,8		24,5		28,3		4,8		4,8		0				
Erkek	Sayı	48	13		100		7		6		39		2		4		3		145		
	%	16,6	4,5		34,5		2,4		2,1		13,4		0,7		1,4		1,0				
Toplam	Sayı	191	70		194		18		77		121		6		18		3		290		
	%	65,9	24,1		66,9		6,2		26,6		41,7		2,1		6,2		1,0		100		
YAŞ ARALIĞI		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
18-28 Yaş Aralığı		8	66,7	3	25,0	6	50,0	3	25,0	4	33,3	5	41,7	0	0	0	0	0	0	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		31	81,6	5	13,2	20	52,6	4	10,5	12	31,6	23	60,5	1	2,6	3	7,9	1	2,6	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		29	60,4	11	22,9	30	62,5	1	2,1	9	18,8	22	45,8	0	0	0	0	0	0	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		45	65,2	11	15,9	44	63,8	6	8,7	18	26,1	32	46,4	3	4,3	9	13,0	1	1,4	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		46	66,7	21	30,4	49	71,0	1	1,4	20	29,0	28	40,6	1	1,4	3	4,3	1	1,4	69	24,0
70-70+ Yaş Aralığı		31	59,6	18	34,6	43	82,7	3	5,8	14	26,9	11	21,2	1	1,9	3	5,8	0	0	52	18,1
Toplam		190	66,0	69	24,0	192	66,7	18	6,3	77	26,7	121	42,0	6	2,1	18	6,3	3	1,0	288	100
EĞİTİM DURUMU		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Okuryazar Olmayan		46	15,9	21	7,2	42	14,5	3	1,0	24	8,3	26	9,0	2	0,7	4	1,4	0	0	56	19,3
İlkokul Mezunu		95	32,8	35	12,1	99	34,1	9	3,1	40	13,8	59	20,3	3	1,0	11	3,8	2	0,7	150	51,7
Ortaokul Mezunu		18	6,2	7	2,4	23	7,9	0	0	5	1,7	10	3,4	0	0	1	0,3	0	0	30	10,3
Lise		20	6,9	6	2,1	21	7,2	2	0,7	5	1,7	16	5,5	1	0,3	1	0,3	1	0,3	35	12,1
Ön Lisans Mezunu		4	1,4	1	0,3	4	1,4	0	0	2	0,7	3	1,0	0	0	0	0	0	0	6	2,1
Lisans Mezunu		7	2,4	0	0	4	1,4	4	1,4	1	0,3	6	2,1	0	0	1	0,3	0	0	11	3,8
Yüksek Lisans+		1	0,3	0	0	1	0,3	0	0	0	0	1	0,3	0	0	0	0	0	0	2	0,7
Toplam		191	65,9	70	24,1	194	66,9	18	6,2	77	26,6	121	41,7	6	2,1	18	6,2	3	1,0	290	100

Çizelge 7'nin devamı.

HANGİ RÜYALAR ÖLÜME YORULUR?																				
	Rüya Yorana Göre Değişir		Hamur Görmek		Yufka Görmek		Evin Herhangi Bir Yerinin Yıkılması		Ev Yapmak		Dış Çıkması		Donbey Görmek		Kalabalık Görmek		Ölen Kimsenin Rüyası Gören Kimseyi Götüreceğim Demesi		Toplam	
MAHALLE	Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller	21	7,2	12	4,1	16	5,5	2	0,7	12	4,1	17	5,9	0	0	7	2,4	0	0	31	10,7
Cereller	63	21,7	30	10,3	59	20,3	4	1,7	23	7,9	32	11,0	1	0,3	2	0,7	2	0,7	86	29,7
Meydan	79	27,2	28	9,7	99	34,1	5	1,7	38	13,1	45	15,5	1	0,3	5	1,7	1	0,3	133	45,9
Yukarı	23	7,9	0	0	11	3,8	6	2,1	3	1,0	22	7,6	4	1,4	4	1,4	0	0	27	9,3
Diğer	5	1,7	0	0	9	3,1	1	0,3	1	0,3	5	1,7	0	0	0	0	0	0	13	4,5
Toplam	191	65,9	70	24,1	194	66,9	18	6,2	77	26,6	121	41,7	6	2,1	18	6,2	3	1,0	290	100
DOĞUM YERİ	Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez	5	1,7	2	0,7	4	1,4	2	0,7	3	1,0	4	1,4	1	0,3	0	0	0	0	8	2,8
Kütahya/Çavdarhisar	4	1,4	0	0	5	1,7	0	0	1	0,3	3	1,0	0	0	0	0	0	0	7	2,4
Kütahya/Emet	171	59,0	67	23,1	177	61,0	15	5,2	70	24,1	104	35,9	2	0,7	14	4,8	3	1,0	261	90,0
Diğer	11	3,8	1	0,3	8	2,8	1	0,3	3	1,0	10	3,4	3	1,0	4	1,4	0	0	14	4,8
Toplam	191	65,9	70	24,1	194	66,9	18	6,2	77	26,6	121	41,7	6	2,1	18	6,2	3	1,0	290	100
MEDENİ DURUM	Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	154	53,1	59	20,3	164	56,6	14	4,8	61	21,0	97	33,4	3	1,0	15	5,2	3	1,0	243	83,8
Bekâr	19	6,6	3	1,0	13	4,5	4	1,4	6	2,1	16	5,5	2	0,7	2	0,7	0	0	28	9,7
Eşi Vefat Etmiş	18	6,2	8	2,8	17	5,9	0	0	10	3,4	8	2,8	1	0,3	1	0,3	0	0	19	6,6
Toplam	191	65,9	70	24,1	194	66,9	18	6,2	77	26,6	121	41,7	6	2,1	18	6,2	3	1,0	290	100

Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

4.3.7. Yıldızname ve Ölüm

İnsanoğlu gelecek konusundaki belirsizlikleri anlamak için birtakım uğraşlarda bulunmuştur. Gizemcilik, Fal, Kehanet, Melheme, Yıldızname bahsedilen durumlara örneklem sunmaktadır. Gizemcilik (misticizm), öncelikle gizilcilik (okültizm) kavramı içerisinde değerlendirilir. Gizilcilik geniş anlamda, akılcılıktan ve bilimsel dizgelerden bağımsız yollar aracılığıyla, üstün ve gizli bilginin araştırılmasıdır. Astroloji, simya, teurji gibi 15. yüzyılda bilim sayılmış tüm etkinlikler; fal, kehanet, kabala, büyü gizilcilik kapsamındadır. Gizilcilik dar anlamda; doğa bilgisinin, büyüsel formüllerle elde edilebilecek gizlenmiş bir bilgi olduğu inancına dayanır. Gizemcilik, halktan saklanmış tüm bilgileri içeren, gizilcilik kapsamında, içrek bir öğretilerdir. Hindistan'a özgü bireysel derin düşünme, gizemciliğin de kaynağıdır²⁷⁷.

Fal, çeşitli tekniklerle gelecekte ve bilinmeyenden haber verme, gizli kişilik özelliklerini ortaya çıkarma sanatıdır. Arapça'da fâl (fe'l) “*uğur ve uğurlu şeyleri gösteren simge*” anlamına gelir. Batı dillerinde umumiyetle “*gelecekte haber verme (kehanet)*” anlamındaki Grekçe manteia (İngilizce'de maney, Fransızca'da mancie) ekiyle yapılan ve fal türlerine göre değişen kelimeler kullanılmaktadır (geomaney = toprak falı; ornithomaney = kuş falı gibi)²⁷⁸. Hıristiyanlık dışında Eskiçağ'ın bütün dinlerinde *falcılık* vardı. Mezopotamya'da öncelikle kurban (özellikle ciğer) ve yıldız falına bakılmıştır. Mezopotamya fal biçimleri, daha sonraki Etrüsk falcılığın ve ancak Helenizm döneminde tek tek bireylere kadar uzanan *astrolojinin* temellerini oluşturmuştur. Eski Mezopotamya'da falcılık, başlangıçta bir “*kraliyet sanatı*” olarak, genel konularda ve kral için yapıyordu. Asıl tanrıların dışında, çok sayıda “*demon*” da (cin) vardı. Bunlar genellikle “*kötü*”yü simgelemekle birlikte, aralarında “*iyileri*” de bulunuyordu. Demonlar dualarda, fakat öncelikle *büyücülükte* önemli idiler²⁷⁹.

Kehanet, bir olayın gerçekleşeceğini önceden bilme, kâhinlik, ön deyi, prediksyonudur²⁸⁰. Gizli ilimleri bildiğini ve gâipten haber verdiğini ileri süren kişiye Kâhin denir. Kehanet vahiyden, falcılıktan, bilimsel ve istatistik öngöründen farklıdır.

²⁷⁷ Dizaji, 2017, 6.

²⁷⁸ Aydın 1995, 134.

²⁷⁹ İplikçioğlu 1990, 66.

²⁸⁰ <http://www.tdk.gov.tr> (10.05.2017).

Falcılığın konusu daha sınırlı, amacı daha belirgindir. Kehanet ise falcılıktan kapsamlıdır ve falda olduğu gibi çeşitli araçlar kullanmanın yanında hiçbir araç kullanmaksızın sadece sezgi gücüne dayanılarak yapılabilmesi yönüyle ondan ayrılmaktadır²⁸¹.

Melheme, insanın geleceğe dair merakını gidermek için kullandığı olaylardan bazıları da Ay veya Güneş tutulması, yeni ay görünmesi, yıldız kayması, şiddetli yağmur veya dolu yağması ya da rüzgâr esmesi, gök kuşağı, şimşek, yıldırım ve deprem gibi bir takım tabiat olaylarıdır. Başka bir deyişle merak hissi, insana tabiat olaylarını kullanarak gelecekte haber verme konusunda farklı bir yöntem oluşturmuştur ki buna “melheme” adı verilmektedir²⁸². İnsanoğlunun gelecek konusundaki belirsizlikleri anlama girişimlerinden bir diğeri ise yıldız namedir. “Cıfr” sayılara dayanarak geleceği öğrenmedir. Ebcad hesabına dayanır²⁸³.

Yıldızname, arap alfabesinin ilk tertibi ve harflerinin taşıdığı sayı değerlerine dayanan hesap sistemidir. Ebcad, aslında alfabedeki harflerin kolaylıkla hatırda tutulmasını sağlamak için eski dönemlerde geliştirilmiş bir formül olup gerçekte bir anlamı bulunmayan kelimelerinin ilki “*ebced*” (abucad, ebuced) şeklinde okunduğu için bu adla anılmıştır. Bu formülde yer alan kelimeler şunlardır: ebcad (أبجد), hevvez (هوز), hutî (حطي), kelemen (كلمن), sa‘fes (سعفس), karaşet (قرشت), sehaz (ثخذ), dazağ (ضظغ). Türkçe’de bu tertibin son kelimesi, ayrı bir rakam değerine sahip olmayan lâmelif (لا) ile bitirilerek dazığlen (ضظغلا) şeklinde söylenmekte ve ardına da daima Mü’minûn sûresinin 14. âyetinin sonunda yer alan “fe-tebâreke’llâhü ahsenü’l-hâlikîn” (فتبارك الله (أحسن الخالقين) ibaresi eklenmektedir. Buna uygun olarak hat sanatında da murakka‘lar ve meşk mecmualarındaki müfredât kısmı bittikten sonra mürekkebât kısmının başına, Arap harflerinin birleşmesine ait özellikleri topluca göstermek üzere konulan ebcad tertibinin genellikle bu şekilde yazıldığı ve bunun istife de uygun düştüğü görülmektedir. Mağrib müslümanları ise sa‘fes, karaşet ve dazağ kelimelerini sa‘faz (صعفض), karaset (قرست) ve zağş (ظغش) şeklinde söylemektedirler²⁸⁴.

“Çavdarhisar’da Yıldıznamede ölüm anlaşılabilir mi?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

²⁸¹ Topoğlu 2001, C.24, 170.

²⁸² Kalkan 2012, 693.

²⁸³ Eyüboğlu 2001, 253.

²⁸⁴ Uzun, 1994, 68.

1. Evet: N=290 Kadın: %2,8 Erkek: %1,0 Toplam: %3,8'dir.
2. Hayır: N=290 Kadın: %47,2 Erkek %49,0 Toplam: %96,2'dir.

Örnek anlatı-1: Demirel, babasının hoca olduğunu annesine yıldızname baktığını ifade etmiştir. “*Sen öleceksin ben evleneceğim. Kara bir kadın alacağım onunla yaşayacağım yıllarca*” demiş. Babamın dedikleri çıktı. Annem otuz yaşında öldü. Babam kara bir kadınla evlendi. Babamın dediği gibi yıllarca yaşadılar²⁸⁵.

Örnek anlatı-2: “*Karabulut’un babası yıldızname bakardı*”²⁸⁶.

Örnek anlatı-3: karabulut, Babasının hoca olduğunu yıldızname baktığını ifade etmiştir. Babası dayısına yıldız name bakmış. Dayısının öleceğini söylemiştir. Karabulut’un babası “*Kızım üç kere baktım. Ölümü savamadım*” demiş. Karabulut dayısının başından ciddi üç önemli olay geçtiğini belirtmiştir. Dayısının ikisini atlamış fakat üçüncüsünde vefat etmiştir²⁸⁷.

4.3.8. Çavdarhisar’da Ölüm ve Büyü

Büyü tabiat kanunlarına aykırı sonuçlar elde etmek iddiasında olanların başvurdukları gizli işlem ve davranışlara verilen genel ad, afsun, efsun, sihir, füsün, bağı, karşı durulamaz güçlü etkidir²⁸⁸. Büyü anlamına gelen Almanca ve Fransızca magie, İngilizce magi, magic (bk. Spell, incantation, sorcery, charm) kelimelerinin aslının Yunanca magostan geldiği bilinmektedir. Pehlevî dilinde (eski Farsça) büyü magu kelimesiyle karşılanmakta, eski İran’da tabiatüstü güçleri kullanabildiğine inanılan Med kabilesi mensubu rahipler sınıfına da maguş denilmekteydi. İslâm kaynaklarında mecûs, mecûsî şeklinde geçen kelimelerin, tabiatdaki bazı varlık ve olayları yönettiği, gaipten haber verdiği, büyücülükle bazı işleri gerçekleştirdiği kabul edilen bu sınıf için kullanıldığı söylenebilir. Bütün bunlar göz önünde tutularak büyü, “tabiatüstü gizli güçlerle ilişki kurularak yahut kendilerinde gizli güçler bulunduğu inanan bazı tabii nesnelere kullanılarak zararlı, faydalı veya koruma gayeli bazı sonuçlar elde etmek için yapılan işler” şeklinde tarif edilebilir. Kutsalla ilişkisi

²⁸⁵ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

²⁸⁶ S. Uçar ile yapılan görüşme notları, 2015.

²⁸⁷ N. Karabulut ile yapılan görüşme notları, 2016.

²⁸⁸ www.tdk.gov.tr (19.12.2017).

bulunmaması ve ahlâkî amaç taşımaması büyü'nün en temel özellikleridir; başlıca gayesi ise daima çıkar sağlamaktır²⁸⁹.

Büyünün asıl amacı insana ve olaylara etki ederek bol ve çok avlama, balık tutma, hayvan yetiştirme, düşmanı yenme, zarara uğratma veya öldürme, ürün ve mal çoğaltma, kadın elde etme, hastalıktan kurtulma, kısacası bitkileri, hayvanları, insanları, tabiat olaylarını ve güçlerini kontrol ederek şu veya bu kişi yahut kişilere iyilik ya da kötülük etmek suretiyle bir menfaat sağlamadır. Büyü, olağanüstü etkileyici bir güç veya bilgiye sahip olduğuna inanılan bazı insanlara yaptırılır. Bunlar büyücü, şaman, sihirbaz, hekim gibi toplumlara göre adları değişen kimselerdir. Bunların güçlerini iyiye de kötüye de kullanabileceklerine inanılır. Büyüde araç olarak ruhlar, cinler, şeytanlar, canlı veya ölmüş bazı hayvanlar, cisimler, şekiller, hatta adlar kullanılır²⁹⁰. Orta Çağ'a geldiğinde büyü batıl inanç kaynaklı olduğu düşünülen zarar verme amaçlı olan büyü maleficium, eski Yunan kaynaklı bir kelime olan lamia, yani çocukları kaçıran cin ile hayvana dönüşme yeteneğine sahip insan ile bir araya gelip cadı figüründe birleşmiştir²⁹¹.

Büyü ve sihir aynı kavramlar mıdır? Yunan mitolojisinde sihir Hermes, Hecate (Ay ve büyü tanrıçası), Orpheus, büyülü bitkiler ve iksirler konusunda uzman olan ve Odysseus çağırmasına yardım eden Helios'un büyücü kızı Circe gibi figürlerle ilişkilendirilmiştir²⁹². Sihir temelde göz boyama, hile, aldatmaca ve zihinsel hayaller kurdurarak insanları aldatma anlamında kullanılmıştır. Fakat bu kökten türetilen diğer kelimeler de temelde benzer anlamdan yola çıkılarak türetilmiş kelimelerdir. Sh-r kökünden türetilerek oluşturulan kelimelerin temel anlam itibarıyla göz, boyama ve yanıltmadan yola çıkarak oluştuğu görülmektedir. Netice itibarıyla s-h-r kökünden türetilerek oluşan kelimeler aynı kökten türetilmiş olmaları hasebiyle özünde aynı anlamları taşımakla birlikte farklı anlam boyutları ifade etmektedir²⁹³.

Mansur Büyü ve sihir'in aynı şey olmadığını büyü'nün doğadan kopuk sadece yer altındaki kaynaklarla gerçekleştirilen pazarlıklarla gerçekleştirildiğini, sihre nazaran çok daha hızlı oluştuğu ve tesirli olduğu, büyü'nün başka birinin ruhuna müdahale etmek olduğundan sadece yapılan kişiye değil, yaptırılan kişiye de kötü ruhların müdahalesinin

²⁸⁹Büveyti-Özel 1992, 501.

²⁹⁰Tanyu 1992, 502.

²⁹¹Aksan 2013, 357.

²⁹²https://www.ancient.eu/Greek_Mythology (20.12.2017)

²⁹³Kaya 2015, 7-8.

söz konusu olacağını belirtmektedir. Sihir ise doğanın hali hazırda var olan güçlerini, uygun zaman ve koşullar altında bir araya getirip olumlu sonuçlar almak üzere uygulanır. Zararsızdır ve bir başkası üzerinde rızası olmadan uygulanmaz.

Sihir, arzulanan şeyin gerçekleşmesi için gerekli malzemeleri bir arada toplayan kazan gibidir. Bu kazan olamadığı takdirde arzulanan şey gerçekleşmeyecektir²⁹⁴.

R. R. Marett, R. Lowie ve A. Goldenweiser gibi bilginler büyü ile din arasındaki ayırımın tabiat ile tabiatüstü arasındaki ayırımı aksettirdiğini söylemekle Tylor ve Frazer geleneğinden ayrılırlar. Kendilerine P. Radin de eklenirse onların Malinowski gibi büyüün psikolojik kökenlerine dikkatlerini çevirdikleri söylenebilir. S. Freud'un ilkel, çocuk ve nevrozlunun düşünce şekilleri arasında benzerlik kuran iddiası bugün bir kenara itilmiş bulunmaktadır. Radcliffe Brown ve Malinowski geleneği takip edilerek Afrika ve Okyanus adalarında büyü üzerinde yeni araştırmalar yapılmıştır. Daha sonra S. E. Evans-Pritchard'ın yazmış olduğu Witchcraft, Oracles and Magic among the Azande adlı eseri büyü konusunda önemli bir araştırma sayılmaktadır²⁹⁵.

Büyü ve sihir konusunda bahsedilebilecek pek çok çalışma mevcuttur. Çalışmamızın sınırları gereğince büyü ve sihir konusunda genel bilgilerden bahsedilmiştir. Çavdarhisar ölü gömme adetlerinde yer alan ölüm ve büyü konulu adet ve inanmalarda ölüm ve ayrılık konulu kara büyülerin ön plana çıktığı gözlenmiştir. Çavdarhisar'da büyüden bir kimsenin öldüğüne inanılır mı? Sorusu sorulmuştur. Alınan yanıtlar örnek anlatı maddeleri içinde okuyucuların bilgilerine sunulmuştur.

Örnek anlatı-1: *“Bir kimsenin saçının telinden kesilir. Büyü yaptıktan sonra eşığe gömülür”*²⁹⁶.

Örnek anlatı-2: Evlenecek olan çiftleri ayırmak amacıyla büyü yapılacaksa imam nikâhı kıyarken büyü yapılmış. Büyü yapacak olan kimse nikâh kıyılırken şalvarının ucunu bağlar ve bazı dualar okumuş. Damat geline hiçbir şekilde yaklaşamaz. Kısa bir süre sonra çiftler ayrılmış. Büyü malzemeleri olarak kilit, sabun, uçkur ipi gibi malzemeler büyü yapmada kullanılmış²⁹⁷.

²⁹⁴ Mansur 2016, 152-153.

²⁹⁵ Tanyu 1992, 502.

²⁹⁶ H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2016.

²⁹⁷ A. H. Kaya ile yapılan görüşme notları, 2015.

²⁹⁷ Ş. Karadal ile yapılan görüşme notları, 2017.

Örnek anlatı-3: Hoca nikâh kıyarken büyü tutmasın diye gelinin saçını bağlanırdı. Benim saçımı da bağladılar²⁹⁸.

Örnek anlatı-4: Bir yakınım kız istedikler. Aynı kız aynı zamanda başkası da istedi. Kızı başkasına verdiler. Kızın kınası yakılırken kızın yengesi kızın saçından almış. Sabuna iğne batırmışlar ve kuyuya atmışlar. Gelin evlendiği, gittiği yeni evine girer girmez düşmüş bayılmış. Gündüz oldu mu? Geline sıkıntı basarmış. Gece oldu mu? Evdeki kapları toplar. Kuyuya su doldurmaya gidermiş. Cinliler yaptırıyor artık. Kuyunun içine iner suları doldurur eve gidermiş. Büyüyü hangi kuyuya atılırsa aradılar bulamadılar gelin üç ayda öldü. Gelin ölünce eşi yeniden evlendi. Çocuklarından biri öldü diğeri yaşıyor ama çok perişan²⁹⁹.

Örnek anlatı-5: Sabuna büyü yapılır ve su kuyusunun kenarına atılır. Sabun yavaş yavaş erir ve büyü yapılan kişi yavaş yavaş eriyip solar ve sonunda ölür. Kilide yapılan büyüde kişi kilitlenir kalır. Yeni evlenecek çiftse asla kavuşamazlar. Genç kız ise kısmeti kapanır³⁰⁰.

4.3.9. Kurşun Dökme ve Ölüm

Çavdarhisar'da kurşun dökme işleri nazar ocağı olan N. Akgün tarafından yapılmaktadır. Çavdarhisar'da kimse sık sık esner, ayağı takılır ya da yere düşerse nazar olduğuna inanılmaktadır. Nazar olduğuna inanan kimse nazar ocağına başvurmaktadır. Nazar sağaltım ocağında nazar olan kimseye yapılan tedavi yöntemlerinden biri *üzerlik tütülmesidir*. Çavdarhisar'da ocaklı kadın Ertaş tarafından yapılmaktadır. Ocaklı kadın ateş yakar üzerine metal bir kap yerleştirir. Kapın içine üzerlik, tuz ve yedi evin kapı eşliğinden kesilen tahta parçasını atıp şu sözleri söyler: “*Üzerliksin havayasın. Her dertleri savarsın Bir dağda yetersin. Bir dağda bitersin. Gelir burada kızıma hizmet edersin. Çayda balıklar halt etmiş gabbe yallıklar. Atmış, yetmiş nazarlar çıkmış gitmiş. Gök göz kara göz kapansın gitsin*”³⁰¹. Tütsünün dumanını eliyle nazar olan kimsenin üzerine doğru tütüdür. Nazar olan kimse tütsünün buharını koklar ve iyileşeceğine inanır. Nazar sağaltımında kullanılan bir diğer yöntem ise *kurşun dökme* işlemidir.

²⁹⁸ H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2015.

²⁹⁹ Medine kaya ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁰⁰ Havva Akçakaya ile yapılan görüşme notları, 2016.

³⁰¹ H. Ertaş ile yapılan görüşme notları, 2015.

Çavdarhisar'da ocaklı kadın Akgün tarafından yapılmaktadır³⁰². Ocaklı kadın ateşi yakar. Üzerine herhangi bir metal kap yerleştirir. Kapın içine göz kararı bir miktar kurşunu yerleştirip eritmektedir. Kurşun eridikçe farklı şekiller oluşmaktadır. Oluşan şekiller ocaklı kadın tarafından yorumlanmaktadır. Şekiller silaha benzerse düşmanın olduğuna yorumlanmaktadır. Şekiller uçak ve ayrılan yollara benzerse kimsenin bir yerlere gideceğine yorumlanmaktadır. Dikdörtgene benzeyen şekiller ise tabuta yorumlanmaktadır. Nazar olan kimse ocaklı kadının yanına oturur. Kurşun dökme esnasında nazar olan kimsenin gözüne kurşun parçacıklarının gelmesine engel olmak amacıyla nazar olan kimsenin başının üzerine karşılıklı iki kimse tarafından örtü tutulur. Ocaklı kadın su olan kabın içine erimiş olan kurşunu dökmektedir. Kurşun dökme işlemi üç kez tekrar etmektedir. Suyun içinde katılaştıran şekiller ocaklı kadın tarafından yorumlanmaktadır(**Foto10**). Şekiller yuvarlak göze benzerse nazar olduğuna yorumlanmaktadır. Sivri ince uçlu iğneye benzeyen şekiller kişinin üzerinde ağırlık olduğuna yorumlanmaktadır. İşlem bittikten sonra nazar olan kimsenin elini tutar. “*El benim değil Fatıma anamızın eli*” der. Alptekin’inde belirttiği gibi Fâtıma; peygamberimizin kızı olup, asıl adı Fâtıma’dır. Halk düşüncesine göre, Hz Fâtıma’nın eli uğurludur ve birçok hastalıkları tedavi etmek için kullanılmaktadır³⁰³. Ocaklı kadın üç İhlas, bir Fatiha, Felak, Nas surelerini okur. Nazar olan kimsenin başından aşağı üfler. Kurşun dökülen tenceredeki su ile hastanın sol ve sağ omzunun üzerine ve yüzüne aralıklı su serper. Nazar olan kimse oradan ayrıldıktan sonra yola demir para atar. Bu para köpekler tarafından çiğnendiğinde kimsenin iyi olacağına inanılır.

Koşay’ında ifade ettiği gibi demirin hurafevi kudretine olan inanış umumidir. Eskimiş, kopmuş nal talih getirir, belaları def eder. Yangına karşı birebirdir. Fırtınalı havalarda insan muhayyelesinin esiri olarak bulutlar arasında fena ruhları tasavvur eder. Onları, ancak sihri kuvveti haiz demir def eder³⁰⁴. Başka bir örnekleme olarak Kırım Tatar Türkmenleri’ndeki bir inanca göre, kâğıt para ile sadaka olmaz. Sadaka madeni para ile verilebilir. Bu inancın altında demirin kutsiyeti olabileceği gibi, tedavülden kalkması halinde de eski madeni paraların bir değer taşıyor olmaları da olabilir³⁰⁵.

“Çavdarhisar’da kurşun dökmede ölüm anlaşılabilir mi?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

³⁰² N. Akgün ile yapılan görüşme notları, 2015.

³⁰³ Alptekin 2011, 144-145.

³⁰⁴ Koşay 1956, 87.

³⁰⁵ Kalafat 2009, 329.

1. Evet: N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0 Toplam: %0,7'dir.
2. Hayır: N=290 Kadın: %49,7 Erkek: %50 Toplam: %99,3'tür³⁰⁶.

“Çavdarhisar'da kurşun dökmede ölüm anlaşılabilir mi?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir. Bu soruya verilen yanıtlar örnek anlatılarda alt metinde bilgilerinize sunulmuştur.

Örnek anlatı-1: Kurşun döktüğümde çıkan şekillere göre anlayabiliyorum. Çavdarhisar'da baktıklarım arasında üç kişide tabut gördüm. Ö. Çalışkanın annesine baktım 1 hafta geçmeden öldü. N. Kalkana baktım A. Ertaş'a baktım bu üç kimsede tabut çıktı kısa sürede öldüler³⁰⁷.

Örnek anlatı-2: Nazar ocağı H. Ertaş, dökülen kurşunun şekli dört köşeli olduğu zaman ölüme yoruyorlar³⁰⁸.

4.3.10. Çavdarhisar'da Ölüm ve Mani

Genellikle birinci, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı olan, daha çok hecenin yedili ölçüsüyle söylenen halk şiiridir³⁰⁹. Anonim Halk Edebiyatı mahsullerinin en yaygın olanlarından biri de “mâni” dir. Düğünlerde kadın topluluklarında, iş yerlerinde, tarlalarda vb. söylenen mâni umumiyetle hece veznin in 7 veya 8'lisi ile meydana getirilen 4 mısralık manzumelerdir. Dört mısradan az veya çok mısralarla ve hecelerle söylenen manilerde vardır. Bunlar karşılıklı mâni atışmalarında “karşı-beri” adı verilen türkülerde, Kuzey Bulgaristan'la Romanya'da yaşayan Gagauz Türklerinin eserlerinde dikkati çekmektedir³¹⁰. “Mâni” sözü Arapça *ma'nâdan* (:*ma'ni*) gelmez; onun değişik başka okunuşlarına da rastlarız: kırım Tatarlarında *mane*, Denizli'de *mâna*, Azerbaycan'da *mahni* gibi. Azerbaycan ile Azeri dilinin etki alanı olan Doğu Anadolu

³⁰⁶ Ki-kare tablosunun altındaki dipnot okunduğunda hücrelerin %20'den fazlasında 5'ten küçük frekans olup olmadığına baktığımızda olmadığı (0 cells (,0%) have expected count less than 5) incelendiğinde bu değer %50 olduğu için cümlelerin devamı okunur. Minimum beklenen hesaplama 1,00'dir. Bu durumda Fisher's Exact Test okunur. Fisher's Exact Test =498'dir. Fisher's Exact Test = 498 >0,05'ten bu durumda H_A reddedilir ve H_0 kabul edilir.

³⁰⁷ N. Akgün ile yapılan görüşme notları, 2015.

³⁰⁸ H. Ertaş ile yapılan görüşme notları, 2016.

³⁰⁹ <http://www.tdk.gov.tr> (05.09.2018).

³¹⁰ Elçin 2004, 281.

bölgelerinde *mâni* kelimesinin yanında *bayatı* sözü de kullanılır. Urfa’da kadınların söyledikleri mânilere *me’ani*, erkeklerin söylediklerine *hoyrat* derler³¹¹.

Anadolu’da *mâni* en çok köylerde ve kadınlar tarafından söylenir. Saz şairleri ve karşılıklı atışmalar dışında erkeklerin *mâni* söylemesine pek rastlanmaz. *Mâni* söylemeye halk arasında “*mâni* yakmak, *mâni* düzmek, *mâni* atmak”; *mâni* söyleyenlere de “*mânicî*, *mâni* yakıcı, *mâni* düzücü” denir. *Mâniciler*, irticâlî söyleme güçleriyle tanınan ve halk hayatının çeşitli yönlerini duygulu bir biçimde dile getiren kimselerdir. Bu özellikleriyle *mâniler* halk hayatını doğrudan yansıtan etkili örnekler arasında yer alır³¹². *Mani* söyleme geleneği kulaktan kulağa aktarılarak günümüze gelmiştir. *Mani* Türk halk şiirinin en küçük nazım şeklidir. *Manilerde* söylendiği yöre insanının düşünce yapısını ve duygulanmalarını buluruz. *Maniler* her yörede kendine özgü bir gelenekle söylenir. *Mani* söyleme kültürel değişim ve gelişim nedeniyle her geçen gün azalmaktadır. Halk kültüründe kültürel birer varlık olarak önemli bir yer tutan *maniler* gelecek kuşaklara aktarılmalıdır³¹³.

“Çavdarhisar’da ölüm manisi söylenir mi?” sorusuna alınan yanıtlar şunlardır.

1. Evet: N=290 Kadın: %1,0 Erkek: %0,3 Toplam: %1,3’tür.
2. Hayır: N=290 Kadın: %49,0 Erkek: %50,0 Toplam: %98,7’dir³¹⁴.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin %98,7’lik büyük bir kısmı Çavdarhisar’da ölüm manisi söylenmez yanıtını vermiştir. “Çavdarhisar’da ölüm manisi söylenir mi?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Çavdarhisar’da söylenen *mani*, ilahi ve söylemler şunlardır: “*Ölüm ölüm hazan ölüm, evden eve gezen ölüm. Annemin ördüğü saçı, teneşirde çözen ölüm*”³¹⁵.

³¹¹ Boratav 2015, 192.

³¹² Albayrak 2003, 572.

³¹³ Artun 1998, 84.

³¹⁴ Ki-kare tablosunun altındaki dipnot okunduğunda hücrelerin %20’den fazlasında 5’ten küçük frekans olup olmadığına baktığımızda olmadığı (0 cells (0%) have expected count less than 5) incelendiğinde bu değer %50 olduğu için cümlemin devamı okunur. Minimum beklenen hesaplama 1,50’dir. Bu durumda Fisher’s Exact Test okunur. Fisher’s Exact Test =247’dir. Fisher’s Exact Test =247 > 0,05’ten bu durumda H_A reddedilir ve H_0 kabul edilir.

³¹⁵ N. Akgün ile yapılan video kaydı, 2016.

Nazardan ölen için³¹⁶

Ali'm gitme pazara
Uğratırlar nazara
Ali'm ölmüş diyenler
Kendisi girsin mezara

Ankara'da yedim taze meyveyi
Boşa çiğnemişim yalan dünyayı
Keskin diye yıktım küfeyi
Söyleyin anama anam ağlasın

Beddua ölüm manisi³¹⁷

Köprüünün altı diken
Yaktın beni gül iken
Allah seni yaksın
Üç günlük gelin iken

Mezarımı derin kazın³¹⁸

Mezarımı derin kazın
Dar olsun
Ben ölürsem
Evlatlarım sağ olsun.

Köprüünün altı diken
Yaktın beni gül iken
Allah'ta seni yaksın
Üç günlük gelin iken³¹⁹.

Ölümün İlk Gecesi İlahisi, Duada Ölüm³²⁰

Ak yuvamdan indirdiler
Beyazlar giydirdiler
Gelmez yola gönderdiler
Ah ölümün ilk gecesi

Ah kabirim derin derin
Sular serpin serin serin
Ziyaretime gelin benim
Ah ölümün ilk gecesi

Kalksam baksam kapısı yok
Ateş yaksam bacası yok
İlk gecenin suali çok
Ah ölümün ilk gecesi

Anneanne geç karşıma
Bak şu gözümün yaşına
Bir daha gelmecesine
Ah ölümün ilk gecesi

Yeşil örtüm gülsüz kaldı
Yavrularım öksüz kaldı
Ne yaptıysam hepsi kaldı
Ah ölümün ilk gecesi

Gabir gabire ulaşır
Etlere toprağa karışır
Yılan çıyanla paylaşır
Ah ölümün ilk gecesi

Kabrimin hedenleri
Hiç gelmiyor gidenleri
Boyu uzun fidanları
Ah ölümün ilk gecesi

Annemin giydiği aktır.
Yüreğinde yağı paktır
Benden başka kızı yoktur
Ah ölümün ilk gecesi

Yer kazılır derin olur
Kazıldıkça serin olur
İçine giren kaybolur
Ah ölümün ilk gecesi

Başucunda taşı olur
Başında tacı olur
İlk gecesi acı olur
Ah ölümün ilk gecesi

Bir bak ne oldu.
Ela göze toprak doldu.
Gidenler hep gelmez oldu
Ah ölümün ilk gecesi

Annemin giydiği kara
Çiğeri pare pare
Ölüme bulunmaz çare
Ah ölümün ilk gecesi

Duada Ölüm

Ezanlar okunuyor müjdeler olsun
İçim dışım nurla dolsun
Ben gabre varıncaya kadar
Sualler verilmiş olsun.

³¹⁶ H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2015.

³¹⁷ F. Şahintürk ile yapılan görüşme notları, 2015.

³¹⁸ F. Karadal ile yapılan görüşme notları, 2016.

³¹⁹ A. Şahintürk ile yapılan görüşme notları, 2015.

³²⁰ H. Ertaş ile yapılan görüşme notları, 2015.

Çare mi Var³²¹

Gül olsanda solmamaya çare mi var.
Güneş olsanda doğmamaya çare mi var.
Gece olsanda gündüz olmamaya çare mi var.
Her canlının başına gelecek ölüm.

Dosta güvendim öldü gitti
Sanki ölüme çare var
Ezme fakiri etme zulüm
Her başa gelecek ölüm

Suya güvendim aktı gitti
Rüzgâra güvendim esti gitti
Aya güvendim indi gitti
Zamana güvendim geçti gitti.

Zenginim diye güvenme kendine
Zalim olma dünyada
İnsana etme zulüm
Bir gün kapını çalacak ölüm.

4.3.11. Çavdarhisar'da Ölüm ve Beddua

Bir kimsenin başına kötü şeyler gelmesi için yapılan dua. Beddua, Farsça 'da "kötü" anlamına gelen bed ile Arapça 'da "dileme, isteme" gibi anlamlara gelen dua kelimelerinden oluşmuş bir bileşik isimdir³²². Beddua farklı durumlar karşısında kimselerin doğrudan müdahale edemedikleri olay, kişi ya da durumlarla karşılaşması sebebiyle çaresiz kalma kendi yetersizliğini kabullenme, kendisinden üstün bir otoritenin desteğini isteme ve güçsüzlüğünü gidermek amacıyla dolaylı yollardan hak arama süreci, ilençtir. Çavdarhisar'da ölümle ilgili beddua edilir mi? Sorusu kapsamında şu beddualara ulaşılmıştır: "*Teneşire düşesice*"³²³. "*Kapısı kapana sıcalar*"³²⁴. "*Zangıdak gidesin inşallah*"³²⁵. "*Bacasında baykuşlar tüneye siceler*"³²⁶. "*Ocağı tütesice*"³²⁷. "*Paklanasica*"³²⁸. "*Can acısı çeke seciler*", "*Yer altına*

³²¹ R. Durası ile yapılan görüşme notları, 2015.

³²² Çağrıçı 1992, 297.

³²³ B. Yıldız ile yapılan video kaydı, 2017.

³²⁴ İ. Balık ile yapılan görüşme notları, 2015.

³²⁵ M. Yurdağül ile yapılan görüşme notları, 2015

³²⁶ E. Berber ile yapılan görüşme notları, 2015

³²⁷ E. Çivi ile yapılan video kaydı, 2017.

³²⁸ H. Keleş ile yapılan görüşme notları, 2015.

gitmesin yer altına gitsin”³²⁹. *“Hortlayası”*³³⁰. *“Sang tufanlarına gidesice(ani tufanlara yakalanıp boğulasıca)”*³³¹. *“Geberesi”*³³². *“Önceden çok deniyordu ama şimdi denmiyor. Çocuğuna kızdığında falan denirdi”*³³³.

“Çavdarhisar’da ölümle ilgili beddua edilir mi?” sorusuna alınan yanıtlar şunlardır.

1. Evet: N=290 Kadın: %3,1 Erkek: %2,8 Toplam: %5,9’dur.
2. Hayır: N=290 Kadın: %46,9 Erkek: %47,2 Toplam: 94,1’dır³³⁴.

“Çavdarhisar’da ölümle ilgili beddua edilir mi?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur.

4. 3.12. Çavdarhisar’da Yas

Yas ölen kimsenin maddi ve manevi kaybının yakınlarında açtığı derin üzüntü durumudur. Ölen kimseyi bir daha görememe durumu yaşayan yakınlarının psikolojik, fizyolojik, durumlarında meydana gelen değişimlerin davranışlarına yansımaları, ölümden duyulan acı sözel(Mani, Ağıt, İlahi vb.), yazılı ortam (Kitap, Dergi, Gazete vb.) ya da sosyal medya(Facebook, WhatsApp, Twitter vb.) aracılığı ile paylaşılmaktadır. Yas bireyin kültürel yaşamını, gelenek ve göreneklerini yansıtmaları açısından önem arz etmektedir. Bu bakımdan “Çavdarhisar’da ölen kimsenin ardından yas tutulur mu?” sorusuna alınan yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %14,5 Erkek: %7,2 Toplam: %21,7’dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %35,5 Erkek: %42,8 Toplam: %78,3’tür³³⁵.

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin ardından yas tutulur mu?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur

³²⁹ H. Taşkın ile yapılan görüşme notları, 2015.

³³⁰ M. Çamlı ile yapılan görüşme notları, 2017.

³³¹ S. Tanrıku ile yapılan görüşme notları, 2015.

³³² İ. Balık ile yapılan görüşme notları, 2015.

³³³ E. Yıldız ile yapılan video kaydı, 2017.

³³⁴ $\chi^2 = (1, N=290) = 062, P=803$ ’tür. $P=803 > 0.05$ ’ten bu durumda H_A reddedilir ve H_0 kabul edilir.

³³⁵ $\chi^2 = (1, N=290) = 89.43, p=0,03$ bulunmuştur. $0,03 < p=0,05$ ’ten yani χ^2 olasılık değerim $0,05$ ’ten küçüktür. Bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

4.4.Ölüm Sonrası

4.4.1 Cenaze Hazırlıkları

Çavdarhisar'da ölen kimse uygun bir oda da ya da öldüğü oda da bir yerde bekletilir. Bu hususta “Çavdarhisar'da ölen kimse bir yerde bekletilir mi?” sorusu sorulmuştur. Bu sorunun sorulma sebebi ölen kimsenin bekletildiği yerde yapılan geçmişten günümüze gelen herhangi bir adet ve inanış olup olmadığını araştırmaktır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %74,1'i erkeklerin % 34,1 eskiden cenaze evde bekletilirdi yanıtını vermiştir. Bu oran toplamda % 108,3 olarak yer almaktadır. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

Örnek anlatı-1: Ölüm olayı gerçekleştikten sonra ölünün gözleri kapatılır. Ölen kimsenin kıyafetleri çıkarılır. Ölen kimsenin çenesi bağlanırmış. *“Cenaze düz dursun, mezara yerleştirme kolaylığı olsun diye ölen kimsenin elleri ve ayakları bağlanır”*³³⁶.

Örnek anlatı-2: Cenazenin üzerine çarşaf örtülür ve eskiden cenaze şişmesin diye üzerine bıçak, makas bırakılırdı. Cenaze evinde bekletilir. *“Onun kendine göre gelenleri gidenleri olurmuş. Ölüyü uygun bir odaya koyarlardı”*³³⁷.

Örnek anlatı-3: *“Cenaze kokmaması için evin serin odalarından birine konulurdu günümüzde uzakta yakınları, çocukları olan kimselerin cenazeleri ise hastanenin morg 'unda bekletilir. Ölen kimsenin cenazesi defin için en yakın namaz vaktine yetiştirilir”*³³⁸.

Örnek anlatı-4: *Başında bekle cenaze gidesiye kadar derlerdi. Kedi köpek götürmesin diye mi? Ederlerdi orasını bilemeyeceğim artık. Ölülerini gören mi var. Eveli evimizde yatardı ölümüz şimdi evde yatıran yok. Yarı canı çıkmayanı götürüyorlar hastaneye morga koyuyorlar”*³³⁹.

“Çavdarhisar'da ölüm haberi nasıl duyurulur?” sorusu sorulmuştur. Bu soruya verilen cevaplar dört şıktan oluşmakta olup şu şekildedir.

1. Sala: N=290 Kadın: %94,8 Erkek: %99,3 Toplam: %194,1'dir.

³³⁶ İ. Erdem ile yapılan video kaydı, 2017.

³³⁷ E. Akkaya ile yapılan video kaydı, 2017.

³³⁸ M. Eroğlu ile yapılan görüşme notları,2017.

³³⁹ E. Çivi ile yapılan video kaydı, 2017.

2. Anons: N=290 Kadın: %46,2 Erkek: %49,3 Toplam: %95,5'tir
3. Eş-dost: N=290 Kadın: %50 Erkek: %49,7 Toplam: %99,7'dir
4. Sosyal medya: N=290 Kadın: %5,2 Erkek: %0,3 Toplam: %5,5'tir³⁴⁰.

Ölüm haberini alan kimseler ölen kimsenin yakınlarına baş sağlığı dilemek, ölen kimsenin cenaze hazırlıklarında yardımcı olmak, geride bıraktığı yakınlarına destek olmak amacıyla ölü evine gitmektedir. Ölen kimsenin yakınlarına telkin edici sözler söylenmektedir. Bu sözler halk arasında başsağlığı sözleri olarak ifade edilmektedir. Çavdarhisar'da baş sağlığı dilemek amacıyla ölen kimsenin evine giden kimseler başınız sağ olsun, emir Allah'ın taziye sözlerini kullandıklarını ifade etmişlerdir. Bu hususta "Çavdarhisar'da söylenen başsağlığı sözleri nedir?" sorusu verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Başınız sağ olsun: N=290 Kadın: %99,7 Erkek: %50,1 Toplam: % 199,7
2. Emir Allah'ın: N=290 Kadın: %32,4 Erkek: %11,0 Toplam: %43,4'tür³⁴¹.

Çavdarhisar'da ölen kimseler eskiden avluda yıkanmış. Ölünün yıkaması için avluya kazan vurulmuş. Kazanın altında bazı ağaçlar yakılır bazı ağaçların yakılması tercih edilmezmiş. Bu konu kapsamında "Çavdarhisar'da ölü yıkanacak kazanın altında hangi ağaçların yakımı tercih edilir?" sorusu sorulmuştur. Bu soruya aldığımız cevaplar neticesinde ölü yıkanacak kazanın altında yakılan ağaçlar, mezara dikilen ağaçlar, mezar taşı olarak tercih edilen ağaçlar olmak üzere üç kategoride değerlendirmeye alınmıştır.

"Çavdarhisar'da ölü yıkanacak kazanın altında hangi ağaçlar tercih edilir?" soruna verilen cevaplar dört şıklı yanıt olup şu şekildedir.

1. Ardıç: N=290 Kadın: %99,0 Erkek: % 99,7 Toplam: %198,6'dır.
2. Çam: N=290 Kadın %29,0 Erkek: %20,0 Toplam: %49,0'dır.
3. Karaağaç kullanılmaz: N=290 Kadın: %27,9 Erkek: %19,3 Toplam %47,2'dir.
4. Meşe kullanılmaz: N=290 Kadın: %1,4 Erkek: %0 Toplam: %1,4'tür

Çavdarhisar ölü gömme adetlerinde cenazenin hazırlık sürecinde, kazanın altında yakılan ağaçlar arasında karaağaç ve meşe ağacının tercih edilmediği tespit edilmiştir.

³⁴⁰ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

³⁴¹ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

Örnek anlatı-5: Hem Güzel koku versin hem de şeytan gelmesin diye kazanın altında “Ardıç” kullanılırdı³⁴².

Örnek anlatı-6: Ölen kimseyi yıkamak için kazanın altına “çam ağacı” yakılırdı³⁴³.

Örnek anlatı-7: “Karaağaç” için için yanar, hızlanmaz ateş çabuk geçer gider. Ondan “Karaağaç” yakılmaz³⁴⁴.

Örnek anlatı-8: İbadet etmediğinden “Kazanın altında meşe ağacı yakılmaz”³⁴⁵.

2016 Aizanoi Kazısı SOKÜM belgelenme çalışmaları kapsamında Çavdarhisar’da ağaçla ilgili olan adet ve inanışlar konulu çalışma gerçekleştirmiştir. Eski kuşaklar tarafından Karaağaç’ın yumurtalığı şişen yeni doğan bebeğin tedavisinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu tedavide iki kadın yeni doğan bebeği Karaağaç’ın yanına götürür. Karaağaç ortadan bölünür. Karşılıklı konuma geçen iki kadın konuşmadan bebeği üçer kez karaağaç’ın içinden geçirir. Bu uygulamadan sonra çamur karıp karaağaç çamurla sıvanır. Eğer Karaağaç yeşillenirse bebeğin iyileşeceğine inanılmış³⁴⁶.

Literatür taraması ışığında karaağaçla ilgili olarak şu bilgiye ulaşılmıştır. Eetion: Mysia’da Thebe şehrinin kralı, Andromakhe’nin Babası. Akhilleus onu çok saydığı için, öldürüldüğü halde silahlarını almamış, törenle gömmüştür. Nypha’lar mezarı üstüne bir karaağaç fidanı dikmişlerdir(Andromakhe)³⁴⁷.

Bu konu kapsamında sorulan bir diğer soru “Çavdarhisar’da ölen kimsenin mezarına dikilen ağaçların türü nedir?” sorusudur. Bu soruya alınan yanıtlar üç şıklı olup şu şekildedir.

1. Ardıç: N=290 Kadın: %81,7 Erkek: %93,8’i Toplam: %175,5’dir.
2. Çam: N=290 Kadın: %48,3 Erkek: %50 Toplam: %98,3’tür.
3. Meyvesiz Ağaçlar: N=290 Kadın: %15,8 Erkek %2,8 Toplam %18,6’dır³⁴⁸.

³⁴² E. Akgün ile yapılan görüşme notları, 2016.

³⁴³ H. Topbaş ile yapılan görüşme notları,2016.

³⁴⁴ H. Özcan ile yapılan görüşme Notları, 2016.

³⁴⁵ K. Uslu ile yapılan görüşme notları, 2016.

³⁴⁶ E. Akbudak ile yapılan görüşme notları, 2016.

³⁴⁷ Erhat 2007, 99.

³⁴⁸ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

Diğer soru da “Çavdarhisar’da ölen kimsenin mezarının ayak ve başucuna dikilen ağaç var mı? Varsa türü nedir?” sorusudur.

1. Ardıç: N=290 Kadın: %100 ve Erkek: % 100 Toplam: %200’dür.
2. Ardıç ve Çam: N=290 Kadın: %19,0 ve Erkek: 4,1 Toplam: %23,1’dir.
3. Çam: N=290 Kadın: %19,0 ve Erkek: 4,1 Toplam: %23,1’dir³⁴⁹.

Örnek anlatı-9: Ölünün ayak ve başucuna ardıç ağacı “*şeytan gelmesin diye*” dikilir³⁵⁰.

Örnek anlatı-10: “*Ardıç uzun ömürlü bir ağaç olduğu için ardıç dikilirdi. Şimdide kullanılıyor mezarın yanında*”³⁵¹.

Örnek anlatı-11: Cenaze defnedilirken karaağaç kullanılmaz. Mezar iç döşeme tahtasında çam kullanılır. Ardıç mezar taşı işareti olarak kullanılır³⁵².

Örnek anlatı-12: Yeşillik olarak çam ağacı dikeriz. Büyüklerimizden böyle gördük. Mezar kaybolmasın diye mezarın baş ve ayakucuna ardıç ağacı dikeriz³⁵³.

Ağaçla ilgili olarak tespit edilen diğer bilgiler şu şekildedir. Halk arasında “tekkeli kavak”, “tekke”, “Murat’ın tekkeli kavağı” olarak tanımlanmaktadır. Murat’ın tekkeli kavağı denilmesinin nedeni ağacın yer aldığı yerin sahibinin adıyla anılmasıdır. Bu ağaç ile ilgili olarak şu bilgiler elde edilmiştir.

Rivayete göre cuma vakti ağacın altında uyuya kalan köylülerden bir kadın öğle namazı için uyanır. Birde bakar ki ağaç yere kapanmış secde ediyor. Herkese durumu anlatsa inanmayacaklarını ve kendisine deli gözüyle bakılacağını düşünür. Ama bir taraftan da durumu herkese kanıtlama gereksinimi içine girer. Başındaki yazmayı çıkarır ve ağacın dallarına bağlar. Durumu çevredekilere anlatır. Görenler gözlerine inanamaz. Tekkeli kavak aynı zamanda hayvana yılan sokmasında gidilen bir yerdir. İneğin memesinde meydana gelen hastalıklarda ya da hayvanların bir yerinin şişmesi vb. durumlarda yaşayan kimseler ağaca gider³⁵⁴.

Tekkeli kavağa giden kişi yolda kimi görürse görsün kimseyle konuşmadan gidermiş. Kavağın etrafında dua edip üçer kez dönermiş. Bu işlemden sonra türbe toprağından alan kişi kimseyle konuşmadan evine dönermiş. Konuşma olursa eğer

³⁴⁹ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

³⁵⁰ H. Kaya ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁵¹ E. Kaya ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁵² M. Demirel ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁵³ Ş. Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁵⁴ Halk arasında gitme eylemi davaya gidilir şeklinde ifade edilmektedir.

hayvanda iyileşme olmayacağına inanılmış. Toprak hasta olan ya da yılan sokan ineğin memesine sürülmüş. İneğin iyileşeceğine inanılmış³⁵⁵.

Ağaçla ilgili adet ve inanışlarda karşımıza çıkan bir diğer yer Aba Sultan tepesidir. Aizanoi Kybele-Aba Sultan alanlarında yağmur duası analizi adlı makalede Aba Sultan Phrygia bereket kültürünün uzantısı olmanın yanında Kybele'nin değişim ve dönüşümlerle günümüze uyarlanmış versiyonu olarak karşımıza çıkmaktadır. Halk arasında Aba sultan ile ilgili olan anlatılar ile Kybele arasında bütünleşik bir bağ kurulduğu gözlenmiştir. Aba Sultandaki ardıç ağacı insan gibi düşünülerek kişiselleştirilmiştir. Bu sayede tabiatla olan bağlılık devam ettirildiği gibi “aba, dede; kardeş, koca kız” kavramlarıyla kan bağı temeline dayanan soy ilişkisi çerçevesinde içselleştirilmiş ve benimsenmiştir. Şamanizm, Totemizm, Natüralizm, Paganizm, Hristiyanlık ve İslamiyet'in etkileriyle kutsal bir kimlik kazanılmış ve İslâmi etkileşimlerle Aba Sultan tekkesi olarak ifade edilmiştir³⁵⁶.

Çavdarhisar'da ölen kimsenin yıkanması esnasında cinsiyete göre farklılık olduğu tespit edilmiştir. Bu konu kapsamında “Çavdarhisar'da kadın cenazesini kim yıkamaktadır?” sorusu sorulmuştur. Çavdarhisar'da Asiye *BERBER*³⁵⁷, Fadime *KARADAL*³⁵⁸ eskiden cenaze yıkayan kimselerdir. Günümüzde ise Zehra *GEZER*³⁵⁹, tarafından kadın cenazeler yıkanmaktadır. Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %50'si erkeklerin %50'si “Çavdarhisar'da kadın cenazesini kim yıkamaktadır?” sorusuna kadınlar yıkar yanıtını vermiştir. Bu oran totalde %100'dür³⁶⁰.

“Çavdarhisar'da erkeklerin cenazesini kim yıkar?” sorusuna örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %50'si erkeklerin %50'si toplamda %100'ü Çavdarhisar'da erkeklerin cenazesi İmam tarafından yıkanır, yanıtını vermiştir³⁶¹.

Örnek anlatı-13: “*Önceden ölüleri evde yıkardık şimdi hastanede yıkanıyor*”³⁶².

³⁵⁵S. Uçar ile yapılan görüşme notları, 2015.

³⁵⁶ Yılmaz 2016, 406.

³⁵⁷ A. Berber ile yapılan görüşme notları,2015.

³⁵⁸ F. Karadal ile yapılan görüşme notları,2015.

³⁵⁹ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁶⁰ Ki-kare testinde Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

³⁶¹ Ki-kare testinde ilişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir. Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

Örnek anlatı-14: Ölüm haberini alan konu komşu, yakın akrabalar ölen kimsenin evine gidermiş. Kimse akşam vefat ettiyse Salası sabah yedi-sekiz gibi verilir. Eğer gündüz vefat ettiyse en yakın namaz vaktine yetiştirilir. Eskiden vefat eden kimseler Avluda yıkanmış. Bahçede kazan yakılır. “Kazanın altına karaağaç sokulmaz. Kazanın altına ardıç ağacı sokarlar ardıç yandıkça etrafa hoş kokular yayar tütsü yaparlardı şeytan gelmezmiş”³⁶³.

Örnek anlatı-15: Aynı zamanda “ardıç ağacının yanına şeytanın gelmediğine inanılır”³⁶⁴. Kazanın içine biraz çeşmeden biraz “Sevaptır diye Koca çaydan bir ıbrık su getirilir”³⁶⁵. “Kazanın içine cenaze geç çürüsün diye kâfurun otu atılır”³⁶⁶.

Örnek anlatı-16: Yaklaşık ölçüleri: 2,5 – 3 metre arasında değişen uzunlukta 1 metre enliliğinde teneşir tahtası ölünün yıkanacağı bahçeye getirilir. Ölen kimsenin yıkanacağı yerin etrafını çulla yaygıyla gerilir³⁶⁷.

Örnek anlatı-17: Ölen kimse teneşirin üzerine yatırılır. Cenaze incinmesin diye ölen kimsenin kıyafetleri bıçakla ya da makasla kesilerek çıkarılır³⁶⁸.

Örnek anlatı-18: Üç-dört kişi ölünün yıkanması sırasında yardımcı olmaktadır. Yardımcılardan biri leğenin içinde sürekli sabun köpürtme işlemi yapmaktadır. Diğer bir yardımcı ölüyü çevirir. Diğer bir yardımcı ayaklarından yukarıya doğru su döker. Önce sabunlusu ile ayaklarından başına doğru tasın içindeki köpüklü suyun hepsi dökülür. “Can ayaklardan başa doğru çekilirmiş. Ondan ayaklardan yukarıya doğru yıkama suyunu dökülür”³⁶⁹.

Örnek anlatı-19: Sabunlu suyun artığı kullanılmaz başa gelindiğinde hepsi dökülür. “Tekrar ölüm olmasın diye” üçer kez sabunlu su döküldükten sonra ısıtılan su ılık yakmayacak şekilde olur³⁷⁰.

Örnek anlatı-20: Yıkama işlemi öncesinde kefenden ölen kimsenin üzerine yıkarken örtmek amacıyla bez kesilir. Ölen kimseyi yıkayacak olan kimse “stır bez” olarak

³⁶² E. Çivi ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁶³ N Akgün ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁶⁴ S. Berber ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁶⁵ F. Bursalı ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁶⁶ Gezer ile yapılan görüşme notları 2017.

³⁶⁷ A. Balık ile yapılan görüşme kaydı, 2017.

³⁶⁸ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁶⁹ F. Karadal ile yapılan görüşme notları, 2016.

³⁷⁰ F. Yıldız ile yapılan görüşme notları, 2016.

adlandırılan çarşafı örter. “Cenaze yıkanırken kullanılması amacıyla kefenden 5 adet kesilen taharet bezini Avucun içine alır. Ele güzelce dolarsın. Ölen kimse bizi görürmüş. Ölen kimseyi utandırmamak için böyle yapılır. Ölen kimseyi taharetle dikçe bu bezler çöpe atılır”. Cenazeye gusül abdesti aldırılır. Ölen kimsenin başından aşağı doğru yıkama suyu aralıksız dökülürmüş³⁷¹.

Örnek anlatı-21: “Eskiden Cenazenin yakın akrabaları, eş-dost konu komşu helalleşmek isteyen 1 tas su döker hakkını helal et dermiş”³⁷². Cenazeyi yıkama işleminden sonra teneşirin üzerinde cenazenin suyu aldırılır. Kefenleme işlemlerine başlanır.

³⁷¹ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁷² F. Yıldız ile yapılan görüşme notları, 2015.

4. 4. 2. Kefenleme İşlemleri

“Çavdarhisar’da N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam %100’ü ölen kimseye kefenleme işlemi yapılır yanıtını vermiştir. “Çavdarhisar’da kefenleme nasıl yapılır?” sorusuna verilen yanıtlar dört şıklı olup şu şekildedir.

1. El ve ayak parmaklarının arasına pamuk konur: N=290 Kadın ve Erkek %96,6 Toplam %193,’dür.
2. Kulaklarına pamuk konur: N=290 Kadın: %48,3 Erkek: %47,2 Toplam: %95,5’dir.
3. Gözlere pamuk konur: N=290 Kadın: %49,3 Erkek: %48,6 Toplam: %97,9’dur.
4. Burun deliklerine Pamuk konur: N=290 Kadın: %47,9 Erkek: %47,2 Toplam: %95,1’dir.

Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir(**Çiz. 8**).

Çavdarhisar’da kadın ve erkek mevtanın kefenlenmesi farklı şekilde yapılmaktadır. Eskiden kefenleme işlemi deneyimli kadınlar tarafından yapılmış. Günümüzde Gezer³⁷³ tarafından yapılmaktadır. Kefenlenecek olan kimsenin boy, kilo gibi vücut ölçülerine göre kefenin ölçüsü farklılık göstermektedir. Bu bakımdan standart bir kefen ölçüsü bulunmamaktadır. Kadınların Kefen kumaşı yaklaşık olarak on – on iki metre arasında değişmektedir. Kadınların kefeni beş parçadan oluşmaktadır.

1. Kamis: Halk arasında Kamis’e yaşlı kadınlar tarafından “*ahiret gömleği*” denir. Ölen kimsenin çene altından, boyundan diz kapaklarının altına kadar olan uzunlukta kesilir.
2. Göğüs Örtüsü: Dikdörtgen planlı şekilde yarım metre kefenin kumaşından kesilir
3. Başörtüsü: Kare şeklinde yarım metre kefenin kumaşından kesilir.
4. Lifafe: Ölen kimsenin kefen kumaşından başından dört parmak fazla ayaklarından dört parmak fazla olacak şekilde ölçüp kesilir.
5. İzar: Aynı Lifafe gibi ölen kimsenin kefen kumaşından başından dört parmak fazla ayaklarından dört parmak fazla olacak şekilde ölçüp kesilir.

³⁷³ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları 2017.

Ölen kimsenin kefeni düz elbise gibi kesilir. Günümüzde kefen malzemeleri hazır olarak satılmaktadır. Kadınların kefen paketi 10 metre çift en kefen bezi, havlu, sabun, pamuk, eldiven, sünger, gül suyundan oluşmaktadır³⁷⁴. Ölen kimsenin gözlerine, kulaklarına el ve ayak parmaklarına pamuk konulmaktadır. Neden bu şekilde bir uygulama yapılır şeklinde soru sorduğumuzda büyüklerimizden bu şekilde gördük, “*Toprak gitmesin diye*” şeklinde açıklamalarda bulunulmuştur³⁷⁵. Bu uygulama ölümden sonraki yaşam inancıyla ilişkilendirilmiştir. Kefenleme öncesinde yıkanan kurulan cenazenin avret yerlerine sıvı çıkmasını diye bez sarılır. Kulaklarına, gözlerine burun deliklerine, el ve ayak parmaklarının arasına pamuk konur. Ölen kimsenin yaklaşık iki metre uzunluğundaki kefen bezinden kumaş kesilir. Kumaş tam ortadan ölen kimsenin başı geçecek şekilde kesilir. Hazırlanan kâmis ölen kimsenin başından giydirilir. Halk arasında “ahiret gömleği” olarak ifade edilen bu bez diz kapağının altına kadar olur. Yarım metre uzunluğunda dikdörtgen planlı kesilen göğüs bezi ölen kimsenin göğüslerinin üzerine örtülür. Yarım metre uzunluğunda kare şeklinde kesilen başörtüsü ölen kimsenin başına duvak şeklinde örtülür. Göbeğinden başına kadar kına çörek otu, cennet süpürgesi, gül suyu gibi vb. kokular dökülür ve süslemeler yapılır. Kefenin içine cenazenin güzel kokması amacıyla fesleğen, çörek otu “*cennet süpürgesi, karanfil*”³⁷⁶. “*Çörek otu, kına, cennet süpürgesi, gül suyu gibi süslemeler yapılır*”³⁷⁷.

Ölen kimsenin kefen kumaşından İzar ve Lifafe kumaşı kesilir. Ölen kimsenin ayaklarından ve başından dört parmak fazla olacak şekilde ölçüp kesilen İzar ile ölen kimse önce sol taraftan sağ tarafa sonra sağ taraftan sol tarafa doğru rulo gibi sarılır. Sonra ölen kimse Lifafe kumaşına önce sol taraftan sağ tarafa sonra sağ taraftan sol tarafa doğru rulo gibi tekrar sarılır. Kefen bezinden bir miktar kesilerek baş tarafı bağlanılır. Bel bölgesinden büyük bir kuşak yapılır. Bu kuşakta Ölen kimsenin karnının üstünden bağlanır. Kuşakların yapılma sebebi defin esnasında yabancı erkeklerin cenazeye temasını engellemek ve cenazenin mezara naklini sağlamak içindir. Bu işlemler yapılırken sürekli tekbir getirilir. Cenazeye tekrar gül suyu serpilir. Cenaze

³⁷⁴ E. Erçetin ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁷⁵ H. Kaya ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁷⁶ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁷⁷ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

eskiden kilime dolandığı ifade edilmiştir. Günümüzde cenaze rulo şeklinde battaniyeye dolanmaktadır. Cenaze gömüldükten sonra battaniye hayır edilmektedir³⁷⁸.

Erkek mevtanın kefen ölçüleri mevtanın boy, kilo gibi vücut ölçülerine göre farklılık göstermektedir. Bu bakımdan standart bir kefen ölçüsü bulunmamaktadır. Erkek mevtanın kefen kumaşı yaklaşık olarak sekiz – on metre arasında değişmektedir. Günümüzde kefen malzemeleri hazır olarak satılmaktadır. Erkeklerin kefen paketinde sekiz metre çift en kefen bezi, havlu, sabun, pamuk, eldiven, sünger, gül suyundan oluşmaktadır³⁷⁹. Erkek mevtanın kefen işlemleri imam tarafından yapılmaktadır. “Erkeklerin kefeni, iki tane uzun en dıştaki biraz uzun olmak kaydı ile iki bez parçası birde gömlek deriz biz ona toplam üç parçadan oluşur. Gömlek dediğimiz üst kısmı dizleri kapayacak şekilde, alt tarafı da boğazı kapayacak şekilde olur. Onu biz kendimiz ayarlarız genelde”³⁸⁰.

Çavdarhisar’da bebek cenazesi ise şu şekilde hazırlanmaktadır. Çavdarhisar’da 0-2 yaş arası bireyler bebek olarak tanımlanmaktadır. Bu süre içinde sebepli ya da sebepsiz olarak ölen bebekler yıkanır, abdest aldırılmaz, Sala verilmez, cenaze namazı kılınmaz, yastıgeç’in üzerinde mezarlığa götürülür. Bebek cenazesi defnedilir.

Örnek anlatı-1: “Kendimin ölü doğdu. Küçük mezar kazarlar, yür yıklarlar, yastıgeç deriz. Yufka yazılan şeyin üzerine aldılar göttüler koydular”. “Yeni doğan bebek vefat ettiğinde Sala verilmez. Cenaze namazı kılınmaz. Yastı geçin üzerine konur. Eş-dost yakın akrabalar gömer gelir”³⁸¹.

“Çavdarhisar’da kefenleme esnasında kefenin yanına kişisel eşyalar bırakılır mı?” sorusu sorulmuştur. Şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam %0’dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam %100’dür³⁸².

Dolayısı ile Çavdarhisar’da kefenin yanına kişisel eşyaların bırakılmadığı neticesine ulaşılmıştır.

³⁷⁸ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları 2017.

³⁷⁹ E. Erçetin ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁸⁰ M. Eroğlu ile yapılan video kaydı,2017.

³⁸¹ F. Durmaz ile yapılan görüşme notları, 2017

³⁸² İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabit olduğundan cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

Çizelge-8 Çavdarhisar'da Kefenleme Nasıl Yapılır?

		El_Ayak_Parmakların_Arasına_Pamuk_Konur.		Kulaklara_Pamuk_Konur.		Gözlere_Pamuk_Konur.		Burun_Deliklerine_Pamuk_Konur.		TOPLAM	
KADIN	Sayı	280		140		143		139		Sayı	%
	%	193,1		48,3		49,3		47,9			
ERKEK	Sayı	280		137		141		137		145	50
	%	193,1		47,2		48,6		94,5			
TOPLAM	Sayı	560		277		284		276		290	100
	%	193,1		95,5		97,9		95,1			
		TOPLAM		TOPLAM		TOPLAM		TOPLAM		TOPLAM	
YAŞ ARALIĞI		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		23	8,0	12	4,2	11	3,8	12	4,2	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		75	26,0	35	12,2	37	12,8	38	13,2	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		94	32,6	47	16,3	47	16,3	46	16,0	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		135	46,9	65	22,6	70	24,3	65	22,6	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		132	45,8	65	22,6	66	22,9	65	22,6	69	24,0
70-70+ Yaş Aralığı		98	34,0	51	17,7	51	17,7	49	17,0	52	18,1
TOPLAM		557	193,4	275	95,5	282	97,2	275	95,5	288	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		108	37,2	53	18,3	53	18,3	53	18,3	56	19,3
İlkokul Mezunu		289	99,7	144	49,7	149	51,4	140	48,3	150	51,7
Ortaokul Mezunu		58	20,0	27	9,3	29	10,0	29	10,0	30	10,3
Lise		68	23,4	35	12,1	35	12,1	35	12,1	35	12,1
Ön Lisans Mezunu		11	3,8	6	2,1	6	2,1	6	2,1	6	2,1
Lisans Mezunu		22	7,6	11	3,8	10	3,4	11	3,8	11	3,8
Yüksek Lisans Ve Üstü		4	1,4	1	0,3	2	0,7	2	0,7	2	0,7
TOPLAM		560	193,1	277	95,5	284	97,9	276	95,2	290	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		16	5,5	8	2,8	7	2,4	8	2,8	8	2,8
Kütahya/Çavdarhisar		13	4,5	7	2,4	7	2,4	7	2,4	7	2,4
Kütahya/Emet		503	173,4	248	85,5	256	88,3	247	85,2	261	90,0
Diğer		28	9,7	14	4,8	14	4,8	14	4,8	14	4,8
TOPLAM		560	193,1	277	95,5	284	97,9	276	95,2	290	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		468	161,4	232	80,0	239	82,4	231	79,7	243	83,8
Bekâr		54	18,6	27	9,3	27	9,3	27	9,3	28	9,7
Eşi Vefat Eden		38	13,1	18	6,2	18	6,2	18	6,2	19	6,6
TOPLAM		560	193,1	277	95,5	284	97,9	276	95,2	290	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		59	20,3	29	10,0	29	10,0	29	10,0	31	10,7
Cereller		165	56,9	82	28,3	87	30,0	80	27,6	86	29,7
Meydan		257	88,6	126	43,4	129	44,5	127	43,8	133	45,9
Yukarı		53	18,3	27	9,3	26	9,0	27	9,3	27	9,3
Diğer		26	9,0	13	4,5	13	4,5	13	4,5	13	4,5
TOPLAM		560	193,1	277	95,5	284	97,9	276	95,2	290	100
Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.											

4.4.3 Defin İşlemleri:

Çavdarhisar'da kefenleme işlemlerinden sonra mevta evinden ayrılmadan önce helallik alınır. Çavdarhisar'da eskiden cenaze iki yerdeki meyyit taşı üzerinden kaldırılmış. Emet yolu üzerindeki Zeus tapınağı halk arasında hisar, asar üstü olarak adlandırılmaktadır. Asar üstü ile çeşme arasında yer alan meyyit taşının üzerinde cenaze namazı kılınır ve oradan cenaze Kemaller mahalle mezarlığına götürülmüş. Zeus tapınağının Kuzey doğusunda Kemaller mahallesinde yer alan meyyit taşı 2.38 cm uzunluğunda bir metre eninde yerden yüksekliği (toprak zemin üzerinden) 30 cm olan dikdörtgen planlı taştır³⁸³. Eskiden cenaze namazının kılındığı diğer yer ise Bölcek mahallesinde yer alan üç yol ağzındaki fırının önündeki musalla taşıdır³⁸⁴(Foto.11). Mezarlığa kadar cenaze önce ailesi daha sonra akrabaları ve komşuları tarafından dönüşümlü olarak omuzda götürülür. Son on beş seneden beri ölen kimsenin na'şısı merkez camiden kaldırılmaktadır³⁸⁵.Cenazeye halkın katılımını arttırmak ve insanlardan helallik almak için cenaze merkez camiden kaldırılır³⁸⁶.

Çavdarhisar'da vefat eden kimselerin cenaze namazı kılınmaktadır. Bu bilginin yanında şu soru sorulmuştur. "Çavdarhisar'da intihar eden bir kimsenin cenaze namazı kılınır mı?" sorusuna şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %48,6 Erkek: %46,9 Toplam: %95,5'tir.
2. Hayır: N=290 Kadın: %1,0 Erkek: %3,5 Toplam: %4,5'tir³⁸⁷.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı (%95,5) Çavdarhisar'da intihar eden kimsenin cenaze namazı kılınır yanıtını vermiştir. "Çavdarhisar'da intihar eden kimsenin cenaze namazı kılınır mı?" sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Çavdarhisar'ın eski emekli imamı Eroğlu bu soruya şu açıklamada bulunmuştur. Anne babasından birini ya da ikisini öldüren kimsenin cenaze namazı kılınmaz. Güvenlik güçleriyle çarpışan eşkıya ya da teröristlerin Müslüman bile olsa cenaze namazı kılınmaz. Müslüman olmayan kimsenin cenaze namazı kılınmaz. İntihar eden kimsenin cenaze namazı kılınır. 1990'lı yıllarda Borsanın yakınında cenazeyi beklerken

³⁸³ D. Yılmaz'ın alan notları,2015.

³⁸⁴ M. Eroğlu ile yapılan video kaydı,2017.

³⁸⁵ A. Tosun ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁸⁶ İ. Erdem ile yapılan video kaydı,2017.

³⁸⁷ $\chi^2 = (1, N=290) = 3.846$, $p = 0.05$ bulunmuştur. $0.05 > 0.05$ 'tir. Bu durumda H_A reddedilir. H_0 kabul edilir.

bir baktık ki vatandaşlar geliyor. “*Vatandaş intihar eden kimsenin cenaze namazı kılınmaz diye cenazeyi mezarlığa götürüp defnetmiş*”³⁸⁸.

Çavdarhisar’da cenaze namazı kılındıktan sonra cenaze mezarlığa götürülmektedir. Çavdarhisar’da cenazeyi gömmeye eş-dost, komşu, yakın akrabalar gitmektedir. Kadınlar kısmen katılım yapmaktadır. “Çavdarhisar’da cenazeyi gömmeye kimler gitmektedir?” soruna verilen yanıtlar dört şıklı olup şu şekildedir.

1. Eş-dost: N=290 Kadın: %97,3 Erkek: %97,6 Toplam: 194,9’dur.
2. Yakın akrabalar: N=290 Kadın: %49,3 Erkek: %47,0 Toplam:96,3’dür.
3. Erkekler gider: N=290 Kadın: %49,0 ve Erkek: %50 Toplam: 99,0’ıdır.
4. Kadınlar gider: N=290 Kadın: %15,2 Erkek: %3,4’ü Toplam:18,6’dır³⁸⁹.

Çavdarhisar’da bir kimse vefat ettikten sonra mezarı kazılmaktadır. Çavdarhisar’da ölen kimselerin mezarları eskiden merhum Süleyman KELEN, Halil BERBER, tarafından kazılmış³⁹⁰. Mezar kazın diğer kimseler Ali İhsan CAGAR H. Hüseyin KELEN tarafından mezar kazım işlemleri yapılmaktadır³⁹¹. Çavdarhisar ölü gömme adetlerine göre mezar yönü kibleye göre ayarlanmaktadır. “*Cenazeyi mezara yatırırken sağ omuzunun üzerine yatırılır. Cenazenin baş tarafı batıya; ayak tarafı doğuya, yüzü kibleye gelecek şekilde cenaze mezara yerleştirilir*”³⁹².

Çavdarhisar’da mezar yönü kibleye göre ayarlanmaktadır. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir.

1. Evet, Kible: N=290 Kadın: %35,2 Erkek: %46,6 Toplam: %81,7’dir.
2. Hayır, Kible: N= 290 Kadın: %14,8 Erkek %3,4 Toplam: %18,3’tür³⁹³.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %81,7 mezar yönü kibleye göre belirlenir yanıtını vermiştir. “Çavdarhisar’da mezar yönü nasıl belirlenir?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur.

“Çavdarhisar’da kadın ve erkek mezarları aynı derinlikte mi kazılır?” sorusuna verilen cevaplar şu şekildedir.

³⁸⁸ M. Eroğlu ile yapılan görüşme notları, 2017

³⁸⁹ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

³⁹⁰ H. Demirel ile yapılan görüşme notları, 2017

³⁹¹ N. Uluyol ile yapılan video kaydı, 2017

³⁹² M Eroğlu ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁹³ $\chi^2 = (1, N=290) = 25.142, p=0.00$ bulunmuştur. $P= 0.00 < 0.05$ ’ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür³⁹⁴.

Dolayısıyla kadın ve erkek mezarları aynı derinlikte kazılmaz yanıtını vermiştir. Hayır diyen katılımcılar kadın mezarlarının erkek mezarlarına göre daha derin kazıldığını belirtmiştir. Kadın mezarları göğüs hizası derinliğinde kazılır. Erkek mezarları göbek hizası derinliğine kadar kazılır yanıtını vermiştir.

Bir başka soru ise “Çavdarhisar'da kadın ve erkek mezarları dışarıdan bakıldığında cinsiyetinin ne olduğu anlaşılabilir mi?” sorusudur. Bu soruya şu yanıtlar verilmiştir.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür³⁹⁵.

Çavdarhisar'da ölen kimsenin defin işlemleri örnek anlatı metinleri içinde şu şekilde anlatılmaktadır:

Örnek anlatı-1: Cenazenin yakınlarından bir kimse mezarın içine iner. Ölen kimsenin konulacağı yere yastık yapar. Ölen kimse eğer kadın ise “*abdest bozulmasın diye*” oğulları tarafından mezara yerleştirilir³⁹⁶.

Örnek anlatı-2: Kefenin kumaşından kesilerek yapılan, halk arasında kuşak olarak adlandırılan kefenleme esnasında hazırlanan bu kuşaklar kefenin üzerinden; ölen kimsenin ayaklarından, belinden ve başından bağlanır. Ölen kimsenin mezara yerleştirilmesi esnasında ölen kimseyi tutma amacıyla kullanılan bu kuşaklar ölen kimsenin mezara indirilmesinden sonra çözülmektedir. Kuşakların çözülme nedeni şu şekilde ifade edilmiştir. “*Öldüğünde mezara konduğunda tekrar diriliyon ya dirildiğin zaman kalkıp oturuyon elin ayağın bağı nasıl kalkacaksın onun için çözüyorlar. O yüzden o kuşaklar çözülmüş*”³⁹⁷.

Örnek anlatı-3: Ölen kimsenin yüzü sağ omuzunun üzerine gelecek şekilde yüzünün yönü sağa çevrilerek yatırılır. Ölen kimsenin başı Batıya ayakları Doğuya yüzü kibleye gelecek şekilde ölen kimse mezara yerleştirilir. Yaklaşık olarak bir metre uzunluğunda,

³⁹⁴ Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

³⁹⁵ Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

³⁹⁶ H. Bayat ile yapılan video kaydı, 2017.

³⁹⁷ H. Kaya ile yapılan video kaydı2017.

iki cm kalınlığında ve otuz cm genişliğinde çam ağacından hazırlanan tahtalar mezar çökmesin diye mezarın içine yatay olarak dizilir. Üzerine eskiden hasır atılmış. Günümüzde hasır bulunamayışı nedeniyle naylon örtü tercih edilir³⁹⁸.

Örnek anlatı-4: Üzerine toprak atılmasıyla mezar kapatılır. Mezarın üzerine ölen kimsenin başından ayakucuna doğru aralıksız yaklaşık 5lt kadar su dökülmesiyle defin işlemi sonlanmaktadır. *“Bu usul yeni moda oldu. Önceden definden sonra su dökülmezdi. Ölen kimsenin başında Hoca kalır ve dua okur”*³⁹⁹.

Örnek anlatı-5: *Ölen kimse başını tahtaya vurduğunda eyvah dünyadan geçtim dermiş*⁴⁰⁰.

Örnek anlatı-6: Ölen kimse dünyadan gittiğini öldüğünü bu şekilde anlarmış. *“Cenazenin içine asla can gelmezmiş ama öldüğünü hissedermiş”*⁴⁰¹. “Çavdarhisar’da defin esnasında mezara para bırakılır mı?” sorusuna verilen cevaplar iki şıktan oluşmakta olup şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0’dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100’dür⁴⁰². Bu soruya yanıt verenlerin ifadeleri şunlardır.

Örnek anlatı-7: Hacıkebir köyünde eğer bir kimse vefat eder, onun mezarını kazan kişi mezarda kemik ya da eski yatan bir kimsenin kemiği ile karşılaşırsa cenaze gömülmeden önce mezara bozuk para atılır⁴⁰³.

Örnek anlatı-8: Çavdarhisar’dan İlcikören’e gelin giden fakat şu an Çavdarhisar’da ikamet eden Akkaş İlcikören’li olan kayın validesi öldüğünde mezarının üzerine yakınlarının para bıraktığını fakat nedeni hakkında bilgisi olmadığını belirtti⁴⁰⁴.

Örnek anlatı-9: Ağarı köyünde ölen bir kimsenin mezarı kazıldığında gömüleceği yerden kemik parçaları çıkarsa gömülmeden önce mezarın içine para atılır ve sonra gömülür⁴⁰⁵.

³⁹⁸ A. Afyon ile yapılan görüşme notları, 2017.

³⁹⁹ A. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁰⁰ F. Şahintürk ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴⁰¹ H. Şahintürk ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴⁰² Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

⁴⁰³ Y. Çelik ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁰⁴ H Akkaş ile yapılan görüşme notları, 2016

⁴⁰⁵ H. Başer ile yapılan video Kaydı, 2017.

Ölülerin ruhu Hades'e indiğinde, yanlarında hep iki "obolos" olurdu. Bu parayı ölenin yakınları cesedin yanı başına koymayı ihmal etmezdi. Herhangi bir dönüş umudu bulunmadığından geçişi zor olan Tartaros kapısı'na vardıklarında ölüler, asık yüzlü kayıkçı Kharon'un ücretini bununla öderdi. Kharon ruhları alır. Styk'ün öte yakasına geçirirdi.⁴⁰⁶ Bu soruyu sorma seabimiz yukarıda bahsettiğimiz bilgiler ışığında geçmişten günümüze kadar devam eden bir inanış olup olmadığını tespit etmektir. Saha çalışması veri bilgilerine göre Çavdarhisar'da ölen kimsenin mezarına para bırakılmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Çavdarhisar'a bağlı yukarıda bahsi geçen köylerde mezara para bırakıldığı tespit edilmiştir (**Foto.12**).

Mezara bırakılan bir takım eşyalar ya da yiyecekler ölen kimsenin dini inancını, kültürel değerlerini, kültürel kimliğini yansıtmaları açısından önem arz eder. "Özer-Engin: "A16.D9J.M03.PT02 mezar açmasında tespit edilen çiviler en yaygın mezar eşyası olup 8 ile 15 arasında değişmektedir" der⁴⁰⁷. Bahsedilen bilgi ışığında "Çavdarhisar'da halk arasında mezarda çiviyle ilgili yapılan bir uygulama var mı?" sorusu sorulup şu şekilde yanıt alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür⁴⁰⁸.

Bir diğer sorulan soru ise "Çavdarhisar'da mezarın üzerine yiyecek bırakılır mı?" sorusudur (**Çiz. 9**).

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür⁴⁰⁹.

Çavdarhisar'da mezarın oturması ve sonrasında göçük oluşmaması amacıyla ölen kimsenin mezarı bir yıl sonra yapılmaktadır. Sorulan diğer bir soru "Çavdarhisar'da mezar yapımında antik yapılar ya da taşlar mezar taşı olarak kullanılır mı?" sorusu sorulmuştur. Çavdarhisar'da Antik yapılara ait taşların mezar taşı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu bilgiyi verenlerin oranı şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür.
2. Hayır: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ Agizza 2006, 143.

⁴⁰⁷ Özer-Engin 2017, C.3: 213.

⁴⁰⁸ Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

⁴⁰⁹ Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

Çavdarhisar'da eskiden defin işlemleri tamamlandıktan sonra ölen kimsenin yakınları tarafından devir parası verilirmiş. Devir parası Müslüman olan bir kimsenin yerine getiremediği zekât, namaz, yemin, oruç borcu gibi ibadetlerine karşılık islâmi kurallara uygun olarak fakirlere verilen paradır. Bu bilgiler ışığında “Çavdarhisar'da devir parası yapılır mı?” sorusu sorulmuştur. “Çavdarhisar'da devir parası yapılır mı?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur. Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Devir yapılır: N=290 Kadın: %9,2 Erkek: %2,1 Toplam: 11,7'dir.
2. Devir yapılmaz: N=290 Kadın: %40,3 Erkek: %47,9 Toplam: %88,3'tür⁴¹¹.

⁴¹⁰Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

⁴¹¹Dolayısıyla $X^2 = (1, N=290) = 16.126$, $p=0.00$ bulunmuştur. $P=0.00 < 0.05$ 'ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

Çizelge-9 Ölüm Sonrası Ki-Kare Önemlilik	Cinsiyet	Evet %	Hayır %	ÖNEMLİLİK
Çavdarhisar'da İntihar eden kimsenin cenaze namazı kılınır mı?	Kadın	48,6	1,0	$X^2 = (1, N=290) = 38.46$, $p = 0,50$ $P = 0,50 > 0,05$
	Erkek	46,9	3,5	
	Toplam	95,5	4,5	
Çavdarhisar'da mezar yönü nasıl belirlenir?	Kadın	35,2	14,8	$X^2 = (1, N=290) = 25.14$, $P = 0.00$ $P = 0.00 < 0.05$
	Erkek	46,6	3,4	
	Toplam	81,7	18,3	
Çavdarhisar'da kadın ve erkek mezarları dışarıdan bakıldığında ayırt edilebilir mi?	Kadın	0	50	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.
	Erkek	0	50	
	Toplam	0	100	
Çavdarhisar'da mezara para bırakılır mı?	Kadın	0	50	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.
	Erkek	0	50	
	Toplam	0	100	
Ölen kimsenin mezarında çiviyle ilgili yapılan bir uygulama var mı?	Kadın	0	50	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.
	Erkek	0	50	
	Toplam	0	100	
Çavdarhisar'da mezarın üzerine yiyecek bırakılır mı?	Kadın	0	50	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.
	Erkek	0	50	
	Toplam	0	100	
Çavdarhisar'da Antik yapılar ya da taşlar mezar taşı olarak kullanılır mı?	Kadın	50	0	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.
	Erkek	50	0	
	Toplam	100	0	
Çavdarhisar'da mezara ölen kimsenin eşyaları konur mu?	Kadın	0	50	Cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.
	Erkek	0	50	
	Toplam	0	100	
Çavdarhisar'da devir parası yapılır mı?	Kadın	9,7	40,3	$X^2 = (1, N=290) = 25.14$, $p = 0.00$ $P = 0.00 < 0.05$
	Erkek	2,1	47,9	
	Toplam	11,7	88,3	

4.5. Defin Sonrasıyla İlgili Olan Adet Ve İnanışlar

4.5.1 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin İlk Günü(Eren)

Çavdarhisar’da ölen kimsenin ilk günü “*eren*” olarak adlandırılmaktadır (**Foto.13**). Eskiden yemekleri komşular evinde yapar ölü evine götürürmüş. Ölen kimsenin akrabaları, taziyeye gelen kimseler yapılan yemeklerden yer içer kalan artıklar kuşlara kurtlara verilirmiş. Kaynak kişi ifadelerine göre bu geleneğin zamanla ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak “Çavdarhisar’da ölen kimsenin ilk gününe verilen ad var mı?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

1.Evet (Eren): N=290 Kadın: %48,3 Erkek: %45,9 Toplam: %94,1’dir.

2.Hayır: N=290 Kadın: %1,7 Erkek: %4,1 Toplam: %5,9’dur⁴¹².

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin ilk gününe verilen ad var mı?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir. Çavdarhisar’da erende yapılanlar örnek anlatı maddelerinde alt metinde ve çizelgede bilgilerinize sunulmuştur (**Çiz.10**).

Örnek anlatı-1: “*Eskiden herkes getirir eren ederlerdi. Oturur yerlerdi. Şimdi hiçbir şey yapmıyoruz gali. Ev sahibi kek meyve suyu verirse verir. Vermezse o da yok. Eski komşular eski insanlar kalmadı*”⁴¹³.

Örnek anlatı-2: Ölü evine yemek getirilmemesin bir başka nedeni ise yemek getiren kimsenin yemeği beğenilmediği durumlarda bu konunun başka kimselerle paylaşması neticesinde kulaktan kulağa dolaşan sözlerin yemeği getiren kimseyi incitmesiymiş⁴¹⁴.

Örnek anlatı-3: Ölü evine yemek getirilmemesin bir başka sebebi de bir sene genç ölümlerinin çok yaşanmasıymiş⁴¹⁵.

Örnek anlatı-4: “*Önceden herkes yemek yapıp getiriyordu. Gelen yemekler dökülmesin diye*” Çavdarhisar’da eren kaldırılmış.

⁴¹² $X^2 = (1, N=290) = 3.062$, $p = 080$ ’dir. $P = 080 > 0.05$ ’ten bu durumda H_A reddedilir. H_0 kabul edilir.

⁴¹³ B. Ada ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴¹⁴ H. Şahintürk ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴¹⁵ F. Şahintürk ile yapılan video kaydı, 2017.

Çizelge-10 Çavdarhisar'da ölen kimsenin ilk günü(Erende) neler yapılmaktadır?															
		Eskiden Komşular Ölü Evine Yemek Götürürdü.		Ölü Evi Yemek Verir.		Cenaze Yıkayanlara Para Verilir.		Mezar Kazanlara Para Verilir.		Kuran Okunur.		Taziyeler Kabul Edilir		Toplam	
Kadın	Sayı	290		42		50		8		100		55		Sayı	%
	%	100		14,5		17,2		2,8		34,5		19,0		145	50
Erkek	Sayı	290		10		15		5		130		68		145	50
	%	100		3,4		5,2		1,7		44,8		23,4			
Toplam	Sayı	580		52		65		13		230		123		290	100
	%	200		17,9		22,4		4,5		79,3		42,4			
		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
YAŞ ARALIĞI		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		24	8,3	1	0,3	4	1,4	3	1,0	9	3,1	4	1,4	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		76	26,4	3	1,0	3	1,0	0	0	35	12,2	21	7,3	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		96	33,3	7	2,4	11	3,8	4	1,4	39	13,5	25	8,7	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		138	47,9	11	3,8	13	4,5	2	0,7	56	19,4	27	9,4	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		138	47,9	22	7,6	24	8,3	2	0,7	47	16,3	26	9,0	69	24,0
70-70+ Yaş Aralığı		104	36,1	7	2,4	9	3,1	2	0,7	43	14,9	20	6,9	52	18,1
Toplam		576	200	51		64		13		229		123		288	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		112	38,6	14	4,8	16	5,5	2	0,7	41	14,1	19	6,6	56	19,3
İlkokul Mezunu		300	103,4	30	10,3	36	12,4	6	2,1	115	39,7	63	21,7	150	51,7
Ortaokul Mezunu		60	20,7	6	2,1	6	2,1	0	0	24	8,3	14	4,8	30	10,3
Lise		70	24,1	2	0,7	5	1,7	3	1,0	33	11,4	21	7,2	35	12,1
Ön Lisans Mezunu		12	4,1	0	0	0	0	0	0	6	2,1	3	1,0	6	2,1
Lisans Mezunu		22	7,6	0	0	2	0,7	2	0,7	9	3,1	3	1,0	11	3,8
Yüksek Lisans ⁺		4	1,4	0	0	0	0	0	0	2	0,7	0	0	2	0,7
Toplam		580	200	52	17,9	65	22,4	13	4,5	230	79,3	123	42,4	290	100

Çizelge-10'un (devamı).

DOĞUM YERİ	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez	16	5,5	1	0,3	1	0,3	0	0	7	2,4	1	0,3	8	2,8
Kütahya/ Çavdarhisar	14	4,8	1	0,3	2	0,7	1	0,3	5	1,7	3	1,0	7	2,4
Kütahya/Emet	522	180	49	16,9	61	21,0	12	4,1	205	70,7	112	38,6	261	90,0
Diğer	28	9,7	1	0,3	1	0,3	0	0	13	4,5	7	2,4	14	4,8
Toplam	580	200	52	17,9	65	22,4	13	4,5	230	79,3	123	42,4	290	100
MEDENİ DURUM	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	486	167,6	40	13,8	48	16,6	8	2,8	198	68,3	113	39,0	243	83,8
Bekâr	56	19,3	1	0,3	5	1,7	4	1,4	24	8,3	9	3,1	28	9,7
Eşi Vefat Eden	38	13,1	11	3,8	12	4,1	1	0,3	8	2,8	1	0,3	19	6,6
Toplam	580	200	52	17,9	65	22,4	13	4,5	230	79,3	123	42,4	290	100
MAHALLE	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller	62	21,4	1	0,3	3	1,0	2	0,7	30	10,3	24	8,3	31	10,7
Cereller	172	59,3	45	15,5	46	15,9	1	0,3	41	14,1	40	13,8	86	29,7
Meydan	266	91,7	5	1,7	7	2,4	2	0,7	128	44,1	43	14,8	133	45,9
Yukarı	54	18,6	0	0	8	2,8	8	2,8	19	6,6	8	2,8	27	9,3
Diğer	26	9,0	1	0,3	1	0,3	0	0	12	4,1	8	2,8	13	4,5
Toplam	580	200	52	17,9	65	22,4	13	4,5	230	79,3	123	42,4	290	100
Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.														

4.5.2 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin İkinci Günü(Ağız Açma)

Çavdarhisar’da halk arasında ölen kimsenin ikinci günü ağız açma olarak adlandırılmaktadır (**Foto.14**), (**Foto.15**). “Çavdarhisar’da ölen kimsenin ikinci gününe verilen ad var mı?” sorusuna şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: (Ağız açma): N=290 Kadın: %47,9 Erkek: %45,9 Toplam: %93,8’dir.
2. Hayır: N=290 Kadın: %2,1 Erkek: %4,1 Toplam: 6,2’dir⁴¹⁶.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin büyük bir kısmı %93,8’i “Çavdarhisar’da ölünün ikinci gününe verilen bir ad var mı?” sorusuna ağız açma adı verilir yanıtını vermiştir. Bu soruya kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Çavdarhisar’da ölünün ikinci günü Konu-komşu yakın akrabalar ölü evinde toplanır. “Ölünün ağzını açalım” derler. Ölen kimsenin ruhu için gözleme yapılır. Kuran okunur. Kuran okunduktan sonra çay ve gözleme ikram edilir. Taziyeden ayrılırken baş sağlığı dilemeye gelen kimselerin evlerine gözleme verilir. Bunun yanında taziyeye gelenlere ekonomik durumlarına göre isteyen kimseler pide, kek, meyve suyu alıp dağıtır. Çavdarhisar’da ölünün ikinci günü yapılan adet ve uygulamalar şu şekildedir.

1. Gözleme yapılır: N=290 Kadın %97,9’u Erkek: %98,3 Toplam: %196,2
2. Kek-meyve suyu verilir: N=290 Kadın: %11,7 Erkek: %5,5 Toplam: %17,2
3. Pide-Ayran verilir: N=290 Kadın: 11,4 Erkek: %3,1 Toplam: %14,5
4. Kuran okunur: N=290 Kadın: %38,6’sı Erkek: %44,1 Toplam: %82,7’dir (**Çiz. 11**)⁴¹⁷.

⁴¹⁶ $\chi^2=(1,N=290)= 2.132$, $P=144$ ’tür. $P=144>0.05$ ’ten bu durumda H_A reddedilir. H_0 kabul edilir.

⁴¹⁷ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

Çizelge-11 İkinci gün(ölünün ağızını açma) neler yapılır?

		Gözleme yapılır		Kek-meyve Suyu verilir.		Pide-ayran verilir.		Kuran Okunur.		Toplam	
Kadın	Sayı	284		34		33		112		145	50
	%	97,9		11,7		11,4		38,6			
Erkek	Sayı	285		16		9		128		145	50
	%	98,3		5,5		3,1		44,1			
Toplam	Sayı	569		50		42		240		290	100
	%	196,2		17,2		14,5		82,8			
YAŞ ARALIĞI		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		24	8,3	2	0,7	1	0,3	10	3,5	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		74	25,7	5	1,7	3	1,0	34	11,8	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		94	32,6	6	2,1	4	1,4	40	13,9	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		133	46,2	14	4,9	11	3,8	59	20,5	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		136	47,2	16	5,6	15	5,2	50	17,5	69	24,0
70-70 ⁺ Yaş Aralığı		104	36,1	6	2,1	7	2,4	46	16,0	52	18,1
Toplam		565	196,2	49	17,0	41	14,2	239	83,0	288	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		110	37,9	12	4,1	12	4,1	45	15,5	56	19,3
İlkokul Mezunu		293	101,0	26	9,0	22	7,6	122	42,1	150	51,7
Ortaokul Mezunu		60	20,7	6	2,1	6	2,1	25	8,6	30	10,3
Lise		68	23,4	3	1,0	2	0,7	32	11,0	35	12,1
Ön Lisans Mezunu		12	4,1	0	0	0	0	6	2,1	6	2,1
Lisans Mezunu		22	7,6	3	1,0	0	0	8	2,8	11	3,8
Yüksek Lisans ⁺		4	1,40	0	0	0	0	2	0,7	2	0,7
Toplam		569	196,2	50	17,2	42	14,5	240	82,8	290	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		16	5,5	3	1,0	1	0,3	5	1,7	8	2,8
Kütahya/ Çavdarhisar		14	4,8	1	0,3	1	0,3	6	2,1	7	2,4
Kütahya/Emet		511	176,2	43	14,8	39	13,4	218	75,2	261	90
Diğer		28	9,7	3	1,0	1	0,3	11	3,8	14	4,8
Toplam		569	196,2	50	17,2	42	14,2	240	82,8	290	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		475	163,8	41	14,1	35	12,1	203	70,0	243	83,8
Bekâr		56	19,3	3	1,0	1	0,3	25	8,6	28	9,7
Eşi Vefat Eden		38	13,1	6	2,1	6	2,1	12	4,1	19	6,6
Toplam		569	196,2	50	17,2	42	14,5	240	82,8	290	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		60	20,7	2	0,7	2	0,7	30	10,3	31	10,7
Cereller		168	57,9	35	12,1	34	11,7	49	16,9	86	29,7
Meydan		263	90,7	8	2,8	5	1,7	126	43,4	133	45,9
Yukarı		52	17,9	0	0	0	0	27	9,3	27	9,3
Diğer		26	9,0	5	1,7	1	0,3	8	2,8	13	4,5
Toplam		569	196,2	50	17,2	42	14,5	240	82,8	290	100

Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

4.5.3 Çavdarhisar'da Ölen Kimsenin Üçüncü Günü

“Çavdarhisar'da ölen kimsenin üçüncü günü neler yapılmaktadır?” sorusuna şu yanıtlar alınmıştır.

1. İsteyen kek-meyve suyu verir: N=290 Kadın: %65,2 Erkek: %60,3 Toplam: %125,5
2. İsteyen pide ayran verir: N=290 Kadın: %34,5'i Erkek: %24,5 Toplam: %59
3. Kuran okunur: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür (Çiz. 12)⁴¹⁸.

4.5.4 Çavdarhisar'da Ölen Kimsenin Yedinci Günü

“Çavdarhisar'da ölen kimsenin yedinci günü neler yapılmaktadır?” sorusuna verilen cevaplar çoklu yanıt olup şu şekildedir.

1. Gelenlere yazma verilir: N=290 Kadın: %51,4 Erkek: %49,7
Toplam: %101,1'dir.
2. Helva basılırdı: N=290 Kadın: %12,1 Erkek: %5,2 Toplam: %17,3'tür.
3. Tespih verilir: N=290 Kadın: %3,1 Erkek: %0 Toplam: %3,1'dir.
4. Kuran okunur: N=290 Kadın: %35,5 Erkek: %44,8 Toplam: 80,3'tür (Çiz. 13)⁴¹⁹.

Örnek anlatı-1: Yaklaşık 70–80 yıl öncesinde ölen kimsenin yedinci gününde helva basılır. Tavuk kesilirdi. Komşulara gelen gidene dağıtılırdı “*Eskiden 7 gün ölen kimse için dua okunurdu günümüzde 3 günde hızlı bir şekilde okunur. Şimdi okuyan illik çok eskiden illik az olurdu. Günde 1 bir Yâsin 7 günde 7 Yâsin oluyordu*”. Günümüzde ise üç günde yoğun bir şekilde Yâsin–Tebareke gibi vb. dualar okunur tespih çekilir⁴²⁰.

⁴¹⁸ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

⁴¹⁹ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

⁴²⁰ Ş. Karadal ile yapılan görüşme notları, 2017.

Çizelge-12 Ölen kimsenin üçüncü günü neler yapılır?

		İsteyen_Kek_Meyve_Suyu_Verir		İsteyen_Pide_Ayran_Verir.		Kuran_Okunur		Toplam	
Kadın	Sayı	189		100		145		Sayı	%
	%	65,2		34,5		50		145	50
Erkek	Sayı	175		71		145		145	50
	%	60,3		24,5		50			
Toplam	Sayı	364		171		290		290	100
	%	125,5		59,0		100			
		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
YAŞ ARALIĞI		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		13	4,5	10	3,5	12	4,2	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		49	17,0	20	6,9	38	13,2	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		60	20,8	28	9,7	48	16,7	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		85	29,5	44	15,3	69	24,0	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		85	29,5	36	12,5	69	24,0	69	24,0
70-70+ Yaş Aralığı		70	24,3	32	11,1	52	18,1	52	18,1
Toplam		362	125,7	170	59,0	288	100	288	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		73	25,2	45	15,5	56	19,3	56	19,3
İlkokul Mezunu		191	65,9	77	26,6	150	51,7	150	51,7
Ortaokul Mezunu		36	12,4	13	4,5	30	10,3	30	10,3
Lise		46	15,9	24	8,3	35	12,1	35	12,1
Ön Lisans Mezunu		6	2,1	4	1,4	6	2,1	6	2,1
Lisans Mezunu		10	3,4	6	2,1	11	3,8	11	3,8
Yüksek Lisans ⁺		2	0,7	2	0,7	2	0,7	2	0,7
Toplam		364	125,5	171	59,0	290	100	290	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		7	2,4	5	1,7	8	2,8	8	2,8
Kütahya/Çavdarhisar		10	3,4	3	1,0	7	2,4	7	2,4
Kütahya/Emet		329	113,4	156	53,8	261	90	261	90
Diğer		18	6,2	7	2,4	14	4,8	14	4,8
Toplam		364	125,5	171	59,0	290	100	290	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		301	103,8	138	47,6	243	83,8	243	83,8
Bekâr		36	12,4	20	6,9	28	9,7	28	9,7
Eşi Vefat Eden		27	9,3	13	4,5	19	6,6	19	6,6
Toplam		364	125,5	171	59,0	290	100	290	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		42	14,5	20	6,9	31	10,7	31	10,7
Cereller		106	36,6	49	16,9	86	29,7	86	29,7
Meydan		169	58,3	73	25,2	133	45,9	133	45,9
Yukarı		35	12,1	21	7,2	27	9,3	27	9,3
Diğer		12	4,1	8	2,8	13	4,5	13	4,5
Toplam		364	125,5	171	59,0	290	100	290	100

Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

4.5.5 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Kırkıncı Günü

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin kırkıncı günü neler yapılmaktadır?” sorusuna verilen cevaplar çoklu yanıt olup şu şekildedir.

1. Mevlit okunur: N=290 Kadın % 66,3 Erkek: % 50,7 Toplam: % 117,0’dır.
2. Kuran okunur: N=290 Kadın: % 28,8 Erkek: % 46,2 Toplam: %75,0’dır
(Çiz. 14)⁴²¹.

Örnek anlatı-1: Ölen kimselerin hayır beklediğine inanılır. Kadınlar “bacayı tütülelim”. “Bacayı kokutalım” derlermiş. Kırkıncı günde kadınlar toplanıp gözleme yapar. Ölen kimse için kuran okur. İsteyen kimseler ölen kimse için Mevlit okutur⁴²².

4.5.6 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Elli İkinci Günü

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin elli ikinci günü neler yapılır?” sorusuna Çavdarhisar’da ölen kimsenin elli ikinci günü kuran okunur. Burun duası yapılır. Bu yanıtların oranı şu şekildedir.

1. Kuran okunur: N=290 Kadın: %37,2 Erkek: %39,0 Toplam: %76,2’dir.
2. Burun duası yapılır: N=290 Kadın: %61,0 Erkek: %56,9 Toplam: %117,9’dur.

Örnek anlatı-1: Ölen kimsenin burnunun elli ikinci günde düştüğüne inanan kimseler tarafından mezarda yatan kimsenin burnu en son düşer ve çürürmüş. Allah insanları yaratırken melekleri görevlendirmiş. Allah’ın burnu özel tasarladığına inanılmış. Bahsedilen sebeplerden dolayı ölen kimsenin elli ikinci gününde burun duası yapılmış. Bu sebepten burunla ilgi kötü söz söylenmez alay edilmezmiş⁴²³. Elli ikinci günde burun duasına inanan kimseler ölen kimse için hocalara dua okuturlarmış (Çiz. 15).

4.5.7 Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Yıl Dönümü

⁴²¹ Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

⁴²² H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2016.

⁴²³ E. Ulu ile yapılan görüşme notları, 2015.

Ölen kimsenin vefat etiği tarihten itibaren bir sene geçmesi durumuna halk arasında ölünün yıl dönümü ya da ölüm yılı olarak adlandırılmaktadır. “avdarhisar’da Ölen kimsenin yıl dönümünde neler yapılır?” sorusuna verilen yanıtlar Şu Şekildedir.

1. Gözleme adağı yapılır: N=290 Kadın: %69,3 Erkek: %55,2 Toplam: %124,5’tir.
2. Kuran okunur: N=290 Kadın: %49,0 Erkek: %49,3’ü Toplam: %98,3’tür.
3. Mevlit okunur: N=290 Kadın: %3,4’ü Erkek: %1,7 Toplam: %5,2’dir (**iz. 16**).

Çizelge-13 Çavdarhisar'da ölen kimsenin yedinci günü neler yapılır?

		Gelenlere Yazma Verir		Helva Basılırdı.		Gelenlere Tespih Verir		İsteyen Kuran Okur		Toplam	
Kadın	Sayı	149		35		9		103		Sayı	%
	%	51,4		12,1		3,1		35,5		145	50
Erkek	Sayı	144		15		0		130		145	50
	%	49,7		5,2		0		44,8			
Toplam	Sayı	293		50		9		233		290	100
	%	101,0		17,2		3,1		80,3			
YAŞ ARALIĞI		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		11	3,8	3	1,0	0	0	9	3,1	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		38	13,2	2	0,7	0	0	35	12,2	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		48	16,7	7	2,4	1	0,3	40	13,9	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		70	24,3	15	5,2	3	1,0	56	19,4	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		73	25,3	15	5,2	3	1,0	49	17,0	69	24,0
70-70 ⁺ Yaş Aralığı		51	17,7	7	2,4	2	0,7	43	14,9	52	18,1
Toplam		291	101	49	17,0	9	3,1	232	80,6	290	100
EGİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		57	19,8	9	3,1	6	2,1	42	14,6	56	19,4
İlkokul Mezunu		153	53,1	33	11,5	3	1,0	177	40,6	150	52,1
Ortaokul Mezunu		30	10,4	5	1,7	0	0	24	8,3	30	10,4
Lise		36	12,5	1	0,3	0	0	33	11,5	35	12,2
Ön Lisans Mezunu		6	2,1	0	0	0	0	6	2,1	6	2,1
Lisans Mezunu		9	3,1	2	0,7	0	0	3,9	3,1	11	3,8
Yüksek Lisans ⁺		2	0,7	0	0	0	0	2	0,7	2	0,7
Toplam		293	101,0	50	17,4	9	3,1	233	80,2	290	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		9	3,1	1	0,3	0	0	7	2,4	8	2,8
Kütahya/ Çavdarhisar		6	2,1	1	0,3	0	0	5	1,7	7	2,4
Kütahya/Emet		263	90,7	45	15,5	8	71,7	208	71,7	261	90
Diğer		15	5,2	3	1,0	1	0,3	13	4,5	14	4,8
Toplam		293	101,0	50	17,2	9	3,1	233	80,3	290	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		248	85,5	41	14,1	8	2,8	198	68,3	243	83,8
Bekâr		6	9,0	4	1,4	0	0	24	8,3	28	9,7
Eşi Vefat Eden		19	6,6	5	1,7	1	0,3	11	3,8	19	6,6
Toplam		293	101,1	50	17,2	9	3,1	233	80,3	290	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		42	14,5	8	2,8	0	0	29	10,0	31	10,7
Cereller		86	29,7	30	10,3	7	2,4	45	15,5	86	29,7
Meydan		133	45,9	3	1,0	2	0,7	128	44,1	133	45,9
Yukarı		19	6,6	8	2,8	0	0	19	6,6	27	9,3
Diğer		13	4,5	1	0,3	0	0	12	4,1	13	4,5
Toplam		293	101,0	50	17,2	9	3,1	233	80,3	290	100
Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.											

Çizelge-14 Çavdarhisar’da ölen kimsenin kırkıncı gün neler yapılır?

		Mevlit Okunur		Kuran Okunur		Toplam	
Kadın	Sayı	191		83		Sayı	%
	%	66,3		28,8		143	49,7
Erkek	Sayı	146		133		145	50,3
	%	50,7		46,2			
Toplam	Sayı	337		216		288	100
	%	117,0		75,0			
YAŞ ARALIĞI	Toplam		Toplam		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
18-28 Yaş Aralığı	12	4,2	9	3,1	11	3,8	
29-39 Yaş Aralığı	36	12,6	32	11,2	38	13,3	
40-49 Yaş Aralığı	53	18,5	42	14,7	48	16,8	
50-59 Yaş Aralığı	80	28,0	52	18,2	69	24,1	
60-69 Yaş Aralığı	95	33,2	45	15,7	69	24,1	
70-70 ⁺ Yaş Aralığı	58	20,3	35	12,2	51	17,8	
Toplam	334	116,8	215	75,2	286	100	
EĞİTİM DURUMU	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Okuryazar Olmayan	72	25,0	30	10,4	55	19,1	
İlkokul Mezunu	181	62,8	111	38,5	150	52,1	
Ortaokul Mezunu	37	12,8	25	8,7	30	10,4	
Lise	31	10,8	32	11,1	34	11,8	
Ön Lisans Mezunu	5	1,7	5	1,7	6	2,1	
Lisans Mezunu	9	3,1	11	3,8	11	3,8	
Yüksek Lisans ⁺	2	0,7	2	0,7	2	0,7	
Toplam	337	117,0	216	75,0	288	100	
DOĞUM YERİ	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kütahya/Merkez	9	3,1	6	2,1	7	2,4	
Kütahya/ Çavdarhisar	7	2,4	6	2,1	7	2,4	
Kütahya/Emet	306	106,3	193	67,0	260	90,3	
Diğer	15	5,2	11	3,8	14	4,9	
Toplam	337	117,0	216	75,0	288	100	
MEDENİ DURUM	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Evli	277	96,2	183	63,5	242	84,0	
Bekâr	27	9,4	25	8,7	27	9,4	
Eşi Vefat Eden	33	11,5	8	2,8	19	6,6	
Toplam	337	117,0	216	75,0	288	100	
MAHALLE	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kemaller	44	15,	313	4,5	30	10,4	
Cereller	120	41,7	59	20,5	86	29,9	
Meydan	137	47,6	105	36,5	132	45,8	
Yukarı	25	8,7	27	9,4	27	9,4	
Diğer	11	3,8	12	4,2	13	4,5	
Toplam	337	117,0	216	75,0	288	100	
Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.							

Çizelge 15 Çavdarhisar’da ölen kimsenin elli ikinci günü neler yapılır?

		Kuran Okunur		Burun Duası		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kadın	Sayı	108		177		145	50
	%	37,2		61,0			
Erkek	Sayı	113		165		145	50
	%	39,0		56,9			
Toplam	Sayı	221		342		290	100
	%	76,2		117,9			
YAŞ ARALIĞI	Toplam		Toplam		Toplam		
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
18-28 Yaş Aralığı	8	2,8	11	3,8	12	4,2	
29-39 Yaş Aralığı	29	10,1	44	15,3	38	13,2	
40-49 Yaş Aralığı	33	11,5	60	20,8	48	16,7	
50-59 Yaş Aralığı	55	19,1	80	27,8	69	24,0	
60-69 Yaş Aralığı	54	18,8	82	28,5	69	24,0	
70-70+ Yaş Aralığı	40	13,9	63	21,9	52	18,1	
Toplam	219	76,0	340	118,1	288	100	
EĞİTİM DURUMU	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Okuryazar Olmayan	45	15,5	64	22,1	56	19,3	
İlkokul Mezunu	118	40,7	179	61,7	150	51,7	
Ortaokul Mezunu	22	7,6	38	13,1	30	10,3	
Lise	24	8,3	41	14,1	35	12,1	
Ön Lisans Mezunu	5	1,7	7	2,4	6	2,1	
Lisans Mezunu	5	1,7	11	3,8	11	3,8	
Yüksek Lisans ⁺	2	0,7	2	0,7	2	0,7	
Toplam	221	76,2	342	117,9	290	100	
DOĞUM YERİ	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kütahya/Merkez	5	1,7	8	2,8	8	2,8	
Kütahya/ Çavdarhisar	6	2,1	4	1,4	7	2,4	
Kütahya/Emet	198	68,3	314	108,3	261	90	
Diğer	12	4,1	16	5,5	14	4,8	
Toplam	221	76,2	342	117,9	290	100	
MEDENİ DURUM	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Evli	185	63,8	293	101,0	243	83,8	
Bekâr	22	7,6	26	9,0	28	9,7	
Eşi Vefat Eden	14	4,8	23	7,9	19	6,6	
Toplam	221	76,2	342	117,9	290	100	
MAHALLE	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
Kemaller	23	7,9	33	11,4	31	10,7	
Cereller	71	24,5	97	33,4	86	29,7	
Meydan	102	35,2	161	55,5	133	45,9	
Yukarı	18	6,2	34	11,7	27	9,3	
Diğer	7	2,4	17	5,9	13	4,5	
Toplam	221	76,2	342	117,9	290	100	

Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

Çizelge-16 Çavdarhisar'da ölen kimsenin yıl dönümünde neler yapılır?

		Gözleme Adağı Yapılır		Kuran Okunur		Mevlit Okunur		Toplam	
Kadın	Sayı	201		142		10		145	
	%	69,3		49,0		3,4		50	
Erkek	Sayı	160		143		5		145	
	%	55,2		49,3		1,7		50	
Toplam	Sayı	361		285		15		290	
	%	124,5		98,3		5,2		100	
		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
YAŞ ARALIĞI		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		15	5,2	12	4,2	0	0	12	4,2
29-39 Yaş Aralığı		43	14,9	37	12,8	2	0,7	38	13,2
40-49 Yaş Aralığı		58	20,1	46	16,0	2	0,7	48	16,7
50-59 Yaş Aralığı		81	28,1	69	24,0	7	2,4	69	24,0
60-69 Yaş Aralığı		96	33,3	70	24,3	2	0,7	69	24,0
70-70 ⁺ Yaş Aralığı		66	22,9	49	17,0	2	0,7	52	18,1
Toplam		359	124,7	283	98,3	15	5,2	288	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		80	27,6	56	19,3	3	1,0	56	19,3
İlkokul Mezunu		185	63,8	147	50,7	8	2,8	150	51,7
Ortaokul Mezunu		36	12,4	29	10,0	3	1,0	30	10,3
Lise		40	13,8	34	11,7	1	0,3	35	12,1
Ön Lisans Mezunu		7	2,4	6	2,1	0	0	6	2,1
Lisans Mezunu		11	3,8	11	3,8	0	0	11	3,8
Yüksek Lisans ⁺		2	0,7	2	0,7	0	0	2	0,7
Toplam		364	125,5	171	59,0	290	100	290	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		10	3,4	8	2,8	1	0,3	8	2,8
Kütahya/ Çavdarhisar		8	2,8	7	2,4	1	0,3	7	2,4
Kütahya/Emet		327	112,8	257	88,6	12	4,1	261	90,0
Diğer		16	5,5	13	4,5	1	0,3	14	4,8
Toplam		361	124,5	285	98,3	15	5,2	290	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		296	102,1	240	82,8	14	4,8	243	83,8
Bekâr		31	10,7	27	9,3	0	0	28	9,7
Eşi Vefat Eden		34	11,7	18	6,2	1	0,3	19	6,6
Toplam		361	124,5	285	98,3	15	5,2	290	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		40	13,8	33	11,4	0	0	31	10,7
Cereller		121	41,7	81	27,9	5	1,7	86	29,7
Meydan		158	54,5	133	45,9	10	3,4	133	45,9
Yukarı		28	9,7	25	8,6	0	0	27	9,3
Diğer		14	4,8	13	4,5	0	0	13	4,5
Toplam		361	124,5	285	98,3	15	5,2	290	100

Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

4.6. Çavdarhisar'da Ölümle İlgili Olan Batıl İnanışlar

“Çürük”, “temelsiz”, “anlamsız”, “inançlar bakımından gerçek olmayan”⁴²⁴, akıl yoluyla açıklanamayan düşünce biçiminin davranışa dökülmesine batıl inanç ya da batıl inanış denir. “Çavdarhisar'da ekmeğin elden düşmesi halk arasında ölüme yorulur mu?” sorusuna alınan yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %13,8 Erkek: %6,6 Toplam: %20,3'tür.
2. Hayır: N=290 Kadın: %36,2 Erkek: %43,4 Toplam: %79,7'dir⁴²⁵.

Dolayısıyla örnekleme girenlerin %79,7'lik büyük bir kısmı fırında ekmek yaparken ekmeğin yere düşmesini ölecek bir kimse olduğuna yormamaktadır. Çavdarhisar'da ekmeğin elden düşmesi ölüme yorulur mu? Sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur.

Örnek anlatı-1: “Fırında ekmek yaparken ekmek yere düşerse ölecek biri var denir. Yere düşen ekmek pişirilir. Evdeki insanların başına bir şey gelmesin diye üç yol ağzına ya da köpeklere atılır”⁴²⁶.

Örnek anlatı-2: “Ekmek yaparken çığ hamur fırının içine düşerse evden birinin öleceğine inanılır. Çığ hamur fırının dışına düşerse dışardan bir kimsenin öleceğine yorulur”⁴²⁷.

Kırım Tatar Türkleri'nde (sofra için yapılacak duada, masada yenilecek her şey kaldırılmış olsa dahi duanın yapılabilmesi için masada ekmeğin kalması yeterlidir. Ekmeksiz yaşam olmaz inancı vardır⁴²⁸.

“Çavdarhisar'da cenazenin gömüleceği yerle ilgili yapılan herhangi bir inanış var mı?” sorusuna şu yanıtlar alınmıştır.

1. Evet: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0 Toplam: %0'dır.
2. Hayır: N=290 Kadın: %50'si Erkek: %50 Toplam: %100'dür.

Dolayısıyla örnekleme Çavdarhisar'da cenazenin gömüleceği yerle ilgili yapılan bir inanış yoktur yanıtını vermiştir⁴²⁹. Bu soruyu sorma sebebimiz Aba Sultanın

⁴²⁴ www.tdk.gov.tr (29.04.2018).

⁴²⁵ $\chi^2 = (1, N=290) = 9.384$, $P = 0.000$ 'dir. $P = 0.000 < 0.05$ 'ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

⁴²⁶ H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2016.

⁴²⁷ N. Çakar ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴²⁸ Kalafat 2002, 329.

Kuzey doğusunda yer alan Meydan mahallesin mezarlığı, Kuzey Nekropol'un Güney-Güneydoğusunda yer alan Kemaller mahallesi mezarlığı, Kemaller mahalle mezarlığının kuzey batısındaki mezarlık ve Taksim caddesi ve Mustafa Ertaş caddesinin kesişim noktasına yakın mesafede hisar oto lastik tamirhanesinin kuzey batısında yer alan halk arasında çocuk mezarlığı olarak adlandırılan mezarlık olmak üzere Çavdarhisar'da toplam dört mezarlık alanının bulunmasıdır (**Foto.16**), (**Foto.17**). Farklı mahallelerde yer alan bu kabristanlıkların halk nezdinde nasıl algılandığı Çavdarhisar yerleşkesinin küçük bir yerleşim yeri olması bakımından neden çoklu mezarlık alanı oluşturulduğu, bu durumun özel bir nedeni olup olmadığı hususunda şu sorular sorulmuştur. Çavdarhisar'da neden birden fazla mezarlık alanı var? Çavdarhisar'da vefat eden kimsenin defnedileceği yer neye göre belirlenir? Çavdarhisar'da cenazenin gömüleceği yerle ilgili olarak yapılan bir inanış var mı? Soy ilişkisi çerçevesinde bir defin alanı seçimi söz konusu mu? Çavdarhisar'a göç eden ya da daimi ikamet eden kimselerin defin yeri seçiminde bir etkisi var mı? gibi durumlar göz önüne alınarak görüşme yapılan kaynak kişilere sorular sorulmuştur. *Herkes kendi mahalle mezarlığına gömülür. Bir kimse vefat ettiğinde yaşadığı mahalledeki mezarlığa defnedilir*⁴³⁰. *“Cenaze istenilen mezarlığa gömülür. Erkeğin yaşadığı yerdeki mezarlığa konulacak diye bir zorunluluk yoktur”*⁴³¹. Verilerine ulaşılmıştır.

Çavdarhisar'da tekrar ölüm olmasın diye cenaze defnedilirken küreğin elden alınmaması bir diğer batıl inanışlardan biridir. Buna inanan kimseler tarafından kürek elden ele dolaştırılmaz. Bu bilgi kapsamında “Çavdarhisar'da cenaze defnedilirken kürek elden ele alınır mı?” sorusu sorulmuştur.

1. Evet: N=67 Kadın: %0 Erkek: %1,5 Toplam: %1,5
2. Hayır: N=67 Kadın: %47,8 Erkek: %37,3 Toplam: %85,1'dir⁴³².

Dolayısıyla örnekleme giren büyük çoğunluk %85,1'i cenaze defnedilirken kürek elden alınmaz yanıtını vermiştir. Cenaze defnedilirken kürek elden alınır mı?

⁴²⁹ $X^2 = (1, N=290) = 9.384$, $P = 000$ bulunmuştur. $P = 000 < 0.05$ 'ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

⁴³⁰ S. Berber ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴³¹ A. Yiğit ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴³² Ki-kare tablosunun altındaki dipnot okunduğunda hücrelerin %20'den fazlasında 5'ten küçük frekans olup olmadığına baktığımızda olmadığı (0 cells (,0%) have expected count less than 5) incelendiğinde bu değer bu değer %50 olduğu için cümlemin devamı okunur. Minimum beklenen hesaplama 39'dur. Bu durumda Pearson Chi-square testi okunur. $X^2 = (1, N=67) = 7,897$, $P = 019$ bulunmuştur. $P = 019 > 0.05$ 'ten bu durumda H_A reddedilir ve H_0 kabul edilir.

Sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık yoktur. Çavdarhisar'da diğer batıl inanışlar şunlardır.

“Tabut mezarlığa zik zak çizerek giderse tekrar biri ölür”. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,1 Erkek: %0,3 ‘tür.

“Yolcu kimse arkasına bakmadan gider. Arkasına bakarak giderse dönmez ölür”⁴³³. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

“Tarlada Pancarın yığıcı uzun çevrilirse illik(insan) ölür”⁴³⁴. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

“Ölü eti çiğnemek diye”, “Ölüye çıkar diye akşam sakız çiğnetilmezdi” Akşam sakız çiğnetilmezdi. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0,3 Toplam: %1’dir.

“Bebek çok güldürülmez, ciğer yağı eriyip ölmesin diye”⁴³⁵. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

“Göz seçirmesi ölüme yorulurdu”, “Ölü evine gelenlere sağlıkla gidin demezdik “Ölü evine gelenlere hoş geldiniz denilmez. Ölü evinden ayrılırken gidenlere hoşça kalın denilmez. Tekrar gelin denilmez”⁴³⁶. Bu oran N=290 Kadın: %0,3 Erkek %0 Toplam: %0,3’tür.

“Nazar ilen illiğe ölen birinin tahta mezar taşından koparılır. Kaynayan sütün altına atılır. Nazar ildiyse süt kaynarmış”⁴³⁷. Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

Çavdarhisar'da kadın vefat eder eşi de evlenmek zorunda kalırsa aile yakınlarından biri mezardaki kadın “Çekememezlik yapmasın”, “karnı şişmesin”, “patlamasın”, “rahat uyusun” diye ölen kadının mezarının üstünde testi kırılırmış. Bu inanış halk arasında ortak geliş olarak tanımlanmaktadır (**Foto18**). Bu bilgiler ışığında “Çavdarhisar'da ölen kimsenin eşiyle ilgili olarak yaptığı bir inanış var mı?” sorusu sorulmuştur. Şu yanıtlar alınmıştır.

⁴³³ F. Ulu ile yapılan görüşme notları, 2015

⁴³⁴ A. Yaşar ile yapılan görüşme kaydı, 2017.

⁴³⁵ M. Kelen ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴³⁶ Ş. Karadal ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴³⁷ N. Çakar ile yapılan görüşme notları, 2017.

1. Evet: N=290 Kadın: %25,9 Erkek: %6,6 Toplam: %32,4'tür.
2. Hayır: N=290 Kadın: %24,1 Erkek: %43,4 Toplam: %67,6'dır⁴³⁸.

Dolayısıyla örneklemeime katılan büyük çoğunluk %67,6 “Çavdarhisar’da ölen kimsenin eşiyle ilgili olarak yaptığı bir inanış var mı?” sorusuna hayır yanıtını vermiştir. “Çavdarhisar’da ölen kimsenin eşiyle ilgili olarak yaptığı bir inanış var mı?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur.

Örnek anlatı-1: Çavdarhisar’ın emekli imamlarından Eroğlu tanık olduğu bir hadiseyi şu şekilde ifade eder: Önceden cenaze mahallede ya da avluda yıkanıyordu. Birinde cenazeyi yıkamam için çağırıldım. Cenazeyi yıkamak amacıyla kazan yakılır. Kazanda ısıtılan suyla cenaze yıkanır. Cenaze evine gittim baktım kazanın altını yakmamışlar. Sebebini sordum. Hocam “*Kazanın altını kadınlar yakmazmış, erkekler yakarmış*” dediler. Cenaze sahibinin kızına ateşi yaktırdım. O gün cenaze Eskişehir’den gelmedi. Bir sonraki güne kaldı. Baktım kadınlar yine aynı şeyi yapıyorlar. Bu yanlış görüş silinsin diye kazanın altını oradaki kadınlara yaktırdım⁴³⁹. Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3'tür.

4.7. Çavdarhisar’da Ölümle İlgili Olan Hurafeler

⁴³⁸ $\chi^2 = (1, N=290) = 49.362, p=000$ 'dir. $P=000 < 0.05$ 'ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

⁴³⁹ M. Eroğlu ile yapılan video kaydı, 2017.

Hurafe dine sonradan girmiş yanlış inançtır⁴⁴⁰. Bireyin kültürel değerlerini, maddi ve manevi yaşam biçimini yansıtan hususları barındırması açısından hurafeler önem arz eder. Birey yanlış inançları dini inancıyla bütünleştirebildiği gibi zamanla bu yanlış inançları din kuralıymış gibi benimseyebilir. Yanlış inançlar bir kimseden diğerine, ondan bir başkasına aktarılarak ve zamanla kitlesel olarak yaygınlık kazanabilir. Çavdarhisar’da ölümle ilgili olan hurafeler şunlardır.

“Çocuğu vefat eden kadın arife günü dikiş dikmezdi”. Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0,3’tür.

“Akşam sakız çiğnetilmezdi. Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0,3’tür.

“Ölü evinde bulaşıklar yıkanmaz melekler sıyrır diye”⁴⁴¹. Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0’dır.

“Kadir gecesi ölen kimse cennete gider” Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0,7’dir.

“Ölüm anında şeytan ölecek olan kimseyi kandırmış: Ölecek olan kimse çok yanarmış. O yandığı zaman ben cenabı Allah’ım sana eza ceza etmeyeceğim dermiş. O suyu verirmiş. Ölecek olan kimse de o suyu alır içermiş. Aldıktan sonrada eyvah kandırılmışım ben dermiş. O sular suyun yüzüne tükürdüğün zaman, ezan okunurken tuvalete girdiğin zaman, ezan okunurken konuştuğun zaman, şeytan o suları biriktirmiş. Ezan okunurken su içilmez, yemek yenmezmiş. Ağzında lokma olsa dahi tutarmışsın, şeytan o suları biriktirir. Suları tutarmış ölüm anında ölecek olan kimseye imanı karşılığında verirmiş”⁴⁴². Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

Çavdarhisar’da halk arasında anlatılan hurafelerden biri Azrail ile ilgili olanlardır. Bu bilgi doğrultusunda “Çavdarhisar’da Azrail’in ölümle ilişkilendirildiği bir inanış var mı?” sorusuna alt metindeki yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0 Toplam: %0,7’dir.

Örnek anlatı-1: “Allah meleklerine yeryüzünden toprak al gel insanları yaratacağım demiş. Azrail toprak alıp gelmiş. Allah insanı yaratmış. Bu cesaretinden dolayı Allah

⁴⁴⁰ www.tdk.gov.tr (29.04.2018).

⁴⁴¹ M. Çamlı ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁴² E. Akkaya ile yapılan video kaydı,2017.

*Azrail'e can alma yetkisi vermiş Azrail en son kendi canını alacakmış canların bu kadar tatlı olduğunu bilseydim. Herkesin canını hafif alırdım demiş*⁴⁴³.

Örnek anlatı-2: “Azrail hançeriyle kişinin canını almış ve giderken su testisinin içinde yıkarmış diye. Ölü evinin yakınlarında bulunan yedi evdeki ve ölü evindeki testi kabın içinde bulunan sular cenaze evden ayrılırken arkasından dökülmüş”⁴⁴⁴. Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %17,6 Erkek: 1,0 Toplam: %18,6'dır.

Örnek anlatı-3: “Azrail tekrar geri gelmesin diye ölen kişinin evinden başlayarak en az yedi evdeki sular dökülürdü”⁴⁴⁵.

Örnek anlatı-4: “Ölen kimsenin odası Azrail duvarlara kan sıçratmıştır diye badana edilirdi”⁴⁴⁶. Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %14'0 Erkek: %0 Toplam: %14'0'dır.

Örnek anlatı-5: “Azrail duvardaki kan izlerini görüp tekrar gelmesin diye ölü'nün odası badana edilirdi”⁴⁴⁷.

Örnek anlatı-6: “Azrail bir kimsenin canını almak için çeşitli kılıklarda gelirmiş. Dedem ölmeden önce “askerler geldi. Ninen geldi açın kapıyı” dedi”⁴⁴⁸.

Azrail canını alacağı kimseye çeşitli kılıklarda gelir yanıtını verenlerin oranı N=290 Kadın: %6,2 Erkek: %1,4 Toplam: %7,6'dır.

Örnek anlatı-7: “Yunuslarda kapı kendiliğinden açılır kapanırsa havada rüzgâr yokken ani değişik esrarengiz bir rüzgâr eserse Azrail'e yorarlar. O bu ne der diye de çoğu adet sürdürülür”⁴⁴⁹. Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3'tür.

Çavdarhisar'da halk arasında bir kimsenin amelinin bilinmesiyle ilgili anlatılan hurafelerde üç kategorik veri elde edilmiştir. Ölecek olan kimsenin ameli anlaşılabilir mi? Ölen kimsenin ameli anlaşılabilir mi? Mezarda yatan kimsenin ameli anlaşılabilir

⁴⁴³ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları,2017.

⁴⁴⁴ H. Ertaş ile yapılan görüşme notları, 2015.

⁴⁴⁵ M. Göktaş ile yapılan görüşme notları, 2015.

⁴⁴⁶ M. Yılmaz ile yapılan görüşme notları, 2015.

⁴⁴⁷ A. Çivi ile yapılan görüşme notları, 2015.

⁴⁴⁸ A. Yaşar ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁴⁹ H. Ayyıldız ile yapılan görüşme notları, 2017.

mi? “Çavdarhisar’da ölecek olan kimsenin ameli anlaşılabilir mi?” sorusuna verilen yanıtların oranı şu şekildedir. N=290 Kadınların %1,0 Erkek: %0 Toplam: %1,0’dır.

Örnek anlatı-8: *Ölecek olan kimseye su verirsin ben suyu mu içtim. Kibleye döner yemek yer kendi alemine. Ameli kötü olan kimse beni dışarı götürün gezdirin. “Durumunu görmeyecek gali” o sebepten öğle dermiş. Annemi biz rahat yatsın diye sola çevirirdik kendisi sağa dönerdi. Su verelim dedik mi ben suyu mu içtim, yemeğimi yedim dedi*”⁴⁵⁰. Bu oran N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 toplam: %0,3’tür.

Örnek anlatı-9: *“Kilolu bir kimsenin ameli iyiye cenazesi taşınırken kuş gibi hafif denilirdi”*⁴⁵¹. Bu oran N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0 Toplam: %0,7’dir.

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin ameli anlaşılabilir mi?” sorusuna ölen kimsenin mezarı kazılırken yılan, çığan vb. böcek çıkarsa ameli iyiye yorulmaz yanıtı verilmiştir. Bu oran N=290 Kadın: %0,7 Erkek %0,7 Toplam: %1,4’tür.

Örnek anlatı-10 *“Mezar kazılırken yılan, çıyan vb. börtü böcek çıkarsa ameli kötü derler uğursuzluk sayarlar”*⁴⁵².

Örnek anlatı-11: *“İmanın iyiye kuran okuduysan ışıklar yanar. Yağdığın köyünden bir dede gelirdi. Bize kuran okuyun derdi. Yağdığında yaşayan kimseler dede öldükten sonra bir hafta boyunca mezarında ışıklar yandığını görmüşler”*⁴⁵³. Bu yanıtı verenlerin oranı İmanı iyi olan kimsenin mezarında ışıklar yanar yanıtını verenlerin oranı N=290 Kadın: %0,3 Erkek: % 0 Toplam: %0,3’tür.

Örnek anlatı-12: *“Eski inanışlara göre amelin kötüye mezarın üzerinden ateş çıkar. Amelin iyiye mezarın üstünden gökyüzüne kadar nur çıkıp gökyüzünü aydınlatır”*⁴⁵⁴. Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3’tür.

“Çavdarhisar’da mezarda yatan kimsenin ameli anlaşılabilir mi?” sorusuna verilen yanıtlar şu şekildedir.

⁴⁵⁰ E. Akkaya ile yapılan video kaydı,2017.

⁴⁵¹ Ş. Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁵² M. Taşdemir ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁵³ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁵⁴ M. Çamlı ile yapılan görüşme notları, 2017.

1. Mezarda yatan kimsenin amelinin iyi olup olmadığı anlaşılabilir. İmam bilir(Herkes dağıldıktan sonra dalgın dalgın durursa): N=290 Kadın: %7,9 Erkek: %4,5 Toplam: %12,4'tür.
2. Mezarda yatan kimsenin amelinin iyi olup olmadığı anlaşılabilir: N=290 Kadın: %41,4 Erkek: %44,8 Toplam: %86,2'dir. Dolayısıyla örnekleminin çoğunluğunu oluşturmaktadır.

Örnek anlatı-13: *Cenaze defnedildikten sonra herkes dağılır. Hoca ölen kimsenin mezarının başında kalır. Hoca dua okumaya başlar. Mezarda yatan zatın akıbeti hoca tarafından görüldüğüne inanır. Sorgu melekleri Mezarda yatan kimseye birtakım sorular sormak amacıyla gelmiş. Dağlar taşlar zangırdar. Hoca ölen kimseye korkma korkma ben varım dermiş. Ölen kimse eyvah ben dünyadan geçtim diyormuş. Hoca anlarsa kötü bir şey olduğunu hem bağıra bağıra okur hem geriye geriye kaçarmış. Hoca cenaze iyi ya da kötü diye gördüklerini anlatırsa ölmüş⁴⁵⁵.*

“Çavdarhisar'da ölü evinin ışıkları yandığı yönünde bir inanış var mı?” sorusuna N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'ü “Çavdarhisar'da ölü evinin ışıkları yandığı yönünde bir inanış yoktur” yanıtını vermiştir⁴⁵⁶. Bu soru sorulduğunda şu şekilde bir yanıt alınmıştır. Bu yanıtın oranı N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3'tür. “Genç bir kimse vefat ettiğinde Genç kimsenin 40 mumu olurmuş. Her gün biri yanıp söner. 40. Gün bir tanesi kalır o da acı çeken kimse tarafından ölünceye kadar gidermiş”⁴⁵⁷ şeklinde yanıt alınmıştır.

“Çavdarhisar'da mezarlıktan geçen kimsenin nefesini tutmasıyla ilgili olan inanış var mı?” sorusuna N=67 Kadın %61,2 Erkek: %38,8'i hayır mezarlıktan geçerken nefes tutmayla ilgili olan bir inanış yoktur yanıtını vermiştir. Bu oran toplam %100'dür⁴⁵⁸. Dolayısıyla örnekleme girenlerin tümünü oluşturmaktadır.

⁴⁵⁵ E. Parlak ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁵⁶ Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

⁴⁵⁷ N. Çakar ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁵⁸ Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

4.7.1 Çavdarhisar’da Ölüm ve Kurban

“Çavdarhisar’da ölü için kurban kesilmesiyle ilgili olan inanış var mı?” sorusuna şu yanıtlar verilmiştir.

1. Sin kurbanı kesilir: N=67 Kadın: %49,3 Erkek: %25,4 Toplam: %74,6
2. Hayır: N=67 Kadın: %11,9 Erkek: %13,4 Toplam: %25,4’tür⁴⁵⁹.

Dolayısıyla örnekleme giren %74,6’lık büyük kısım ölü için “Sin kurbanı kesilir” yanıtını vermiştir. Sin kurbanı ölen kimsenin ölümünden bir yıl sonra kesilir. Ölü için kurban kesilmesiyle ilgili inanış var mı? Sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık vardır.

7.7.2 Çavdarhisar’da Hortlamayla İlgili Olarak Yapılan Hurafeler

“Çavdarhisar’da cenazenin hortlamasıyla ilgili olarak anlatılan bir inanış var mı?” sorusuna verilen cevaplar dört şıklı olup şu şekildedir.

1. Ölünün üzerinden kedi geçtiğinde hortlar derlerdi: N=290 Kadın: %14,8 Erkek: %3,1 Toplam: %17,9’dur
2. Ölü hortlamasın diye mezar kazıkları ardıçtan yapıldı: N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.
3. “Kötü insan için mezarında sular kaynar hotlar mortlar derlerdi”. N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3’tür.
4. Cenazenin hortlayacağı yönünde söylenen bir inanış yoktur. N=290 Kadın: %35,2 Erkek: %46,9 Toplam: %82,1’dir. Dolayısıyla örneklemin büyük bir kısmını oluşturmaktadır⁴⁶⁰. “Cenazenin hortlayacağı yönünde bir inanış var mı?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusudur.

Örnek anlatı-1: “Mezar kazıklarını ardıçtan yaparlar. Ölü hortlamasın diye” eskiden ölü hortlarmış çoğumuş öğle bir şeyler. Şimdi öğle şeyler yok çok şükür Allahlıma.

⁴⁵⁹ $\chi^2 = (1, N=67) = 1,917$ $P = 0.00$ bulunmuştur. $P = 0.00 < 0.05$ ’ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

⁴⁶⁰ $\chi^2 = (1, N=290) = 27.08$, $p = 0.00$ bulunmuştur. $P = 0.00 < 0.05$ ’ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

Kızım dirilirmiş onlar, yıkanırken, çenesi çekildikten sonra, soyulduktan sonra, Cenaze kalkıp oturuyormuş ölen kimse. Eskiden böyle şeyler çokmuş”⁴⁶¹.

Örnek anlatı-2: *“Cenazeyi kullanılmayan bir odaya koyarlardı”⁴⁶².*

Örnek anlatı-3: *“Cenazenin olduğu odanın kapısının önünde beklenirdi Kedi atlamasın diye.”⁴⁶³.*

Örnek anlatı-4: *“Kedi atlarsa cenaze hortlar derlerdi”⁴⁶⁴. “Eskiler cenazenin üzerinden kedi geçerse hortlar derlerdi ama hiç rastlamadım”⁴⁶⁵.*

Örnek anlatı-5: *Kötü insan için “mezarında sular kaynar hotlar mortlar derler”. Ama ben inanmıyorum⁴⁶⁶.*

4.7.3. Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Odasıyla İlgili Olarak Yapılan Hurafeler

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin odasıyla ilgili olarak yapılan inanış var mı?” sorusuna verilen cevaplar yedi şıklı olup şu şekildedir.

1. Evet: N=290 Kadın: %16,9 Erkek: %0,3’ Toplam: % 17,2’dir.
2. Hayır: N=290 Kadın: %33,1 Erkek: %49,7 Toplam: %82,8’dir.
3. Ölen kimsenin odası temizlenir: N=290 Kadın: %44 Erkek: %2,0 Toplam: %46,0’dır.
4. Ölen kimsenin ruhu geri dönmesin diye odası badana edilir: N=290 Kadın: %6,0 Erkek: %0 Toplam: %6,0’dır.
5. Ölen kimsenin odası badana edilir. N=290 Kadın: %54,Erkek: %2,0 Toplam: %56,0’dır.
6. Azrail kan sıçratmıştır diye badana edilir. N=290 Kadın: %14’0 Erkek: %0 Toplam: %14,0’dır.
7. Yedi kat yerin altına çekerler diye badana edilir. N=290 Kadın: %0,2 Erkek: %0 Toplam: %0,2’dir (**Çiz. 17**).

⁴⁶¹ E. Akkaya ile yapılan görüşme video Kaydı, 2017.

⁴⁶² N. Danacı ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁶³ F. Bursalı ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁶⁴ N. Durmaz ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁶⁵ N. Uluyol ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴⁶⁶ M. Ayaz ile yapılan görüşme notları, 2017.

Örnek anlatı-6: “Ölen kimsenin odası badana edilirdi. Biz görmezmişiz de yedi kat yerin altına çekerlermiş. Ondan badana ederlerdi eskiden”⁴⁶⁷.

Örnek anlatı-7: “Badana edilir. Ölünün odası temizlenir”⁴⁶⁸.

4.7.4 Çavdarhisar’da Su İle İlgili Olarak Yapılan İnanışlar

“Çavdarhisar’da su ile ilgili olarak yapılan inanış var mı?” sorusuna verilen yanıtlar üç şıklı olup şu şekildedir.

1. Cenazenin ardından yedi evdeki sular dökülürdü: N=290 Kadın: %17,6 Erkek: 1,0 Toplam: %18,6’dır.
2. Sevaptır diye ölü yıkanacak kazanın içine koca çaydan su getirilirdi: N=290 Kadın: %32,4 Erkek: %49,0 Toplam: %81,4’tür.
3. Genç ölüm olduğunda tekrar ölüm olmasın diye genelde küçükbaş kuzu ya da koyun koca çaya kurban atılırdı. N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: 0,3’tür. “Çavdarhisar’da su ile ilgili olarak yapılan inanış var mı?” sorusuna kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık vardır⁴⁶⁹.

Örnek anlatı-1: “Ölü yıkanacak su koca çaydan getirilirdi. Çayın suyu temiz olduğu için. Şebeke suyu yoktu o zamanlar”⁴⁷⁰. “Sevaptır diye koca çaydan su getirilirdi”⁴⁷¹.

Örnek anlatı-2: “Eskiden ölü yıkanacak su yedi yerden ya da yedi ayrı su kaynağından getirilirdi”⁴⁷². “Genç ölüm olduğunda tekrar ölüm olmasın diye genelde küçükbaş: Kuzu-koyun koca çaya kurban atılırdı”⁴⁷³.

⁴⁶⁷ F. Yurdağül ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴⁶⁸ K. Gökteş ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁶⁹ $\chi^2 = (1, N=290) = 52.429$, $p=000$ ’dır. $P=000 < 0.05$ ’ten bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

⁴⁷⁰ A. Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁷¹ E. Karaaslan ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁷² A. Çakar ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁷³ H. Ayyıldız ile yapılan görüşme notları, 2017.

Çizelge-17. Çavdarhisar'da ölen kimsenin odasıyla ilgili olarak yapılan inamış var mı?

		Ölen kimsenin odası temizlenir.		Ölenin ruhu dönmesin diye odası badana edilir		Ölen kimsenin odası badana edilir.		Azrail kan sıçratmıştır diye badana edilir.		Toplam	
Kadın	Sayı	22		3		27		7		49	98,0
	%	44,0		6,0		54,0		14,0			
Erkek	Sayı	1		0		1		0		1	2,0
	%	2,0		0		2,0		0			
Toplam	Sayı	23		3		28		7		50	100
	%	46,0		6,0		56,0		14,0			
YAŞ ARALIĞI		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		0	0	0	0	1	2,0	0	0	1	2,0
29-39 Yaş Aralığı		3	6,0	0	0	2	4,0	1	2,0	6	12,0
40-49 Yaş Aralığı		2	4,0	0	0	3	6,0	0	0	5	10,0
50-59 Yaş Aralığı		4	8,0	2	4,0	6	12,0	4	8,0	13	26,0
60-69 Yaş Aralığı		9	18,0	1	2,0	10	20,0	1	2,0	17	34,0
70-70+ Yaş Aralığı		5	10,0	0	0	6	12,0	1	2,0	8	16,0
Toplam		23	46,0	3	6,0	28	56,0	7	14,0	50	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		12	24,0	1	2,0	9	18,0	2	4,0	19	38,0
İlkokul Mezunu		8	16,0	2	4,0	17	34,0	5	10,0	26	52,0
Ortaokul Mezunu		1	2,0	0	0	2	4,0	0	0	3	6,0
Lise		2	4,0	0	0	0	0	0	0	2	4,0
Ön Lisans Mezunu		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lisans Mezunu		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yüksek Lisans ⁺		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam		23	46,0	3	6,0	28	56,0	7	14,0	50	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		0	0	0	0	1	2,0	0	0	1	2,0
Kütahya/ Çavdarhisar		0	0	0	0	1	2,0	0	0	1	2,0
Kütahya/Emet		22	44	3	6,0	25	50	6	12,0	45	90
Diğer		1	2,0	0	0	1	2,0	1	2,0	3	6,0
Toplam		23	46,0	3	6,0	28	56,0	7	14,0	50	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		21	42,0	3	6,0	21	42,0	7	14,0	42	84,0
Bekâr		0	0	0	0	1	2,0	0	0	1	2,0
Eşi Vefat Eden		2	4,0	0	0	6	12,0	0	0	7	14,0
Toplam		23	46,0	3	6,0	28	56,0	7	14,0	50	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		5	10,0	1	2,0	4	8,0	6	12,0	12	24,0
Cereller		11	22,0	1	2,0	15	30,0	1	2,0	24	48,0
Meydan		7	14,0	1	2,0	8	16,0	0	0	13	26,0
Yukarı		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer		0	0	0	0	1	2,0	0	0	1	2,0
Toplam		23	46,0	3	6,0	28	56,0	7	14,0	50	100

4.7.5. Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Ruhuyla İlgili Söylenen İnanışlar

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin ruhuyla ilgili söylenen bir inanış var mı?” sorusuna verilen cevaplar yedi şıklı olup şu şekildedir.

1. Ruh sinek gibi gezer: N=290 Kadın: %7,1 Erkek: %0 Toplam: %7,1’dir.
2. Ruh arı gibi gezer: N=290 Kadın: %3,6 Erkek: %0 Toplam: %3,6’dır.
3. Perşembe akşamı sinek, arı, kelebek gibi böcek türü geldiğinde ölen kimsenin ruhunun eve ziyarete geldiğine inanılırmış: N=290 Kadın: %25,0 Erkek: %21,4 Toplam: %46,4’tur.
4. Ruh bedenden çıkar tekrar geri gelirmiş: N=290 Kadın: %3,6 Erkek: %0 Toplam: %3,6’dır.
5. Perşembe günü ölenlerin ruhu bacayı tutar, bekler: N=290 Kadın: %39,3 Erkek: %14,3 Toplam: %53,6’dır.
6. Ölen kişinin ruhu kuş gibi uçar gider: N=290 Kadın: %10,7 Erkek: %3,6 Toplam: 14,3’dür.
7. Ruh kalmasın diye ölen kimsenin eşyaları yıkanır: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3’tür (Çiz. 18).

Örnek anlatı-1: Bir kimse vefat ettiğinde “*ruh çıkıp gider. Ruh geziyor Sinek gibi*”⁴⁷⁴.

Örnek anlatı-2: *Perşembe günü eve böcek, sinek, kelebek gelirse ölünün ruhu geldi derlerdi*⁴⁷⁵.

Örnek anlatı-3: “*Bir kimse vefat ettiğinde ruhu gökyüzüne yükselirmiş arı gibi*”⁴⁷⁶.

Nenem rahmetli “*Perşembe akşamı sinek, böcek, arı, Kelebek uçtuğunda öldürmeyin deden geldi*” diyordu⁴⁷⁷.

Örnek anlatı-4: “*Ruh bedenden çıkıyor. Allah onu bedenine veriyor. Can gittiğinde senden gidiyor. Tekrar geri geliyor. Bu sebepten ölen kimse öldüğünü görürmüş*”⁴⁷⁸.

Örnek anlatı-5: Çavdarhisar’da Perşembe akşamına halk arasında Cuma akşamı denir. Ölülerimiz bizi ziyaret eder. Bacaya gelip oturlarmış. Bizden dua adak umarlarmış.

⁴⁷⁴ H. Demirel ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴⁷⁵ E. Karaaslan ile yapılan video kaydı, 2017.

⁴⁷⁶ N Akgün ile yapılan görüşme notları, 2015.

⁴⁷⁷ A. Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁷⁸ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2117.

Dua ve adak yaparsan sevinir giderlermiş. Yapılmazsa beddua eder giderlermiş. Bu sebepten kadınlar toplanır “*bacayı tütütelim*” der. Gözleme adağı yapar⁴⁷⁹.

Örnek anlatı-5: Eskiden her Perşembe un yağ alınır. Gözleme yapılır. Hayır edilirdi⁴⁸⁰.

Örnek anlatı-6: Ölen kimsenin eşyaları yıkanır. “*Ruhu kalmasın diye*”⁴⁸¹.

Örnek anlatı-7: Kolay ölen kimseler için “*kuş gibi uçtu gitti*”⁴⁸² denir.

Yunanca “ruh” anlamına gelen “psykhe”, aynı zamanda “kelebek” anlamına da gelen, iki anlamlı bir kelimedir; Thanatos’un sembollerinden birinin kelebek oluşunun nedeni budur⁴⁸³. Ruh Bazen psişik ile eş anlamlı kullanılan bir terim, ilkel insanlar Ruh'u (kan, soluk vb.) maddi bir şey olarak görmüşlerdir. Dinde, ruh, öbür dünyada bedenden ayrı ve bağımsız olarak var olabilen, cisimsel olmayan, ölümsüz, maddi olmayan bir güç olarak görülmüştür. İdealist felsefede, Ruh, çeşitli bilinç öğeleriyle özdeşleştirilmiştir. Platon, Ruh'a önsüz sonsuz idea demiş, Hegel Ruh'u maddeyle bağıntısı içinde tinin kendini en alt düzeyde, duyusal olarak gösterme biçimi olarak görmüştür (duyular ve etkin Ruh). Düalist öğretilerde, Ruh öğretisi, beden yanısıra, bağımsız varoluşu olan bir şey olarak görülür(bak. Descartes;Spencer, Wundt; James). Marxçılık-öncesi maddecilik(Demokritos, metafizik maddecilik), Ruh'u ikincil, bedene bağımlı bir şey olarak almış, bu arada, Ruh'un etkinliğini mekanik ya da fiziko-kimyasal süreçlere indirgemıştır. Maddeci filozoflar, çoğu zaman, maddenin evrensel canlılığını kabule hazır olmuşlardır (bak. Hilozoizm). İnsan psişesinin gerçek bilimsel bir açıklanışına diyalektik maddecilikte rastlanır; burada, bilimsel olmayan, idealist Ruh anlayışları modern doğa bilimlerinin sağladığı verilere dayanılarak çürütülür⁴⁸⁴.

Bir başka tanımda ruh bedeni harekete geçiren aktif ilke, pasif ve cansız olan beden üzerinde etkide bulunan güçtür. Duyarlılık, düşünce ve bir amaca yönelik bilinçli eğilimleriyle, beden üzerinde yönlendirici olan güçtür. Kendisini çeşitli şekillerde ifade edebilmekle birlikte, çokluk ve çeşitlilik sergileyen fenomenlerin ya da nesnelere karşısındaki, birlik ve özdeşlik sergileyen, bölünmez töz. Aristoteles'e göre ruh bedenin formu, insanı insan yapan öz olarak tanımlanmıştır. Ruh insan bedenini meydana getiren kimyasal cisimlerin, kendisi sayesinde ve kendisi aracılığıyla, yalnızca ölü,

⁴⁷⁹ N. Çakar ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁸⁰ H. Topbaş ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁸¹ İ. Parlak ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁸² Ş. Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁸³ Canova 2015, 161.

⁴⁸⁴ Frolov 1991, 405.

duyarsız ve düşüncesiz et ve kemik kütlesi olmayıp, eğleyen hisseden ve düşünen canlı bir varlık haline dönüştürüldüğü her şeydir. Buna göre Aristoteles'te ruh, canlı organizmanın belli şekillerde eyleyebilme kapasitesidir. Bu bağlamda ruh, görme göze neyse, bedene odur. Ruh bedenden hem fiziki hem de mantıksal olarak ayrılamaz⁴⁸⁵.

Eski Yunan mistisizmi, ruhun tanrıça bir kaynaktan çıktığına ve ölümsüz olduğuna inanır. Ancak, ruh, işlenilen bir suç sonucunda yahut da Evren'e hâkim olan bir kanun yüzünden, gelip geçici bir vücut kalıbı içinde, bu dünyaya inmiştir. İnsan, sonlu olan bu vücut kalıbından, ölüm yoluyla kurtulur. Bununla birlikte, bu dünya yüzündeki davranışına, bu dünya yüzünde yaşadığı hayatın değerine göre, yeni baştan, insan yahut da hayvan olarak, başka bir vücut kalıbı içinde, bir daha dünyaya gelir. Ruhun hedefi, içine sıkışıp kaldığı bu vücut kalıbından kurtulmaktır. Çünkü vücut, ruh için bir zindandan başka bir şey değildir. Başlangıçta ruh, vücuda bağlı olmadan, başlı başına bir hayat yaşamıştır. Ruh, sürekli olarak bu ilk hayatını özler. Ona kavuşması ancak, bu dünya yüzünde faziletli ve ölçülü bir hayat sürmesi ile mümkündür. İnsanın, vücudun acılarına dayanıp, kendini bu acıların üstünde duyabilmesi, onun, günün birinde, ruhunu bu vücut baskısından kurtarabileceğini gösterir⁴⁸⁶.

Önceleri yalnız toplumsal ruh vardı ki kuttan ibaretti. Kişisel ruh kişisel toteme yani kişisel egemenliğe sahip olduktan sonra meydana geldi. Kişisel ruha eski Türkler “eş” adını verirlerdi. Eş insanın ve öteki varlıkların görünürde olan ruhlarıdır. İçte olan ruha zaten nefes anlamında “tin” adı verilir. Eski Türklerden eşin kuttan ayrılarak meydana gelmesi, kişisel ruhun toplumsal ruhtan ayrılarak oluşmasının bir simgesidir⁴⁸⁷.

Göğe bakmak aydınlanmak demektir. Gök ilkel insana gerçekte nasılsa öyle görünür. Sonsuz ve aşkındır. Aşkınlığının simgesi sonsuz olmasından kaynaklanır. “En yüksek” olmak, doğal olarak tanrılara özgü bir niteliktir. İnsanın ulaşamadığı yukarı bölgeler, yıldızlı gök, tanrılara özgü aşkınlık, mutlak gerçeklik, sonsuzluk gibi ayrıcalıklara sahiptir. Bu tür bölgeler tanrıların mekânlarıdır: bu bölgelere, ancak birkaç ayrıcalıklı kişi göğe yükselme ayiniyle ulaşır; bazı dinlere göreyse buralar ölümlerin ruhlarının gittiği yerlerdir. “Yüksek,” insanların ulaşamayacağı bir boyuttur; doğal olarak insanüstü güçlerin ve varlıkların sahip olduğu bir yerdir; tapınağın basamaklarını

⁴⁸⁵ Cevizci 1997, 587.

⁴⁸⁶ Birand 1958, 58.

⁴⁸⁷ Gökalp 2015, 66.

törenselle olarak çıkan ya da göğre uzanan ayinsel bir merdivene tırmanan kişi artık insan değildir; ayrıcalıklı ölümlülerin öldükten sonra serbest kalan ruhları, göğre yükselirken insan olma durumundan sıyrılırlar⁴⁸⁸. Tıpkı Çavdarhisar'da ölen kimsenin ruhunun Arı, sinek, kelebek vb. formlarda belli günlerde ölen kimsenin yakınlarını ziyarete gelmesi ya da ölen kimse için “*kuş gibi uçtu gitti*” denmesi gibi.

⁴⁸⁸ Eliade 2003, 9.

Çizelge-18 Çavdarhisar’da ölen kimsenin ruhuyla ilgili söylenen bir inanış var mı?

		Ruh sinek Gibi gezer	Ruh arı gibi gezer	Perşembe akşamı sinek arı kelebek gibi böcek geldiğinde	Ruh bedenden Çıkar. Tekrar geri gelir	Perşembe günü ölenlerin ruhu bacayı tutar bekler	Ölen kimsenin ruhu kuş gibi uçar gider	Toplam							
Kadın	Sayı	2	1	7	1	11	3	19	%						
	%	7,1	3,6	25,0	3,6	39,3	10,7								
Erkek	Sayı	0	0	6	0	4	1	9	32,1						
	%	0	0	21,4	0	14,3	3,6								
Toplam	Sayı	2	1	13	1	15	4	28	100						
	%	7,1	3,6	46,4	3,6	53,6	14,3								
YAŞ ARALIĞI		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam			
		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
	18-28 Yaş Aralığı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	29-39 Yaş Aralığı	0	0	0	0	2	7,1	1	3,6	1	3,6	0	0	3	10,7
	40-49 Yaş Aralığı	0	0	0	0	2	7,1	0	0	3	10,7	1	3,6	4	14,3
	50-59 Yaş Aralığı	0	0	0	0	3	10,7	0	0	2	7,1	1	3,6	5	17,9
	60-69 Yaş Aralığı	2	7,1	1	3,6	5	17,9	0	0	6	21,4	2	7,1	12	42,9
	70-70 ⁺ Yaş Aralığı	0	0	0	0	1	3,6	0	0	3	10,7	0	0	4	14,3
	Toplam	2	1	1	3,6	13	46,4	1	3,6	15	53,6	4	14,3	28	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
	Okuryazar Olmayan	0	0	1	3,6	4	14,3	0	0	5	17,9	1	3,6	9	32,1
	İlkokul Mezunu	2	7,1	0	0	6	21,4	1	3,6	8	28,6	2	7,1	15	53,6
	Ortaokul Mezunu	0	0	0	0	1	3,6	0	0	0	0	1	3,6	2	7,1
	Lise	0	0	0	0	2	7,1	0	0	2	7,1	0	0	2	7,1
	Ön Lisans Mezunu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Lisans Mezunu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Yüksek Lisans ⁺	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	Toplam	2	7,1	1	3,6	13	46,4	1	3,6	15	53,6	4	14,3	28	100

Çizelge- 18'in (devamı)

DOĞUM YERİ	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez	0	0	0	0	1	3,6	0	0	0	0	0	0	1	3,6
Kütahya/ Çavdarhisar	0	0	0	0	1	3,6	0	0	0	0	0	0	1	3,6
Kütahya/Emet	2	7,1	1	3,6	11	39,3	1	3,6	14	50,0	4	14,3	25	89,3
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3,6	0	0	1	3,6
Toplam	2	7,1	1	3,6	13	46,4	1	3,6	15	53,6	4	14,3	28	100
MEDENİ DURUM	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	1	3,6	1	3,6	12	42,9	1	3,6	12	42,9	3	10,7	23	82,1
Bekâr	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Eşi Vefat Eden	1	3,6	0	0	1	3,6	0	0	3	10,7	1	3,6	5	17,9
Toplam	2	7,1	1	3,6	13	46,4	1	3,6	15	53,6	4	14,3	28	100
MAHALLE	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller	1	3,6	0	0	2	7,1	0	0	4	14,3	0	0	6	21,4
Cereller	1	3,6	0	0	03	10,7	0	0	5	17,9	2	7,1	8	28,6
Meydan	0	0	1	3,6	8	28,6	1	3,6	6	21,4	2	7,1	14	50
Yukarı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	2	7,1	1	3,6	13	46,4	1	3,6	15	53,6	4	14,3	28	100

Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.

4.7.6. Çavdarhisar’da Saçla İlgili Yapılan Bir İnanışlar

“Çavdarhisar’da saçla ilgili yapılan inanış var mı?” sorusuna verilen yanıtlar dört şıklı olup şu şekildedir.

1. “*Gelin olan kızın gelin sabahında saçından bir tutam kesilir. Kesilen saç sandığa konur. Öldüğünde mezarına konur*”: N=290 Kadın: %66,7 Erkek: %0 Toplam: %66,7’dir.
2. “*Öbür tarafta çıplak dirileceklerine inan kimseler. Önünü kapatsın diye saçlarını uzatılır*”: N=290 Kadın: %8,3 Erkek: %0 Toplam: %8,3’tür.
3. “*Sırat köprüsünden düşecek olursak melekler tutsun diye saçlar uzatılırdı*”: N=290 Kadın: %16,7 Erkek: %0 Toplam: %16,7’dir.
4. “*Öbür dünyada insanı saçlarından tutup mezardan çıkaracaklarmış. Ondan saçlarımı kesmiyorum. Örgülü bırakıyorum*”: N=290 Kadın: %8,3 Erkek: %0 Toplam: %8,3’tür.

Örnek anlatı-1: “*Gelin olan kızın Gelin sabahında saçından bir tutam kesilir. Kesilen bu saç tutamı sandığa konur. Ölünce mezara konur*”⁴⁸⁹.

Örnek anlatı-2: “*Eskiden kadınlar saçlarını uzatırlarmış. Öbür tarafta çıplak diriltileceklerine inanırlarmış. Önünü kapatsın diye saçlarını uzatırmış*”⁴⁹⁰.

Örnek anlatı-3: “*Sırat köprüsünden düşecek olursak melekler tutsun diye saçlar uzatılırdı*”⁴⁹¹.

Örnek anlatı-4: “*Öbür dünyada insanı saçlarından tutup mezardan çıkaracaklarmış. Ondan saçlarımı kesmiyorum. Örgülü bırakıyorum*”⁴⁹².

Akhilleus örneğinde olduğu gibi saç yasin bir parçasıdır. “Patroklos’u yatırmadan ateşe, toprak doldurmadan mezarına, kazıtmadan saçlarımı doğru değildir alınma suyun değmesi”⁴⁹³. Dolayısıyla İlyada ve Odysseus’un yazıldığı MÖ 8. yüzyılda yasin bir parçası olarak saç kazıtıldığını düşünülebiliriz.

⁴⁸⁹ A. Berber ile yapılan görüşme notları, 2016.

⁴⁹⁰ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁹¹ F. Yurdağül ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁹² E. Karaaslan ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁴⁹³ Wölkhe 2004, 154.

Hyperborelilerden gelen genç kızlar, Delos'da ölmüşlerdir, bunlara saygı olmak üzere bu adada kızlar ve oğlanlar saçlarını dibinden keserler. Kızlar evlenmeden önce saçlarını keserler; bir çubuğa dolayıp iki bakirenin mezarı üzerine koyarlar. Bu anıt Artemis duvarları içerisindedir, girişte sola düşer; bir zeytin ağacı gölgeler. Delos delikanlıları da saçlarını bir tutam ota sarar, öbürleri gibi mezarın üzerine bırakırlar. Bu genç kızlara Delos'da böyle saygı gösterilir⁴⁹⁴.

Çin kaynaklarının bildirdiğine göre, Türklerde aile çevresi ölü için ağlayıp feryat ederken yüzlerini gözlerini de yaralayıp kanlı gözyaşı dökerlermiş. Orhun kitabelerinin yazdığına göre, yasta bulunanların yas tutma ifadesi olarak kulak ve saçlarını kesme âdeti varmış. Kazak-Kırgızlarda ölünün dul kalan eşinin kızları ile saçlarını kesmek gelenek gereği olarak yapılmış. Urga civarında bir Hun mezarında ipek örtüye sarılı 17 saç örgüsü bulunmuştur. Kesilen saçlar mezara konulmuş. Saç kesme bir nevi ölüye sunulan kurban kabul edilirmiş⁴⁹⁵.

Saçla ilgili bir başka örnekte Kamizimde, yel rüzgâr ve benzerleri de ruhturlar. Karanlık olup güneş batıktan sonra insanlar için, başlar muhakkak örtülmelidir. Bu ruhlar çarpacakları zaman ilkin kafayı çarparlar. Kadın, erkek muhakkak başlar, saçlar örtülerek yel rüzgâr iyесinin zararlarından korunulur⁴⁹⁶. Çift örüklü saçı olan Nadya Yuğuşeva “Altay'da tek *saç örüğü* bekâr kızlara aittir” demektedir⁴⁹⁷.

Anadolu'da kadın saçının dökülüp saçılması, kesinlikle istenilmez. Saçlar taraktan alınıp bir kâğıda sarılır, duvar deliği ya da döşemesinin arasına atılır. Çöpe atılmış saçın meleklerin ayağına dolaşacağına öbür dünyada saç sahibinin bunun hesabını vereceğine inanılır. En büyük büyülerde saç teli kullanılır. Saç örüğünü kesmek, saç sahibine büyük hakarettir. “saçını uğruna süpürge etmek”, en büyük fedakârlıktır. Eskiden çocukken berbere gidince saçımızın berberde bırakılması istenilmezdi. İlk saçın (karın saçı) altınla tartılıp, fakire ağırlığınca sadaka verirlerdi. İlk saçı ömür boyu saklayan ailelerde vardır⁴⁹⁸.

⁴⁹⁴ Herodotos, IV. 34.

⁴⁹⁵ Şener 1996, 40.

⁴⁹⁶ Kalafat 2012, 45.

⁴⁹⁷ Kalafat 2012, 41.

⁴⁹⁸ Kalafat 2012, 47.

Çizelge-19 Çavdarhisar'da saçla ilgili yapılan bir inanış var mı?

		Örnek anlatı_1 diyen		Örnek anlatı_2 diyen		Örnek anlatı_3 diyen		Örnek anlatı_4 diyen		Toplam	
Kadın	Sayı	8		1		2		1		12	
	%	66,7		8,3		16,7		8,3		100	
Erkek	Sayı	0		0		0		0		0	
	%	0		0		0		0		0	
Toplam	Sayı	8		1		2		1		12	
	%	66,7		8,3		16,7		8,3		100	
		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
YAŞ ARALIĞI		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29-39 Yaş Aralığı		0	0	1	8,3	0	0	0	0	1	8,3
40-49 Yaş Aralığı		0	0	0	0	1	8,3	0	0	1	8,3
50-59 Yaş Aralığı		1	8,3	0	0	0	0	0	0	1	8,3
60-69 Yaş Aralığı		4	33,3	0	0	0	0	0	0	4	33,3
70-70+ Yaş Aralığı		3	25,0	0	0	1	8,3	1	8,3	5	41,7
Toplam		8	66,7	1	8,3	2	16,7	1	8,3	12	100
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan		6	50	0	0	1	8,3	1	8,3	8	66,7
İlkokul Mezunu		2	16,7	1	8,3	1	8,3	0	0	4	33,3
Ortaokul Mezunu		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lise		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Ön Lisans Mezunu		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lisans Mezunu		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Yüksek Lisans ⁺		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam		8	66,7	1	8,3	2	16,7	1	8,3	12	100
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kütahya/ Çavdarh.		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kütahya/Emet		8	66,7	1	8,3	2	16,7	1	8,3	12	100
Diğer		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam		8	66,7	1	8,3	2	16,7	1	8,3	12	100
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli		6	50	1	8,3	1	8,3	0	0	8	66,7
Bekâr		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Eşi Vefat Eden		2	16,7	0	0	1	8,3	1	8,3	4	33,3
Toplam		8	66,7	1	8,3	2	16,7	1	8,3	12	100
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller		4	33,3	0	0	0	0	0	0	4	33,3
Cereller		1	8,3	0	0	0	0	0	0	1	8,3
Meydan		3	25,0	1	8,3	2	16,7	1	8,3	7	58,3
Yukarı		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Diğer		0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam		8	66,7	1	8,3	2	16,7	1	8,3	12	100

4.7.7. Çavdarhisar’da Ölen Kimsenin Eşyalarıyla İlgili Olarak Yapılan Hurafeler

“Çavdarhisar’da ölen kimsenin eşyalarıyla ilgili olarak yapılan herhangi bir inanış var mı?” sorusuna verilen yanıtlar üç şıklı olup şu şekildedir.

1. İyileri hayır edilir: N=290 Kadın: %96,9 Erkek: 97,9 Toplam: %194,8’dir.
2. Kötüleri yakılır: N=290 Kadın: %33,8 Erkek % 13,1 Toplam: %46,9’dur.
3. Ölen kimsenin üzerinden çıkan kıyafetler gömülür: N=290 Kadınların %0,7 Erkek: %0 Toplam: %0,7’dir (Çiz. 20).

Örnek anlatı-1: Ölen kimsenin eski eşyaları yakılır. İyi olanlar ihtiyacı olan kimselere verilir. Ölen kimse teneşirin üzerinde yıkanacağı zaman üzerinden çıkan kıyafetler eskiden gömülürmüş ruhu geri dönüp gelmesin diye günümüzde çöpe atılır⁴⁹⁹. Ölen kimsenin eşyalarıyla ilgili olarak birde şu soru sorulmuştur. “Çavdarhisar’da ölen kimsenin yıkandığı eşya ile ilgili inanış var mı?” sorusuna verilen yanıtlar altı şıklı olup şu şekildedir.

1. Tekrar ölüm olmasın diye ölü yıkanan kazan ters kapatılırdı: N=290 Kadın: %36,8 Erkek: %0 Toplam: %36,8’dir.
2. Ölünün yıkandığı sabunu, bezi ölü defnedilirken yanına konur: N=290 Kadın: %5,3 Erkek: %15,8’i Toplam: %21,1’dir.
3. Ölünün protez dişi varsa yanına konur: N=290 Kadın: %0 Erkek: %5,3,3 Toplam: %5,3’tür.
4. Eskiden ölen kimseyi yıkayan kadınlar taharet bezlerini gömermiş: N=290 Kadın: %26,3 Erkek: %0 Toplam: %26,3’tür.
5. Tekrar ölüm olmasın diye sacayağı ters kapanır: N=290 Kadın: %5,3 Erkek: %0 Toplam: %5,3’tür.
6. Ölü yıkanan kazanın kulpu yukarı dikilirse tekrar ölüm olur: N=290 Kadın: %21,1’i Erkek: %0 Toplam: %21,1’dir.

⁴⁹⁹ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları 2017.

Örnek anlatı-2: “Ölü yıkanan kazanı kapadık mı kazanın kulpları yukarı doğru dikilirse bir daha ardından cenaze var derler. Olur, aynı emme”⁵⁰⁰.

Örnek anlatı-3: “Ölü yıkanan sular dökülürdü. Kazanlar ters çevrilip üzerine taş bastırılırdı”⁵⁰¹.

Örnek anlatı-4: “Kazanı kim yakarsa işi bitince o kapar”⁵⁰².

Örnek anlatı-5: “Ölünün yıkandığı sabunu, bezi ölü defnedilirken yanına konur”⁵⁰³.

Örnek anlatı-6: “Ölünün takma dişleri yanına konur”⁵⁰⁴.

Örnek anlatı-7: “Ölünün ruhu dolanır diye eskiden ölen kimseyi yıkayan kadınlar taharet bezlerini gömermiş.”⁵⁰⁵.

4.7.8.Çavdarhisar’da Ölü Evi Ziyaretinden Sonra Yapılan Bir Kaçınmalar

“Çavdarhisar’da ölü evi ziyaretinden sonra yapılan kaçınma var mı?” sorusuna verilen yanıtlar dört şıklı olup şu şekildedir.

1. Ölü evinden çıktıktan sonra misafirliğe gidilmez: N=290 Kadın: %127,8 Erkek: %44,4 Toplam: %172,2’dir.
2. Ölü evinden çıktıktan sonra eğer bir yere gidilecekse fırına girilip çıkılır: N=290 Kadın: %44,4 Erkek: %0 Toplam: %44,4’tür.
3. Ölü evinden çıktıktan sonra bir yere gidilecekse bir yere gidecek olan kimse kendi evinin kapısının önüne kerpiç kapatır: N=290 Kadın: %55,6 Erkek: %0 Toplam: %55,6’dır.
4. Ölü evinden çıktıktan sonra el- yüz yıkanır: N=290 Kadın: %11,1 Erkek: %0 Toplam: %11,1’dir (**Çiz. 21**).

Örnek anlatı-1: “Ölü evinden çıkınca misafirliğe gidilmez. Kendi evine gidersen ya da boş bir yere girer çıkarsın tekrar ölüm olmasın diye”⁵⁰⁶.

⁵⁰⁰ E. Akbudak ile yapılan video kaydı, 2017.

⁵⁰¹ N. Uluyol ile yapılan video kaydı, 2017.

⁵⁰² F. Yurdağül ile yapılan video kaydı, 2017.

⁵⁰³ A. Yiğit ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁰⁴ A. Çakar ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁰⁵ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁰⁶ E. Akkaya ile yapılan video kaydı, 2017.

Örnek anlatı-2: “Azrail misafirliğe gittiği yerden can alacak diye” ölü evinden çıktıktan sonra misafirliğe gidilmez gidilecek olunursa misafirliğe gidilen yer misafirliğe gelen kimseyi eve kabul etmez⁵⁰⁷.

Örnek anlatı-3: “Ölüm bir evden diğerine gitmesin diye” ölü evinden çıktıktan sonra misafirliğe gidilmez eğer gidilmek zorunda kalınırsa “ya kimse elini yüzünü yıkar, ya fırına girilip çıkarılır, ya da kendi evine gidip kapının önüne kerpiç kapatır sonra misafirliğe gidilir⁵⁰⁸”.

⁵⁰⁷ H. Akbudak ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁰⁸ N. Danacı ile yapılan görüşme notları, 2017.

Çizelge-20 Çavdarhisar’da ölen kimsenin eşyayla ilgili olarak yapılan hurafeler

		Ölü yıkanan kazan ters kapatılır tekrar ölüm olmasın diye	Ölü yıkanan bezler eskiden gömülürdü.	Ölünün yıkandığı sabunu bezi ölü defnedilirken yanına konur	Ölünün protez dişi varsa yanına konur	Eskiden ölen kimseyi yıkayan kadınlar taharet bezlerini gömürmüş.	Tekrar ölüm olmasın diye sacayağı ters kapanır	Kazanın kulpu yukarı dikilirse tekrar ölüm olur	Toplam							
Kadın	Sayı	8	8	1	6	5	2	10	26							
	%	23,5	23,5	2,9	17,6	14,7	5,9	29,4	76,5							
Erkek	Sayı	0	1	3	2	0	0	3	8							
	%	0	2,9	8,8	5,9	0	0	8,8	23,5							
Toplam	Sayı	8	9	4	8	5	2	13	34							
	%	23,5	26,5	11,8	23,5	14,7	5,9	38,2	100							
YAŞ ARALIĞI	Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
18-28 Yaş Aralığı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29-39 Yaş Aralığı	2	5,9	0	0	0	0	0	0	1	2,9	0	0	3	8,8	4	11,8
40-49 Yaş Aralığı	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,9	0	0	4	11,8	4	11,8
50-59 Yaş Aralığı	2	5,9	3	8,8	1	2,9	2	5,9	2	5,9	0	0	2	5,9	9	26,5
60-69 Yaş Aralığı	3	8,8	4	11,8	3	8,8	5	14,7	1	2,9	2	5,9	3	8,8	13	38,2
70-70 ⁺ Yaş Aralığı	1	2,9	2	5,9	0	0	1	2,9	0	0	0	0	1	2,9	4	11,8
Toplam	8	23,5	9	26,5	4	11,8	8	23,5	5	14,7	2	5,9	13	38,2	34	100
EĞİTİM DURUMU	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan	3	8,8	4	11,8	1	2,9	3	8,8	1	2,9	1	2,9	4	11,8	10	29,4
İlkokul Mezunu	3	8,8	5	14,7	1	2,9	5	14,7	4	11,8	1	2,9	5	14,7	18	52,9
Ortaokul Mezunu	2	5,9	0	0	1	2,9	0	0	0	0	0	0	2	5,9	3	8,8
Lise	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	5,9	2	5,9
Ön Lisans Mezunu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Lisans Mezunu	0	0	0	0	1	2,9	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,9
Yüksek Lisans ⁺	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	8	23,5	9	26,5	4	11,8	8	23,5	5	14,7	2	5,9	13	38,2	34	100

DOĞUM YERİ	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kütahya/ Çavdarhisar	1	2,9	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2,9	1	2,9
Kütahya/Emet	7	20,6	9	26,5	4	11,8	8	23,5	5	14,7	2	5,9	12	35,3	33	97,1
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	8	23,5	9	26,5	4	11,8	8	23,5	5	14,7	2	5,9	13	38,2	34	100
MEDENİ DURUM	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	7	20,6	6	17,6	3	8,8	7	20,6	5	14,7	2	5,9	11	32,4	29	85,3
Bekâr	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Eşi Vefat Eden	1	2,9	3	8,8	1	2,9	1	2,9	0	0	0	0	2	5,9	5	14,7
Toplam	8	23,5	9	26,5	4	11,8	8	23,5	5	14,7	2	5,9	13	38,2	34	100
MAHALLE	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller	1	2,9	0	0	0	0	3	8,8	0	0	1	2,9	0	0	4	11,8
Cereller	7	20,6	5	14,7	1	2,9	2	5,9	2	5,9	1	2,9	7	20,6	15	44,1
Meydan	0	0	4	11,8	3	8,8	3	8,8	3	8,8	0	0	4	11,8	13	38,2
Yukarı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	5,9	2	5,9
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	8	23,5	9	26,5	4	11,8	8	23,5	5	14,7	2	5,9	13	38,2	34	100

Çizelge-20'nin (devamı).

Çizelge-21 Çavdarhisar'da ölü evi ziyaretinden sonra yapılan bir kaçınma var mı?

		Misafirliğe gidilmez		Eğer misafirliğe gidilecekse önce fırına girilip çıkarılır		Eğer misafirliğe gidilecekse evinin kapısına kerpiç kapatır		Eğer misafirliğe gidilecekse eller ve yüz yıkanır		Toplam	
Kadın	Sayı	23		8		10		2		14	
	%	127,8		44,4		55,6		11,1		77,8	
Erkek	Sayı	8		0		0		0		4	
	%	44,4		0		0		0		22,2	
Toplam	Sayı	31		8		10		2		18	
	%	172,2		44,4		55,6		11,1		100	
YAŞ ARALIĞI		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam		Toplam	
	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	
18-28 Yaş Aralığı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
29-39 Yaş Aralığı	6	33,3	1	5,6	1	5,6	0	0	0	0	3
40-49 Yaş Aralığı	6	33,3	1	5,6	0	0	0	0	0	0	3
50-59 Yaş Aralığı	6	33,3	1	5,6	3	16,7	1	5,6	1	5,6	4
60-69 Yaş Aralığı	13	72,2	5	27,8	6	33,3	1	5,6	1	5,6	8
70-70+ Yaş Aralığı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Toplam	31	172,2	8	44,4	10	55,6	2	11,1	18	100	
EĞİTİM DURUMU		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Okuryazar Olmayan	9	50,0	3	16,7	4	22,2	1	5,6	5	27,8	
İlkokul Mezunu	18	100	5	27,8	6	33,3	1	5,6	11	61,1	
Ortaokul Mezunu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Lise	4	22,2	0	0	0	0	0	0	2	11,2	
Ön Lisans Mezunu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Lisans Mezunu	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Yüksek Lisans ⁺	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Toplam	31	172,2	8	44,4	10	55,6	2	11,1	18	100	
DOĞUM YERİ		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kütahya/Merkez	2	11,1	0	0	0	0	0	0	1	5,6	
Kütahya/Çavdarhisar	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Kütahya/Emet	27	150	7	38,9	9	50	2	11,1	16	88,9	
Diğer	2	11,1	1	5,6	1	5,6	0	0	1	5,6	
Toplam	31	172,2	8	44,4	10	55,6	2	11,1	18	100	
MEDENİ DURUM		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Evli	27	150	6	33,3	9	50	2	11,1	15	83,3	
Bekâr	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Eşi Vefat Eden	4	22,2	2	11,1	1	5,6	0	0	3	16,7	
Toplam	31	172,2	8	44,4	10	55,6	2	11,1	18	100	
MAHALLE		Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%	Sayı	%
Kemaller	8	44,4	3	16,7	5	27,8	0	0	5	27,8	
Cereller	11	61,1	3	16,7	4	22,2	1	5,6	7	38,9	
Meydan	12	66,7	2	11,1	1	5,6	1	5,6	6	33,3	
Yukarı	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Diğer	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
Toplam	31	172,2	8	44,4	10	55,6	2	11,1	18	100	
Not: Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örnekleminin hacmini geçmektedir.											

4.8. Çavdarhisar Halk Hikâyelerinde Ölüm

Hikâye gerçek veya tasarlanmış olayları anlatan düz yazı türüdür⁵⁰⁹. Sözlükte “anlatmak, nakletmek, aktarmak, tekrar etmek; benzetmek, taklit etmek” anlamlarında mastar olan hikâye isim olarak da kullanılır. Türkçe de son zamanlarda ortaya çıkan öykü kelimesi de Arapçadaki “taklit etmek” anlamının karşılığı olan öykünmekten türetilmiştir. Olağan üstü hadiselerin konu edildiği destan türüyle benzer yönleri bulunması sebebiyle hikâye en eski edebî türler arasında yer alır⁵¹⁰. Hikâye, destanlarla birlikte doğmuş ancak günümüze kadar önemli değişimler geçirmiştir. Hikâyenin modern anlamda edebî tür hâline gelmesi 19. yüzyıl yazarlarının metinleriyle mümkün olmuştur. Özellikle Fransız yazar Maupassant (Maposan) ve Rus yazar Çehov, kendi adları ile anılan hikâye tarzlarının kurucuları arasında yer alır⁵¹¹.

Gerçek ya da tasarlanmış olayları anlatan herhangi bir hikâye, hikâyenin oluştuğu ortamı, hikâyeyi oluşturan tasarlayıcının dünya görüşünü, geleneklerini, kültürel değerlerini, toplumsal olayları yansıtmaları bakımından önem arz etmektedir. Bu sebepten dolayı “Çavdarhisar’da ölüm konusuyla ilgili olarak anlatılan hikâye var mı?” sorusu oluşturulmuştur. Bu soruya verilen yanıtlar şu şekildedir.

1. Evet: N=67 Kadın: %29,9 Erkek: 11,9 Toplam: %41,8’dir.
2. Hayır: N=67 Kadın: %28,4 Erkek %26,9 Toplam: %55,2’dir⁵¹².

Kadın ve erkek kaynakların verdiği yanıtlar arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir.

Örnek anlatı-1: “*Asarı yapan adam gâvurmuş, ayaklarını boldurmaya(Tiyatro) koyarmış, karnını Asar’a (Zeus Tapınağı) koyar, kemerden(Aba Sultan) su içermiş. Bu adamın hiç tıraş olmadık, doksan beş yaşında oğlu ölmüş. “Eyyvah ölümün var olduğunu bilseydim taş üstüne taş koymazdım” demiş*⁵¹³.

Örnek anlatı-2: “*Asarı yapan kimse o kadar uzun boylu, o kadar çok yaşamış ki; ayaklarını boldurmaya(Tiyatro) koyarmış, karnını Asar’a (Zeus Tapınağı) koyar,*

⁵⁰⁹ <http://www.tdk.gov.tr> (01.12.2018).

⁵¹⁰ Yazıcı 1998, 479-480.

⁵¹¹ www.turkedebiyati.org (01.12.2018).

⁵¹² $\chi^2=(1,N=67)=4,013$ P=134. Dolayısıyla P= 134 > 0,05’ten Bu durumda H_A reddedilir. H₀ kabul edilir.

⁵¹³ Akçakaya ile yapılan video kaydı 2016.

kemeden(Aba Sultan) su içermiş. Asarı yapan adam Yüz elli yaşındaymış yüz yaşındaki oğlu ölmüş. “Ölümün olduğunu bilseydim taş üstüne taş koymazdım demiş”⁵¹⁴.

⁵¹⁴ E. Saraç ile yapılan video kaydı, 2016.

4.9. Çavdarhisar Halk Masallarında Ölüm

Genellikle halkın yarattığı, ağızdan ağıza, kuşaktan kuşağa sürüp gelen, çoğunlukla insanların veya tanrıların başından geçen, olağan dışı olayları anlatan hikâyedir⁵¹⁵. Masal öğüt verici bir ahlak dersi vermek için anlatılan alegorik hikâye; hayvan hikâyeleri; fabl. Bir kimseyi kandırmak veya kendini haklı göstermek için uydurulmuş söz veya bilgi; uydurma, boş söz; yalan, mecaz değersiz ve önemsiz şey. Mit. Antik çağdan kalma mitolojik anlatıların tümüdür⁵¹⁶. Arapça “mesel” (ما سال) kelimesinden dilimize geçmiş olan ve Anadolu’da “masal” olarak kullanılan terim, diğer Türk diyarlarında “ertegü, ertek, erteki, çöçak” gibi kelimelerle ifade edilmektedir⁵¹⁷.

Masal, olağanüstü çeşidinde de, gerçekçi çeşidinde de, anlattığı olayların gerçeğe uyarlık derecesi ne olursa olsun, onların hayal yaratması oldukları izlenimini veren bir anlatı türüdür. Masalda anlatı kısa ve yoğundur; hayvan masallarında, hele fıkralarda bu kısalık ve yoğunluk son dereceyi bulur; olağanüstü, ya da gerçekçi, uzunca masallarda da, olayların çoğuna, olayların geçtikleri zamanın uzunluğuna bakarak anlatının kısalığı ve yoğunluğu göze çarpacak ölçüdedir. Bazı dil özellikleri onları öteki anlatı türlerinden ayırır; hızlı, kısa ve yoğun anlatıma bağlı olarak sözlü gelenekte masal fiillerinin “-miş”li geçmiş zamanı ile şimdiki zaman ya da geniş zamanla anlatılır; -“di”li geçmiş zaman kullanılmaz. Masallarda milletler arası ortaklık sağlayan “genişçe konu kalıpları”(temalar) verirler⁵¹⁸.

Ülkemizde masallar üzerine çalışanların başında Pertev Naili Boratav gelir. Onun Typen türkischen Volksmärchen (Türk Halk Masalları Tipleri) adlı, hocası Wolfram Eberhard’la birlikte hazırladığı katalog, Türk masalcılığının kilometre taşlarından en önemlisidir. Bizim de içinde bulunduğumuz, adına ister ‘Prof. Dr. Mehmet Kaplan Okulu’, ister ‘Atatürk Üniversitesi Okulu’ deyiniz, topluluğun yaptığı ve gerçek anlamda bir çıkarma olan üçlü çalışmanın, Türk masalcılığında, Boratav’dan

⁵¹⁵ TDK 2005, 1349.

⁵¹⁶ Çağbayır 2007, 3068.

⁵¹⁷ Arıcı 2012, 5.

⁵¹⁸ Boratav 2015, 85-86.

sonraki en önemli çıkış olduğu inkâr edilemez. Üç ayrı komşu ilin masallarına üç ayrı yöntemle yaklaşmak, bu üçlüden sonraki kuşağın da önünü açmış oluyordu. Bunlar arasında Ziyat Akkoyunlu'nun farklı bir yaklaşımla Binbir Gece Masalları'na eğilmesinin yanında Ali Berat Alptekin ve Esmâ Şimşek'in iller yerine bölgelere yönelmeleri masal araştırmacılığımıza yeni renkler katmıştır⁵¹⁹.

Masalların son derece çeşitli olduğuna ve açıkça bunları bütün çeşitlilikleri içinde hemen inceleyemeyeceğimize göre, bütününcü bir çok bölüme ayırmak, bir başka deyişle, sınıflandırmak gerekir. Doğru bir sınıflandırma, bilimsel betimlemenin ilk adımlarından biridir. Yapılacak incelemenin doğruluğu, sınıflandırmanın doğruluğuna bağlıdır⁵²⁰. Bu yüzden Propp masalları yapı, biçim ve içerik olarak sınıflandırmıştır. Stith Thomson, *The Types of the Folktale* adlı eserinde masalları şu şekilde sınıflandırmıştır. Hayvan Masalları, Asıl Halk Masalları, Fıkralar, Zincirlemeli Masallar, bu grupların dışında kalan masallar olmak üzere sınıflandırmıştır⁵²¹.

2016 kazı sezonunda Çavdarhisar halk masalları konulu çalışmadan elde edilen masallar alt metinde bilgilerinize sunulmaktadır. Masal anlatıcılığında tecrübeli kaynak kişilerin anlatımları kayıt altına alınmıştır. Çavdarhisar'da masal geleneğinin aktarımında AKGÜN'ün ön plana çıktığı gözlenmiştir⁵²².

4.9.1. Fatmacık ve Yusufçuk Masalı⁵²³

Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur zaman içinde bir Fatmacık ile Yusufçuk varmış. Bu talihsiz kardeşlerin anneleri küçük yaşta ölmüş babaları çocuklarına bakmak amacıyla bir kadınla evlenmiş.

Üvey Ana çocuklardan hoşlanmıyormuş. Çocuklar neden boş duruyor. Sığır tutuverelim gütsünler demiş. Üvey Ana kocasına çocuklar sığır tutarken neden boş boş duruyorlar. Bir kilo yün verelim. Çocuklar eğirsün demiş.

Üvey Ana Fatmacık yün eğirmek için her gün uğraşmış. Bir kilo yünü alan Yusufçuk ve Fatmacık inekleriyle beraber gitmiş fakat mallara bakmaktan yün eğirememişler. Bu durum birkaç gün böyle devam etmiş. Fatmacık bu duruma çok içerlemiş. Ağlamaları bir kaç gün devam eden kızın durumuna inek çok üzölmüş ve dile gelmiş.

⁵¹⁹ Sakaoğlu 2009, 15.

⁵²⁰ Propp 1985, 5.

⁵²¹ Alptekin 2002, 35.

⁵²² N. Akgün ile yapılan görüşme notları, 2016.

⁵²³ F. ULUYOL ile yapılan görüşme notları, 2016.

Sarı İnek Fatmacık Fatmacık getir yünleri ağzıma tut sana sırçan sıçayım demiş. O gün kız ineğin ağzına yün tutuvermiş. O gün inek geçirmiş ve Allah tarafından sırçan sıçıvermiş. Fatmacık her gün birer kol eğirmiş.

Üvey Ana kıza verdiği işlerin bittiğini gördükçe çok şaşırılmış. Aklına bir kurnazlık gelmiş. Kıza yapması için verdiği yünlerin miktarını iki kat artırmış. Kızı gizlice gözetlemeye başlamış ve onu takip etmiş. Sarı inek ve Fatmacık önce Asara⁵²⁴ doğru sapmış sonra mezarlığın arkasına doğru gitmiş. Üvey ana sarı inek yünleri yerken görmüş. Fatmacık'ı o sırada sırçan dolarken görünce şaşkına dönmüş. Üvey Ananın aklına bir kurnazlık daha gelmiş. Üvey Ana eşine adam adam Sarı ineği keselim mi? demiş. Eşi sarı ineği kesmek istemiyormuş. Sarı ineği kesmeye yanaşmamış. Bunun üzerine üvey ana plan yapmış. Akşam yatağını hazırlarken bir gün önce yaptığı kuru yufkaları yatağının altına sermiş ve üzerine yatmış üvey ana yatakta hareket ettikçe yufkalar kırılır ve ses çıkarırmış. Üvey ana eşine adam benim kemiklerim kırılıyor. Sarı ineği keserde yersek kemiklerime iyi gelir, demiş. Böylece sarı inek Fatmacık'a yardım edemez diye de içinden geçiriyormuş. Üvey Ana eşine sarı ineği kestirmiş. Sarı ineği kesip parçalara ayırdıktan sonra fırına attırmış. Üvey Ana sarı inek 'in kemiklerini yaktırmış. Yanan küller Allah tarafından konuşmuş. Sarı inek, Fatmacık beni kestiler size kötülük yapacaklar kardeşinle birlikte kaçın diye dile gelmiş. Fatmacık'a yol göstermiş.

Sarı inek Fatmacık Fatmacık küllerimi sakın atma onları sakla demiş. Yusufçuk ve Fatmacık evden ayrılmış. Yusufçuk evden ayrılırken fırından kemik almış yol boyunca sıyıra sıyıra yemiş.

Yusufçuk abla susadım.

Fatmacık Suyu içersen kurt olursun.

Yusufçuk abla susadım.

Fatmacık suyu içersen inek olursun. Biraz daha gitmişler.

Yusufçuk abla susadım.

Fatmacık suyu içersen geyik olursun.

⁵²⁴ Zeus tapınağı halk arasında asar ve asar üstü olarak adlandırılmaktadır.

Yusufçuk susuzluğa dayanamamış ve suyu içtikten sonra geyik olmuş.

Fatmacık yeşil mendilini Yusufçuk hem kaybolmasın hem de onu korusun diye boynuzuna asmış. Yusufçuk dağa çıkmış Fatmacık yoluna yalnız devam etmiş. Fatmacık kavağın üzerine çıkmış. Çok güzel bir kız olan Fatmacık'ın güzelliği su yüzüne vurmuş. Bir gün kralın oğlu at sulamak için kızın bulunduğu kavağın yanındaki dereye gelmiş. Fatmacık'ın güzel yüzünü sudan gören atlar su içememiş. Bu durumu fark eden Kralın oğlu Fatmacık'ı kavaktan indirmeye çalışmış. Birkaç zaman uğraşmış. Fatmacık'ı ne yaptıysa kavaktan indirememiş. Yakınlarda oturan cadı kadına başvurmuş.

Cadı Kadın Fatmacık'ı kavaktan aşağıya indirmek için plan yapmış. Hamur yoğuran cadı kadın kızın bulunduğu kavağın yakınına gelmiş.

Fatmacık Cadı kadını uzaktan izliyormuş. Nine nine saçı ters kapatmışsın diye cadı kadına seslenmiş.

Cadı Kadın *neeee kızım ne diyorsun*

Fatmacık Nine nine saçı ters kapatmışsın.

Cadı Kadın *eee kızım*

Fatmacık sacı ters kapattın

Cadı Kadın duymuyor taklidi yapmış. “Fatmacık'a ağaçtan inip bana yardım eder misin?” diye seslenmiş.

Fatmacık eğil kavağım eğil demiş. Kavak yere eğilmiş. Fatmacık cadı kadının ekmek sacını düzeltmiş.

Cadı Kadın yufkaları yapalım da öğle git diye Fatmalıktan yardım istemiş.

Fatmacık cadı kadına yardım etmiş. Yufkaları yapmışlar. Nine ben gidiyorum demiş. Cadı kadın Fatmacık'a birkaç yufka vermiş.

Fatmacık kavağına “eğil kavağım eğil” diye seslenmiş. Fatmacık kavağına tutduğunda Kralın oğlu Fatmacık'ı belinden yakalamış. Onun gitmesine engel olmuş. Kralın oğlu, Fatmacık'a evlenme teklifinde bulunmuş. Fatmacık Kralın oğluna bir şart koşmuş. Fatmacık, Yusufçuk adında bir oğlan kardeşi olduğunu onu bulup getirmesini

ve birlikte yaşarlarsa kendisiyle evleneceğini söylemiş. Kralın oğlu verdiği sözü tutmuş. Fatmacık ile evlenmiş. Mutlu mesut hep birlikte yaşamışlar.

4.9.2. Peri Kızı Masalı⁵²⁵

Bir varmış bir yokmuş evvel zaman içinde kalbur zaman içinde bir peri kızı ile padişahın oğlu varmış. Padişahın oğlu rüyasında yürürse çimen biten, gülerse gül biten; ağlarsa inci biten, üstüne su döktüğünde altın biten güzel bir peri kızı görmüş. Padişahın oğlu ne yapın edin o kızı bana getirin demiş. Kızın yaşadığı köy üç günlük yol mesafesindeymiş. Kızı sonunda bulmuşlar. Padişahın oğlunun rüyasında gördüğü kız olup olmadığını anlamak için kızı sınımışlar. Peri kızından su getirmesini istemişler. Su almaya giderken peri kızının ayaklarının değdiği yerde çimen bitmiş. Peri kızının getirdiği sudan üstüne dökmüşler şingır şingır altınlar bitmiş. Peri kızının eline bir çimdik atmışlar gözünden inciler dökülmüş. Peri kızını güldürdüklerinde gül bitmiş. Padişahın adamları peri kızını bulduklarını anlamış ve hemen durumu Padişahın oğluna bildirmişler. Padişahın oğlu peri kızıyla bir an önce evlenmek istemiş. Padişahın oğlu ile peri kızının düğünü olmuş. Peri kızı eşinin yaşadığı yere gitmek için yola çıkmış. Üvey ana kendi kızını padişahın oğluna vermek istemiş. Bu durum üvey anayı rahatsız etmiş. Üvey ana kendince bir plan yapmış. Bu durum karşısında kıskançlıktan kıvranan üvey ana tuzlu hamur yoğurmuş. Peri kızına da tuzlu hamurdan yaptığı yiyeceği yedirmiş. Kendi kızının ağzına peri kızından kopardığı gülü takmış. Zaman ilerledikçe Peri kızı çok susamış. Peri kızı üvey anadan su istemiş.

Üvey Ana hay gidi hay! Gözünün birini ver de iç suyu demiş.

Peri Kızı gözünün birini çıkarttırmış bir bardak suyu içmiş. Biraz daha zaman geçtikten sonra tekrar su istemiş.

Üvey Ana diğer gözünü de verirsen sana su vereceğim.

Peri kızı su karşılığında diğer gözünden vazgeçmiş. Üvey ana bu şekilde amacına ulaşmış. Üvey Ana Peri kızının üzerindeki gelinliği kendi kızına giydirmiş. Peri kızını dere kenarına itmiş. Üvey ana Peri kızının gülünce gül biten gülümsemesinden koparıp kendi kızına takmış. Padişahın oğlu peri kızının gelmesini sabırsızlıkla beklemekteymiş. Fakat peri kızının yürüdüğü yerde ne çimen bitiyor ne de ağladığında gözünden inci dökülüyormuş. Sadece üvey anasının peri kızından kopardığı

⁵²⁵ N. Akgün ile yapılan görüşme notları, 2016.

gül varmış. Padişahın oğlu gördüğü kimsenin peri kızı olmadığını anlamış. Yoldan geçen üç kişi peri kızını dere kenarında bulmuş. Peri kızına “*sen in misin cin misin?*” demişler. Peri kızı ne in ’im ne de cin sizin gibi bir insanım demiş. Peri kızına su verirken peri kızının üstüne su dökülmüş. Peri kızına dokunan sular altına dönüşmüş. Peri kızı tanımadığı üç kişiye gittikleri yere kendisini de götürmelerini bu hizmetleri karşılığında da altınları vereceğini söylemiş.

Peri kızı ve üç kişi yola çıkmış. Üç kişinin yaşadığı yere gitmişler. Peri kızı üç kişiye ben güleyim gül koparın bu gülleri üvey anaya satın ve gözümü alalım demiş. Üç kişi padişahın oğlunun yaşadığı yere gitmişler ve gül ile göz alana diye sokaklarda bağırmaya başlamışlar. Üvey anası göz karşılığında gül almış. Üvey anadan aldıkları gözü peri kızına takmışlar. Peri kızının bir gözü açılmış. Üç kişi ilerleyen gülerde tekrar padişahın oğlunun yaşadığı yere gitmişler ve gül ile göz alana diye sokaklarda bağırmaya başlamışlar. Peri kızının diğer gözünü de getirip takmışlar. Günlerden bir gün peri kızı hamile kalmış.

Cadı kadınlar peri kızının uyumasını beklemiş. Uyuduktan sonra peri kızının elindeki bileziği çıkarmışlar ve peri kızı ölmüş. Sabah olduğunda peri kızının ölüm haberi herkese duyurulmuş. Peri kızı cenaze hazırlıklarının ardından defnedilmiş. Peri kızının karnındaki bebek dokuz ay sonra mezarda doğmuş. Padişahın oğlu mezarların yakınında gezerken mezarın birinden “*sevdiğine varamayan dilber, muradına erememiş çuuuunnn*” diye bir ses duymuş. Padişahın oğlu yakın köylerden birine gitmiş. Orada yaşayan kimseleri de almış ve ses duyduğu mezarı açtırmış. Kazmışlar bakmışlar bir kız çocuğunu parmağını emer vaziyette bulmuşlar. Padişahın oğlu mezarı kapattırmış. Padişahın oğlu kız çocuğunu almış yaşadığı yere götürmüş. İki yaşına geldiğinde çocuk emeklemeğe başlamış ve annesinin bileziğini olduğu yerden almış koluna takmış.

Padişahın oğlu çocuğu almış ve annesinin mezarına götürmüş. Mezarı açmışlar. Çocuk kolundaki bileziği peri kızının koluna takınca peri kızı tekrar yaşama dönmüş. Peri kızı başından gelip geçen her ne varsa padişahın oğluna anlatmış. Evlenmişler padişahın oğlu üvey annesi ve üvey annesinin kızına neden böyle yaptıklarına dair hesap sormuş. Kırk katır mı? İstersiniz yoksa kırk satır mı? “*Satır düşmanınızın boynuna olsun. Kırk katır isteriz*” demişler. Katırlara kamçı vurmuşlar. Üvey ana ve kızı param parça olmuş. Peri kızı ve kral sonsuza dek mutlu mesut yaşayıp gitmişler.

4.9.3 Dolakçı Masalı⁵²⁶

Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde... “ıplık alanaaa, boncuk alanaaaa!” diye köy köy gezen dolakçı varmış. Elindekileri parası olana satar. Parası olmayan kimselerin elinde olan ürünlerle değişirmiş.

Dolakçı, günlerden bir gün güzeller güzeli üç kız kardeşin yaşadığı köye gelmiş. Kızlardan en büyük olanıyla karşılaşmış. Çok güzel boncuklarım var. Sana layık tokalarım taraklarım var diye kızın dikkatini çekmeye çalışmış. Dolakçı'nın ürünlerini gören kız çok beğenmiş. Dolakçı kıza evinde çok güzel boncukları olduğunu kendisiyle giderse onlardan vereceğini söylemiş. Kızlardan en büyüğünü kandırmış ve evine götürmüştü. Dolakçı parmağını kesmiş. Birinci kıza parmağımı ye diye uzatmış. Birinci Kız, Dolakçı'nın parmağını yememiş.

Dolakçı Parmağımı yedin mi?

Birinci Kız yemedim der.

Dolakçı Parmağım parmağım neredesin?

Parmak çağılın arasındayım demiş.

Dolakçı kendisini kandırmaya çalışan birinci kıza öldürmüştü. Bir süre sonra diğer kız kardeşlerin yanına gitmiş. Kızlar ablam nasıl diye Dolakçıya sormuş. Dolakçı kızlara ablanız iyi evde sizi bekliyor. “Sizi ablanıza götüreyim mi?” demiş. Ortanca kız tamam demiş ve yola çıkmışlar. Dolakçı'nın evine gittiklerinde kız ablasını görememiş.

Dolakçı Parmağımı kessem yer misin?

Ortanca Kız Dolakçı'nın parmağını o görmeden çağılın arasına atmış.

Dolakçı Parmağım parmağım neredesin?

Parmak Çağılın arasındayım.

Dolakçı kendisini kandırmaya çalışan ortanca kardeşi de yalan söylediği için öldürmüştü. Tekrar yola koyulmuş. Sırada üçüncü kardeş varmış. Dolakçı üçüncü kardeşi seni ablalarının yanına götüreceğim diye kandırmış. Üçüncü kız ablalarını çok özlediğinden Dolakçı'nın teklifini kabul etmiş. Dolakçı'nın evine gitmiş. Ablalarını aramış fakat

⁵²⁶ N. Akgün ile yapılan görüşme notları, 2016.

bulamamış. Bu durumda bir gariplik olduğunu düşünmüş. Dolakçı ablalarına sorduğu soruları üçüncü kıza da yöneltmiş.

Dolakçı Parmağımı kessem yer misin?

Üçüncü Kız Yerim demiş. Dolakçı'nın planını bozmak için bir kurnazlık düşünmüş. Dolakçı'nın parmağını kediye yedirmiş.

Dolakçı Parmağım parmağım nerdesin?

Parmak sıcacık karındayım diye cevap vermiş.

Dolakçı üçüncü kıza güvenmiş. Ona şöyle bir öğütte bulunmuş. Evinde kırk tane kapı olduğunu ve otuz dokuzuncu kapıya kadar açabileceğini kırkınıncı kapıyı açmaması gerektiğini söylemiş. Üçüncü kız merakını gidermek için önce Dolakçı'nın uyumasını beklemiş. Dolakçı derin uykudayken üçüncü kız kırkınıncı kapıyı açmış. Üçüncü kız kırkınıncı kapıyı açınca karşısına çok yakışıklı bir prens çıkmış. Prens Dolakçı'nın saçını koparırlarsa Dolakçı'nın öleceğini söylemiş. Pens ve Üçüncü kız, Dolakçı'nın saçını çekmişler. Dolakçı ölmüş. Üçüncü kız ve prens evlenmişler. Sonsuza dek mutlu olmuşlar.

Masalların kökleri tarihin karanlık devirlerine kadar uzanır, nerede nasıl oluştukları bilinmez. Halk'ın ortak malı olarak meydana gelirler. Sözlü gelenekte yaşarken nesilden nesile aktarılarak günümüze kadar ulaşırlar⁵²⁷. Masallar masalcının anlatımında geçmişinden taşıdığı her bir kültürel değeri sembolik kodlarla dinleyicisine taşımaktadır. Bu sembolik kodlar zaman içinde değişebileceği gibi zamanla başka etkileşimlerle değişime de uğrayabilir. Bu açıdan bakıldığında masallar nerede, nasıl, kim tarafından olduğu bilinmese de gelecek nesiller tarafından çözülmeyi bekleyen bir yapboz parçası gibidir. Çavdarhisar halk masallarında da bu durum gözlenmektedir.

Homeros'un İlyada destanında Strofios Skamandrios savaşçı cesur bir avcıdır. Artemis "ona dağların ormanlarında yaşayan her türlü av hayvanlarını ok atıp avlamak sanatını öğretmişti" şeklinde bahsi geçmektedir⁵²⁸. Artemis kültü Anadolu'dan Mezopotamya'ya, Suriye Lübnan ve Filistin yoluyla Mısır'a ve Ege adalarıyla Girit'e kadar bütün Akdeniz kıyılarını kapladığı gibi, Yunanistan ve İtalya'ya da yayılmış, ayrıca kuzeyde İskandinav ülkelerine dek sokularak iz bırakmıştır. İlyada da Artemis

⁵²⁷ Seyidoğlu 1999, 11.

⁵²⁸ Homeros *İliada* V. 40.

için “altın yaylı”, altın tahtlı ve dizginleri altın kakmalı” deyimlerine rastlanır, oysa ayla ilgili bir tanrıçaya altını biz daha çok yakıştırabiliriz. Delos’lu Apollon’un bir tıpkısı olan Artemis’e övgüde şöyle deniliyor: “Artemis’i övelim”, “Musa, okla birlikte büyümüştür. O ok atan o kız oğlan kız, atlarına yoğun sazlı meles ırmağından su içirir ve Smyra’dan hızla geçerek sürer altın arabasını başlık Klaros’a doğru ki orada taht kurmuş gümüş yaylı tanrı; orada bekler hedefi vuran tanrı kardeşi okçu tanrıçanın gelmesini”⁵²⁹.

Leto ile Zeus’un kızı, Apollon’un kız kardeşi olan Artemis’in başlıca nitelikleri bakire olması, yaşam çevresi olarak açık doğayı, ormanları yeğlemesi, hayvanların kraliçesi niteliğiyle avcılıkta gösterdiği beceriydi. Büyük yalnızlıkların tanrıçasıydı. Ne Athena gibi bir kent büyüğü ne de kardeşi ne de Apollon gibi bir tapınak koruyucusuydu. Fakat hayvanlar ve bitkiler dünyasında bir üstünlüğü vardı. Yabanıl yaşamın sultanıydı, “tahtı bir ağaç üzerine” kuruluydu. Leto onu dünyaya getirirken sancı çekmediği için, kadınlar doğururken onun adını çağırır, ona yalvarırdı. Öte yandan ani acımasız ölümlere onun sebep olduğu düşünülür; bir de gebe kadınların ölmeleri ondan bilinirdi⁵³⁰.

Akdeniz coğrafyasındaki bütün bitkiler, özellikle ağaçlar, insan gibi canlı varlıklar olarak algıлана geldi hep... Çünkü onların gövdelerinde ve yapraklarında, Driyadlar denen peri kızları yaşardı. Bu güzel mi güzel peri kızları, bedenlerinde buldukları ağaçlarla birlikte yaşar ve bütün canlılar gibi günü geldiğinde toprağa karışıp özsuya dönüşürlerdi⁵³¹. Ağaç perilerini temsil eden bakirelerin dansları (dryads), özellikle popüler bir rol oynayan ağaç kült tanrıçası olarak Artemis'in ibadetinde yaygındı. Peloponnese boyunca Limnaea ve Limnatis (Gölün Hanımı) gibi sıfatlar taşıyan Artemis, kuyu ve kaynak sularının perileriyle birlikte suları ve yemyeşil bir büyümeyi denetledi. Yarımadanın bazı bölgelerinde dansları vahşi ve tehlikeli idi. Peloponnese dışında, Artemis'in en bilinen şekli hayvanların koruyucusu olmasıdır. Şairler ve sanatçılar genellikle onu geyik veya av köpeği ile resmeder⁵³². Çavdarhisar Peri kızı masalında Peri kızının gölün kenarında kavak ağacının olması, üstüne su döktüğünde altın olması, yürüdüğü yerlerin çimlenmesi peri kızının gittiği her yerin

⁵²⁹ Sears 2015, 130-131.

⁵³⁰ Agizza 2006, 52.

⁵³¹ Atan 2011, 51.

⁵³² <https://www.britannica.com> (21.12.2018).

yeşillenmesi dikkat çekici unsurlardır. Dolayısıyla Çavdarhisar'da anlatılan peri kızı masalı ile Artemis arasında yakın benzerlikler olduğunu düşünebiliriz.

Hughes'e göre, Versailles Diana tanrıça Artemis'in bir geyik eşliğindeki heykeli için tanrıçanın iki yüzünü, avcı ve koruyucusu olarak gösterir. Yay ve oklarla donanmış olmasına rağmen, eli, geyik boynuzunun üzerinde durur. Sanat, edebiyat ve popüler kültür, bu karmaşık ilahın yüzünü ortaya çıkaran, sayısız imgeden biri olarak Artemis entelektüel tarihte önemli bir figür, sanatsal sembolden daha fazlasıdır⁵³³.

Callisto Artemis'in hizmetkârlarından biridir. Callisto Artemis'e ömrü boyunca iffetli kalacağına yemin etmiştir. Zeus Callisto'ya yaklaşabilmek için Artemis'in kılığına girmiştir. Zeus bu sayede Callisto'ya sahip olmuş Callisto bu yüzünden hamile kaldı bir gün Artemis ve hizmetkârları pınarda yıkanırken Callisto'yu çıplak görmüş Artemis onun hamile olduğunu fark etmiştir. Öfkelenip Callisto'yu bir ayıya dönüştürmüş sonrada onu oklarıyla öldürmüştür. Zeus Callisto ölür ölmez Hermes'i gönderip çocuğu kadının rahminden çıkarttırmıştır. Arcas adındaki çocuk büyüyünce Arcadia kralı olmuştur⁵³⁴.

Peri kızı masalında Peri kızının karnındaki bebek dokuz ay sonra mezarda doğmuş. Padişahın oğlu mezarların yakınında gezerken mezardan "*sevdiğine varamayan dilber, muradına erememiş çuuuuunnn*" diye bir ses işitmiş ve bebeği mezardan çıkarmışlar. Bu durum Zeus'un Hermes'i gönderip Callisto'nun rahminden bebeği çıkarması hadisesinde olduğu gibi benzerlik göstermektedir.

İçinde majik gücün ya da cinin bulunduğu inanan taş, boynuz, pençe post, deri, bez parçası, figür vb. gibi objelerden yarar ummak amacı ile yapılan çeşitli pratiklere fetişizm, söz konusu objelere de fetiş denir. Kelimenin aslı *feitiço*'dan gelmektedir; anlamı da "yapma şey; büyü etkileyici güç" demektir⁵³⁵. Fatmacık ve Yusufçuk masalında susuzluğa dayanamayan Yusufçuk suyu içtikten sonra geyik olmuş. Fatmacık, yeşil mendilini koruması ve kaybolmaması için onun boynuzuna asmış. Bu açıdan baktığımızda Fatmacık'ın yeşil mendili fetiş obje olarak düşünülebilir.

Çavdarhisar masallarında dış ruh kavramı tespit edilmiştir. Halk masallarında dış ruh kavramından ilk kez Frazer tarafından bahsedilmiştir. "*Hayatım ya da ruhum dediği*

⁵³³ Hughes 1990, 191.

⁵³⁴ Sears 2015, 130-131.

⁵³⁵ Örnek 1971, 46.

bu nesne zarar görmeden kaldığı sürece insan sağlıklıdır; eğer o bir zarara uğrarsa bundan acı duyar; yok edilirse, ölür”⁵³⁶. Ruh, beş duyu organımız ile görüp duyumsayamadığımız varlığımızın soyut ve manevi yönüdür. Duymaz”a göre ruhla ilgili malzemenin iki hususta tasnife tabi tutulabileceğini ilkinde olumlu ve olumsuz oluşlarına göre: Birinci mükemmel iyi üstün ruh; ikinci kötü ruh olarak ifade etmektedir. Bedenle ilgili konularına göre: İç ruh ve dış ruhtan söz edilebileceğini belirtir⁵³⁷. Canın/ruhun beden dışında saklanması inanışını, biraz farklı bir şekilde masallarımızda görmek mümkündür: Olağanüstü masallarda, masalın başkahramanının alt etmesi gereken en büyük engellerden biri olan devin veya dev benzeri yaratığın canı bedeninde değildir. Başlangıcı belli olmayan bir zamanda güvenli bir yer olarak seçilmiş bir yerde devin canı muhafaza edilir. Bulunmadığı, ele geçirilemediği müddetçe devin hayatı güvencededir; dolayısıyla da dev yaralanmaktan, öldürülmekten tamamıyla korunmuş durumdadır⁵³⁸. Sever’in ifade ettiği bu durum Çavdarhisar masallarında Dolakçı ve Peri kızı masalında gözlenmektedir. Dolakçı masalında Dolakçı’nın canı saçındadır. Kırkinci kapıyı açan üçüncü kız Prensle karşılaşır. Prens Dolakçı’nın saçını koparırlarsa Dolakçı’nın öleceğini söyler. Dolakçı’nın saçını çekerler. Dolakçı ölür. Peri kızı masalında ise cadı kadınlar peri kızının kolundaki bileziği çıkardıklarında peri kızı ölür. Padişahın oğlu günlerden bir gün çocuğu annesinin mezarına götürür. Çocuk kolundaki bileziği peri kızının koluna takınca beri kızı tekrar yaşama döner. Bu masalda diğer masalda olduğu gibi can bedeninin dışında taşınmaktadır.

Çavdarhisar’da antikçağdan günümüze geyik figürü önem taşımaktadır. Borsa’nın kuzeyindeki antik taşlardan birinin üzerinde yer alan geyik motifi bu açıdan dikkat çekicidir. Şamanizm de şamana yardım eden bir takım yardımcı ruhlar vardır. Yardımcı ruhun şamana yardımı değişik şekillerde yorumlanır. Bazen yardımcı ruh, dinsel tören sırasında şamanın içine girerek onun şuuruna hâkim olup kişiliğini değiştirmiş. Bazı şamanların tören sırasında; kurt, boğa, ayı, karabatak şekline girip ruhen başka dünyalara gitmelerinin bu şekilde gerçekleştiğine inanılmaktadır. Tek başına yaradılış özellikleri itibariyle şamanın bunları başarması imkânsızmış. Bu ancak yardımcı ruhların yardımı ile gerçekleşmiş. Bu ruhlar ise ayı, kurt, geyik, kartal,

⁵³⁶ Frazer 1992, C.II, 269.

⁵³⁷ Duymaz 2008, 2.

⁵³⁸ Sever 2003, 40.

baykuş vs. gibi hayvan görünümde karşımıza çıkmaktadır⁵³⁹. Şamanın kişiliğinin değişimine sebep olan ruhlar gibi sarı inek 'ten yiyen Yusufçuk 'un geyiğe dönüşmesi bu bakımdan benzerlik taşımaktadır.

Çavdarhisar masallarının icra edildiği coğrafyaya baktığımızda Frig uygarlığının izlerini görmek mümkündür. Frig uygarlığının tarihi boyunca siyasi ve kültürel açıdan en güçlü, en etkili oldukları bölgeye günümüzde Frig Vadisi denilmektedir. Bu bölge genel olarak Yukarı Sakarya Vadisi'nden başlayarak Eskişehir, Afyon ve Kütahya illeri arasında kalan bölgedir⁵⁴⁰. İÖ. 8. yüzyılda güçlü bir devlet haline gelmişlerdir. Phrygiya özellikle bir köylü ve çiftçi ülkesiydi; kralları tüm çaba ve dikkatlerini ziraatta verirlerdi⁵⁴¹. Kimmerlerin saldırıları sonucu Frigya kentinin yakıp yıkmasına tanıklık eden Midas acı içinde öküz kanı içerek intihar etmiştir⁵⁴². Fatmacık ve Yusufçuk sarı ineği gütmek için üvey anaları tarafından görevlendirilir. Ayrıca Üvey ana Fatmacık'a yün eğirtir. Masalda bahsi geçen bu durum sosyo-ekonomik düzeyi, çevre koşullarını ve kırsal yaşam kültürünü yansıtması bakımından önem taşır.

Çavdarhisar masallarının sözlü gelenekte aktarımının devam ettiği, ortak kültürel değerlerin sembol dili kodlamalarıyla gelecek nesillere taşındığı tespit edilmiştir. Masalı anlatanın yaşadığı ortam masalı şekillendiren bir başka yöndür. Onun kültürel değerlerinden, beklentilerinden izler taşır. Yaşanan coğrafyaya baktığımızda tarım ve hayvancılık faaliyetleri ön plandadır. Fatmacık ve Yusufçuk'un inek gütmeye gitmesi, Fatmacık'ın yün eğirmesi gibi faaliyetlerde bulunması bu duruma örnek sunmaktadır. Ayrıca Saha çalışmasından elde edilen verilere göre Çavdarhisar'da eskiden evlilik çağına gelen kızların hamarat olduğunu ispat eden durumlardan biri yün eğirmeyi bilmesiymiş. Dikkat çekici bir başka unsur ise sarı ineğin sihirli yönünün olmasıdır. Yunan mitolojisinde Hera'nın ek adları arasında "Ak kollu", "inek gözlü" bulunmaktadır⁵⁴³. Kutsal kitaplardan Kuranda inekle ilgili olarak şu şekilde bahsedilmektedir. "Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun" dedik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size âyetlerini (Peygamberine verdiği mucizelerini) gösterir (Bakara-72)⁵⁴⁴.

⁵³⁹ Şen 1996, 21.

⁵⁴⁰ Bingöl 2006, 9.

⁵⁴¹ Sevin 1982, 230-236.

⁵⁴² Güngör 2014, 251.

⁵⁴³ Hansen 2018, 307.

⁵⁴⁴ <http://www.kuran.com> (23.12.2018).

Üretkenliği ve besleyiciliği dolayısıyla eski dünyanın pek çok yerinde önemli bir kült hayvanı olan inek, özellikle Hindistan'da gelişmiş bir inanç sistemine kaynaklık etmiştir. Hindistan'da inek kültü Âriler'in göçlerinden önceye kadar götürülürse de bu hayvanla ilgili ilk yazılı bilgiler Vedalar'da ortaya çıkar. Rig Veda'da inek ve evren arasında ilişki kurulur; Atharva Veda'da ineklerin prototipi olan Vasa'ya bir ilâhi sunulmuştur. Vedik literatürde inekle yeryüzü, gök, güneş şuaları, konuşma ve ilâhi söyleyen kişi arasında mistik bir ilişki kurulur. Yeryüzünün ineğin altında bulunduğu inanılmaktadır. Bazı efsanelerde yeryüzü inek şeklinde gösterilmiştir. Hint kültüründe ineğin öldürülmesi haram olup Mahabharata'da (XIII. 74. 4) ineği öldüren kişinin hayvanın vücudundaki kıl sayısı yıl kadar cehennemde kalacağı belirtilmiştir⁵⁴⁵.

Şaman'ın mesleğe kabul esnasında yapılan sadakat yemin duasında şu sözler geçmektedir: İnsanları adam öldürmeye, intihara, iftira etmeye teşvik eden bu kızın kötülüklerinden kişioglularını kara aygır kurban etmekle koruyacağım. Günahlı kişilerin ruhları sürülen yerde yaşayan ve altı bölük ruhların büyüğü olan Dah Talır-Taralı Toyon'a, kızları San Hatuna hizmet edeceğim. Bunların gönderdikleri hastalıkları kara inek kurban ederek iyileştireceğim. İnsanlara öldürücü hastalıklar gönderen Baurma Lahatoyon'a, karısı Bouray-Malahay Hatuna hizmet edeceğim. Çocukları yaşamayanların çocuklarına ömür vermelerini dileyerek kafasının yarısı kara olan beyaz ineği kurban sunacağım⁵⁴⁶.

Çavdarhisar masallarında dış ruh kavramı gözlenmiştir. Masal kahramanının canı bedeninin dışında taşınmaktadır. Dolakçı'nın saçı çekildiğinde ölmesi ve Peri kızı masalında cadı kadınların peri kızının kolundaki bileziği çıkardığında peri kızının ölmesinde olduğu gibi. Çavdarhisar masallarında üvey ana, cadı kadın motifleri işlenmektedir. Diğer masalarda olduğu gibi Çavdarhisar masallarında da masalın oluşum yeri ve zamanı bilinmemektedir. İyiler bir takım zorluklarla karşılaşır ama pes etmez. Kötüler ise masalın sonunda hak ettiği cezaya çarptırılırlar.

⁵⁴⁵ Demirci 1998, C.17, 83.

⁵⁴⁶ İnan 1986, 77.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANTİK ÇAĞ ÖLÜ GÖMME ADETLERİ İLE ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİNİN ÖRNEKLERLE KARŞILAŞTIRILMASI

Antik Çağ'da ölüm algısına baktığımızda Homeros'un İlyada Destanında Hades ölen kimselerin gidiş yeri olarak karşımıza çıkmaktadır. “*Ulu canlarını Hades'e attı nice yiğitlerin*” der⁵⁴⁷. Roma'da ölümlerin dünyası karanlık ve tehlikeli görünüyordu ve bu yüzden mekânsal olarak yaşayan dünyadan itinalı şekilde ayrılmıştı. Mezarlar yollar boyunca şehir surlarının dışında yer alıyorlardı⁵⁴⁸. Çetinkaya'ya göre Roma imparatorluğunda yaşanan değişimler halkın ölümü algılamasını etkilemiş bunun sonucunda bu dünya da biten ve diğer dünyada bazıları için yeniden başlayacak olan yeni hayat düşüncesi özellikle 4. yüzyıl sonundan itibaren eski dinlerin yerini Hristiyanlığa bırakmasının ardından ölümle gelen uyku olarak algılanmaya başlamıştır. Bu sebeptendir ki yaşam tarzı buna göre düzenlenmiştir. Bunun bir yansıması olarak da mezarlarda önceki döneme görece bir sadelik hâkim olmuştur⁵⁴⁹.

Roma döneminde olduğu gibi Çavdarhisar'da mezarlıklar yol üzerinde olmakla birlikte Roma'dan kısmen farklı olarak yaşam alanına sınırlı uzaklıkta yer almaktadır. Çavdarhisar ölü gömme adetleri, Roma dönemi adetlerine göre mekân, zaman, din, vb. koşullar bakımından farklılıklar göstermektedir. Halkın ölümü algılayışına baktığımızda ölümle birlikte yaşamın sona ermediği ölümden sonra ebedi hayatın başladığına inanılmaktadır. İslâmi inancın etkisiyle kıyamet günü hesaplaşmak amacıyla yeniden dirilişin gerçekleşeceğine inanılmaktadır.

Demeter dinine katılanlarında inandığı gibi Orphik dinde de iyileri ölümden sonra mutlu bir öte dünya bekler, kötüler ise ölümler efendisinin ve Tartaros'un bataklığına götürüleceklerdir⁵⁵⁰. Çavdarhisar'da ölümlerin dünyası ölen kimsenin amelîne göre tanrı tarafından uygulanan ödül-ceza sistemiyle işlemektedir. Ölen kimse dünyada iyi işler yaptıysa ölüm bir kurtuluş olarak düşünülmektedir. İyi kimselerin cennete gideceği kötü işler yapan kimselerin cehennemle cezalandırılacağına inanılmaktadır. Cehenneme giden kimseler cezaları bittikten sonra cennete gidebilecektir. Bu inanışa sahip olan kimseler için ölüm son olarak düşünülmemektedir.

⁵⁴⁷ Homeros, İlyada, I. 1-5.

⁵⁴⁸ Pauly 2004, 114-115 ve (Gell. NA 10 15, 24).

⁵⁴⁹ Çetinkaya 2011, 36.

⁵⁵⁰ Sina 2004, 45.

Antik Çağ ölü kültüründe ölüm döşeginde olan kimsenin yakınları etrafında toplanmaktadır. Ölen kişinin bazı yakınları son bir öpücükle vedalaşmaktadır⁵⁵¹. Çavdarhisar'da halk arasında ölüm döşegi “*Sekaret'e düşmek*” sözcüğü ile ifade edilmektedir. Antik Çağ ölü kültüründe olduğu gibi ölecek olan kimsenin yakınları çevresinde toplanmakta helallik alınmaktadır. Antik çağ ölü kültüründen farklı olarak Çavdarhisar'da ölecek olan kimsenin “*canını kolay verebilmesi için*” yakınları tarafından kuran okunmaktadır.

Antik Çağ ölü gömme adetlerinde cenazenin hazırlanmasında gözlerinin kapatılması işlemi eski ölü kültürü ritüellerinin günümüze yansımaları açısından örneklem sunmaktadır. Odysseus'un Sokos'u öldürmesinden sonra söylediği şu sözlerde belirtilmektedir: “*Ey Sokos, atları iyi süren yiğit Hippasos'un oğlu. Kaçamadın, ölüm geldi seni yok etti. Ne baban kapatacak ölü gözlerini, ne ulu anan*” der⁵⁵². Çavdarhisar'da ölen kimsenin gözlerinin açık kaldığına inanılmaktadır. Ölümün gerçekleşmesinden sonra ölen kimsenin yakınları ölen kimsenin gözlerini kapatmaktadır. Çavdarhisar'da ölemeyen bir kimsenin uzakta yakını var ve onları göremiyorsa uzaktaki yakınları çağırılır. Eğer uzaktaki yakınları ölecek olan kimsenin yanına gidemeyecek durumda ise uzakta olan kimsenin kıyafetleri ölen kimsenin gözlerinin üzerine dokundurulur⁵⁵³. Bu sayede ölemeyen kimsenin öleceğine inanılır. Bu pratiğin yapılmasındaki bir diğer amaçta ölen kimsenin gözleri açık gitmesin diye yapılmasıdır.

Antik Çağ ölü gömme adetlerinde ölen kimsenin yatırılacağı ince ayaklı tahta bir kline ya da sedir şeklinde olan cenaze yatağına lekhos denir. Yatağın üzerine stroma denilen kalın bir örtü serilir. Bu örtünün üzerine endyma ya da pharos denilen yün kefene yüzü örtülmeden başı açık biçimde cenaze yerleştirilir. Cenazenin ayakları kapıya bakacak şekilde ve üzerine sarmaşık dalı bırakılır. Ölünün üzeri epiblema denilen örtüyle kapatılır⁵⁵⁴. Çavdarhisar'da ölümden sonra cenaze boş bir odaya ya da uygun bir odaya cenaze alınır. Üzeri beyaz bir çarşaf ile örtülür. Üzerine makas ya da bıçak bırakılır. Ölen kimsenin yurt dışında yakınları varsa cenaze bekletilir. Eskiden evde bekletilen cenaze günümüzde morgda bekletilmektedir. Yıkama, kefenleme işlemlerinden sonra cenaze en yakın namaz vaktine yetiştirilir.

⁵⁵¹ Toynbee 1971, 44.

⁵⁵² Homeros, İlyada, XI. 450-452.

⁵⁵³ Örnekleme giren: N=290 Kadın:31 Erkek:91 Toplam: 122'dir.

⁵⁵⁴ Kurtz-Boardman 1971, 144.

Roma cenaze töreninde ölen kimse, yıkanmakta, yağlanmakta, temizliğin ardından giydirilmekte, ölünün başına bir çelenk konulmaktadır. Eski bir gelenek olan Kharon'a vermesi için metal para bırakılmaktadır⁵⁵⁵. Çavdarhisar ölü kültür ritüellerinde ölen kimse yıkanır, kefenin içine kokular dökülür ve kefenlenir. Bu yönden Roma cenaze törenlerinde yapılan uygulamalarla benzerlik göstermektedir. Çavdarhisar'da rastlanmayan fakat Çavdarhisar yakınlarındaki Ağarı, İlcikören ve Hacıkebir köyünde ölen kimsenin mezarı kazılırken içinden kemik ya da ölen başka kimseye ait kemik parçaları çıktığında demir para atılmaktadır⁵⁵⁶.

Antik Çağ'da ölünün hazırlanması ölünün bedeninin yıkanması, yağlanması, giydirilmesi çiçeklerle süslenip hazır hale getirilmesinin ölünün yakın akrabalarının ya da altmış yaş üstü kadınların görevi olduğundan Demosthenes bahsetmektedir⁵⁵⁷. Çavdarhisar ölü gömme adetlerine göre ölen kimsenin cenaze hazırlıklarının yapılması ölen kimsenin eşi, çocukları, eş-dost, yakın arabalar, komşuların görevidir. Çavdarhisar'da kadın cenazesinin hazırlanmasında deneyimli kadınlar yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle Yunan dünyasında ölünün hazırlanması ve Çavdarhisar'da ölen kimsenin cenaze hazırlıkları benzerlik göstermektedir. Antik Çağdaki gibi Çavdarhisar'da cenazenin bedeni yıkanır, Antik Çağdaki yağlamadan farklı olarak gül suyu, çörek otu, cennet süpürgesi gibi malzemelerle ölen kimsenin kefeni süslenir. Ölen kimsenin çocukları ve eşinin cenaze hazırlıklarına katılımı bakımından Antik Çağ ölü gömme adetlerinden kısmen farklılaşmaktadır.

Hellenler İdeal durumda kadın akrabalar, bedeni ölümden sonra en kısa sürede temizler ve giydirirler, boylu boyuna uzatırlar (Pròthesis). Bir yas gününü takiben akrabaların resmi olmayan sınırlandırılması, işe alınan kadın yas tutucular (yas, tenotlar) ile tamamlanabilir. Vücut, üçüncü günde (ayrıca ölüm gününü de hesaba katarak) evin dışına taşınıyordu (ekphora) yere ve zamana bağlı olarak gömülme ve yakma arasındaki değişken oranlarda ya gömülür ya da yakılır⁵⁵⁸. Klasik dönem Atina'sında yasalar cenaze alayında ağıt yakılmasını yasaklamıştı ve alayın şehir içinde yan sokaklardan geçirilmesini öngörürdü⁵⁵⁹.

⁵⁵⁵ Toynbee 1971, 43.

⁵⁵⁶ Bk. Yukarıda s.86 ve dn. 380.

⁵⁵⁷ Kurtz ve Boardman 1971, 146.

⁵⁵⁸ Pauly 2004, 113.

⁵⁵⁹ Blanck 1999, 178.

Helenlerden farklı olarak Çavdarhisar'da genç kimselerin ölümlerinin dışında ölen kimse için yas tutulmamaktadır⁵⁶⁰. Çavdarhisar yakınlarındaki Barağı ve Ağarı köylerinde eskiden cenazelerde ağıtçı kadınların tutulduğu tespit edilmiştir⁵⁶¹. Çavdarhisar'da cenazeyi hazırlayan kimsenin cinsiyeti ölen kimsenin cinsiyetine göre farklılaşmaktadır. Erkek cenazesi cami imamı tarafından hazırlanmaktadır. Çavdarhisar'da günümüzde kadın cenazesinin yıkanma ve kefenleme işlemleri GEZER tarafından yapılmaktadır⁵⁶². Helenlerden farklı olarak cenazeyi hazırlayan kimsenin cinsiyeti ölen kimsenin cinsiyetine göre farklılık göstermektedir. Helenlerden farklı olarak günümüz Çavdarhisar'da cenazeye İnhümasyon gömü yapılmaktadır.

2012 kazı sonucuna göre değerlendirildiğinde Aizanoi'da kuzey nekropolis'te İncelenen 26 unguentariumdan; kuzey nekropolis'te en erken gömünün İ.Ö. 1. yy. ortalarında kremasyon mezarlar ile başladığı ve yoğun kullanım gördüğü, İ.S. 1. yy. ortalarında inhumasyon mezarlara geçildiği; iğ tipi (fusiform) unguentariumların mezar dışına bırakıldığı, yine inhumasyon mezarlarda Bulbous Tip 2 ve 3 örneklerinin hep mezar dışı sunusu olarak bırakıldığı bilgilerine ulaşılmıştır⁵⁶³. Çavdarhisar ölü gömme adetlerinde eşi vefat eden erkek yeniden evlenmek zorunda kalırsa aile yakınlarından biri ölen kadının mezarının üstünde “Çekememezlik yapmasın”, “karnı şişmesin”, “patlamasın”, “rahat uyusun” diye testi kırılırmış⁵⁶⁴. Bu yönüyle bakıldığında günümüzde mezar dışı sununun devamı olarak önerilebilir.

İlyada destanında cenazenin hazırlaması safhalarından ölünün yıkanması aşaması şu şekilde anlatılmaktadır. Tanrısal Achilleus böyle dedi: “Arkadaşlarını çağırdı bir büyük üçayak koyun, dedi, ateşin üstüne yıkayın dedi, Patroklos'un gövdesindeki kanı. Koydular kızgın ateşin üstüne üçayaklı kazanı su döktüler içine, tutuşturdular altındaki odunları, alevler sardı üçayağın teknesini, su ısındı. Kaynayınca tunç kazanın içindeki su, yıkadılar ölüyü, parlak bir yağ sürdüler gövdesine, dokuz yıllık

⁵⁶⁰ Çavdarhisar'da yas tutulur: N=290 Kadın: %14,5 Erkek: %7,2 Toplam: %21,7'dir.

Çavdarhisar'da yas tutulmaz: N=290 Kadın: %35,5 Erkek: % 42,8 Toplam: %78,3'tür.

$X^2 = (1, N=290) = 89.43$, $p=0,03$ bulunmuştur. $0,03 < p=0,05$ 'ten yani X^2 olasılık değerim $0'05$ 'ten küçüktür. Bu durumda H_0 reddedilir. H_A kabul edilir.

⁵⁶¹ H. Başer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁶² Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁶³ Korkmaz-Ufuk 2013, 91 ve tablo 2.

⁵⁶⁴ Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %25,9 Erkek: %6,6 Toplam: %32,4'tür. Dolayısıyla örnekleme katılan büyük çoğunluk %67,6'sı bu yanıtı vermiştir. $X^2 = (1, N=290) = 49.362$, $p= 000$ bulunmuştur. $P= 000 < 0.05$ 'tir.

bir merhemle doldurdular yaraları, sonra ölüyü yatırdılar yatağa, örttüler yumuşak bir çarşafla boydan boya, beyaz bir örtü attılar üstüne”⁵⁶⁵.

Antik Çağ ve Roma dünyası ölü gömme adetlerini incelediğimizde günümüz ölü gömme adetleri ile bazı bakımlardan yakın benzerlikler taşıdığını gözlemleyebiliriz. Örneğin hem Yunan hem Roma döneminde ölü yemeği yaygın bir adettir. Yunanlılar ve Romalılar da aynı inançlara sahiptiler. Eğer cenaze yemekleri verilmezse, ölüler hemen mezarlarından çıkarlardı, başıboş dolaşan gölgeler olarak sessiz gecede inledikleri duyulurdu. Yaşayanlara dine aykırı ihmallerinden dolayı sitem ederlerdi, Onları cezalandırmak isterler, hastalık yollarlar ya da toprağı verimsiz kılarlardı⁵⁶⁶. Antik Çağ’da mezarın başında ölü yemeği yenildiği pek çok kaynaktan bilinmektedir. Roma dünyasında ise cenazenin defnedildiği gün yapılması gereken ritüellerden biri silicernium adı verilen mezar başında yenilen yemektir. Dokuzuncu gün mezar başında cena novedalis denilen yemek yenmektedir. Mezara “Manes” için yapılan libasyonla yas süresi sona ermektedir.⁵⁶⁷.

Günümüz Çavdarhisar ölü gömme adetlerine baktığımızda ise yine ölü yemeği ile karşılaşılmaktadır, ancak mezar başında değil ölenin evinde hazırlanan bir yemek âdeti bulunmaktadır. Yaptığımız anket çalışmalarında Çavdarhisar’da eskiden yemekleri komşular evinde yapar ve ölü evine götürürmüş. Ölen kimsenin akrabaları, taziyeye gelen kimseler yapılan yemeklerden yer içer kalan artıklar kuşlara kurtlara verilirmiş. Bu açıdan antik çağ Roma ölü gömme adetlerinin yemek ritüeli ile mekân konusunda olmamakla birlikte bir yemek âdeti olması bakımından yakın benzerlikler bulunmaktadır. Çavdarhisar’da ölen kimsenin ruhunun yakınlarını Perşembe akşamı ziyaret ettiğine inanılmaktadır. Bu sebepten kadınlar toplanır. “Bacayı tütütelim” der. Gözleme adağı yapılır⁵⁶⁸. Gözleme adağı yapılmasının bir diğer nedeni ise ölen kimsenin yakınlarından hayır umduğuna inanılmasıdır. Hayır, yapılmadığında ölünün ruhunun yakınlarını rahatsız edeceğine inanılmaktadır. Ölen kimsenin yakınları bu durumdan kaçınmak için gözleme adağı yapmaktadır.

Klasik dönem Atina’sında ölünün gömülmesinden sonra kült geleneği olarak dualar okunur, meyve-sebze ve kurban içeceği dağıtılır, bunu da törene katılanlara

⁵⁶⁵ Homeros, İlyada, XVIII. 343-354.

⁵⁶⁶ Coulanges 2011, 25.

⁵⁶⁷ Toynbee 1971, 50-52.

⁵⁶⁸ Halk arasında bu hayır gözleme adağı olarak bahsedilir.

sunulan bir temizlenme töreni (aponimma) izlerdi. Ölen kişinin veya yakın bir akrabasının evinde ölünün onuruna bir şölen, perideipnon verilirdi. Ölümü izleyen dokuzuncu (ta enata) günde yine kurbanlardan sonra bir ölü yemeği daha verilirdi ve otuzuncu gün yas dönemi sona ererdi⁵⁶⁹.

Yaptığımız anket verilerine göre Çavdarhisar’da ölen kimsenin yıl dönümünde eskiden kurban kesildiği tespit edilmiştir⁵⁷⁰. Kesilen kurban yoksulların yemesi için dağıtılmış. Klasik dönem Atina’ında ölünün dokuzuncu günü kesilen kurbandan sonra yemek verilir. Çavdarhisar’da ise ölünün ikinci günü yemek verilmesi, ölü için kesilen kurbanın farklı zamanlarda yapılması bakımından farklılık göstermektedir. Ölü için kurban kesilmesi açısından Klasik dönem Atina’sıyla benzerlik göstermektedir.

Klasik dönem Atina’ında ölen kimsenin öldüğü günden dokuzuncunu güne kadar bir takım törenler yapılır ve otuzuncu günde yas sona ermektedir. Çavdarhisar’da ise ölen kimsenin birinci, ikinci, üçüncü, yedinci, kırkinci, elli ikinci gün ve yıl dönümüne kadar belli pratikler yapılır. Bunlar şu şekildedir. Çavdarhisar’da ölünün birinci günü erende cenaze gömülür. Ölü evinde dualar edilir, kuran okunur. Ölünün ikinci günü ağız açmada kadınlar “*Ölünün ağzını açalım*” derler. Konu-komşu yakın akrabalar tarafından toplanılır. Ölen kimsenin ruhu için gözleme yapılır. Kuran okunur. Taziyeye gelenlere çay ve gözleme ikram edilir. Gözlemelerin bir kısmı taziyeden ayrılırken taziyeye gelenlere verilir. İsteyen kimseler taziyeye gelenlere pide, kek, meyve suyu alıp dağıtır. Ölünün üçüncü günü isteyen kimseler tarafından kek-meyve suyu verir. Kuran okunur. Eskiden ölünün yedinci günü helva basılmış. Günümüzde ise yedinci gün ölen kimsenin ruhu için isteyen kimi kimseler tarafından kuran okunur, tespih dağıtılır. Kırkinci günde kadınlar toplanmış. Ölen kimselerin hayır beklediğine inanılıyormuş. Kadınlar “*Bacayı kokutalım*”⁵⁷¹ der. Gözleme yapılır ve dağıtılır. Ölünün kırkinci günü isteyen kimseler kuran okur ya da mevlit okutur. Ölünün elli ikinci günü ise ölenin burnunun elli ikinci günde düştüğüne inanan kimseler tarafından burun duası yapılmış. Ölen kimsenin vefat ettiği andan itibaren bir sene geçmesi durumu halk arasında ölünün yıl dönümü ya da ölüm yılı olarak adlandırılmaktadır. Ölenin yıl dönümünde gözleme adağı yapılır. İsteyen kimseler kuran okutur. İsteyen

⁵⁶⁹ Blanck 1999, 178.

⁵⁷⁰ Sin kurbanı kesilir: N=67 Kadın: %49,3 Erkek: %25,4 Toplam: %74,6 Hayır: N=67 Kadın: %11,9 Erkek: %13,4 Toplam: %25,4’tür. Dolayısıyla örnekleme giren %74,6’lık büyük kısım ölü için “Sin kurbanı kesilir” yanıtını vermiştir.

⁵⁷¹ H. Demir ile yapılan görüşme notları, 2016.

kimseler mevlit okutur. Günümüzde bu adetler günün koşullarına göre yapılmaktadır. Bazı adetlerin yaygınlığının zamanla ortadan kalktığı tespit edilmiştir. Günümüzde yedi gün boyunca ölü için dua okunmaması, burun duasını isteyen kimselerin yapması, Eren yemeğinin ortadan kalkması gibi durumlar bu duruma örneklem sunmaktadır.

Antik Çağ'da cenazeden sonraki üçüncü günde, ölenin cenazesine giden akraba ya da yakını olan kimse tarafından ölü evi ve ölümlle kirlenmiş insanlar arındırılırdı. Kapının dışında su kabı dururdu. Bu yalnız bir kirlilik uyarısı değil aynı zamanda kirlilikten temizlenme aracıydı⁵⁷². Çavdarhisar'da Antik Yunan cenaze adetlerindeki gibi ölü evi kirli sayılmaktadır. Çavdarhisar'da ölünün odası, ölü evinde kabın içindeki suların kirli olduğu düşünülmesi bakımında kısmen farklılaşmaktadır. Eskiden cenaze evden çıktıktan sonra ölü evinden başlayarak yedi evdeki sular dökülürmüş⁵⁷³. Çavdarhisar'da Azrail'in kılıcıyla can alırken duvarlara ölen kimsenin kanını sıçrattığına inanılır⁵⁷⁴. Ölü odasının kirli olduğuna inanan kimseler tarafından ölü odası badana edilir⁵⁷⁵. Ölü odası temizlenir⁵⁷⁶. Ölü evine taziyeye giden kimseler ölü evinden çıktıktan sonra misafirlige gitmez, misafirlige giderse ev sahibi tarafından içeri buyur edilmezmiş. Antik Yunanda ölüm kirliliğinden kurtulmak için ölü evinin önündeki su kabından temizlenme yapılırken Çavdarhisar'da Ölüm kirliliğinden kurtulmak için ölü evinden çıkan kimse mahalle fırınına girip çıkar ya da boş bir yere girip çıkar. Bir diğer pratik ise kendi evine gider ve kapısının önüne kerpiç kapatır. Ellerini ve yüzünü yıkar⁵⁷⁷.

Eski insanlarda ölümlerin ikametgâhıyla ilgili bir başka düşüncenin yerleştiğini de gözlemlemek gerekir. Yeraltında mezardan daha geniş bir bölge tasavvur etmişlerdir. Burada, bedenlerinden uzaktaki ruhlar birlikte yaşıyorlar ve insanın yaşamı boyunca

⁵⁷² Kurtz ve Boardman 1971, 150.

⁵⁷³ Bk: Yukarıda s.114 ve dn.449. Cenazenin ardından yedi evdeki sular dökülürdü: N=290 Kadın: %17,6 Erkek: 1,0 Toplam: %18,6'dır.

Bk: Yukarıda s.114 ve dn.449.

⁵⁷⁴ Azrail kan sıçratmıştır diye badana edilir. N=290 Kadın: %14,0 Erkek: %0 Toplam: %14,0'dır.

⁵⁷⁵ Ölen kimsenin odası badana edilir. N=290 Kadın: %54, Erkek: %2,0 Toplam: %56,0'dır.

⁵⁷⁶ Ölen kimsenin odası temizlenir: N=290 Kadın: %44 Erkek: %2,0 Toplam: %46,0'dır.

⁵⁷⁷ Ölü evinden çıktıktan sonra misafirlige gidilmez: N=290 Kadın: %127,8 Erkek: %44,4 Toplam: %172,2'dir.

Ölü evinden çıktıktan sonra eğer bir yere gidilecekse fırına girilip çıkılır: N=290 Kadın: %44,4 Erkek: %0 Toplam: %44,4'tür.

Ölü evinden çıktıktan sonra bir yere gidilecekse bir yere gidecek olan kimse kendi evinin kapısının önüne kerpiç kapatır: N=290 Kadın: %55,6 Erkek: %0 Toplam: %55,6'dır.

Ölü evinden çıktıktan sonra el- yüz yıkanır: N=290 Kadın: %11,1 Erkek: %0 Toplam: %11,1'dir

sergilediği davranışa göre cezalar ve ödüller dağıtılıyordu⁵⁷⁸. Çavdarhisar'da ölen kimsenin giysileri ruhu kalmasın diye yıkanmış. Bu durum Antik kuşakların ilk düşüncesinde olduğu gibi ruhun bedenden ayrılmadığı söylemiyle benzerlik göstermektedir. Bu söylemden farklı olarak ruhun ölümden sonra bedenden ayrıldığı kuş, sinek, arı, kelebek gibi hayvan ve böcek türü biçiminde özgürleştiğidir. Ölünün ruhunun belli günde yakınlarını ziyarete geldiğine inanılmaktadır⁵⁷⁹.

Ölümü anlama ya da ölüm karşısında yaşanan çaresizlik durumuyla karşı karşıya kalan halk düşüncesi ölümü anlamak ya da ölümden kaçınmak için bir takım uygulamalara başvurabilmektedir. Halk arasında anlatılan batıl inanışlar, hurafeler ya da yaratılış hikâyelerinde bahsedilen durumlarla karşılaşabilmekteyiz.

Doğer'in de ifade ettiği gibi Velletri lahdi Roma Dönemi eskatolojik anlatılara ilişkin kesitler sunmaktadır. Velletri lahdi eksiksiz bir sanat eseridir ve dönemin yaşam ve ölüme dair simgesel belgelerini ortaya koymaktadır. Mitolojik sahneler mezara konduktan sonra geri dönenlerden, yaşamın zaferinden, kötülüklerin cezalandırılmasından ve öbür dünyadaki mutluluklardan söz etmektedir⁵⁸⁰. Roma dönemi öbür dünya inanışlarına benzer anlatımlar sözlü kültürün uzantısı içinde Çavdarhisar ölü gömme adetlerinde karşımıza çıkmaktadır. *“İmanın iyiyse kuran okuduysan mezarında ışıklar yanar⁵⁸¹. “Mezar kazılırken yılan, çıyan vb. börtü böcek çıkarsa ameli kötü derler uğursuzluk sayarlar”⁵⁸². Ölecek olan kimseye su verirsin ben suyu mu içtim. Kibleye döner yemek yer kendi âlemine. Ameli kötü olan kimse, beni dışarı götürün gezdirin” der. “Kilolu bir kimsenin ameli iyiyse cenazesi taşınırken kuş gibi hafif denilirdi”⁵⁸³. Cenaze defnedildikten sonra telkin için cenazenin başında kalan imam dalgın dalgın durursa⁵⁸⁴. Bahsedilen durumlar her iki toplumda da eskatolojik anlatılara örneklem sunması bakımından önem arz etmektedir.*

⁵⁷⁸ Coulanges 2011, 20-21.

⁵⁷⁹ Bk: yukarıda s.48 ve dn.34.

⁵⁸⁰ Doğer 2009, 184.

⁵⁸¹ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁸² M. Taşdemir ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁸³ Ş. Balık ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁵⁸⁴ E. Parlak ile yapılan görüşme notları, 2017.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Birey, grup ya da toplumların karşılıklı etkileşimleri sonucu maddi ve manevi kültürel değerlerinin birinden diğerine, ondan bir başkasına aktarılması sırasında kültürel değerler değişim ve dönüşümlerden geçebileceği gibi başka kültürlerin etkisinde özümlemede kalabilmektedir. Toplumlarda gözlenebilen bu olgu Çavdarhisar ölü gömme adetlerinde de gözlenebilmektedir. Çavdarhisar ölü gömme adetleri ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası olmak üzere üç kategoriye ayrılmıştır⁵⁸⁵.

Çavdarhisar'da ölüm sırasında yapılan adet ve inanışlarda bir kimsenin öleceğini düşündüren haller olduğu tespit edilmiştir⁵⁸⁶. Bu haller ölecek olan kişinin, gözleri örümceklenir, çapaklanır, donuk bakar ve renk değiştirir, Burnu düşer, sararır, yapışır, burnu süğlümleşir, sivrilir, örümceklenir ve büyür, Benzi kül gibi olur, sararır, Rengi değişir, elleri benlenir-kurur, ayakları beyazlaşır-soğur. Ölecek olan bazı kimseler susar, ölecek olan bazı kimseler konuşur.

Çavdarhisar'da bir kimsenin öleceğini anlayabildiğini düşündüren haller olduğu tespit edilmiştir⁵⁸⁷. Bir kimsenin öleceğini düşündüren hallerden biri kimsenin öleceğini hissetmesidir⁵⁸⁸. Bir diğer hal ise bir kimse berat gecesi sabaha kadar ibadet eder, güneş doğarken üçayaklı sacayağın üzerine çıkar; eğer gölgesi kaybolursa bu durumu o sene dünyadan silineceğine(öleceğine), yormasıdır⁵⁸⁹. Çavdarhisar'da bir kimsenin öleceğini anlamak amacıyla başvuru yapılan diğer yöntemler ise, yıldız name⁵⁹⁰ ve nazar ocağıdır⁵⁹¹. Bu konu kapsamında yapılan araştırma sonucunda Çavdarhisar'da yıldız name ve nazar ocağında ölüm 'ün anlaşılacağı tespit edilmiştir.

⁵⁸⁵ Çavdarhisar ölü gömme adetlerinin normallik dağılım testine ortalamalarına bakıldığında *Kolmogorov-Smirnov*^a sig. değeri 000'dir. Bu değer <0,05ten bulunmuştur. Ölüm öncesi ortalamaların Histogram değerlerine bakıldığında N=290, Mean= 1,79 Std. Dev=,213 bulunmuştur. Ölüm sırası N=290, Std. Dev=,043 bulunmuştur. Ölüm sonrası N=290, Mean=1,27 Std. Dev=,104 bulunmuştur. Dolayısıyla Histogram değerlerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir. Bu değere göre normallik varsayımı ihlal edilmektedir.

⁵⁸⁶ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %44,5 Erkek: %23,1'dir.

⁵⁸⁷ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %46,9 Erkek: %26,7 Toplam: %73,6'dır.

⁵⁸⁸ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %40,3 Erkek: %33,0 Toplam: %73,3'ü kimse öleceğini hisseder yanıtını vermiştir.

⁵⁸⁹ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %1,7 Erkek: %0 Toplam: %1,7'si yanıtını vermiştir.

⁵⁹⁰ Yıldıznamede ölüm anlaşılabilir: N=290 Kadın: %47,2 Erkek: %49,0 Toplam: %96,2'dir.

⁵⁹¹ N=290 Kadın: %49,7 Erkek: %50 Toplam: %99,3'tür. Fisher's Exact Test =498'dir. 498 >0,05'tir.

Çavdarhisar'da ölecek olan kimseye eskiden şu sebeplerden dolayı kına yakıldığı tespit edilmiştir⁵⁹². Dinsel inançla bağlantılı olarak⁵⁹³. Cinsiyeti belirtici bir unsur olarak⁵⁹⁴. Eski kuşaklar tarafından kına yakıldığıdır⁵⁹⁵.

Çavdarhisar'da hayvanların çıkardığı bir takım seslerin ölüme yorulduğu tespit edilmiştir⁵⁹⁶. Çavdarhisar'da ölüme yorulan hayvanlardan biri baykuştur⁵⁹⁷. Baykuş Çavdarhisar'da ölüme yorulan uğursuz kuştur. Baykuş ile ilgili olarak anlatılan hikâyeler eskilere kadar gitmektedir. Baykuş latin ozanı Ovidius (MS1. yy) "*Metamorphoseis*" (Dönüşümler) adlı eserinde işlediği konulardan biridir. Baykuş'un tanrılar ile olan ilişkilerini belirtmiştir⁵⁹⁸. Yunan mitolojisinde baykuş Zeus'un kızı tanrıça Athena'nın en sevdiği kuş olan "glauks" baykuşla ilgili görülmüştür⁵⁹⁹. Baykuş Hititlerden günümüze kadar gelmiş geçmiş Anadolu uluslarında uğursuz hayvan olarak kabul edilmiştir. Divan şiirinden Türk halk şiirine kadar pek çok edebi türde karşımıza çıkmaktadır⁶⁰⁰.

Çavdarhisar'da ölüme yorulan bir diğer hayvan köpektir⁶⁰¹. Köpek, Yunan ve Roma mitolojisinde ölümler ülkesi ya da hayat mitolojisi olarak bahsi geçmektedir⁶⁰². Yunan mitolojisinde Hades' in çok başlı köpeği Kerberos (Cerberus) ölümler ülkesinden kapılardan dışarı kaçamaya çalışanları yakalayıp parçalar⁶⁰³. Çavdarhisar ölümlerinde ise köpek ölüm öncesini haber veren bir hayvandır. Köpeğin havlaması, uluması ölecek olan bir kimsenin olduğuna yorulmaktadır.

Çavdarhisar'da halk arasında meteorolojik olayların ölümlerle ilişkilendirilme ölçütü araştırılmıştır. Ay tutulması, Güneş tutulması gibi doğa olaylarının ölüme yorulmadığı tespit edilmiştir⁶⁰⁴. Meteorolojik olaylardan Yıldız kayması⁶⁰⁵ ölecek olan

⁵⁹²Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %33,0 Erkek: %8,7 Toplam: %41,7'dir. Örneklemime girenlerin büyük bir kısmı N=290 Kadın: %17,4 Erkek: %41,3 Toplam: %58,7'si Çavdarhisar'da ölecek olan kimseye kına yakılmaz yanıtını vermiştir.

⁵⁹³ Cennet sıvası diye yakılır diyenlerin oranı toplamda %41,7'dir.

⁵⁹⁴ Kadın olduğu belli olsun diye yakılırdı diyenlerin oranı toplamda %58,7'dir.

⁵⁹⁵ Eskiden yakılırdı diyenlerin oranı toplamda %36,5'tir.

⁵⁹⁶ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın %48,6 Erkek: %25,9 Toplam: %74,5'dir.

⁵⁹⁷ Baykuş'un ötüşü: N=290 Kadın: %37,9 Erkek: %17,2 Toplam: %55,2'dir.

⁵⁹⁸ Bk: yukarıda s.31 ve dn.106.

⁵⁹⁹ Bk: yukarıda s.31 ve dn.104.

⁶⁰⁰ Bk: yukarıda s.31 ve dn.103.

⁶⁰¹ N=290 Kadın: %44,5 Erkek: %16,6 Toplam: %61,0'dır. $X^2=(1,N=290)=95.130$, P=000 bulunmuştur.

⁶⁰² Bk: yukarıda s.37 ve dn. 210.

⁶⁰³ Bk. Yukarıda s. 37 ve dn. 137.

⁶⁰⁴ Örneklemime giren N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür. Dolayısıyla ilişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabit olduğundan Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

bir kimseye yorulmuştur. Çavdarhisar'da halk arasında ev eşyasında meydana gelen çatlama, patlama, kırılma gibi bir takım durumların ölümle ilişkilendirilme durumu araştırılmıştır⁶⁰⁶. Çavdarhisar'da ev eşyasında meydana gelen kırılma, parçalanma ve bozulmalar Nazar'a yorulmaktadır.

Çavdarhisar'da Rüya'da görülen obje, nesne ya da durumlarda ölümün anlaşılabilirliği tespit edilmiştir⁶⁰⁷. Çavdarhisar'da rüyalar yorana göre değişmektedir⁶⁰⁸. Çavdarhisar'da ölüme yorulan rüyalar şunlardır. Rüyada hamur görmek⁶⁰⁹, yufka görmek⁶¹⁰, evin herhangi bir yerinin yıkılması⁶¹¹, ev yapmak⁶¹², dış çıkması⁶¹³, Donbey görmek⁶¹⁴, kalabalık görmek⁶¹⁵, rüyada ölen bir kimsenin görülmesi ve/veya rüyayı gören kimseyi götüreceğim seni demesi ölüme yorulmaktadır⁶¹⁶. Fromm tarih boyunca rüyaların sembol diliyle aktarıldığını belirtmektedir. Fromm'un geleneksel, rastlantısal, evrensel olmak üzere üç kategoride ele aldığı rüya sembolleri Çavdarhisar rüyalarında da gözlemlenmektedir⁶¹⁷. Çavdarhisar'da ölüme yorulan rüyalardan rüyada dış çıkması evrensel sembollere, rüyada yufka görmek geleneksel sembollere, rüyada haşhaş görmek rastlantısal sembollere örneklem sunmaktadır.

Çavdarhisar'da ölüm haberinin duyurulması sela⁶¹⁸, anons⁶¹⁹, eş dost⁶²⁰, sosyal medya⁶²¹ aracılığıyla yapıldığı tespit edilmiştir. Çavdarhisar'da halk arasında baş sağlığı dilemek için başınız sağ olsun⁶²², emir Allah'ın⁶²³ taziye sözlerini kullandığı tespit

⁶⁰⁵ Yıldız kayması ölüme yorulmaz: N=290 Kadın: %54,7 Erkek: %29,9 Toplam: %83,6dır. Fisher's Exact Test =315'dir. Fisher's Exact Test =315 > 0,05'tir.

⁶⁰⁶N=290 Kadın: %50'si Erkek: %48,6 Toplam: %98,6'sıdır. Fisher's Exact Test =122'dir. Fisher's Exact Test =122 > 0,05'tir.

⁶⁰⁷Rüyada ölüm anlaşılabilir diyen: N=290 Kadın: %43,8 Erkek %15,5 Toplam: %59,3'tür. Rüya'da ölüm anlaşılabilir diyenlerin oranı: N=290 Kadın: %6,2 Erkek: 35,5 Toplam: %40,7'dir.

⁶⁰⁸Rüya yorana göre değişir diyenlerin oranı N=290 Kadın: %49,3 Erkek: %16,6 Toplam: %65,9'dur.

⁶⁰⁹ Rüyada hamur görmek ölüme yorulur: N=290 Kadın: %19,7 Erkek: %4,5 Toplam: %24,1'dir.

⁶¹⁰Rüyada yufka görmek ölüme yorulur: N=290 Kadın: %32,4 Erkek: %34,5 Toplam: %66,9'dur.

⁶¹¹ Rüyada evin herhangi bir yerinin yıkılması ölüme yorulur: N=290 Kadın: %3,8 Erkek: %2,4 Toplam: %6,2'dir.

⁶¹² Rüyada ev yapmak ölüme yorulur: N=290 Kadın: %24,5 Erkek: %2,1 Toplam: %26,6'dır.

⁶¹³ Rüyada dış çıkması ölüme yorulur: N=290 Kadın: %28,3 Erkek: %13,4 Toplam: %41,7'dir.

⁶¹⁴ Rüyada Donbey görmek ölüme yorulur: N=290 Kadın: %1,4 Erkek: %0,7 Toplam: %2,1'dir.

⁶¹⁵ Rüyada kalabalık görmek ölüme yorulur: N=290 Kadın: %4,8 Erkek: %1,4 Toplam: %6,2'dir.

⁶¹⁶ Rüyada ölen bir kimsenin görülmesi ve/veya rüyayı gören kimseyi götüreceğim seni demesi ölüme yorulur. N=290 Kadın: %0 Erkek: %1,0 Toplam: %1,0'dır.

⁶¹⁷ Bk: yukarıda s.53 ve dn. 228.

⁶¹⁸ Sala: N=290 Kadın: %94,8 Erkek: %99,3 Toplam: %194,1'dir.

⁶¹⁹ Anons: N=290 Kadın: %46,2 Erkek: %49,3 Toplam: %95,5'tir.

⁶²⁰ Eş-dost: N=290 Kadın: %50 Erkek: %49,7 Toplam: %99,7'dir.

⁶²¹ Sosyal medya: N=290 Kadın: %5,2 Erkek: %0,3 Toplam: %5,5'tir. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶²² Başınız sağ olsun: N=290 Kadın: %99,7 Erkek: %50,1 Toplam: % 199,7'dir.

edilmiştir. Çavdarhisar'da eskiden kadın cenazesi *BERBER*⁶²⁴, *KARADAL*⁶²⁵ tarafından yıkanırılmış. Günümüzde ise *GEZER*⁶²⁶, tarafından kadın cenazeler yıkanmaktadır. Çavdarhisar'da erkek cenaze imam tarafından yıkanmaktadır⁶²⁷.

Çavdarhisar'da Cenaze hazırlıklarında kullanılan ve kullanılmayan ağaçlar tespit edilmiştir. Ölü yıkanacak kazanın altında eskiden ardıç⁶²⁸ ve çam ağacı⁶²⁹ kullanıldığı fakat karaağaç⁶³⁰ ve meşe ağacı⁶³¹ yakılmadığı saptanmıştır. Çavdarhisar'da ölen kimsenin mezarına ardıç⁶³², çam⁶³³, meyvesiz ağaçlar⁶³⁴ olmak üzere dikilen bir takım ağaçların olduğu tespit edilmiştir. Çavdarhisar'da ölen kimsenin mezarının ayak ve başucuna ardıç⁶³⁵, çam⁶³⁶ ağacı dikilmektedir.

Çavdarhisar'da cenaze yıkandıktan sonra kefenlenmektedir. Kefenleme esnasında cenazenin el ve ayak parmaklarının arasına pamuk konur⁶³⁷. Kulaklarına pamuk konur⁶³⁸. Gözlere pamuk konur⁶³⁹. Burun deliklerine Pamuk konur⁶⁴⁰. Çavdarhisar'da kefenleme esnasında kefenin yanına kişisel eşyaların bırakılmadığı tespit edilmiştir⁶⁴¹.

Çavdarhisar'da vefat eden kimseler ölüm anı gerçekleştikten sonra en yakın vakit namazına yetiştirilmektedir. Çavdarhisar'da vefat eden ve intihar eden kimsenin cenaze namazı kılınmaktadır⁶⁴². Çavdarhisar'da cenazeyi gömmeye Eş dost⁶⁴³, yakın

⁶²³ Emir Allah'ın: N=290 Kadın: %32,4 Erkek: %11,0 Toplam: %43,4'tür. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısının yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶²⁴ A. Berber ile yapılan görüşme notları,2015.

⁶²⁵ F. Karadal ile yapılan görüşme notları,2015.

⁶²⁶ Z. Gezer ile yapılan görüşme notları, 2017.

⁶²⁷ Bu yanıtı verenlerin oranı Örnekleme giren N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür.

⁶²⁸ Ardıç: N=290 Kadın: %99,0 Erkek: % 99,7 Toplam: %198,6'dır.

⁶²⁹ Çam: N=290 Kadın %29,0 Erkek: %20,0 Toplam: %49,0'dır.

⁶³⁰ Karaağaç kullanılmaz: N=290 Kadın: %27,9 Erkek: %19,3 Toplam %47,2'dir.

⁶³¹ Meşe kullanılmaz: N=290 Kadın: %1,4 Erkek: %0 Toplam: %1,4'tür.

⁶³² Ardıç: N=290 Kadın: %81,7 Erkek: %93,8'i Toplam: %175,5'dir.

⁶³³ Çam: N=290 Kadın: %48,3 Erkek: %50 Toplam: %98,3'tür.

⁶³⁴ Meyvesiz Ağaçlar: N=290 Kadın: %15,8 Erkek %2,8 Toplam %18,6'dır. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısının yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶³⁵ Ardıç: N=290 Kadın: %100 ve Erkek: % 100 Toplam: %200'dür.

⁶³⁶ Çam: N=290 Kadın: %19,0 ve Erkek: 4,1 Toplam: %23,1'dir. Hem ardıç hem de çam diyenlerin oranı: N=290 Kadın: %19,0 ve Erkek: 4,1 Toplam: %23,1'dir. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶³⁷ El ve ayak parmaklarının arasına pamuk konur: N=290 Kadın ve Erkek %96,6 Toplam %193,'dür.

⁶³⁸ Kulaklarına pamuk konur: N=290 Kadın: %48,3 Erkek: %47,2 Toplam: %95,5'dir.

⁶³⁹ Gözlere pamuk konur: N=290 Kadın: %49,3 Erkek: %48,6 Toplam: %97,9'dur.

⁶⁴⁰ Burun deliklerine Pamuk konur: N=290 Kadın: %47,9 Erkek: %47,2 Toplam: %95,1'dir. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısının yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶⁴¹ Kefenin yanına kişisel eşyaların bırakılır diyenlerin oranı: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam %0'dır. Kefenin yanına kişisel eşyaların bırakılmaz diyenlerin oranı: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam %100'dür.

⁶⁴² Çavdarhisar'da cenaze namazı kılınır diyen: N=290 Kadın: %48,6 Erkek: %46,9 Toplam: %95,5'tir.

akraba⁶⁴⁴, erkekler⁶⁴⁵, kadınlar⁶⁴⁶ gitmektedir. Çavdarhisar'da mezar yönü kibleye göre ayarlanmaktadır⁶⁴⁷.

Çavdarhisar'da ölen kimsenin ardından yas tutulmadığı tespit edilmiştir⁶⁴⁸. Çavdarhisar'da genç kimse öldüğünde yas tutulmaktadır⁶⁴⁹. Çavdarhisar'da ölenin arkasından ölüm manisi söylenmediği tespit edilmiştir⁶⁵⁰. Çavdarhisar'da ölümle ilgili olarak beddua edilmediği tespit edilmiştir⁶⁵¹.

“Çavdarhisar'da kadın ve erkek mezarları aynı derinlikte kazılmadığı tespit edilmiştir”⁶⁵². Çavdarhisar'da kadın ve erkek mezarları dışarıdan bakıldığında cinsiyetinin ne olduğu anlaşılamadığı tespit edilmiştir⁶⁵³.

Çavdarhisar'da defin esnasında mezara para bırakılmadığı tespit edilmiştir⁶⁵⁴. Antik Çağ ölü adetlerinde ölülerin ruhu Hades'e indiğinde yanlarında iki “*obolos*” olurdu. Bu parayı ölenin yakınları cesedin yanı başına koymayı ihmal etmezdi. Herhangi bir dönüş umudu bulunmadığından geçişi zor olan Tartaros kapısı'na vardıklarında ölüler, asık yüzlü kayıkçı Kharon'un ücretini bununla öderdi. Kharon

Çavdarhisar'da cenaze namazı kılınmaz diyen: N=290 Kadın: %1,0 Erkek: %3,5 Toplam: %4,5'tir. $X^2 = (1, N=290) = 3.846$, $p = 0.05$ bulunmuştur. $0.05 > 0,05$ 'tir.

⁶⁴³ Eş-dost: N=290 Kadın: %97,3 Erkek: %97,6 Toplam: 194,9'dur.

⁶⁴⁴ Yakın akrabalar: N=290 Kadın: %49,3 Erkek: %47,0 Toplam: 96,3'dür.

⁶⁴⁵ Erkekler gider: N=290 Kadın: %49,0 ve Erkek: %50 Toplam: 99,0'ıdır.

⁶⁴⁶ Kadınlar gider: N=290 Kadın: %15,2 Erkek: %3,4'ü Toplam: 18,6'dır. Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğundan n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶⁴⁷ Mezar yönü kibleye göre ayarlanır diyen: N=290 Kadın: %35,2 Erkek: %46,6 Toplam: %81,7'dir.

Mezar yönü kibleye göre ayarlanmaz diyenlerin oranı: N= 290 Kadın: %14,8 Erkek %3,4 Toplam: %18,3'tür. $X^2 = (1, N=290) = 25.142$, $p = 0.00$ bulunmuştur. $P = 0.00 < 0.05$ 'tir.

⁶⁴⁸ N=290 Kadın: %35,5 Erkek: %42,8 Toplam: %78,3'dür.

⁶⁴⁹ N=290 Kadın: %14,5 Erkek: %7,2 Toplam: %21,7'dir. $X^2 = (1, N=290) = 89.43$, $p = 0,03$ bulunmuştur.

$0,03 < p = 0,05$ 'tir.

⁶⁵⁰ N=290 Kadın: %49,0 Erkek: %50,0 Toplam: %98,7'dir. Fisher's Exact Test = 247'dir. Fisher's Exact Test = 247 > 0,05'tir.

⁶⁵¹ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %46,9 Erkek: %47,2 Toplam: %94,1'dir. Çavdarhisar'da eskiden ölümle ilgili olarak beddua edildiği tespit edilmiştir. Bu oran şu şekildedir. N=290 Kadın: %3,1 Erkek: %2,8 Toplam: %5,9'dur. $X^2 = (1, N=290) = 0.62$, $P = 0.803$ bulunmuştur. $P = 0.803 > 0.05$ 'tir.

⁶⁵² Çavdarhisar'da kadın ve erkek mezarları aynı derinlikte kazılır diyen: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam: 0'dır.

Çavdarhisar'da kadın ve erkek mezarları aynı derinlikte kazılmaz diyen N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür.

⁶⁵³ Mezar dışarıdan bakıldığında cinsiyeti anlaşılabilir: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam: 0'dır. Mezar dışarıdan bakıldığında cinsiyeti anlaşılabilir: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür. Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

⁶⁵⁴ Çavdarhisar'da defin esnasında mezara para bırakılmaz: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür. Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir.

ruhları alır. Styk'ün öte yakasına geçirirdi⁶⁵⁵. Çavdarhisar'ın İlcikören, Ağarı, Hacıkebir de ölen kimsenin mezarından kemik çıktığında mezara demir para bırakıldığı saptanmıştır⁶⁵⁶. Eğer bir kimse vefat eder, onun mezarını kazan kişi mezarda kemik ya da eski yatan bir kimsenin kemiği ile karşılaşırsa cenaze gömülmeden önce mezara bozuk para atılır⁶⁵⁷. Parayla ilgili olarak tespit edilen bir diğer bilgi ise devir parasıdır. Çavdarhisar'da devir parası yapılmadığı tespit edilmiştir⁶⁵⁸.

A16.D9J.M03.PT02 mezar açmasında tespit edilen çiviler en yaygın mezar eşyası olup 8 ile 15 arasında değişmektedir⁶⁵⁹. Bu bilgi ışığında Çavdarhisar'da çiviler ile ilgili olarak anlatılan herhangi bir inanış ya da pratik olup olmadığı araştırılmıştır. Çavdarhisar'da mezarda çiviyle ilgili yapılan bir uygulama olmadığı tespit edilmiştir⁶⁶⁰. Bir diğer araştırma ise mezarın üzerine içine ya da dışına bırakılan herhangi bir eşya olup olmadığı sorusudur. Bu soru neticesinde Çavdarhisar'da mezarın üzerine içine ya da dışına yiyecek bırakılmadığı tespit edilmiştir⁶⁶¹. Çavdarhisar'da bir diğer tespit de Çavdarhisar'da mezar yapımında antik yapılar ya da taşların mezar taşı olarak kullanılmasıdır⁶⁶².

Çavdarhisar'da ölen kimsenin ilk gününe Eren denilmektedir⁶⁶³. Eskiden ölü evine komşular tarafından yemek getirildiği fakat günümüzde bu âdetin kalktığı tespit edilmiştir. Çavdarhisar'da halk arasında ölen kimsenin ikinci günü ağız açma olarak adlandırıldığı tespit edilmiştir⁶⁶⁴. Çavdarhisar'da ölünün ikinci günü yapılan adet ve uygulamalar olduğu tespit edilmiştir. Ölü evi taziyeye gelen kimselere gözleme, kek-

⁶⁵⁵ Bk. Yukarıda s. 87 ve dn. 386.

⁶⁵⁶ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %0, 6 Erkek: %0,9 Toplam: %1,5'tir.

⁶⁵⁷ Bk. Yukarıda s.86 ve dn. 380.

⁶⁵⁸ Devir yapılı: N=290 Kadın: %9,2 Erkek: %2,1 Toplam: 11,7'dir. Devir yapılmaz: N=290 Kadın: %40,3 Erkek: %47,9 Toplam: %88,3'tür. $X^2 = (1, N=290) = 16.126$, $p=0.00$ bulunmuştur. $P= 0.00 < 0.05$ 'tir.

⁶⁵⁹ Bk. Yukarıda s. 87 ve dn.384.

⁶⁶⁰ Çavdarhisar'da mezarda çiviyle ilgili yapılan bir uygulama vardır: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır.

Çavdarhisar'da mezarda çiviyle ilgili yapılan bir uygulama yoktur: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür. Ki Kare testinde İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabit olduğundan cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

⁶⁶¹ Çavdarhisar'da mezarın üzerine içine ya da dışına yiyecek bırakılır: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır. Çavdarhisar'da mezarın üzerine içine ya da dışına yiyecek bırakılmaz: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir. Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

⁶⁶² Çavdarhisar'da mezar yapımında antik yapılar ya da taşların mezar taşı olarak kullanılır: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür.

Çavdarhisar'da mezar yapımında antik yapılar ya da taşların mezar taşı olarak kullanılmaz: N=290 Kadın: %0 Erkek %0 Toplam:0'dır. İlişkilendirme ölçütlerinin hesaplandığı her iki yönlü tablodaki en az bir değişken sabittir. Ki-kare testinde cinsiyetin çaprazlanması için hiçbir ilişki ölçüsü hesaplanmamıştır.

⁶⁶³ Eren denir: N=290 Kadın: %48,3 Erkek: %45,9 Toplam: %94,1'dir. Eren denilmez: N=290 Kadın: %1,7 Erkek: %4,1 Toplam: %5,9'dur. $X^2 = (1, N=290) = 3.062$, $p= 080$ bulunmuştur. $P= 080 > 0.05$ 'tir.

⁶⁶⁴ Bu yanıtı verenlerin oranı N=290 Kadın: %47,9 Erkek: 45,9 Toplam: %93,8'dir.

meyve suyu, pide-ayran, dağıtır. Ölü evinde, ölen kimsenin ruhu için kuran okunur⁶⁶⁵. Çavdarhisar'da ölen kimsenin üçüncü günü yapılan adet ve uygulamalar olduğu tespit edilmiştir. Taziyeye gelenlere isteyen kek-meyve suyu, isteyen pide ayran verir. Kuran okunur⁶⁶⁶. Çavdarhisar'da ölen kimsenin yedinci günü taziyeye gelenlere yazma, tespih verilir. Eskiden helva basılmıştır. Kuran okunur⁶⁶⁷. Çavdarhisar'da Ölen kimsenin yıl dönümünde gözleme adağı yapılır. Kuran okunur. Mevlit okunur⁶⁶⁸.

Halkın dünya görüşünü, düşünce yapısını kültürel değerlerinin kodlarını yansıtmaları açısından Çavdarhisar ölü gömme adetlerinin belirlenmesinde batıl inanış ve hurafelerin önem taşıdığı tespit edilmiştir. Çavdarhisar'da cenazenin hortlamasıyla ilgili olarak anlatılan batıl inanışlar tespit edilmiştir⁶⁶⁹. Çavdarhisar'da ölüme yorulan batıl inanışlar şunlardır. Çavdarhisar'da ekmeğin elden düşmesi halk arasında kimi kimseler tarafından ölecek olan bir kimsenin olduğuna yorulmaktadır⁶⁷⁰. Tekrar ölüm olmasın diye Çavdarhisar'da cenaze defnedilirken kürek elden ele alınmaz⁶⁷¹. Tabut mezarlığa zikzak çizerek giderse tekrar bir kimsenin öleceğine yorulur⁶⁷². Arkasına bakarak giden

⁶⁶⁵ Gözleme yapılıdır: N=290 Kadın %97,9'u Erkek: %98,3 Toplam: %196,2

Kek-meyve suyu verilir: N=290 Kadın: %11,7 Erkek: %5,5 Toplam: %17,2'dir.

Pide-Ayran verilir: N=290 Kadın: 11,4 Erkek: %3,1 Toplam: %14,5'dir.

Kuran okunur: N=290 Kadın: %38,6'sı Erkek: %44,1 Toplam: %82,7'dir.

Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶⁶⁶ İsteyen kek-meyve suyu verir: N=290 Kadın: %65,2 Erkek: %60,3 Toplam: %125,5'dir.

İsteyen pide ayran verir: N=290 Kadın: %34,5'i Erkek: %24,5 Toplam: %59'dir.

Kuran okunur: N=290 Kadın: %50 Erkek: %50 Toplam: %100'dür.

Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶⁶⁷ Gelenlere yazma verilir: N=290 Kadın: %51,4 Erkek: %49,7'dir. Toplam: %101,1'dir.

Helva basılırdı: N=290 Kadın: %12,1 Erkek: %5,2 Toplam: %17,3'dir.

Tespih verilir: N=290 Kadın: %3,1 Erkek: %0 Toplam: %3,1'dir.

Kuran okunur: N=290 Kadın: %35,5 Erkek: %44,8 Toplam: 80,3'tür.

Verilen cevaplar çoklu yanıt olduğunda n sayısı ve yüzdesi örneklemin hacmini geçmektedir.

⁶⁶⁸ Gözleme adağı yapılıdır: N=290 Kadın: %69,3 Erkek: %55,2 Toplam: %124,5'tir.

Kuran okunur: N=290 Kadın: % 49,0 Erkek: %49,3'ü Toplam: %98,3'tür.

Mevlit okunur: N=290 Kadın: %3,4'ü Erkek: %1,7 Toplam: % 5,2'dir.

⁶⁶⁹ Ölünün üzerinden kedi geçtiğinde hortlar derlerdi: N=290 Kadın: %14,8 Erkek: %3,1 Toplam: %17,9'dur.

Ölü hortlamasın diye mezar kazıkları ardıçtan yapılırdı: N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3'tür.

"Kötü insan için mezarında sular kaynar hortlar mortlar derlerdi". N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3'tür.

Cenazenin hortlayacağı yönünde söylenen bir inanış yoktur. N=290 Kadın: %35,2 Erkek: %46,9 Toplam: %82,1'dir. Dolayısıyla örneklemin büyük bir kısmını oluşturmaktadır. $X^2 = (1, N=290) = 27.08$, $p = 0.00$ bulunmuştur. $P = 0.00 < 0.05$ 'tir.

⁶⁷⁰ Çavdarhisar'da ekmeğin elden düşmesi ölecek olan bir kimsenin olduğuna yorulur: N=290 Kadın: %13,8 Erkek: %6,6 Toplam: %20,3'dür.

Çavdarhisar'da ekmeğin elden düşmesi ölecek olan bir kimsenin olmadığına yorulur: N=290 Kadın: %36,2 Erkek: %43,4 Toplam: %79,7'dir. $X^2 = (1, N=290) = 9.384$, $P = 0.00$ bulunmuştur. $P = 0.00 < 0.05$ 'tir.

⁶⁷¹ Kürek elden ele alınır. N=67 Kadın: %0 Erkek: %1,5 Toplam: %1,5

Kürek elden ele alınmaz: N=67 Kadın: %47,8 Erkek: %37,3 Toplam: %85,1'dir.

⁶⁷² Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,1 Erkek: %0,3 'tür.

yolcu geri dönmez, ölür⁶⁷³. “Eskiden ölüye çıkar diye akşam sakız çiğnetilmezmiş”⁶⁷⁴. “Bebek çok güldürülmez, ciğer yağı eriyip ölmesin diye”⁶⁷⁵. “Tarlada Pancarın yığını uzun çevrilirse (insan) ölür”⁶⁷⁶. Eskiden göz seğirmesi ölüme yorulmuş. Ölü evine gelenlere sağlıklı gidin demezmiş. Ölü evine gelenlere hoş geldiniz denilmez. Ölü evinden ayrılırken gidenlere hoşça kalın denilmez. Tekrar gelin denilmez⁶⁷⁷.

Çavdarhisar’da ölüme yorulan hurafeler şu şekildedir. Çavdarhisar’da çocuğu vefat eden kadın arife günü dikiş dikmezmiş⁶⁷⁸. Melekler sıyrır diye Çavdarhisar’da ölü evinde eskiden bulaşıklar yıkanmazmış⁶⁷⁹. Çavdarhisar’da “Kadir gecesi ölen kimse cennete giderler”⁶⁸⁰. Çavdarhisar’da Azrail ile ilgili halk arasında anlatılan hurafeler tespit edilmiştir. “Allah meleklerine yeryüzünden toprak al gel insanları yaratacağım demiş. Azrail toprak alıp gelmiş. Allah insanı yaratmış. Bu cesaretinden dolayı Allah Azrail’e can alma yetkisi vermiş Azrail en son kendi canını alacakmış. Azrail canların bu kadar tatlı olduğunu bilseydim. Herkesin canını hafif alırdım demiş”⁶⁸¹. Azrail’in bir kimsenin canını almak için çeşitli kılıklarda geldiğine inanılmış. Kapının kendiliğinden açılması gibi durumları Azrail’in gelişine yorulmuş⁶⁸².

Çavdarhisar’da tespit edilen bir diğer hurafe ise halk arasında bir kimsenin amelinin bilinmesiyle ilgili anlatılan hurafelerdir⁶⁸³. Çavdarhisar’da mezarlıktan geçerken nefes tutmayla ilgili olarak yapılan bir inanış olup, olmadığı araştırılmıştır. Çavdarhisar’da mezarlıktan geçerken nefes tutmayla ilgili olarak yapılan bir inanış olmadığı tespit edilmiştir⁶⁸⁴. Çavdarhisar’da ölen kimsenin odasıyla ilgili olarak yapılan inanışlar olduğu tespit edilmiştir⁶⁸⁵. Çavdarhisar’da su ile ilgili olarak yapılan inanışlar

⁶⁷³ Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

⁶⁷⁴ Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0,3 Toplam: %1’dir.

⁶⁷⁵ Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

⁶⁷⁶ Bu yanıtı verenlerin oranı şu şekildedir. N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

⁶⁷⁷ Bu oran N=290 Kadın: %0,3 Erkek %0 Toplam: %0,3’tür. $X^2 = (1, N=290) = 9.384$, P= 000 bulunmuştur. P= 000 < 0.05’tir.

⁶⁷⁸ Örnekleme giren N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0,3 Toplam: %1’dir.

⁶⁷⁹ Örnekleme giren N=290 Kadın: %0,3 Erkek: %0 Toplam: %0,3’tür.

⁶⁸⁰ Örnekleme giren N=290 katılımcıdan kadınların %0,3 erkeklerin %0,7’dir.

⁶⁸¹ Örnekleme giren N=290 Kadın: %0,7 Erkek: %0 Toplam: %0,7’dir.

⁶⁸² Örnekleme giren N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3’tür.

⁶⁸³ Çavdarhisar’da ölecek olan kimsenin amelinin iyi olup olmadığı anlaşılabilir diyenlerin oranı N=290 Kadın: %1,0 Erkek: %0 Toplam: %1,0’dır.

⁶⁸⁴ Bu yanıtı verenlerin oranı: N=67 Kadın: %61,2 Erkek: %38,8 Toplam: %100’dür⁶⁸⁴.

⁶⁸⁵ Ölen kimsenin odası temizlenir: N=290 Kadın: %44 Erkek: %2,0 Toplam: %46,0’dır.

Ölen kimsenin ruhu geri dönmeyin diye odası badana edilir: N=290 Kadın: %6,0 Erkek: %0 Toplam: %6,0’dır.

Ölen kimsenin odası badana edilir. N=290 Kadın: %54, Erkek: %2,0 Toplam: %56,0’dır.

Azrail kan sıçratmıştır diye badana edilir. N=290 Kadın: %14,0 Erkek: %0 Toplam: %14,0’dır.

Yedi kat yerin altına çekerler diye badana edilir. N=290 Kadın: %0,2 Erkek: %0 Toplam: %0,2’dır.

olduğu tespit edilmiştir⁶⁸⁶. Çavdarhisar'da ölen kimsenin ruhuyla ilgili olarak bahsedilen alatılar⁶⁸⁷ ve saçla ilgili yapılan uygulamalar tespit edilmiştir⁶⁸⁸. Çavdarhisar'da ölen kimsenin eşyalarıyla ilgili olarak ölen kimsenin iyi kıyafetleri hayır edilir. Kullanılmayacak kadar kötü kıyafetleri yakılır. Üzerinden çıkan kıyafetler gömülür⁶⁸⁹. Çavdarhisar'da ölen kimsenin yıkandığı eşya ile ilgili inanışlar olduğu⁶⁹⁰ ve ölü evi ziyaretinden sonra yapılan kaçınmalar olduğu tespit edilmiştir. Bu kaçınmalar ise ölü evinden çıktıktan sonra misafirlğe gidilmemesi, ölü evinden çıktıktan sonra eğer bir yere gidilecekse fırına girilip çıkılması, ölü evinden çıktıktan sonra bir yere gidilecekse bir yere gidecek olan kimse kendi evinin kapısının önüne kerpiç kapatması, Ölü evinden çıktıktan sonra el-yüz yıkamasıdır⁶⁹¹. Çavdarhisar'da ölüm konusuyla ilgili

⁶⁸⁶ Cenazenin ardından yedi evdeki sular dökülürdü: N=290 Kadın: %17,6 Erkek: 1,0 Toplam: %18,6'dır. Sevaptır diye ölü yıkanacak kazanın içine koca çaydan su getirilirdi: N=290 Kadın: %32,4 Erkek: %49,0 Toplam: %81,4'tür.

Genç ölüm olduğunda tekrar ölüm olmasın diye genelde küçükbaş: Kuzu-koyun koca çaya kurban atılırdı: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: 0,3'tür. $X^2 = (1, N=290) = 52.429$, $p=000$ bulunmuştur. $P = 000 < 0.05$ 'tir.

⁶⁸⁷ Ruh sinek gibi gezer: N=290 Kadın: %7,1 Erkek: %0 Toplam: %7,1'dir.

Ruh arı gibi gezer: N=290 Kadın: %3,6 Erkek: %0 Toplam: %3,6'dır.

Perşembe akşamı sinek, arı, kelebek gibi böcek türü geldiğinde ölen kimsenin ruhunun eve ziyarete geldiğine inanılmış: N=290 Kadın: %25,0 Erkek: %21,4 Toplam: %46,4'tur.

Ruh bedenden çıkar tekrar geri gelirmiş: N=290 Kadın: %3,6 Erkek: %0 Toplam: %3,6'dır.

Perşembe günü ölenlerin ruhu bacayı tutar, bekler: N=290 Kadın: %39,3 Erkek: %14,3 Toplam: %53,6'dır.

Ölen kişinin ruhu kuş gibi uçar gider: N=290 Kadın: %10,7 Erkek: %3,6 Toplam: 14,3'dür.

Ruhu kalmasın diye ölen kimsenin eşyaları yıkanır: N=290 Kadın: %0 Erkek: %0,3 Toplam: %0,3'tür.

⁶⁸⁸ "Gelin olan kızın gelin sabahında saçından bir tutam kesilir. Kesilen saç sandığa konur. Öldüğünde mezarına konur": N=290 Kadın: %66,7 Erkek: %0 Toplam: %66,7'dir.

"Öbür tarafta çıplak dirileceklerine inan kimseler. Önünü kapatsın diye saçlarını uzatılır": N=290 Kadın: %8,3 Erkek: %0 Toplam: %8,3'tür. "Sırat köprüsünden düşecek olursak melekler tutsun diye saçlar uzatılırdı": N=290 Kadın: %16,7 Erkek: %0 Toplam: %16,7'dir.

"Öbür dünyada insanı saçlarından tutup mezardan çıkaracaklarmış. Ondan saçlarımı kesmiyorum. Örgülü bırakıyorum": N=290 Kadın: %8,3 Erkek: %0 Toplam: %8,3'tür.

⁶⁸⁹ İyileri hayır edilir: N=290 Kadın: %96,9 Erkek: 97,9 Toplam: %194,8'dir.

Kötüleri yakılır: N=290 Kadın: %33,8 Erkek: %13,1 Toplam: %46,9'dur.

Ölen kimsenin üzerinden çıkan kıyafetler gömülür: N=290 Kadınların %0,7 Erkek: %0 Toplam: %0,7'dir.

⁶⁹⁰ Tekrar ölüm olmasın diye ölü yıkanan kazan ters kapatılırdı: N=290 Kadın: %36,8 Erkek: %0 Toplam: %36,8'dir.

Ölünün yıkandığı sabunu, bezi ölü defnedilirken yanına konur: N=290 Kadın: %5,3 Erkek: %15,8'i Toplam: %21,1'dir.

Ölünün protez dişi varsa yanına konur: N=290 Kadın: %0 Erkek: %5,3,3 Toplam: %5,3'tür.

Eskiden ölen kimseyi yıkayan kadınlar taharet bezlerini gömürmüş: N=290 Kadın: %26,3 Erkek: %0 Toplam: %26,3'tür.

Tekrar ölüm olmasın diye sacayağı ters kapanır: N=290 Kadın: %5,3 Erkek: %0 Toplam: %5,3'tür.

Ölü yıkanan kazanın kulpu yukarı dikilirse tekrar ölüm olur: N=290 Kadın: %21,1'i Erkek: %0 Toplam: %21,1'dir.

⁶⁹¹ Ölü evinden çıktıktan sonra misafirlğe gidilmez: N=290 Kadın: %127,8 Erkek: %44,4 Toplam: %172,2'dir.

Ölü evinden çıktıktan sonra eğer bir yere gidilecekse fırına girilip çıkılır: N=290 Kadın: %44,4 Erkek: %0 Toplam: %44,4'tür.

olarak tespit edilen diğerk bir konu hikâyelerle ilgili anlatılanlardır⁶⁹². Bu konuda halk arasında asarın yapımıyla ilgili anlatılan hikâyenin anlatımı tespit edilmiştir: “*Asarı yapan adam gâvurmuş, ayaklarını boldurmaya(Tiyatro) koyarmış, karnını Asar’a (Zeus Tapınağı) koyar, kemerden(Aba Sultan) su içermiş. Bu adamın hiç tıraş olmadık, doksan beş yaşında oğlu ölmüş. “Eyvah ölümün var olduğunu bilseydim taş üstüne taş koymazdım” demiş*⁶⁹³. Çavdarhisar masallarında ölüm konusuyla ilgili olarak anlatılan masallar tespit edilmiştir. Bu masallar şunlardır. Fatmacık ve Yusufçuk masalı⁶⁹⁴, Peri kızısı masalı⁶⁹⁵, Dolakçı masalıdır⁶⁹⁶.

Sonuç olarak, Çavdarhisar ölü gömme adetleri kültürel mirasın devamlılığının sağlanması, gelecek nesillere geçmiş değerlerine sahip çıkma duygusu ve bilinci kazandırması açısından önem taşıdığı tespit edilmiştir. Maddi-manevi kültürel değerlerin yazılı ortama aktarımıyla Aizanoi SOKÜM Projesine katkı sağlanmıştır. Geleceğine geçmişinin izlerini taşıyan ve 12.04.2012 yılında UNESCO Dünya Miras Listesi Geçici Listesi’ne giren Aizanoi antik kentinin bir kültürel miras örneği olarak kalıcı Liste’ye girmesi gerekliliğinin vurgulanması açısından Çavdarhisar ölü gömme adetleri önem arz etmektedir.

Ölü evinden çıktıktan sonra bir yere gidilecekse bir yere gidecek olan kimse kendi evinin kapısının önüne kerpiç kapatır: N=290 Kadın: %55,6 Erkek: %0 Toplam: %55,6’dır.

Ölü evinden çıktıktan sonra el- yüz yıkanır: N=290 Kadın: %11,1 Erkek: %0 Toplam: %11,1’dır.

⁶⁹² Çavdarhisar’da ölüm konusuyla ilgili olarak anlatılan hikâye olduğunu belirtenlerin oranı: N=67 Kadın: %29,9 Erkek: %11,9 Toplam: %41,8’dır. Çavdarhisar’da ölüm konusuyla ilgili olarak anlatılan hikâye olmadığını belirtenlerin oranı N=67 Kadın: 28,4 Erkek: 26,9 Toplam: %55,2’dır. $\chi^2 = (1, N=67) = 4,013$ P= 134. Dolayısıyla P= 134 > 0,05’tir.

⁶⁹³ Bk. Yukarıda s.130 ve dn.490.

⁶⁹⁴ Bk. Yukarıda s.133 ve dn. 500.

⁶⁹⁵ Bk. Yukarıda s.136 ve dn. 502.

⁶⁹⁶ Bk. Yukarıda s.138 ve dn. 503.

KISALTMALAR

Bk.	Bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
Çiz.	Çizelge
DTCF	Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi
EK	Erkek Kaynak
Foto	Fotoğraf
E.K.	Erkek Kaynak
K.K.	Kadın Kaynak
KST	Kazı Sonuçları Toplantısı
Mah.	Mahalle
Ort.	Ortalama
O.Y.Y.	Okuması yazması yok
S.	Sayı
s.	Sayfa
	Statistical Package For the Social Sciences(Sosyal Bilimler için İstatistik Programı)
SPSS	
SDÜ	Süleyman Demirel Üniversitesi
SOKÜM	Somut Olmayan Kültürel Miras
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Araştırmaları Merkezi
UNESCO	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü)
Vb.	Ve benzeri.
Y.	Yıl

KAYNAKÇA

- Abalı 2013 İ. Abalı, “Yapısal Folklor Kuramı Bağlamında Bir Masal İncelemesi”, *İdil Sanat ve Dergisi*, 2013, C.2, S.8, 2-29.
- Albayrak 2003 N. Albayrak, “Mâni”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2003, C. 27, s.571-573.
- Alptekin 2002 A. B. Alptekin, *Taşeli Masalları*, Ankara, 2002.
- Akarsu 1998 B. Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara, 1998.
- Akarsu vd. Tırpan 2011 S. Akarsu-B. M. Akarsu-A. A. Tırpan, “Roma Dönemi’nden Ortaçağ’a Tıp Aletleri”, *Lokman Hekim Journal*, 2011;1(3):13-17
- Akça 2016 T. Akça, “Antik Yunan ve Roma Dünyasında Düşler ve Sağaltıcı Etkileri”, *Sağlık ve İnsan Dergisi*, 2016, 72-75.
- Akçay 2017 T. Akçay, *Yunan ve Roma’da Ölü Kültü*, Ankara, 2017.
- Arda 1999 Z. C. Arda, “Anadolu ve Avrupa Mitolojisinde İçerik ve Motif Karşılaştırması”, *Hacı Bektaş’ı Veli Araştırma Dergisi*, 1999, S.9, 240-249.
- Akay 2006 A. S. Akay, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Tarih Araştırmalarında Kaynak Olma Özelliği”, *Milli Folklor Dergisi*, 2006, Yıl:18, S.70, s.38-58.
- Arıcı 2012 A. F. Arıcı, *Masalın Sesi*, Ankara, 2012.
- Arioğlu 2006 İ. E. Arioğlu, “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi TBMM’de Kabul Edildi”, *Milli Folklor Dergisi*, 2006, Yıl:18, S.69, s.86-87.
- Akın 2009 G. Akın, *Bilimsel Araştırma ve Yazım Teknikleri*, Ankara, 2009.
- Aksan 2013 Y. Aksan, “1450-1750 Yılları Arasında Avrupa’da Cadılık”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXVIII / 2, 2013, 355-368.
- Akurgal 2003 E. Akurgal, *Anadolu Uygarlıkları*, İstanbul, 2003.
- Alptekin 2011 A. B. Alptekin, *Halk Bilimi Araştırmaları*, Ankara, 2011.
- Ateş-Rheidt 2007 G. Ateş - K. Rheidt, “Aizanoi 2005 ve 2006 Yılı Çalışmaları”, 29. *KST*, 2. Cilt, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kocaeli 2007.
- Atik 1996 N. Atik, “Orta Anadolu’da bir Çanak çömlek merkezi”, *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 72, 1996, 4-14.
- Arıkan 1998 Y. Arıkan, “Hitit Dini Üzerinde Bir İnceleme”, *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.38, S.1-2, s. 271-285.
- Artun 2016 E. Artun, *Türk Halkbilimi*, Adana, 2016.
- Artun 1998 E. Artun, “Tekirdağ’da Mani Söyleme Geleneği”, *Tekirdağ Halk Kültürü Araştırmaları -1*, Tekirdağ 1998 s.84-116.
- Atayman 2014 V. Atayman, *Felsefeye Davet-1*, İstanbul, 2014.
- Atan 2011 Y. Atan, *Akdeniz Mitolojyasından Efsaneler*, İstanbul, 2011.
- Aydın 1995 M. Aydın, “Fal”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1995 C.12: 134-138.
- Basat 2013 E. M. Basat, “Somut Ve Somut Olmayan Kültürel Mirası Birlikte Koruyabilmek”, *Milli Folklor Dergisi*, 2013, Yıl:25, S.100, s.61-71.
- Burcu-Akalın 2009 E. Burcu-E. Akalın, “Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar”, *Türkiyat Araştırmaları*, 2009, s.29-54.
- Büveyti-Özel Büveyti- A. Özel, “Büyü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C.6, s.501.
- Balıkçısı 1991 H. Balıkçısı, *Altıncı Kıta Akdeniz*, İstanbul, 1991.
- Birand 1958 K. Birand, *İlk Çağ Felsefesi Tarihi*, Ankara, 1958.

- Bingöl 2006 Z. Bingöl, *Frig Vadisi*, İstanbul, 2006.
- Bonnefoy 2000 Y. Bonnefoy, *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*, C.I-II, Çev. L. Yılmaz, Ankara, 2000.
- Boran 2015 E. Boran, *Nüans (Anima, Animus, Gölge)*, İstanbul, 2015.
- Boratav 2015 P. N. Boratav, *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*, Ankara, 2015.
- Bozoğlu 2010 İ. Bozoğlu, *Aizanoi Antik Kenti Kapı Biçimli Mezar Taşları ve Bezemeleri*, (Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Mersin, 2010.
- Campbell 2003 J. Campbell, “*Batı mitolojisi – Tanrının Maskeleri-3*”, Çev. K. Emiroğlu, Ankara, 2003.
- Canova 2015 R. C. Canova, *Yunan Mitolojisi*, Ed. C. Cavıldak, Çev. A. Bilgehan, İstanbul, 2015.
- Canova 2015 R. C. Canova, *Roma Mitolojisi*, Ed. C. Cavıldak, Çev. A. Bilgehan, İstanbul, 2015.
- Csapo 2006 E. Csapo, “Cockfight, Contradictions and the Mythopoetics of Ancient Greek Culture”, *Arts* 28, 2006, 9-41.
- Cevizci 1997 A. Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- Çağrıçı 1992 M. Çağrıçı, “Beddua”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1992, C.5, s. 297-298.
- Çelebi 2017 B. Çelebi, *Hayat Veren Tanrıçanın Ölüm Tanrıçasına Dönüşümü: Hecate*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Arkeoloji Bilim Dalı, Doktora Tezi, Konya, 2017.
- Çetin 2010 Ö. Çetin, “Jung Psikolojisinde Rüya”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010, C.19, S.2, s. 249-269.
- Çetinkaya 2011 H. Çetinkaya, “Roma ve Bizans İmparatorluklarında Ölüm Algısı Ve Mezar Türleri”, *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 2011, S.3, s.18-38.
- Çileli 1986 M. Çileli, “Ölüm”, Ed. B. Onur, Gelişim Psikolojisi Yetişkinlik-yaşlılık-Ölüm, Ankara, 1986.s. 366-416.
- Civelek 2018 A. Civelek, “Antik Grek Ve Roma Dünyasında Ölüm Ve Cenaze Törenleri”, *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, (Mayıs-Haziran)2018, S.63, s.84-91.
- Coulanges 2011 F. Coulanges, *Antik Site Yunan’ dan Roma’ya Kadar Tapınma Hukuk ve Kurumlar Üzerine İnceleme*, Çev. İ. Kılınç, 2011, Ankara.
- Çağbayır 2007 Y. Çağbayır, *Ötüken Türkçe Sözlük*, İstanbul, 2007.
- Çoruhlu 2002 Y. Çoruhlu, *Türk Mitolojisinin Anahatları*, İstanbul, 2002.
- Daly 2009 K.N. Daly, “*Greek and Roman Mythology Ato Z*”, United States of America, 2009.
- Demir 2015 Y. Demir “Juan Goytisolo’nun Ara Perde Adlı Romanında Ölüm Kavramına Bakışı”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 55, 1 (2015) 431-440
- Dizaji 2017 P.G. Dizaji, “Yaratıcı Deneyimde Bedenin Gizemi”, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı, (Sanatta Yeterlilik Tezi), Ankara, 2015.
- Doğan 2013 A.S. Doğan, “Türk Kültüründe ve Erzurum Barlarında Tavuk(Horoz) Motifi”, *Ekev Akademi Dergisi*, (Güz)2013, Yıl:17, S.57, 449-460.
- Doğer 2009 E. Doğer, “*Roma Heykel Traşlığı*”, İzmir, 2009.

- Jackson 2005 D.P. Jacson, *Gilgamiş Destanı*, Çev. A. Antmen, Ankara, 2005.
- Duymaz 2008 A. Duymaz, “Türk Folklorunda Dış Ruh Tasarımı”, *Bilig(Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2018, S.45, s. 1-22.
- Dürüşken 2014 Ç. Dürüşken, *Antikçağ Felsefesi*, İstanbul, 2014.
- Elçin 2004 Ş. Elçin, *Türk halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 2004.
- Elliade 2003 M. Elliade, *Dinler Tarihine Giriş*, Çev. L. Arslan, İstanbul, 2003.
- Erhat 2007 A. Erhat, *Mitoloji Sözlüğü*, İstanbul, 2007.
- Ergin 1993 M. Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, İstanbul, 1993.
- Erul 2012 B. Erul, “Uğur”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.42, s.51.
- Ekici- Fedakâr M. Ekici-P. Fedakâr, “Ege Üniversitesi” Deneyimleriyle Somut
2013 Olmayan Kültürel Mirası “Yaşatarak Koruma”, *Milli Folklor Dergisi*, 2013, Yıl:25, S.100, s.50-60.
- Erkuş 2009 A. Erkuş, *Davranış Bilimleri İçin Bilimsel Araştırma Süreci*, Ankara, 2009.
- Eyüboğlu 1974 İ. Z. Eyüboğlu, *Anadolu İnançları*, İstanbul, 1974.
- Eyüboğlu 2001 İ. Z. Eyüboğlu, *Cinci Büyüleri ve Yıldızname*, İstanbul, 2001.
- Gökalp 2015 Z. Gökalp, *Türk Medeniyeti Tarihi*, İstanbul, 2015.
- Güngör 2010 H. Güngör, “Şamanizm”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.38: 325-328.
- Güngör 2014 Y. Güngör, *İlk Çağ Anadolu Medeniyetleri*, Kocaeli, 2014.
- Güngören 2008 A. Güngören, *Cadıların Günbatımı*, İstanbul, 2008,
- Güvenç 2005 B. Güvenç, *İnsan ve Kültür*, İstanbul, 2005.
- Frazer 1992 J. G. Frazer, *Altındal-II*, Çev. M. H. Doğan, İstanbul, 1992.
- Freud- Türek S. Freud- İ. Türek, *Rüyalar Üzerine İki Deneme*, İstanbul, 1965.
1965
- Ford 1999-2003 M.W. Ford, *The Book of The Witch Moon*, Houston –USA, 1999-2003.
- Fromm 2015 E. Fromm, *Rüyalar Masallar Mitler*, İstanbul, 2015.
- Frolov 1991 İ. Frolov, *Felsefe Sözlüğü*, Çev. A. Çalışkanlar, 1991, İstanbul.
- Hart 2001 G. D. Hart, “Asclepius, God the Medicine”, *Canad. Med. Ass.* 3. Jan. 30, 1965, Vol.92, 132-236. Number 4, October 2001, pp.382-399.
- Hansen 2018 W. Hansen, *Yunan ve Roma Mitolojisi*, Çev. Ü. H. Yolsal, İstanbul, 2018.
- Hoff 2011 R. Von Den Hoff, “New Research In Aızanoı 2007 – 2009”, riginalveröffentlichung in: N. Bilgen et al. (Hg.), *Archaeological Research in Western Central Anatolia, Kütahya* 2011, s. 122-139.
- Herodotos Herodotos, *TARİH*, (Çev. M. Ökmen), İstanbul, 2006.
- Homeros Homeros, *İlyada*, (Çev. A.Erhat- A. Kadir), İstanbul, 2009.
- Holowchak, 2001 M.A. Holowchak, *Journal of the History of Medicine and Allied Sciencess*, Vol.56, No. 4, 2001, 382- 399.
- İnan 1986 A. İnan, *Şamanizm*, 1986, Ankara.
- Hughes 1990 J. D. Hughes, “Artemis Goddess of Conservation”, *Forest & Conservation History*, Vol. 34, No. 4 (Oct., 1990), pp. 191-197.

- İşcan 2002 N. İşcan, *FRİGYA*, Eskişehir, 2002.
- İzник 2006 E. İzник, *Roma İmparatorluğu Dönemi'nde Frigya Epiktetos Merkezleri'nde (Dorylaeum, Nacolea, Midaeum, Kotiaeumi, Aezani) Sosyopolitik, Sosyoekonomik ve Sosyokültürel Yapı*, (Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi), Eskişehir, 2006.
- Kalafat 2002 Y. Kalafat, *Balkanlar'dan Uluğ Türkistan'a Türk Halk İnançları-I*, Ankara, 2002.
- Kalafat 2009 Y. Kalafat, *İslamiyet ve Türk Halk İnançları*, Ankara, 2009.
- Kalafat 2009 Y. Kalafat, "Anadolu'da Ulu Kadın Kişiler Ve Halk İnançları", *Hacı Bektaş'ı Veli Araştırma Dergisi*, 2009, S.32, 1-18.
- Kalafat 2012 Y. Kalafat, *Altaylardan Anadolu'ya İnanç Göçü*, Ankara, 2012.
- Kalkan 2012. M. Kalkan, A Melheme Written In Verse Registered In Theperiodical No:2727 In The National Library, Turkish Studies – International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 7/4, Fall / 2012, p. 689-709.
- Kaman 2015 S. G. Kaman, "Baykuş Kelimesi Ve Baykuşla İlgili İnançlar Üzerine", *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 10/8 Spring 2015*, p. 1137-1154.
- Kranz 1984 W. Kranz, *Antik Felsefe*, Çev. S. Y. Baydur, İstanbul, 1984.
- Kaya 1997 K. Kaya, *Hint Mitoloji Sözlüğü*, Ankara, 1997.
- Kaya 2015 A. Kaya, *Kuran'da Mahiyet Açısından Sihir-Mucize Karşılaştırması*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Sivas, 2015.
- Koç 2012 N.E. Koç, "Yeraltı Tanrıları", *İAÜ Dergisi*, 2012, 13: 20-31.
- Koşay 1956 H.Z. Koşay, "Etnoğrafya Müzesindeki Nazarlık Muska Ve Hamailer", *Türk Etnoğrafya Dergisi*, 1956, S.1: 86-90.
- Kaplan 2016 D. Kaplan, "Smintheion'dan Abraxas Tasvirli Bir Amulet Ve İkonografisi", *Anadolu / Anatolia*, 2016, S.42: 95-123.
- Kutludağ 2013 Ş. Kutludağ, "Birkaç Misal, Birkaç Hatıra" *GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE DENİZLİ/ Yerel Tarih Ve Kültür Dergisi*, 2013, 35: 27-31.
- Kurtz-Boardman 1971 D.C. Kurtz, J Boardman, "*Greek Burial Customs*", Thames and Hudson; Londra, 1971.
- Küçük 1999 A. Küçük, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.19: 238-240.
- Küçükler 2011 A. Küçükler, Antik Hint Ve Yunan Uygarlıkları Arasında Bir Etkileşim Örneği: Krishna – Herakles, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2011/1, 30: 27-35.
- Kellehear 2015 A. Kellehear, *Ölme Üzerine Bir İnceleme Bireysel Bütünlük, Bedensel Çöküş Ve Ruhsal Dönüşüm*, İstanbul, 2015.
- Korkmaz-Buz 2013 H. Korkmaz-U. Buz, "Aizanoi 2012 Kazı Sezonu Kuzey Nekropolis Unguentariumları", Ed. E. Özer, *Aizanoi-I*, 79-97.
- Lowe 1992 J. E. Lowe, *THE GODDESS HECATE*, United Kingtom, 1992.
- Lissner 1973 İ. Lissner, *Uygarlık Tarihi*, İstanbul, 1973.

- Levinas 2006 E. Levinas, *Ölüm ve Zaman*, Çev. N. Başer, İstanbul, 2006.
- Lévi-Strauss 2012 C.Lévi-Strauss, *Yapısal Antropoloji*, Ankara, 2012.
- Mansel 2004 A. M. Mansel, *Ege ve Yunan Tarihi*, Ankara, 2004.
- Naumann 1985 Naumann, Friederike, "Ulpii von Aizanoi", *Ist. Mitt.* 35 (1985), s. 217-226.
- Oğuz 2006 M. Ö. Oğuz, "Neden Kültür Araştırmaları", *Milli Folklor Dergisi*, 2006, Yıl:18, S.70, s.4-6.
- Ökse 2018 A. Tuba Ökse, "Eski Önasya'da Ölüm Algısı Ve Ölüm Ritüelleri", *Aktüel Arkeoloji Dergisi*, (Mayıs-Haziran)2018, S.63, 36-42.
- Örnek 1971 S. Örnek, *Anadolu Folklorunda Ölüm*, Ankara, 1971.
- Örnek 1971 S. Örnek, *100 Soruda İlkellerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*, İstanbul, 1971.
- Örnek 1977 S. Örnek, *Türk Halk Bilimi*, Ankara, 1977.
- Özhan vd. 2016 C. Özhan Çaparlar - A. Dönmez, "Bilimsel Araştırma Nedir, Nasıl Yapılır?", *Turk J Anaesthesiol Reanim*, 2016; 44: 212-218.
- Özcan1998 M.T. Özcan, *İlkel Topumlarda Toplumsal Kontrol*, İstanbul, 1998.
- Özer 2012 E. Özer, Aizanoi Kazısı 2011 Yılı Çalışmaları, *34. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Çorum, 2012, C.3: 277-288.
- Özer 2013 E. Özer, "Aizanoi Kuzey Nekropolis 2012 Sezonu", Ed. E. Özer, *Aizanoi-I*, 45-78.
- Özer 2016 E. Özer, Aizanoi 2014-2015 Sezonu Kazı ve Araştırmaları, *38. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Edirne, 2016, C.3: 275-296.
- Özer 2016 E. Özer, "Çok Katmanlı Tarihi Kent Aizanoi'da Kültürel Miras Bilinci Ve Katılımcılar", Ed. E. Özer, *Aizanoi-II*, 153-173.
- Özer 2017 E. Özer, Aizanoi 2016 sezonu, *39. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Bursa, 2017, C.3: 207-227.
- Özer 2018 E. Özer, "Aizanoi Ölü Gömme Adetleri", *Aktüel arkeoloji Dergisi*, (Mayıs-Haziran)2018, S.63, s.92-99.
- Özünel 2013 E. Ö. Özünel, "Yeni Miras'lar Ve Uluslararası Sözleşmelerde Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri", *Milli Folklor Dergisi*, 2013, Yıl: 25, S.100, s.14-30.
- Pauly 2004 N. Pauly, *Brill's Encyclopaedia of the Ancient World*, Ed. H. Cancik – H. Schneider, Brill Leiden – Boston, 2004.
- Pallant 2017 J. Pallant, *SPSS Kullanma Kılavuzu*, Çev. S. Balcı-B. Ahi, Ankara, 2017.
- Paton W. R. Paton, *THE GREEK ANTHOLOGY*, London, W. Heinemann; New York, G.P. Putnam's sons, 1916-18.
- Piotrovskiy 1965 B.B. Piotrovskiy, "Urartu Dini", (Çev. İ. Kaynak), *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 1965, C.23, S.1-2, s.37-52.
- Propp 1985 V. Propp, *MASALIN BİÇİMBİLİMİ*, Çev. M. Rıfat-S. Rıfat, İstanbul, 1985.
- Retief – Cilliers 2006 FP Retief – L Cilliers, "Burial customs, the afterlife and the pollution of death in ancient Greece", *Ajol Journal Home*, 2006 Vol 26, No.2, 44-61.
- Ramsay 1960 W. M. Ramsay, *The Historical Geography Of Asya Minor*, Çev: M. Pektaş, İstanbul, 1960.
- Rheidt, 1993 K. Rheidt, Mit einem Beitrag von M. Wörrle Aizanoi. "Vorbericht über die Forschungen zur historischen

- Topographie” AA 1993, 475-507.
- Sakaoğlu 2009 S. Sakaoğlu, “Masalların Oluşumu Üzerine Farklı Bir Yaklaşım”, *Millî Folklor*, 2009, Y. 21, S. 84, s.13-17.
- Sears 2015 K. Sears, *Eski Yunan Ve Roma Mitolojisi Hakkında Bilmemiz Gereken Herşey*, 2015, İstanbul.
- Sevin 1992 V. Sevin, “Frygler”, *Ed. O Aras, Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi C.I*, 230-244.
- Sever 2003 M. Sever, “Masallarda Dış Can (Canın Beden Dışında Saklanması)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2003, C.1, S.5, s.39-4
- Sevin 2007 V. Sevin, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2007.
- Seyidoğlu 1999 B. Seyidoğlu, *Erzurum Masalları*, 1999, İstanbul.
- Schopenhauer 2012 A. Schopenhauer, *Ölümün Anlamı*, İstanbul, 2012.
- Sina 2004 A. Sina, “Eleusis'de Demeter Kültü Ve Kadın Ritüelleri”, *Ankara Üniversitesi DTCTF Dergisi*, 2004, 44/1, s.37-52.
- Strabon Straboni Geographika, (XII-XII- XIV) *Antik Anadolu Coğrafyası* (Çev: A. Pekman), İstanbul, 2000.
- Şahin 1986 S. Şahin, “Phrygia Epiktetos”, 4 *AST*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 265-268.
- Şener 1996 C. Şener, *Şamanizm*, 1996, İstanbul.
- Şenol 2012 Ş. Şenol, *Araştırma ve Örneklemeye Yöntemleri*, Ankara, 2012.
- Tanyu 1992 H. Tanyu, “Büyü”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.6: 502-506.
- TDK 2005 *Türkçe Sözlük*, 2005, Ankara.
- Tansuğ-İnanlı 1949 K. Tansuğ-Ö. İnanlı, “Sümerlerin Dünya Görüşü Ve Babil Edebiyatına Toplu Bakış”, *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.7, S.4, s.551-581.
- Tartı 2006 N. Tartı, “Rüya Kültürü Ve Hadisçi Karizması”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, VI (2006), Sayı:3, s.9-40.
- Taşğın 2013 A. Taşğın, “Horoz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.43: 527.
- Tez 2009 Z. Tez, *Gündelik Yaşam Ve Eğlencenin Kültürel Tarihi*, İstanbul, 2009.
- Texier 2002 C. Texier, *Küçük Asya Tarihi, Coğrafyası ve Arkeolojisi*, Çev. A. Suat, Ankara, 2002.
- Topdemir-Unat 2008 H. G. Topdemir-Y. Unat, *Bilim Tarihi*, Ankara, 2008.
- Topoğlu 2001 B. Topoğlu, “Kâhin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.24: 169-170.
- J.M.C. 1971 J.M.C. Toynbee, “*Death And Brutialin The Roma World*”, London, 1971.
- Osman Tosun M. Osman Tosun, “Sümer-Babil Sanatının Bazı Önemli Mitolojik Tipleri Üzerinde Yeni Arkeolojik Ve Filolojik Araştırmalar”, *Dil-Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C.4, S.1, s. 13-21.
- Türkcan 2013 B. Türkcan, Kültürel Miras Kapsamında Bir Sanat Eğitimi Uygulaması: “Azan’ın Çocukları”, Ed. E. Özer, *Aizanoi-I*, 219-227.
- Türnüklü 2000 A. Türnüklü, “Eğitim Araştırmalarında Etkin Olarak

- Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme”, *Kuram ve Uygulamada Eğitim yönetimi*, 2000; 24: 553-559.
- Underhill 2003 R. M. Underhill, *Papago Kadını*, Çev. Ç.G. Çalap, İstanbul, 2003.
- Uludağ 2008 S. Uludağ, “Rüya”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.35: 309-310.
- Uzun 1994 M. Uzun, “EBCED”, *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.10: 68-70.
- Ulusoy 2006 Y. Ulusoy, Gözlem Tekniği, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2006.
- Yılmaz 2012 S. Yılmaz, “Rüya Gündelik Hayat ve İletişim”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Kış-2012, C.11, 39: 271-291.
- Yılmaz 2016 D. Yılmaz, “Aizanoi Kybele-Aba Sultan Kutsal Alanlarında Yağmur Duası Analizi”, Ed. E. Özer, Aizanoi-II, 393-408.
- Yourcenar 2008 M. Yourcenar, *Rüya ve Kader*, Çev. R. Hakmen, İstanbul, 2008.
- Yazıcı 1998 H. Yazıcı “Hikâye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C. 17, s. 479-485.
- Wöhlcke 2004 M. Wöhlcke, *Troya Savaşı*, Çev. A. Erbak, İzmir, 2004.
- Wulf 2009 C. Wulf, *Tarihsel Kültürel Antropoloji*, Ankara, 2009.
- Vernant 2016 J. P. Vernant, “Eski Yunan’da Mit ve Din”, Çev. M. Erşen, İstanbul, 2016.

İNTERNET KAYNAKLAR

- https://www.ancient.eu/Greek_Mythology/ (20.12.2017).
<http://www.tdk.gov.tr> (10.05.2018)
<http://kutahyamuzesi.gov.tr> (14.12.2017).
<https://www.kutahyakulturturizm.gov.tr> (14.06.2017).
<https://incil.info/kitap/gen/1> (09.02.2018).
<https://kuran.diyamet.gov.tr> (09.02.2018).
<https://www.tuik.gov.tr> (20.04.2018).
<http://teftis.kulturturizm.gov.tr> (30.05.2017).
<http://www.kulturvarliklari.gov.tr> (30.05.2017).
www.dictionary.com. (30.05.2017).
<http://www.unesco.org.tr> (30.05.2017).
<http://turkoloji.cu.edu.tr> (30.05.2017).
<http://teftis.kulturturizm.gov.tr> (30.05.2017).
<http://study.sagepub.com/sites> (09.05.2018).
<http://classictales.educ.cam.ac.uk> (19.05.2018).
https://islamdialog.ekvw.de/fileadmin/mcs/islamdialog/Willkommen_deutsch-tuerkisch_web.pdf (18.05.2018).
<http://www.hurhaber.com> (18.05.2018).
<http://www.geka.gov.tr> (18.05.2018).
<https://www.tursab.org.tr> (18.05.2018).
<https://www.bbc.com> (08.06.2018).
<https://www.ancient.eu/Hecate> (12.07.2018).
<http://www.theoi.com/Khthonios/Hekate> (12.07.2018).
<https://www.turkedebiyati.org> (01.12.2018).
<https://www.google.com.tr> (05.12.2018).
<https://www.britannica.com> (21.12.2018).
<http://www.kuran.com> (23.12.2018).
<https://www.haberler.com> (19.05.2019).
<https://www.haberturk.com> (19.05.2019).
<http://www.yunanmitolojisi.com> (20.05.2019).

KADIN KAYNAKLAR

- A. Ada, 1957, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- B. Ada, 1972, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- M. Alnar, 1975, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- E. Altınay, 1953, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- A. Altındağ, 1958, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 23.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- E. Akbınar, 1961, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- F. Akalın, 1972, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- E. Akkaya, 1957, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- E. Akbudak, 1956, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Akbudak, 1950, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Akça, 1980, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokulu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- E Akçakaya, 1958, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Akçakaya, 1938, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- S. Akbulut, 1997, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise mezunu, Kızık Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Bekâr, 11.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Akgül, 1964, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- A. Akgün, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- E. Akgün, 1954, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Cereller Mahallesi, Evli, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- R. Akgün, 1972, K, Fatsa doğumlu, İlkokul, Cereller Mahallesi, Evli, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- N. Akgün, 1953, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Akkaş, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- R. Aksöz, 1955, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Yukarı Mahalle, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Aymaz, 1981, K, Uşak/Merkez Doğumlu, Ortaokul Mezunu, Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
- H. Aydın, 1962, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
- H. Bahat, 1985, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Balık, 1962, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ş. Balık, 1963, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Başer, 1940, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Dul, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı ve görüşme notları.

A. Berber, 1935, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 24.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Berber, 1953, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Berber, 1961, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Dul, 24.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Berber, 1958, K, Emet/Kütahya Doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 23.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

K. Beşli, 1966, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Bursalı, 1929, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Z. Bütün, 1987, , K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Cagar, 1957, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 20.07.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan Ağaçla ilgili olan adet ve inanışlar konulu görüşme notları.

S. Cambaz Peçen, 1988, K, Ödemiş/İzmir doğumlu, Yüksek Lisans Mezunu, Evli, 09.06.2016 tarihinde Kazı ekip üyeleri ile yapılan toplantı notları.

N. Çakar, 1970, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, TOKİ, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Çakar, 1953, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Evli, 20.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Çakır, 1943, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 23.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Çelik, 1931, K, Emet/Kütahya Doğumlu, İlkokul Mezunu, O.Y.Y., Yukarı Mahalle, Eşi Vefat Etmiş, 28.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Çetin, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y, Cereller Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

B. Çalışkan, 1965, Bulgaristan doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Çivi, 1956, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y, Kemaller Mahallesi, Evli, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Çivi, 1950, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Evli, 05.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

N. Çivi, 1977, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

D.N. Damar, 1996, K, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Damar, 1983, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Danacı, 1931, , K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Eşi Vefat

Etmiş, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Danacı, 1950, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Cereller Mahallesi, Evli, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Danacı, 1952, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Meydan Mahallesi, Evli, 31.02.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
V. Danacı, 1978, K, Emet/Kütahya Doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Demir, 1957, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu Kemaller Mahallesi, Evli, 31.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan “hastalıkları sağaltma konulu saha çalışması görüşme notları.
H. Demir, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Demirkol, 1940, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Demirel, 1954, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 07.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
E. Demirel, 1938, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 07.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
H. Demirayak, 1961, K, Emet/Kütahya Doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 23.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Dönmez, 1957, K, Emet/Kütahya Doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Dönmez, 1977, K, Gediz doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan Ağaçla ilgili olan adet ve inanışlar konulu görüşme notları.
M. Dönmez, 1983, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan Ağaçla ilgili olan adet ve inanışlar konulu görüşme notları.
G. Durmaz, 1999, K, Kütahya/Merkez, Lise Mezunu, Kemaller Mahallesi, Bekâr, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Durmaz, 1943, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Dul, 29.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Durmaz, 1979, K, Tavşanlı/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 29.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
D. Dülger, 1970, , K, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Dülger, 1983, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Erçetin, 1960, K, Gediz/Kütahya, İlkokul Mezunu, İlcikören Köyü, Evli, 27.07.2017 2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Erdem, 1963, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Erdem, 1962, , K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Ertaş, 1949, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Evli, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Ertaş, 1958, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mezunu, Evli, 10.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Ertaş, 1968, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Ertaş, 1989, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Ertaş, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Erusta, 1978, K, Emet/Kütahya doğumlu, , Meydan Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Evkaya, 1991, K, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, lisans Mezunu, Kemaller Mahallesi, Bekâr, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Z. Gezer, 1985, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 05.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Gökteş, 1952, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Gökteş, 1961, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul, Kemaller Mahallesi, Evli, 11.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Gökteş, 1972, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. S. Gökteş, 1970, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Günay, 1943, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ş. Günay, 1978, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Güleş, 1958, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

P. Güleş, 1998, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Gürdal, 1937, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Gürdal, 1956, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Irak, 1948, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 11.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Kalkan, 1975, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

K. Kalkan, 1955, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli 29.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Kalkan, 1970, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Z. Kalkan, 1979, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli 29.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Karabulut, 1955, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. karabulut, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Bekâr, 24.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Karabulut, 1936, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Dul, 12.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları. Cereller Mahallesi, Dul, 03.08.2015

B. Karabulut, 1948, K, İstanbul Doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Karaaslan, 1930, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Dul, 14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Karaaslan, 1945, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Kurt, 1996, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A.H. Kaya, 1952, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Kaya, 1955, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Kaya, 1956, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Dul, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

H. Kaya, 1991, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Kazak, 1965, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Kazak, 1961, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Evli, 23.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Karadal, 1935, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Karadal, 1968, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ö. Karadal, 1994, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 23.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ş. Karadal, 1951, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

E. Karaaslan, 1931, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Dul, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı ve görüşme notları.

E. Karaaslan, 1991, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Karaaslan, 1930, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Karaaslan, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Karakurt, 1980, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kızık Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N.G. Karakurt, 1990, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, , Kızık Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Kelen, 1968, K, Gediz doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 10.07.2017 2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Kelen, 1954, K, Emet Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Keleş, 1951, K, Emet Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Kereş, 1979, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Kızılay, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Bekar, 1954,

14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Kızılay, 1980, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli
14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Kızılay, 1949, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Kızılay, 1991, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Kızılmaz, 1963, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
C. Kırbaş, 1979, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Kırçayır, 1967, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. K. Korkmaz, 1943, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 23.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Korkmaz, 1943, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Kozyaka, 1978, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Kemaller, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Kuyulu, 1955, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
E. Küçüktaş, 1972, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Özbek, 1967, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Yukarı Mahalle, Evli, 11.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Özcan, 1944, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Yukarı Mahalle, Evli, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Özcan, 1931, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., 14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
T. Özer, 1971, Gediz doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ. Özgül, 1945, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
A. Özgün, 1951, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, 24.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Öztoprak, 1954, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Öztoprak, 1971, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Öztoprak, 1963, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Öztürk, 1937, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 24.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Ü. Öztürk, 1967, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Parlak, 1939, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Parlak, 1941, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
G. Sarı, 1987, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli,

20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Sarişın, 1980, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Soymaz, 1940, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Fadik Şahin, 1945, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Dul, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Suna Şahin, 1973, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Şahintürk, 1952, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Kemaller, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
F. Şahintürk, 1949, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
E. Uğurlu, 1932, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Ü. Uğurlu, 1958, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Dul, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Ulu, 1953, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 14.10.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Ulu, 1942, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 14.10.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Ulu, 1951, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 21.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
E. Uluyol, 1970, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Uluyol, 1975, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
N. Uluyol, 1949, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ Uçar, 1931, K, Emet/Kütahya doğumlu, Emet/ Kütahya doğumlu, Kemaller Mahallesi, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
F. Uçar, 1963, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Uçar, 1957, K, Emet/Kütahya doğumlu, Emet/ Kütahya doğumlu, Kemaller Mahallesi, Evli, 31.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Uçar, 1933, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Evli, 31.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Uslu, 1954, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
K. Uslu, 1969, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 21.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Uyanık, 1979, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Hacı Mahmutlar Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Uzun, 1936, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y. Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Varol, 1978, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 11.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Varol, 1952, K, Emet/Kütahya doğumlu, ilkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Yaman, 1938, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Yangın, 1938, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Yangın, 1965, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Yangın, 1970, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 20.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Yiğit, 1922, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Kemaller Mahallesi, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Yeşildere, 1949, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Yeşildere, 1940, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Evli, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Yeşildere, 1938, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 20.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Yaşar, 1955, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

B. Yıldız, 1976, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

E. Yıldız, 1951, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Dul, 04.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

F. Yıldız, 1952, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Dul, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Yıldız, 1981, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Yıldırım, 1957, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Yılmaz, 1953, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 29.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Yavuz, 1972, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Yurdagül, 1934, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Dul, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

H. Yüksel, 1954, K, Emet/Kütahya doğumlu, Emet/ Kütahya doğumlu, Cereller Mahallesi, Evli, 11.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Taşdemir, 1980, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

D. Taşkın, 1971, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 11.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

G. Taşkın, 1994, K, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 11.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Taşkın, 1945, K, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Tosun, 1977, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.01.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Topbaş, 1972, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Topbaş, 1989, K, Emet/Kütahya doğumlu, Ön Lisans Mezunu, meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Topbaş, 1961, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Topbaş, 1963, K, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

ERKEK KAYNAKLAR

M. Ada, 1957, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Akgün, 1937, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokulu Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Aydan, 1938, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokulu Mezunu, Gökağaç/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Afyon, 1954, E, Gediz doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Afyon, 1949, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokulu Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Davut Altıntoz, 1979, E, Gediz doğumlu, İlkokul Mezunu, İlcikören Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ. Akbudak, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Akçakaya, 1932, E, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y. Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Akbudak, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Akkaya, 1946, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Y. Akkaya, 1943, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. İ. Akmeşe, 1961, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 26.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. S. Arslan, 1985, E, Emet/Kütahya doğumlu, M.Y.O., Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Atay, 1978, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Ö. Altınsu, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu İlkokul Mezunu, İlcikören Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A.O. Akbudak, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Aydın, 1938, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Gökağaç/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Ayaz, 1959, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Aymaz, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Ayyıldız, 1981, E, Gediz/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Atay, 1978, E, Gediz doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. İ. Altınay, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Balık, 1966, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Balık, 1959, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ö. Balık, 1951, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Bakır, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Balta, 1966, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Gümele Köyü, Evli, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Başer, 1974, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 11.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Berber, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mezunu, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Berber, 1930, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Dul, 23.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Birinci, 1976, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Birinci, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Bulut, 1968, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kızık Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. İ. Bütün, 1994, E, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Hacı Mahmutlar Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Bekâr, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Bozkurt, 1957, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Canpolat, 1960, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Çam, 1997, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Barağı Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Bekâr, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Çamlı, 1967, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2018 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Çakar, 1970, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Çakar, 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Çakır, 1957, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Çakır, 1988, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Mehmet Çakır, 1948, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Çakar, 1966, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli,

10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
M. Çakar, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Y. Çakar, 1962, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Çakarlar, 1948, E, İzmir doğumlu, Meydan Mahallesi, Yüksek Lisans mezunu, Bekâr, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ. Çetin, 1946, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ. Çetin, 1944, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İsmail Çetin, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Ö. Çetin, 1985, E, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Y. Çelik 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Hacıkebir Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
R. Çekinmez, 1935, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Dalkılıç, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Dalkılıç, 1957, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Y. Dağdelen, 1967, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 26.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Danacı, 1958, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2014.
E. H. Danacı, 1942, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Deli, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Susuzkaya Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A.İ.Demir,1957, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Demir, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 23.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Demirayak,1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 23.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Demirel, 1954, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Gökağaç Köyü/Kütahya Çavdarhisar, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Demirel, 1982, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
H. Demirel, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Doğan, 1956, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, İcikören/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
R. Durası, 1964, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi,

Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Durmaz, 1964, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Dünder, 1979, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A.O. Erdem, 1960, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
E. Erçetin, 1960, E, Gediz doğumlu, İlkokul Mezunu, İcikören Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Erdem, 1937, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
A. Erdem, 1960, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
F. Erdem, 1994, E, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ. Erdem, 1969, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
M. Erdem, 1983, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
M. Eroğlu, 1963, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ön Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.
Halil Ertaş, 1943, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Ertaş, 1958, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
Z. Ertaş, 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
A. Gezer, 1952, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
K. Gezer, 1989, E, Emet/Kütahya doğumlu, Yüksek Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 26.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
K. Göktaş, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Göktaş, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 03.08..2017 tarihinde yapılan görüşme video kaydı.
Ş.A. Göktaş, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, Kemaller Mahallesi, Evli, 14.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. E. Göktaş, 1949, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 30.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
R. Göktaş, 1948, E, Emet/Kütahya doğumlu, Meydan Mahallesi, İlkokul Mezunu, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Güntekin, 1961, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
M. Gürdal, 1968, E, Emet/Kütahya doğumlu, Yukarı Mahallesi, İlkokul Mezunu, Bekâr, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
İ. Gül, 1961, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.
S. Gürbüz, 1957, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Efeler Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan

görüşme notları.

Y. Hasdemir, 1966, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Kalkan, 1952, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Kalkan, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ş. Kalkan, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Kartal, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Karaaslan, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 03.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Karadal, 1969, E, Kütahya/Çavdarhisar doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Karakurt, 1995, E, Kütahya/Çavdarhisar doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

D. Karakurt, 1982, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 12.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Karabulut, 1962, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Y. Karabulut, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Kartal, 1978, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Barağı köyü, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Kaya, 1970, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A.İ. Kaya, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 14.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Kaya, 1970, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

B. Kayalp, 1944, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Kazak, 1972, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Kazak, 1966, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. H. Kelen, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H.İ. Keleş, 1948, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Eşi Vefat Etmış, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

L. Keleş, 1974, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

B. Kızmaz, 1987, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Kızmaz, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, İlkokul Mezunu, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Kızmaz, 1926, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Kırçayır,1972, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Kırçayır, 1981, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Kök, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Kurt,1974, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 11.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Kurt, 1964, E, Emet/Kütahya doğumlu, M.Y.O Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

B. Kocaman, 1969, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, 12.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Y. Kocaman, 1937, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Korkmaz, 1967, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Korkmaz, 1933, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Doğanlar köyü/ Tavşanlı/Kütahya, Evli, 28.01.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Mehmet Kök, 1946, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Kök, 1956, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Kuyulu, 1964, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

İ. Küçüktaş, 1934, E, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Y. Nergiz, 1959, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. O. Oğuz, 1947, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

D. Oğuz, 1981, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Oruç, 1975, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokulu, Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

K. Orhan, 1946, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H.S. Olgaç, 1980, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli,24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Olgun, 1969, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kızık Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Özbek, 1947, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Özgül, 1962, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

S. Özer, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Özcan, 1929, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

H. Öztürk, 1935, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Öztürk, 1962, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli 29.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Öztoprak, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 29.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ü. Öztoprak, 1980, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 29.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Özçelik, 1972, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Fırdan Köyü, Evli, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Özçelik, 1981, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Örencik Köyü, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Parlak, 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

D.Peçen, 1990, E, Kütahya/Merkez doğumlu, Yüksek Lisans Mezunu, Evli, 09.06.2016 tarihinde Kazı ekip üyeleri ile yapılan toplantı notları.

H. B. Pişkin, 1992, E, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Bekâr, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Sarı, 1982, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Sarı, 1962, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Saraç, 1976, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Saraç, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 29.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Sorgun, 1982, E, Tavşanlı/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Susuzkaya Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Söğüt, 1940, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 07.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

M. Sakızoğlu, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Semerci, 1955, E, Emet/ Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Şahintürk, 1937-2017, E, Emet/Kütahya, Meydan Mahallesi, İlkokul Mezunu, Merhum, 19.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Şahintürk, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Kemaller Mahallesi, Evli, 10.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Takıl, 1956, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Tanrıku, 1944, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

S. Tanrıku, 1974, E, Emet/Kütahya doğumlu, M.Y.O. Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli. 05.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme video kaydı.

A. Tanrıverdi, 1956, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli. 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Tanrıverdi, 1986, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 01.08.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Ü. Tanrıverdi, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Evli, 27.07.2017

tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Tanımaz, 1938, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Tanımaz, 1945, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Bekâr, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Taşkın, 1991, E, Çavdarhisar/Kütahya doğumlu, Lisans Mezunu, Yukarı Mahalle, Bekâr, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Taşkın, 1970, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Bekâr, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

T. Taşkın, 1964, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Taşdemir, 1940, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 29.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Mahir Taşdemir, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

B. Topbaş, 1980, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Topbaş, 1961, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli 24.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Topbaş, 1934, E, Emet/Kütahya doğumlu, O.Y.Y., Cereller Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 23.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Topbaş, 1967, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

N. Topbaş, 1943, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 28.07.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Tosun, 1933, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, , Meydan Mahallesi, Eşi Vefat Etmiş, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Tosun, 1977, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ön lisans Mezunu, İlcikören Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Tosun, 1959, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Varol, 1966, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 28.06.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Uçar, 1960, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Uyanık, 1947, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Dul, 26.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

R. Ulu, 1962, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A.O. Ulu, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. H. Uluyol, 1950, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Uluyol, 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Uluyol, 1978, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Uluyol, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

F. Uluyol, 1970, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 06.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Uslu, 1956, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Yukarı Mahalle, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Uzun, 1955, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A.İ. Uzun, 1940, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Uzun, 1931, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 12.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H.İ. Uzun, 1982, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 15.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. Yaşar, 1932, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Bekâr, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Yaşar, 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 25.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

C. Yavuz, 1974, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 11.08.2016 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

H. İ. Yeşildere, 1945, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

A. Yiğit, 1974, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

İ. Yıldız, 1965, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 28.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

Mustafa yıldız, 1971, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 13.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Yılmaz, 1953, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Cereller Mahallesi, Evli, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

V. Yılmaz, 1973, E, Emet/Kütahya doğumlu, M.Y.O. Evli, 31.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

M. Yurdağül, 1933-2017, E, Emet/Kütahya doğum/ölüm tarihi, Meydan Mahallesi, İlkokul Mezunu, Merhum, 18.08.2015 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

E. Yüksel, 1985, E, Emet/Kütahya doğumlu, Ortaokul Mezunu, Kızık Köyü/Çavdarhisar/Kütahya, Evli, 11.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

C. Yavuz, 1967, E, Emet/Kütahya doğumlu, Lise Mezunu, Cereller Mahallesi, 12.08.2017 tarihinde yapılan görüşme notları.

H. İ. Yeşildere, 1945, E, Emet/Kütahya doğumlu, İlkokul Mezunu, Meydan Mahallesi, Evli, 27.07.2017 tarihinde Dilek Yılmaz tarafından yapılan görüşme notları.

ÇAVDARHİSAR ÖLÜ GÖMME ADETLERİ SAHA FOTOĞRAFLARINDAN ÖRNEKLER

Foto. 1: Yukarı Mah. 2015 Saha Çalışması

Foto. 2: Cereller Mah. 2015 Saha Çalışması

Foto. 3: Hatice-Ümmü-Ali Öztürk
Cereller mahallesi saha çalışması 2016.

Foto. 4: Kemaller Mah. Saha çalışması 2015.

Foto. 5: Halk Bilimi Kazı Evi Çalışmaları.

Foto. 6: Hacer Karabulut, Saha anket çalışması

2016.

Foto.7: Hatice Demir, Havva Ertaş, Nazife Durası ile saha anket çalışması 2016.

Foto.8: Halk Eğitim Müdürü Musa KAZAK, Memur Murat AKIN ile saha çalışması 2016.

Foto.9: Naciye Uluyol ile saha anket çalışması 2016.

Foto. 10: Kurşun dökme 2015 saha çalışması.

Foto.11: Meydan mahallesi meyyit taşı

Foto.12: Hesna Başer ile saha çalışması 2017.

Foto.13 Ölünün ilk günü Eren.

Foto.14 Ölünün ikinci günü Ağız açma.

Foto.15: Ölünün ikinci günü Ağız açma.

Foto.16: Böcek Mahalle Mezarlığı

Foto.17: Meydan mahallesi bebek mezarlığı

Foto.18: Ortağı gelişinde kırılan testi örneği

ÖZ GEÇMİŞ

1. Adı Soyadı: Dilek YILMAZ

2. Doğum Tarihi: 24.03.1987

3. Unvanı: Halk Bilimci

4. Eğitim Bilgileri

Derece	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Halk Bilimi	Ankara Üniversitesi	2013
Y. Lisans	Kültür Varlıklarını Koruma Ve Onarım	Pamukkale Üniversitesi	2014

4.1 Tezler

1930 Öncesi ve Sonrası Acıpayam Düğün Folklorunun Karşılaştırılmalı İncelenmesi (Lisans Tezi)

5. Yayınlar

5.1 D. Yılmaz, “Aizanoi Kybele-Aba Sultan Kutsal Alanlarında Yağmur Duası Analizi”, Ed. E. Özer, Aizanoi-II, Ankara, 2016, 395-408.

6. İletişim: Mail: dylmaz00@gmail.com

7. İş Deneyimi

- Aizanoi Kazısı Kazı Başkanı: Prof. Dr. Elif ÖZER, Halk Bilimci olarak, 2015
- Aizanoi Kazısı Kazı Başkanı: Prof. Dr. Elif ÖZER, Halk Bilimci olarak, 2016
- Aizanoi Kazısı Kazı Başkanı: Prof. Dr. Elif ÖZER, Halk Bilimci olarak, 2017
- Aizanoi Kazısı Kazı Başkanı: Prof. Dr. Elif ÖZER, Halk Bilimci olarak, 2018
- Aizanoi Kazısı Kazı Başkanı: Prof. Dr. Elif ÖZER, Halk Bilimci olarak, 2019